

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 5.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:
BISZTRAY GYULA KIRÁLY ISTVÁN

5. KÖTET

REGÉNYEK
és
NAGYOBB ELBESZÉLÉSEK
V.
1892—1894

1067

MIKSZÁTH KÁLMÁN

KÍSÉRTET LUBLÓN
AZ ELADÓ BIRTOK
PÁVA A VARJÚVAL

FÜGGELÉK:
UTÓIRATOK A „KÍSÉRTET LUBLÓN”
CÍMŰ ELBESZÉLÉSHEZ

1057

Sajtó alá rendezte:
BISZTRAY GYULA

Lektor:
RUBINYI MÓZES

© *Akadémiai Kiadó, 1957*

A kölésterv Csillag Vera munkája

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Vezér Erzsébet Műszaki felelős: Fülöp Antal
A kézirat beérkezett: 1956. augusztus 8. Példányszám: 10 200
Terjedelem: 17³/₄ (A/5) ív + 12 melléklet

40149/57 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Puskás Ferenc

KÍSÉRTET LUBLÓN

1892—1893

»Jön a Kaszperek !«

Ez a rémkiáltás zúdul a hancura közé (vagy az anyjuk, vagy a pesztonka hangja), mire a gyermekeim ijedten rebbennek szét, ki az ágy alá, ki az almáriom mögé. Jaj a Kaszperek, a Kaszperek !

A virgonc porontyok egyszerre megszelídülnek ; csönd lesz, de milyen csönd, szinte hallik a szívecskéik dobogása.

Szemeiket behúnyják, de azért mégis látják a jöttét. A falak foszlanak, válnak, mint a köd, s messze előcsillan Kaszperek, száguldó fehér paripán, veres ruhában.

Az olvasó, fogadni mernék, azt hiszi most, hogy tán Kaszperek, a nevelő úr jön. Úgy ám, de a nevelők nem járnak mostanság fehér lovon és veres ruhában. Épp ezen indoknál fogva nem lehet kéményseprő sem, mert attól félnek ugyan a gyerekek, de szintén nem jár fehér lovon ; sőt nem is huszár Kaszperek, mert az ugyan lovon jár, de nem félnek tőle a gyerekek, — még kevésbé valami vásott gyerek, aki birkózásban őket földhöz vágja, vagy a játékaikat elszedi, mert már annak több mint *kétszáz esztendeje*, hogy a Kaszperek gyerek volt.

De mindegy, azért Kaszperek mégis eljöhet, minden percben itt toppanhat. Huh, csattog is valami ott künn a levegőben . . . Talán a lovának a patkói.

Hihetetlen bár a történet, de feleljen érte Bél Mátyás* uram és a »Liber Actorum«,** melyet Vilsinszky Ferenc

* Bél Mátyás 1723-ban megjelent Prodrómusában van a Kaszperek-legenda egy variációja megírva.

** Vilsinszky Ferenc városi nótárius 1718-ban jegyezte fel a Kaszperekről szóló csodatörténetet, a hivatalos jegyzőkönyveket és kihallgatásokat is hozzá csatolva. A zagyva lengyel nyelven írott quart kódexet a lublói levéltárban őrzik.

nótárius mester hagyott ránk ékes lengyel nyelvezetben. Ha őkegyelmeik bolondot írtak a könyveikbe, miért legyen az nekem hibám?

De ezeken kívül még sok más forrás is megerősíti, hogy Kaszperek Mihály kétszáz év előtt mi mindent művelt életében és holtá után. Valószínűleg vígan élt, mert borokkal kereskedett, a gégeje sohase lehetett száraz, valamint a zsebe sem volt üres. S azonfelül olyan szép felesége volt, hogy magát a lublói sztárosztát is a hideg lelte utána.

Úgy bizony, a sztároszta, a nagyságos Lubomirszky Tivadar kormányzott a város fölött, mert a jó Lubló még mindig *lengyel szón* volt, ahogy azt századok előtt megboldogult Zsigmond király elzalogosította.

A hegyen fekvő város, melyet »Lőcse leányának« neveznek, mert hasonlít ahhoz, elevenebb, pezsgőbb volt idegenben, mint ma, mikor ismét visszakerült az édes anyai szárnyak alá.

A várban székelő sztároszták sok gondot fordítottak intézményeire, kereskedelmére s Lubló mind nagyobb virágzásnak indult. A négyszögű piacot gyönyörű lábas házak díszíték, melyeknek nyílt csarnokaiban a kereskedők portékái voltak kirakva. Főleg aranyművesek, gyolcsosok, gombkötők és borkereskedők voltak nagy számban.

Kaszpereknek már az apja is borkereskedő volt. Tokaji borokat szállított egy varsói borkereskedőnek, névszerint Csernyiczky Jaroszlavnak, kinek összeköttetései voltak egész Szentpétervárig vagy még azon túl is.

Különös dolgokat beszéltek már az öreg Kaszperek üzletéről is. (Azaz, hogy még akkor nem volt öreg.) Örökösen útban volt Tokaj, Lubló és Varsó között; Varsóba tutajjokon járt a Poprad vizén, Tokajba gyalog. S itt a Hegyalján vette eleinte a finom borokat két aranyon és eladta a varsói kereskedőnek öt aranyon. Később vette a tokaji borokat a Hegyalján három aranyon és eladta a varsói kereskedőnek két aranyon. Csernyiczky ennél fogva gazdagodott, Kaszperek pedig szegényedett.

Hogy mi vitte erre a bolond dologra Kaszpereket, az akkor élő borkereskedők váltig törték rajta a fejüket, de

Előfizetési árak:
 Egy évre 12 Ft az az.
 Három évre 32 Ft az az.
 Három hónapra 4 Ft az az.

PESTI HIRLAP

POLITIKAI NAPILAP.

Előfizetési árak:
 Budapesti levelező...
 Magyarországi levelező...
 Külföldi levelező...

T. úrnak előfizetéses és előfizetési
 leveleket küldök, hogy a jövőre megújítsa
 előfizetését, hogy a jövőre megújítsa
 előfizetését, hogy a jövőre megújítsa

Ugy előző levele minden új előfizetési
 leveleket küldök, hogy a jövőre megújítsa
 előfizetését, hogy a jövőre megújítsa

Előfizetési árak:
 Egy évre 12 Ft az az.
 Három évre 32 Ft az az.
 Három hónapra 4 Ft az az.

A Klerikális lapok.

Havonta szóló lapok irigyaikkal hang-
 nik az a Klerikus, melyet Márk Fereny
 az irigyaikkal az irigyaikkal az irigyaikkal

lik. — Arányos lenne egyetértés, ha
 az irigyaikkal az irigyaikkal az irigyaikkal

Tudomásom szerint az a Klerikus lapok
 irigyaikkal az irigyaikkal az irigyaikkal

Általában számos irigyaikkal az irigyaikkal

Tudom, hogy az irigyaikkal az irigyaikkal

Egyes honatok után, hogy a magyar
 irigyaikkal az irigyaikkal az irigyaikkal

Meglepetés léphet fel, hogy a magyar
 irigyaikkal az irigyaikkal az irigyaikkal

Havonta szóló lapok irigyaikkal az irigyaikkal

A 'PESTI HIRLAP' TÁRCAJA.

A lubló ember.
 (Kisváltás kezdés)
 (Kisváltás kezdés)
 (Kisváltás kezdés)

Tudom, hogy az irigyaikkal az irigyaikkal
 irigyaikkal az irigyaikkal az irigyaikkal

Ugy, az irigyaikkal az irigyaikkal az irigyaikkal
 irigyaikkal az irigyaikkal az irigyaikkal

A lubló ember [Kisváltás Lubló]
 első nyomtatott szövege
 (Pesti Hirlap, 1892-1893)

nem is csodálom, — pedig hiába törték, mert azt csak egy regényíró találhatja ki, — miután Bél Mátyás semmi egyéb felvilágosítást nem hagy, hacsak azt nem : hogy igen keveset tartózkodott otthon Lublón, pedig háza volt ott és a felesége is benne lakott a gyermekeivel, míg ellenben Varsóban nagyon szeretett lenni, — ahol pedig csak Csernyiczky Jaroszlavnak volt háza és a Csernyiczky felesége lakott benne.

Úgy, úgy, sokat beszéltek a gonosz nyelvek : hogy Csernyiczky kitiltotta volna egyszer a házából — ki tudja, mit tapasztalt? — de hogy aztán később mégse bírt ellentálni az olcsó borliferánsnak. De mindegy. Ami volt, régen volt. Juventus ventus. Kaszperek lassankint megöregedett s valószínűleg Csernyiczkyké is, mire a bor árát fölemelte ; — végre egy napon meghalt Kaszperek és meghalt Csernyiczky is, — végezzék egymással dolgukat a másvilágon.

De azért az összeköttetés nem szakadt meg a két borkereskedő-familia közt, folytatták tovább a firmát. Csernyiczkynek egy fia maradt, Csernyiczky Mihály, és a Kaszperek-fiúk közül is Mihály vette át a borüzletet.

Gyakran járt Kaszperek Mihály Varsóba még az öregek életében s onnan hozta a szép asszonyt is, Jablonszka Máriát, egy odaváló borbélymesternek a hajadon leányzóját, — aki egyébiránt a Csernyiczky-gyerekbe volt szerelmes, s az el is vette volna, ha a vén Csernyiczky nagy gőgje engedi.

— Grófkisasszonyt kell elvenned, vagy legalább nemes leányt. Aranytyúkot, nem pedig egy közönséges polgári libát.

Csernyiczky Mihály bosszúsán mondta :⁴

— Az aranytyúk sem nekem nem kell, sem én nem kellek neki.

— Semmit se félj, fiam ! Van nekem egy bűvös kis hordóm, — felelt az öreg Jaroszláv — mikor az megmozdul és azt mondja, hogy cip, cip, azok a címeres kis csirkék mind feléd szaladnak.

Csernyiczky Mihály elpanaszolta a szíve baját egy ízben a fiatal Kaszpereknek, mire az nyomban kíváncsi lett a Máriát meglátni. Gyönyörű leány volt ; magas, karcsú, vállas, hosszú, rőtbe játszó szőke hajjal, nagy, nedves,

beszédes, kék szemekkel. Megtetszett, de hogyisne tetszett volna meg a fiatal Kaszpereknek, s elcsípte a Csernyiczkygyerek orra elől. Megbabonázta-e Máriát, vagy mit csinált vele, hogy az olyan egyszerre hozzá pártolt? Volt is aztán Lublón olyan lakodalom, hogy még a sztarosza is becsípett rajta.

Búsult-e, nem búsult-e a fiatal Csernyiczky, ki tudja; Kaszperek előtt nem mutatta, sem apja életében, sem azután. De hogy a szíve nem repedt meg, az bizonyos, mert a rákövetkező másik farsangon odaajándékozta azt egy litván leánynak. Legalább ezt a hírt hozták Kaszpereknek Lublóra átutazó korecskedők.

S igaz is volt, mert mikor a tavaszon újra borokat szállított Kaszperek Varsóba, a vele ment Fajor János és Kelemen István pincemesterek tanúvallomásaiból olvashatni, már az új asszony fogadta a tornánál, mégpedig — mint Fajor János hit alatt erősíti — e szavakkal, amikre kár volt annak idején több súlyt nem fektetni:

— Hamar megjöttél, *édes férjem!*

— Kár, hogy nem vagyok az — felelte mosolyogva Mihály a tanúk szerint. — Én csak a liferánsa vagyok a férjeurának, a lubló Kaszperek. Elhoztam kegyelmeteknek a megrendelt borokat.

Esthomálynál történt-e, vagy rövidlátó volt-e a menyecske, nem találunk semmi magyarázatot rá, hogy szinte a nyakába akart ugrani. (Hm — jegyző meg az öreg Kelemen István, hamiskás nyelvcsettentéssel, — a megboldogult Csernyiczkyné is éppen így tett a megboldogult gazdám-mal.)

De ez *talán* nem is tartozik ide; azért mondom »talán«, mert nem lehetetlen az sem, hogy a csodálatos mesében ez az a *kacsaláb*, amelyen az egész forog.

Az eleven, pici litván asszonyka zavarodottan mosolygott:

— Isten hozta nálunk, Kaszperek Mihály uram. De bizony a szegény uram nincs itthon, általment Krakóba a beteg öreganyjához, ám azért meghagyta, ha elhoznák a borokat, rakják le a pincébe, az üres hordókat pedig szokás szerint vigyék vissza kegyelmetek.

S fürgén, mint az orsó, befordult, hogy elhozza nekik a pincekulcsot, egy litván dalt dúdolgatva útközben

»Boldog az, akinek semmije sincs,
Pehely helyett békével van az alvó vánkosa rakva.
Dunyhája enyhe fuvallat,
A lepedője kőből van szövve,
A tolvaj semmit sem lophat el tőle.«

Atadta a kulcsot, Kaszperekék pedig lerakták a hordókat annak rendje és módja szerint a pincébe, mely a világ legjobb boraival volt megtöltve. A hatalmas száz-akós hordók, mindenik egy-egy apostol faragott arcképével, vagy valamely bibliai jelenettel (meg lehetett volna itt az egész keresztény vallást tanulni, a mulatva való oktatás rendszere szerint) úgy állottak sorban, mint egy nagy zigzugos város utcáin a házak és gyönyörűen beosztva az illető szent férfiak rangja és érdeme szerint. A Júdás hordóban csiger volt (nem érdemel egyebet az áruló). Szent Pál szegzárdi vörössel vala megtöltve — talán jutalmul, hogy az oláhokat ott hagyta. — A szelíd János apostol gyomrában egri bikaver forrt, a Szent Antaléban gránát villogású burgund. (Ebből ered, úgy látszik, a Szent Antal tüze.) Két egész utcasor a Rajna kincseivel büszkélkedett, egy mellék-alagútban a spanyol borok állottak, míg messze a pince legvégében csapóajtón kellett lemenni egy fiókpincébe, melynek fekete falairól szürke pókhálók lógtak. Ott csupa kis hordók voltak, mégpedig befalazva, hogy valamiképp lábat ne kapjanak. Ez a tokaji aszúk birodalma. Itt minden hordóhoz tradíciók fűződtek. Ebből mulattak a Báthory István installációján. Amabból szokott rendelni a török szultán a kedvenc odaliszkjai számára. Az meg ott olyan régi, hogy talán Zsigmond király is abból itta meg az áldomást, mikor Lublót zálogba adta . . .

Szó ami szó, ez a földalatti világ nagyon megszépíti azt a másikat a föld felett . . .

De hátha még azt a hordót találhatnák meg, amelyről az öreg Csernyiczky azt mondta a fiának :

»Van nekem egy bűvös kis hordóm, mikor az megmozdul és azt mondja, hogy cip, cip, azok a címeres kis csirkék mind feléd szaladnak.«

Megtalálták-e, legfeljebb sejteni lehet, de hogy Csernyiczky Mihály, mikor Krakkóból visszakerült, nem találta meg többé a bővös hordót, arra sok jel mutat. Egy csomó e jelekből a litván asszonyka hátára is jutott. (De nem is vett ám kivágott ruhát vagy három hétig.)

Lihegve, izgatottan kereste a hordót Csernyiczky :

— Hej, asszony, asszony, hol a hordó?

— Miféle hordó?

— Az volt ráírva : »Körmöci termés«.

— No bizony, nem érdemes érte olyan lármát csapni.

Ha még legalább tokajt termés lett volna.

Csernyiczky a haját tópdelte, eszeveszetten futkározott a pincében.

— Jaj, hallgass, hallgass ! Színültig tele volt körmöci arannyal.

Most már elsápadt az asszony is és együtt keresték, kikutatván érte minden zeget-zugot, de bizony a cip-cip hordó oda van, elveszett.

Tudom, lesz rám neheztelés az országban, hogy az én beszélyeimben korbáccsal verik a férfiak az asszonyaikat, de mégis kénytelen vagyok elmondani, hogy Csernyiczky az asszony megverésével könnyített magán ; elismerem azonban, hogy vétek volt azokat a hófehér patyolat vállakat felszántani kők barázdákra.

— Az isten verjen meg, te vigyorgó bóka, a gondatlanságodért. Hát nem tudtad szemmel tartani Kaszpereket? Hát nem láttad az arcán, hogy gazember ! Vagy tán megtetszett a buja szemeidnek? Mert ismerem hitvány fajtátokat. Még meg is vacsoráltattad? Még talán azt is megsúgtad neki, merre van a hálókamrád? Nesze neked, gyalázatos !

Pif-paf ! csattogott a korbács. Hanem iszen nem volt az valami kegyetlen bikacsok. Olyan korbácsot én is szeretnék magamnak. Mert a Katharina lebomlott, bokáig érő varkocsa volt ; azzal ütötte-verte a kárvallott ember s tajtékozott, toporzékolt kétségbeesésében.

— Elvitte a szivány az tires hordók közt. Talán te magad adtad oda neki. No, már most fel is út, alá is út, nekem ugyan haza ne kerülj, csak azon a hordón ülve. Szerezd vissza vagy a törvénnel, vagy a pofáddal !

Katharina egy prókátort vett maga mellé s ahol lehetett, váltott lovakon, sehol meg nem állva sietett Lublóra Kaszperek után.

Ott első dolga volt beállítani a sztarosztához, a Lubomirszky Tivadarhoz ; az éppen aranyakat olvasott az asztalon, szép ménesekbe rakva a sárga csikókat, mindenikbe ötven darabot. A sztarosztá nyilván csak ötvenig tudott olvasni.

— No, mi a baja, szép asszony?

— Jaj nagyságos uram, nagy az én panaszom ! Kaszperek Mihály lublói polgár ellopott a férjem pincéjéből egy hordó aranyat.

— Ejnye a gazember, — kiáltott fel önkénytelenül a sztarosztá — hát azért fizette az most ki az én hétszáz aranyamat.

De csakhamar észrevette a sztarosztá, hogy bolondot mondott.

— No no, csak úgy tréfálok, szép asszony, mert Kaszperek Mihály becsületes ember, nekem magamnak is jó barátom. Jónevű borkereskedő itt, vannak ugyan adósságai, de becsülettel fizeti. — Nekem mindig megfizetett. Azért nagyon meg kell rágni az ilyen vádat. Ki látta?

— A jó isten látta — sóhajtott az asszony.

— Jó, jó, — mondá a sztarosztá — csakhogy az *nem alkalmas tanúnak*.

Hanem addig-addig erősködött Katharina és ügyvédje, hogy mégis össze kellett híni az ítélőszéket a kúriára : Zavadszky János uramat, a főbíró, Hertely József és Pawlovszky Kristóf esküdteket, akik a fennforgó ügyben igazságot tegyenek a varsói asszonyszemélynek.

Maga a sztarosztá elnökkölt a tanácsban — de ő maga nem szavazott.

— Én csak felakasztatom a Kaszperek barátomat, ha kegyelmetek elítélik — mondotta vaskos humorral. — De ami a szavazást illeti, nem tehetem azon gyöngéd viszonynál fogva, melyben vagyunk, hiszen értik kigyelmetek.

Annyira értették, hogy már eddig is hunyorgattak egymásra pajzánul a komoly, mogorva tanácsurak, mintha mondanák : »Nem is lenne rossz felakasztatni, hehehe, a menyecske özvegyen maradna.«

Kaszperek ártatlan arccal jelent meg a bírák előtt; nagy brontos ember volt, deli természettel, csinos, piros arccal, csak a fekete szemében volt valami különös démoni. Olyan kellemes, imponáló volt a külseje, beillett volna akár szepesi grófnak is — nem hogy egyszerű borkereskedőnek.

Mikor Katharina elmondta a vádat, elmosolyodott:

— De hisz ez nevetséges!

S mikor ez tovább folytatta, megütközéssel jegyzé meg

— Kegyelmed álmodik, ifjasszonyka. Én csupa üres hordókat hoztam haza, bár csak valami jó szellem megtöltötte volna valamelyiket útközben. De éppen tegnap mostuk ki az összes hordókat, nem volt azokban egyéb, mint horsepró.

Az esküdtek, szokás szerint, mindenféle keresztkérdések alá vették Katharinát.

— Látta-e valamikor a hordócskát és mekkora volt?

— Nem láttam sohasem. Csak az uram mondta. Én csak akkor értesültem róla, mikor már ellopták, mikor az uram elkergetett, hogy a hordó nélkül vissza ne térjek többé. Mert én voltam az oka, én eresztettem be a pincébe Kaszperekéket.

A sztarosza fejcsóválva simogatta a deresedő szakállát:

— Furfangos fickó lehet a kegyelmed ura. De amellett üzenem neki, hogy nagy számár: ha én nekem ilyen kis madaram volna, nem nyitnám ki neki a kalitkaajtót.

Katharina nem értette el; csak azután később, mikor Kaszperek felelt a főbíró kérdéseire: »Hát mit szól ezekhez?«

— Azt mondom, nagyságos sztarosza és nagytekintetű tanács, hogy egy gonosz férjjel állunk szemben, akinek van egy szép, jó felesége, de ahelyett, hogy a tenyerén hordozná, kigondol egy mesét egy arany-hordóról — hogy ennek a mesének révén szabaduljon meg tőle.

Az esküdtek a fejeikkel bölintgattak, hogy ez bizony igaz lehet, ha az Ádám egyik bordájában amelyből az asszony formálódott, annyi hamisság volt, bizony valamennyi maradt még a másik bordájában is. A gonosz férfiak se ritkák már.

A szép Katharina halotthalavány lett, benntörték ezek a mérgezett szavak a szívében, odakapott a kis kezével, míg ajka elhalón nyögte:

— Hazudik ez az ember !

Azután a varsói prókátor mondta el a maga mondókáját latinul. A sztaroszta rágyújtott, azon a héten kapta az első pipát ajándékba Szembeck Mihálytól, a krakkói püspöktől. Még eddig sohasem láttak Lublón ilyen ördögös szerszámot. Az egész tanács azt bámulta, senki sem hallgatott a prókátorra, nézték a pipa alkatát, a kupakját, a szárát és a sztaroszta szájából kiömlő füstöt. Valami csodálatos volt ez. A sztaroszta kevélyen köpködött ide-oda, — míg egyszer csak szedülni kezdett a feje, mire dühösen rivallt rá a prókátorra :

— Ne beszélj szamarakat, édes fiam, mert mindjárt kirugatlak innen, ha pontot nem csinálsz. Már is rosszul lettem a beszédedtől.

A tanács azután még csak a Kaszperekkel járt pince-mesterek, Fajor János és Kelemen István tanúk vallomásait vette protokollumba (persze a hordóról semmit sem tudtak őkelmeik), azután kihirdette az ítéletet Zavadszky főbíró uram :

— Kaszperek Mihály köteles letenni az esküt, hogy az arannyal telt hordót nem lopta el.

— Kész vagyok esküt tenni — felelte Kaszperek nyugodtan.

Hertely uram fölkelt és egy fölkéből egy csomó vessző, bot, vas-karperec (mind a Themis akkori játékszerei) közül kikeresett két viaszgyertyamaradékot ; ez a két gyertya volt az egyedüli fény az igazságszolgáltatásban. A két gyertyát meggyújtották, közéjük téve a feszületet, mire a feszülethez lépett Kaszperek s jobb keze két ujjával befogta a Krisztus szívsebé, elmondván a szokásos eskümintát.

Tompán, ünnepélyesen kongtak-bongtak az ódon teremben a rémletes szavak :

— Vesse ki testemet a föld, ne vegye be lelkemet a menny, ha nem igazat mondtam.

Ezzel vége volt. Katharina sírva-ríva fakadt, hogy megy már most ő vissza Varsóba? Kaszperek pedig csendesen visszaült az előbbi helyére a fal melletti lócán ; templomi csend volt, csak a tollak percegése hallatszott, míg a jegyzőkönyveket elkészítik hadd vigyen haza egy kópiát belőlük az asszony is.

Végre azok is készen lettek. A főbíró behintette porzóval. Vilsinszky nótárius uram rájuk nyomta a pecsétet.

— Punktum — mondá a főbíró. — Most már ezt is elvégeztük, megihatjuk az áldomását.

Mert ahogy most minden ügydarab külön számot kap és elkönyvelik, valamikor minden ügy után egy-egy külön áldomást kebeleztek be a bírák. Így romlik el minden apródonkint.

Maga a sztaroszta is nagy kedvelője volt az efféle »piatikának« s kirúgván maga alól a széket, kifelé menet kedélyesen szólítá meg Kaszpereket :

— Hát csakugyan minden hordóját kimosatta ma, vagy maradt még vagy egy, amiben más is van, mint seprő?

Kaszperék nem felelt.

A sztaroszta kötekedve ütött a vállára.

— Szóljon hát kigyelmed !

De bizony most se szólt Kaszperek egy mukkot sem, csak félrebillent, mint egy megmozdított fadarab. Teste teljesen merev volt. Nagy szemkarikái tágra nyitva, ijesztően meredtek a sztarosztára. Kaszperek meg volt halva.

A tanácstagok ijedten néztek össze ; csak Katharina kiáltott fel élénken :

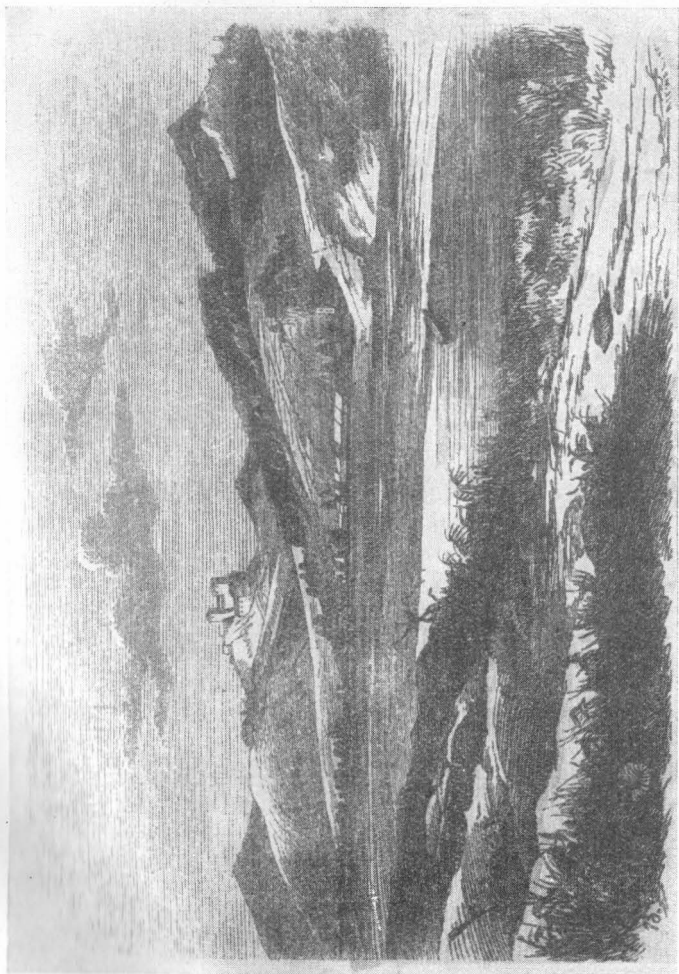
— Látod, sztaroszta, látod, látod ! Azt mondtad nekem, hogy az isten nem alkalmas tanúnak. Nem idéztétek, mégis idejött. No hát, állj most már szembe vele !

De bizony a szegény sztarosztának úgy vacogtak most a fogai, hogy eszéágába se jutott helytállni a mondásáért.

Villámként terjedt el az eset híre odakünn. Estefelé tudták már a szomszédos Obgarton, Gnédzán is. »Isten ítélete volt!« sügtak-búgtak a népek. »Ej, — mondták az istentelenek — szívszélhűdés érte, ennyi az egész.«

A hajdú elszaladt a szomorú hírrel a nemzetes asszonyhoz. »Hozzon kend lepedőt is, amibe beletakargassák.« Mlaczko, a tizedes, a Szent-Mihály lováért futott el a temető bódéjába, míg fiát, a Gyurit elküldte a kántorhoz, hogy lódit-sák meg a harangot.

Tudós Topovszky Melichar kántor uram értesülvén a történetekről, legott felküldötte a harangozót a toronyba,

A lublói vár

„Az asztalfőn ott ült Kaszperek Mihály“
(*Kisérlet Lublón*, Vasárnapi Ujság, 1893)
Görö Lajos rajza

de biz a szent harang nem adott semmi hangot, amint egyet ütött rajta a nyelv, megrepedt, beállt a szava, mintha mondaná: »No, én bizony nem sirok a Kaszperek miatt.«

Mlaczkó pedig, midőn hozná vállán a Szent-Mihály lovát, megbotlott a kis hídon egy kiálló rozoga dongába, ő maga hanyatt esett, a ló pedig lebukfencezett a patakba, mely, éppen hóolvadás lévén (1718-ban febr. 28-án), dagadtan, szilaján vitte tova. Hát a Szent-Mihály lova is elszaladt, mintha mondaná: »No, én ugyan nem viszem a Kaszpereket.«

Rémület szállta meg a lakosságot e jelekre. Kaszpereknek, aki a szomorú híre ott termett a kúrián, hiába volt azó asszony, hiába kérte összetett kezekkel a jelenlevőket, hogy tegyék fel a holttestet egy saroglyára és hozzák haza, senki sem mert moccanni; ha már a lelketlen tárgyak is megtagadták, élő ember hogyan merje?

— Ne is vegye rossz néven, nemzetes asszonyka, de senki se bolond, hogy elkárhozzék.

Mária kitörülte a könnyeket a gyönyörű szomeiből aztán megvetőleg biggyosztette el azokat az élveteg, duzzadt ajkait.

— Hát nincs Lublón egyetlen férfi sem?

Mire előlépett maga a sztároszta és így szólt, nagy mellét kidüldesztve:

— Hát én kutya vagyok, Jablonszka Mária? Nekem szólj, ha akarsz valamit.

Mária egy hálás pillantást vetett rá. Vére megbizsergett! Ej, ha ilyen az az elkárkozás, többet ér a mennynél.

— Intézkedj, jó uram — felelt Mária, — hogy a főrjem holttestét hazahozzák.

— Én magam vinném el, ha bírnám. Mert egy Lubomirszky nem fél a pokoltól sem, de a többinek nem parancsolhatom meg, mert az *isten ellen* nincs jogom senkit küldeni. Hanem eredj, fiam Mlaczkó, vezesd ide iziben Kaszperek istállójából az ő fehér nyerges lovát. Majd hazaviszi az a gazdáját.

Eppen beállt már az esti szürkület, mikor a fehér paripa, a híres »Palkó«, felnyerített a kúria udvarán. A sztároszta felkapta ölje a Kaszperek nehéz holttestét és felültette a Palkóra, a lábait összekötözve kötelekkel a ló hasa alatt, és a halott begörbített derekán a kantárt átkapcsolva.

Azután maga fogta meg a ló zabláját és így szólt Máriához :

— Menjünk hát, Kaszperekné asszonyom.

A tömeg lassú morgásban adott hangot a csodálkozásának.

Mégis csak valami ez ! Ilyen tán sohasem történt ! Egy sztarosztá, egy ilyen nagy úr vezeti a lovát ! Hát nem volt szép végtisztessége a tolvajnak ? No, nézze meg az ember. Hát legyen aztán valaki becsületes. Hanem iszen a sztarosztá bőrében se szeretnék lenni a másvilágon.

— Annál inkább ezen az egyiken ! — jegyzé meg irígy csillámlású szemekkel a Salgovicsék siheder fia.

— De iszen, viszi már a sztarosztát is az ördög — vélte Folkusházy József uram.

— Nem is egy ördög, de kettő — duplázott rá Hertelyné asszonyom. — Mert két szeme van ám annak a menyecskének.

— Már az igaz. Látszik, hogy eddig se zörgött hiába a haraszt.

Zörgött itt mostan száz haraszt is — de a különös menetet senki se kísérte. Egyedül mentek a kúriátul a Kaszperek házáig az obgarti úton. Csak néhány vásott kölyök kullogott utánuk messziről. A sztarosztá a lovat vezette, mely lassan, szomorúan lépkedett ; volt az aprózott lépteiben valami gyöngédség a holt lovas iránt. Sem a fejét nem hajigálta fel kevélyen, mint egyébkor szokta, sem a testét nem rázogatta, sem a farkával nem csapkodott, csak ment, ment egyenletesen, csendesesen, mintha tó szelíd tükre úszó ravatalt ringatna . . .

Balról az özvegy jött, bágyadtan felelgetve a sztarosztá szavára. Egyedül voltak, beszélgethettek.

— Lehet-e most reményem, Mária ? Eddig hiába esengtem a kegyei után, pedig mindent elkövettem. Hiszen tudja, Mária. Ma éreztem az első édes nézését. — Lehet-e most reményem ?

A nő összerázkódott.

— Nem tudom, nem tudhatom, — tagolá — most még ne kérdezzen semmit. Hátha hallja ?

Mintha megmozdult volna a holt lovas. A paripa megállott magától. Valóban, a kötelek engedtek alul s a test féloldalt csúszott. Jaj, mindjárt leesik a locsokba.

A sztarosztá megigazította, tovább mehetek.

— S mit szándékozik egyelőre tenni, Mária? Ott marad egyedül abban a puszta házban?

— Nem, haza megyek Varsóba, a szülővárosomba.

— Húzza oda valami?

— Nem, innen tol el valami.

— Megmásíthatatlan ez a határozata?

— Csak a halálom változtathat rajta. Mindössze néhány napig maradok itt a temetés után, míg némileg rendbe hozom a dolgokat. A megboldogultnak sok követelése van nekünk künn.

— De adóssága is sok van. — Egyik megeszi a másikat. Egyszerűbb volna, mindent itthagyni és elmenni. — Én is veled megyek, Mária, ha megengeded.

A negyvenes években járó sztarosztá hangja olyan lágy, reszketeg lett, mint egy diáké. Mária elfordította a fejét.

— Miattam azt teheti, amit akar — felelte hidegen.

— Tudom, hogy mit tegyek. Elküldöm holnap a lemondásomat. Elég gazdag vagyok, nem szolgálom többé a királyt, hanem a szívemet. Mit szólsz ehhez, szép Kaszperekné?

A szép Kaszperekné csak sóhajtott erre és beburkolózott a nagykendőjébe. A kutyák rémletesen vonítottak a portákon, amerre átmentek, a templom tájékán egy kukik hallatta vérfagyasztó hangját.

A Luzanszkyék házánál egy macska leugrott a hijuból és egy darabig a zsúpfedélzeten csúszva, egyszerre kinyújtózott s hop, levetette magát a lóra, a halott mellé és ott a ló hátán megállt, fénylő szemeivel a sötétben is világítva. Valami borzadály-gerjesztő volt ebben. Hát mit akarhat ott az a nagy fekete macska? Sicc innen, te gyalázatos!

De a macska meg sem mozdult, míg csak be nem értek a Kaszperek-portára. A »Palkó« ló megállt terhével a tornác előtt. Nem várta ott senki, csak egy nagy fehér komondor és a szolgáló.

— No, már most vegyük le a halottat, segítsen, sztarosztá uram. Te pedig siess be, Annuska, gyertyát gyújtani.

Lubomirszky még egyszer átnyalábolta Kaszpereket és bevitte azt a szobába, végigfektette a nagy ebédlő asztalon. Hanem fűjt és lihegett is utána.

— Ne maradjak itt virrasztani? — kérdé suttagó hangon a menyecskéhez hajolva.

— Nem, nem. Isten mentsen !

— Pedig jól elbeszélgetnénk . . .

— Majd máskor, majd később, majd valamikor a temetés után.

Egyedül maradt halottjával az asszony, egész éjjel. Megcsinálta neki a ravatalt, felöltöztette legszebb ruhájába, vörös nadrágba, kék dolmányba, a lábaira ráhúzta a sárga sarkantyús csizmáit, fejére feltette a vörös kalpagot. Úgy festett ottan kiterítve az égő viaszgyertyák között, mint egy alvó kuruc-vitéz.

A következő nap a temetés előkészületeivel telt el, de már abban a testvérek is segítettek. Megérkezett Kaszperek György Lócséről és estefelé Kaszperek Erzsébet, férjezett Manácsy Pálné is előkerült.

A temetés harmadnap délután volt, március elsején. (Úgy látszik, ebben az esztendőben hosszabbnak ütött ki a februárius a rendesnél.) Kaszpereket mint előkelő polgárt a templom melletti Szt.-János nevű temetőben illette egy hely — ami ellen nagy zúgolódásban tört ki a nép, de a sztaroszta elrendelte, nemkülönben azt is, hogy a város összes harangjait meghúzzák. Azok nem is voltak olyan makacsok, mint a tegnapelőtti kis harang. Sőt azóta a Szent-Mihály lovát is kihalászták egy félóránnyira a város alatt, minélfogva teljes rendben és pompában ment végbe a temetés. Nagy népsokaság volt jelen, nemcsak Lublóról, hanem Gnédzáról és a szomszéd helységekből is, két pap celebrált s a kántor szép búcsúztató verseket mondott.

Künn a temetőben, mikor a rögök dübörögni kezdtek a lebocsátott koporsón, irtózatos orkán kerekedett. De hát ebben nincs semmi csoda. Egyébként pedig minden a maga természetes rendjén ment. S a lublóiak azzal a megnyugóvással léptek ki a temető kapuján :

— No, egy rossz embert már megint bekapartunk. Ezzel is kevesebb, punctum.

A szép özvegyasszonyt a sztaroszta vezette karonfogva a koporsó után, sőt visszajövet is a lakásáig, mert bizony csúszós volt az út a reggeli fagy után. Hát mi rossz van abban,

hogy a gyenge, összetört folyóka-virág valami támogató kuróhoz kapaszkodik?

A sztarosza víg, szeretetreméltó volt visszafelé menet, csocogott-fecsegett mindenfélét, még meg is neveltette Kaszperekknét. Ilyenek az asszonyok! Oh, be szépen vette ki magát a mosoly azon a bánatos arcon. Mint hófehér ruhán piros rózsabimbó.

Otthon a kapuban tegnapelőtti ígéretere emlékeztette a sztarosza:

— Ugye megengedi, hogy megmelegedjem egy kicsit odabenn?

Cudar, csípős idő járt; tele volt a bajusza, szakálla zuzmarával.

Kaszperekné habozott.

— Megérdemlem, Mária — súgta érzélgősen. — Hidd meg, Mária, megérdemlem.

Mária intett neki, hogy jöjjön hát.

Keresztülmentek a pitvaron. A sztarosza szíve hangoosan dobogott s meg nem állhatta, hogy át ne fogja a derekát nagy csintalanul. Egy kis előleg a boldogságból.

— Ugyan menjen, sztarosza, maga nagy bolond. A kezére ütnék, de az enyém meg van dermedve, mozdítani sem bírom. Inkább nyissa ki hamar az ajtót.

A sztarosza kinyitotta a szoba-ajtót, de egy irtózatossal hőkölt vissza.

Barátságos meleg csapott ki belülről, az asztal meg volt terítve és az asztalfőn ott ült Kaszperek Mihály, piros arcával, vidáman, úgy, amint szokott, bicskájával nagy karajt vágva az előtte lévő kenyérből.

A sztarosza elrohant, mint az őrült, ki a pitvarajtón, a kapun, futott, lélekszakadva futott egész hazáig, ott befeküdt menten az ágyába, kilelte a hideg. Egész éjszaka félrebeszélt, csodálatos lidércekkal viaskodva; éjfélután felcsert hozattak hozzá, aki eret vágott rajta; reggelre egy kicsit jobban lett.

Eppen herbateáját itta, amit a gazdasszonya tartott a kezében, mert forró volt a bögre, úgy hogy csak kanalakban adogatta neki, mikor megnyílt az ajtó és belépett Kaszperek Mihály.

— Jézus Mária, szent József! — kiáltá rémulten a gazdasszony, s a bögre kiesett a kezéből, száz darabra összetörve.

Kaszperek megállt az ajtónál. Egy nagy ezüstcsatos kék köpönyeg volt rajta, kihúzta alóla a jobb kezét s megfenyegette vele az ágyában sápadtan fetrengő Lubomirszkyt.

— Vigyázz, sztaroszta, azt mondom, vigyázz magadra. Ha még egyszer kedved jönne a feleségemet megköstolni, földön, falon, fán, vason keresztül ott termek és megfojtalak. Vigyázz magadra, sztaroszta.

Az volt, Kaszperek volt, a *másvilági út* semmit se változtatott rajta — csak a hangja lett idegenszerű, különös; valami dohos síri volt rajta.

Ahogy jött, eltűnt, lépteit nem lehetett hallani, de mindenki látta. Az udvaron találkozott a sztaroszta hajdújával, jó reggelt mondott neki és megcibálta a szakállát. A hajdú ordított, mert a szakállnak egy része a Kaszperek kezei között maradt. A vártán, míg ő fent járt, odaadta a lovát egy polyák katonának fogni. Egy aranyat dobott oda neki most, miután előbb jól hátba ütötte. Igazán kedélyes egy kísértet volt.

S aztán felpattant a Palkóra, végigszáguldozott a városon. Vörösös gőz lövellt ki a ló orrlyukain s patkójának nem volt semmi nesze a keményre fagyott göröngyökön. Az emberek rémulve futottak szét, amerre ment.

— Ugyan korán jött vissza — hüledezének a babonás vénasszonyok. — Még meg se melegedett a föld alatt. De persze, így kellett annak történnie. Arra esküdött meg, »be ne fogadja testemet a föld«, hát itt van ni, be nem fogadta.

— Jó szerencse — fecsegték mások —, hogy a litván asszonyka még a halála napján hazament, most rajta töltené a bosszúját.

— Elér ez Varsóig is, ha kedve tartja. Hiszen azért lovas kísértet. Pnyen még nem is volt. A rendes, közönséges kísértetek mind gyalog jártak eddig s többnyire éjfélkor. Lucifer is tanul és újít. Az az egy bizonyos, majd meglássák kegyelmetek, hogy a ló nem hiába van alája adva.

Egész Lubló városa lázban volt. A főbíró összehívta rögtön a szenátust a kúriára tanácskozni, mitévők legyenek.

N a kúriát viszont kíváncsi népsokaság állotta körül. Egész nap jöttek a csodálatosnál csodálatosabb hírek. Itt volt, majd ott volt Kaszperek. Ezt tette, vagy emezt mondta. Innen egyenest Obgartra lovagolt, ott a mézárósnál, Oszvald Pál uramnál odalökött a tőkére negyven tallért :

— Kend már tegnap ott járt a feleségemnél a tartozását követelni, mikor én a ravatalon feküdtem. El akarta vinni az egyik üszőjét ; tanulhatna kend mórest máskor. Itt vannak a tallérai !

S ezzel újra felült lovára, de *visszájára* ült ; háttal a ló feje felé.

Maga Oszvald uram jött jelenteni ezt a kúriára, öt darab tallért leolvastván a zöld asztalra, azzal a töredelmes vullomással.

— Nagy bűnös vagyok magam is, nemzetes nemes tanács. Gonoszul jártam el. Nekem csak harmincöt tallérral tartozott Kaszperek ösz óta. De engem is elkapott a bűn, gondoltam magamban, az asszony úgyse tudja, és negyvenet mondtam előtte tegnapelőtt. S íme, ma mikor megolvastam, csakugyan *negyvenet* találtam. Elfogott a félelem, nem merem megtartani az így szerzett pénzt, elhoztam a templomra.

A főbíró dühbe jött :

— Takarodjék kend innen, de íziben. Még a templomra hozza az ilyen pénzt, hogy nem szégyenli magát !

Aztán a bírói botjával lökdöste el egyenként az asztalról az istentelen tallérokat, undorral dűnnyögvén :

— Guruljatok vissza a gazdátokhoz, Belzebubhoz !

Déli harangszóig együtt ült a tanács, de semmit sem bírtak határozni. Mindössze sopánkodtak, jajveszékelték, míg végre azt indítványozta Pawlovszky Kristóf :

— Hivassuk el a papot : »Ubi humana deficiunt, ibi divina incipiunt auxilia«. Az emberi segedelem itt bevégződött. Gyarló földi törvény, hóhér pallosa, katona golyója, kurdja nem fogja Kaszpereket. Most már hadd csinálja tovább a dolgot tisztelendő Hanulkovics János uram. Ha a szolgája az istennek, hát beszéljen most a gazdájával.

Véghez is ment az engesztelő mise a halottnak bűneiért, de a beharangozott lakosok e szent buzgólkodás alatt is egyre a Kaszperek mai viselt dolgairól sűgdostak, tereferéltek.

Biz az csakugyan visszajáról ült a lovon. Úgy ment végig Gnédzán is, ahol szintén fizetett egy pár helyen adósságot. De iszen derék, becsületes kísértet az, aki tudja a maga kötelességét. Annál bizony okosabbat is tehetne a tisztelendő úr, mint hogy visszaimádkozza az anyaföldbe. Ma is apró ezüst pénzt szórt Obgarton a gyerekek közé. Hát nem szép ez egy kísértettől? Legalább addig hagyjuk künn, míg az a hordónyi arany elfogy. Bizony kár Kaszpereket bántani. Elfér ő itt köztünk.

(Már ugyan hiába zálogosította el Zsigmond király Lublót. Mégis magyar föld ez, *magyar erkölcsökkel*. Még a kísértet is mindjárt népszerű lesz, mihelyt a hatóság kezdi üldözni.)

Estére hazakerült Kaszperek, miután a városi erdőben is csatangolt; egy öregasszony legalább azt mesélte (ezek az öregasszonyok mindig többet látnak, mint más ember, pedig rosszabbak a szemeik), hogy a lejtőn lefelé hempergett a lovával együtt, majd a ló, majd a lovas került alól. Nem látott még ilyen lovaglást soha anyaszülte — dicsértessék a Jézus Krisztus.

Este vacsoránál az Anna szolgáló hordta fel neki az ételeket. Úgy evett, mint egy arató tót, nem pedig mint valami finnyás kísértet — legalább így beszélt Anna másnap reggel a kútnál; hozzátette azt is, hogy sokáig beszélgetett este a feleségével, túl az éjjéli kakaskukorikoláson is. Bár szepegett, mégse állta meg, hogy ne hallgatózzék a kulcslyuknál; mit ér, lengyelül beszéltek, nem értett meg semmit, de reggelre már híre-hamva se volt; a megvetett ágyába bele se feküdt, vánkös és lepedő gyűretlenné maradt.

A lublóiak megörültek, hogy az engesztelő mise csakugyan segített. A sztarosza is feleledt néhány nap múlva, de maga mégsem mert elmenni a szép asszonyhoz; hanem a szakácsnéját küldte megkérdezni, hogy mikor költözik Varsóba.

— Semmikor — felelte a szép asszony mosolyogva. — Az uram nem engedi.

— Ej, ostobaság — dörmögte a sztarosza —, az a bolond kísértet megzavarta. Pedig mi köze már őhozzá a Kaszpereknek? — Aztán a szakácsnéjának mondá, de mégis a maga megnyugtatóására:

— Mert ritka házasság az, édes fiam Katka, amelyik az egyik fél halálával be ne végződjék.

No, ez éppen azokból a ritkákból való volt, mert két-három hét múlva, mikor már-már napirendre kezdtek térni a lublóiak, majdnem abban a hitben, hogy egy napig álmodtak mindnyájan, ennyi volt az egész, — egyszerre csak megjelent Kaszperek, fehér lován, vörös kalpaggal, veres nadrágban, kék dolmányban, sárga sarkantyús csizmákkal. Uram ón istenem, éppen azt a ruhát viselte, amelyikben eltemették.

Megint megszállta a páni félelem a lakosokat — kivált mert Kaszperek is kellemetlenebb kezdett lenni. Be-benézett adósaihoz, mikor éppen nem várták, ott termett fehér lován a házuknál, néha fényes nappal, néha sötét éjjel és bezörgött az ablakaikon :

— Itt vagyok, én, Kaszperek Mihály. Hozzátok el holnap a pénzemet, amivel tartoztok.

El is vitték másnap rendesen. Nem kellett ahhoz ogzekúció. Mondta is a szepesi kormányzó, Kozanovich Felicián, nagy novetve, mikor meghallotta :

— Ördögös Kaszperek. Meg kellene tenni királyi adószedőnek.

Váratlanul jött, s váratlanul tűnt el hetekre.

Járt-kelt mindenfelé. Kőd vette körül az alakját. Mert sok megmaradt még abból a ködből, amit Kálmán király elfűjt. Ami rossz történt a városban, azt mind a Kaszperek csinálta. Roppant tevékeny kísértet volt. Salgovics Andrásnak megérintette egyszer a jobb karját, azóta csúz van benne, nem tudja emelni. Obgarton meggyúlt egy szénás-pajta — nem akadt a tűznek gazdája, hát bizonyosan azt is Kaszperek gyújtotta fel.* Rá néhány napra sok veszett kutya támadt Lublón. Azoknak is állítólag sós kenyérdarabokat hajigált volna ki az ablakon Kaszperek ; attól veszttek meg.

Végre is ez nem mehet így örökké. Tenni kellene valamit. Meg kellene nézni a halottat a temetőben. Hátha volta-

* Nem ember keze gyújtotta fel, hanem a holt «phantasmája» jelenti Kozanovich szepesi kormányzónak Salgovics Ferenc «frumentator pro meliore fide et documentos».

képp el se temették? Hátha csak üres koporsót eresztettek le a sírba?

Igen, de erre engedélyt csak a krakkói püspök adhat. Hát jól van, hadd menjen egy deputáció azonnal Krakába nagyvezér Szembeck Mihályhoz, hogy engedje meg a sír megnyitását s a halott megégetését. Hadd komponáljon egy szép levelet Vilsinszky Ferenc*; az a legjobb pennájú emberünk. Aztán hadd vigye a püspökhöz Maczkó Jakab és Jozeffi János; mindakettő mestere az ékes szavaknak, kikérik azok még az agártul is annak a háját.

De addig is ki kell hallgatni hit alatt a tanúkat, legfőképpen pedig a szép Kaszperekét; ő tudja legjobban, aki együtt él vele, hogy kísértet-e vagy ember; a hajdani férje-e vagy az ördög a férje képében?

De legjobban keserítette el Kaszperek jelenléte Lubomirszkyt. Nem volt itt többé maradása. — Ideges lett, félt s mindjárt a tavasz első fuvalmánál átköltözött Krakába az udvarhoz. Ha az embernek egy kísértet a vetélytársa, akármilyen gavallér legyen is, jó odább állni az útból. Hiszen van Krakóban elég csinos asszony.

A királynak kedvenc embere volt a sztarosza, gyakran meghívta a palotába; lőn, hogy egy este l'hombret játszott-

* A városi magisztrátus Szembeck Mihály püspökhöz küldött levelének eredetije a lengyel nyelvű quart kódexhez van csatolva s a vége így hangzik:

»Invalescens enim ex mora et vires resumens Phantasmatis horror cogit totam civitatem noctes quieti destinatas vertere in dies, non deest tamen et vigilantibus illusio. Et quoniam similes effectus per exhumationem principalis causae sopiri consueverunt, uti mos toties his et in vicinis locis practicatus docuit, eandem vero exhumationem Rndus Loci Parochus non habeat in sua facultate, humillime Illrmae et Rndsmam Dnem Vram rogandam duximus, quatenus mediante ejus permissu, desideriorum nrorum compotes fieri valeamus, et ab ulterioribus periculis liberari, Promittentes praevia signorum practicabilium per deputatos inquisitione omnia debito ordine nos executuros. Interim pro salute et felicissimis successibus Illrmae Rndssmae Dnis Vrae Deum exorantes, manemus in cultu profundissimo et debita obodientia

humillimi et obsequentissimi servi

Iudex cum Assesoribus

Nomine totius Communitatis«.

(Loc. sig. civ. Lubl.)

tnk, s a király néhány aranyat nyert Lubomirszkytól. Ófelségének az volt a szokása, hogy amit a szerencsejátékon nyert ostónkint, azt másnapi sétájában kiosztogatta a legrongyosabb utcagyerekek közt.

Egy ilyen királyi séta után történt, hogy Krakko különböző pontjain öt vagy hat gyereket fogott el a rendőrség, kik hamis aranyat akartak váltani. A kihallgatásnál minden kölyök egyiránt vallott.

— Hol vetted az aranyat?

— Ófelségétől kaptam.

A rendőrfőnök a másnapi kihallgatáson bátor volt előhozni őfelségének a különös esetet.

A király, II. Ágoston, az »erős« (ha nem volna király, akkor »vastagnak« neveznék), megütközéssel mondá:

— Én Lubomirszkytól nyertem az aranyakat. Járjon utána a dolognak.

A rendőrfőnök, Nowogradszky Péter, mindjárt a palotából áthajtatott a barátjához, Lubomirszkyhoz és ezer aranyat kért tőle kölcsön: hogy valami sürgős becsülettelenségéért van.

Az rögtön kinyitotta a fiókját és kiolvasta az aranyokat. Mire Nowogradszky elkezdte azokat egyenkint vizsgálni, pengetni, két külön rakásra osztályozva.

— Hát ez mire való? — kérdezte a sztaroszta.

— Hát csak elválasztom a hamisakat az igaziaktól, hogy mikor aztán vissza kell adnom, tudjam, mennyi igazat és mennyi hamisat hozzak magammal.

— Ne beszélj bolondokat — nevetett a sztaroszta.

— Éppen nem tréfálok — szólt sötéten a rendőrfőnök.

Az aranyak, amiket a király nyert el tőled tegnapelőtt, hamisak voltak egytől-egyig.

A sztaroszta elsápadt.

— Lehetséges-e? — dadogá.

— Annyira bizonyos, hogy íme ezeknek is mintegy kétharmada hamis pénz. Gondolj csak vissza rá, kitől kaptad!

A sztarosztának gyorsan megvillant az eszében:

— Huh, tudom már; attól a gaz Kaszperektől!

— Hát az ki? Hol lehet elfogni?

— Sehol, mert már meghalt.

A rendőrfőnök összeráncolta a szemöldeit.

— Teringette, úgy teszel, mintha nem hinnéd — jegyző meg a sztároszta neheztelve.

— Egyszerűen nem szeretem a meghalt vádlottakat. És mennyi aranyat kaptál tőle?

— Hétszázat.

— De hisz már ezek közt is több a hamis, mint hétszáz — ellenvető Nowogradszky.

— Nos, akkor a többit egyszerűen nem tudom, hol kaptam.

— Hát majd utána járok én. Hanem addig is nem tanácslom, hogy az udvarnál mutasd magad. Ófelségére kellemetlen lehetne.

A sztároszta dühöngött, a haját tépte, levelet írt a királynak, a miniszternek, ki akarta hívni párbajra a rendőrfőnököt.

A király jó ember volt, kibékítette :

— »Én jól tudom, kedves Lubomirszky — írta válaszul levelére —, hogy nem ön vereti a rossz aranyakat. De ha veretné is, csak azt tenné, amit én. (Az efféle vastag emberekben mindig van némi humor.) Én legkevésbé ítélném el önt. Hát jöjjön ezentúl is, de ha velem akar l'hombret játszani, hozzon ön igazi aranyakat stb.«

Nowogradszky pedig még aznap két titkos rendőrt küldött Lublóra, akik csakhamar kinyomozták, hogy Lubló és környéke teljesen el van árasztva hamis pénzekkel, és azokat a kísértetként hazajáró néhai Kaszperek Mihály terjeszti.

A király méregbe jött, mikor mindezeket így jelentette a miniszterre.

— Természetesen, — szólt gúnyosan — egy kísértet terjeszti és vereti a hamis pénzeket. Ez a legkényelmesebb. Mert a kísértetnek nincs is megtiltva és mert a kísértetet meg se lehet büntetni.

A miniszter kedvetlenül rágcsálta rőt szakállát.

— Parancsát várom, fölség !

— Csak egy kis észrevételem van — jegyző meg II. Ágoston csípősen.

A miniszter meghajtotta a fejét, kezeit mellén keresztbe téve, lengyel udvari szokás szerint.

— Azt a két titkos rendőrt nagy kedvem volna a *niszvilágra* küldeni a rendőrfőnökkel együtt, hogy ott nyomozzák ki a tényállást, ahová ők maguk teszik a *helyszínt*. Ez volna a legegyszerűbb.

De legott elmosolyodott a saját ötletétől — mert nem volt kegyetlen, csak indulatos.

— Hogy azonban komolyan vegyük a dolgot, — folytatá kis vártatva — írjon nevünkben egy parancsot Kozanovich Felicián kormányzónknak, hogy miután kísértetek tudomásom szerint nincsenek, de tőlük eredő hamis pénzeim vannak, gondolkozzék ezen csoda fölött és harminc nap alatt legyen újabb jelentést. Futár vigye neki a parancsot. S erre az időre teljhatalmat, pallosjogot.

Egyidejűleg érkezett meg Lublóra Kozanovichnak a parancs, a jus gladii decretum és a krakkói püspöknél járt követség, Jozeffi János és Maczkó Jakab.

A püspök ugyanazt mondta élőszóval ökegyelmeiknek : «Akit egyszer a halál kaszája levág, higgyétek el, gyermekeim, nem ébred az fel, csak a Jozafát-völgyében», — de azért mégis elküldte a pecsétes engedélyt (a mellénye belső zsebébe bovarrva hozta Jozeffi uram), hogy a Kaszperek Mihály úrját föl lehet bontani s tetemeit, ha az a lakosság megnyugtatósára szolgálna, elégetni.*

Lőn erre izgalmas sürgés-forgás Lublón — amint kiszivárogtak a hírek. Kozanovich Felicián rögtön kihirdetette dobszóval a jus gladii. Élet-halálnak ura mától fogva a kormányzó.

A várra felhúzták az ünnepi selyem-lobogót. Mintha maga a király lenne jelen. A másik hajdú kihirdette szintén dobszóval, hogy a hamis pénzeket két nap alatt hordják be a kúriára — s akinél azontúl csak egy hamis dénárt találnak, azt mindjárt kegyetlenül sujtja a törvény.

A kormányzó nem késett ; mindjárt másnap hozzálátott a nyomozáshoz, színe elé idézve Kaszpereknet.

A szép asszony nem volt még künn az utcán a temetés óta. Pedig nagy érdeklődés mutatkozott iránta a városban.

* Szembeck Mihály krakkói püspök eredeti levele is ott állítatik a Liber Actorum-ba bekötvé.

Egynémelyik kíváncsi még tán a kisujját is meg engedte volna vágatni, csakhogy lássa: miképpen néz ki? szép-e még? Ott vannak-e még arcán a régi rózsák — mióta egy kísértet tépdeli?

Ah! lebbent el az ajkokról a csodálkozás, mikor megjelent a bírák előtt a kúrián. Sugár dereka gyengén meghajolva, tejszín arcán üde mosoly. Fekete selyemszoknyája ingerlőn suhogott. Hát még hogy illett rá a kis zsinóros lengyelke (az is fekete, mert gyászban volt), mely annyira testhez tapadt, hogy a lélegzetet meg lehetett róla olvasni a keble táján. Ilanem már az efféle fejszédítő olvasást senki-nek sem ajánlanám. A kormányzó maga is ott felejtette a szemeit. Hertely uram pedig meg nem állhatta, hogy oda ne sűgjon Pawlovskynak:

— Canis mater! Ezért már csakugyan érdemes feljárni a sírból. Mit szól hozzá, komámuram?

Pawlovsky Kristóf uram kevés szavú ember volt, hosszan elgondolkozott előbb ezen a témán, csak azután mondta:

— Minden asszony csak asszony. Semmi más. Én vissza nem jövök az enyémhez.

Kozanovich Felicián megkezdte a vallatást:

— Mondja meg nekem kegyelmed, mért van gyászban?

— Mert az uram meghalt — felelte csendesen.

— Űgy, de hát akkor miféle ember az, akit a házában fogad s aki némely éjszakát kegyelmednél tölt?

— Ó, az uram.

— Kaszperek Mihály?

— Ha a másvilágon más nevet nem kapott, akkor az.

— Kísértet ő, szellem-e, árnyék-e, ördög-e, vagy igazi testből-vérből való ember?

— Nem tudom — felelte halkán, rejtelmesen.

— Hogyne tudná, hiszen férj és feleség. Ne mondjon olyat, Kaszperekné, hogy nem tudja. Hiszen beszélnek együtt... hiszen meg is csókolja. Igaz-o vagy nem?

Kaszperekné egész a halántékáig pirult s csipkés, selyem kötényét fölemelve, eltakarta vele a félarcát szégyenlősen.

— Igen.

— Nos, — kérdé Kozanovich — olyan meleg-e az a csók, mint más férfié, annyi gyönyör van-e benne?

Mária sértődve rázta meg a fejét s a szép hullámos hajból egyszerre üde ibolya-illat kezdett szétáradni a teremben. Valóban egy pár ibolyaszál volt a hajfürtei közé tűzve.

— Engem sohasem csókolt meg más férfi.

Kozanovich Feliciánnak (végre is csak harmincöt éves volt még) nagyon megcsiklandozta az orrát az az ibolyaszag, mely a női test és haj ingerlő, buja illatával összevegyülve terjengett, ringott a bírói asztal körül, szinte kedve lett volna lülograni és megcsókolni a szép asszonyt — persze a közszolgálat érdekében : hogy ilyen-e hát az a csók? Hanem mégse tette, mégis türtőztette magát.

— Jablonszka Mária, — szólt fojtott hangon, akadozva az isten és a király nevében ülünk itt, hogy a gonoszságnak eleje vételessék. Nem a kegyelmed oktalán faggatása okoz nekünk örömet, hanem az igazság s a valódi tényállás. Nem akarunk mi bekukkantani szemtelen szemekkel a kegyelmed ágyasházának függönyei közé, sem arca pirulását élvezni, hanem arról akarunk meggyőződni, hogy fantom, egyszerű látomány-e azon alak, akiről szó van, vagy pedig olyan, mint egy igazi férfi, és férje-e ő kegyelmednek, még így a síron túl is : valóságosan-e és mindenben-e?

A menyecske elfordította a fejét a bíraktól és az egyháziaktól, mert ott ült a tanácsban a plébános is és a zaklonyi kolostor két meghívott tagja, majd alig hallhatóan mondá :

— *Mindenben.*

— (Oh, a kujon ! dűnnyögte magában Hertely uram teljesóválva.)

— Hit alatt vallja ezeket?

— Hit alatt — felelte felbátorodva.

— Vegye jegyzőkönyvbe — szólt a kormányzó Vilmoszkyhez fordulva, majd újra Kaszperekknét fogta vallatóra :

— És mit mond a férje, meddig fog tartani e sírontúli vándorlása?

— Rámparancsolta, hogy soha semmit se kérdezzek tőle.

Hát miről beszélnek úgy kettecskén?

— Közönséges napi dolgokról.

— Nem tud arról, hogy életében valamely varázslatokat ízött volna, vagy boszorkányokkal állt volna összeköttetésben? Vagy volt-e amulettje? Nem hordott csodaszereket az inge alatt, aszalt gyíkot, bűvös füveket vagy gyűrűt?

Mária mosolyogva rázta a fejét.

— Nem, nem; semmit se vettem észre.

A kormányzó kételkedve nézett rá. Ő föltétlenül a varázs-szörökben vélte rejleni a lublóí rémeset nyitját — amin éppen nem lehet csodálkozni abban a korban, mikor még maga Themis istenasszony sem átalította komolyan utána szaladni a *seprőnyélnek* a pallosával.

(Mit tudhatta azt még akkor Kozanovich Felicián, hogy a boszorkányok és kísértetek nem egy kategóriába esnek a gonosztevőkkel, hogy ezek ellen pandúrokat kell küldeni, amazok ellen pedig *néptanítókat*.)

Mária vissza akart vonulni.

— Még csak egy kérdést, Kaszperekné. Miből pénzelt a férje?

— Úgy gondolom, beszedi a tartozásait.

— Egyéb forrása nem volna? Igen sok hamis arany és tallér jutott forgalomba általa, most a holta után.

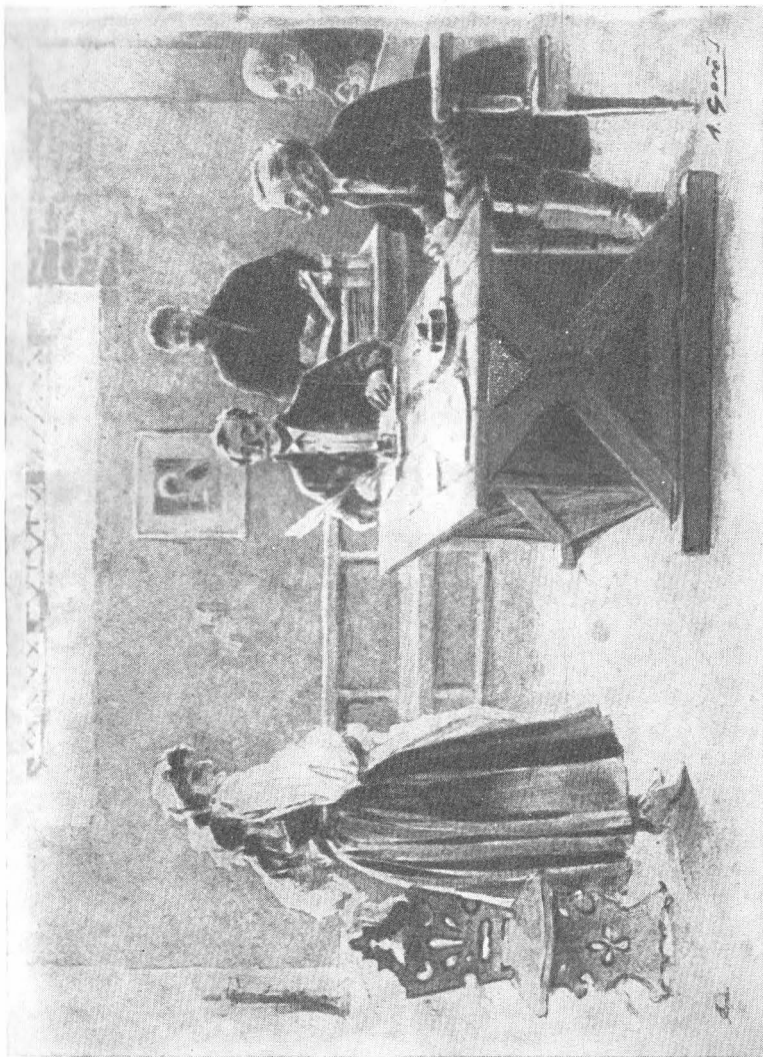
Kaszperelné gúnyosan húzta szét parányi piros száját.

— Hacsak a másvilágon nincs valami pénzverdéje. De úgy tudom a katekizmusból, hogy az ott nincs.

Pawlovszky Kristóf nem állhatta tovább. Nini, még ő pajzánkodik; nézze meg az ember az incifinci fehércselédjét!...

— Nem a szép fehér fogaidra vagyunk kíváncsiak, Éva leánya — szólt pátosszal —, hanem mondd meg nekünk, hol van azon arannyal telt hordócska, melyet férjed egy bizonyos Csernyiczky Mihály nevű varsói borkereskedőtől lopott el? Mert hogy ludas volt benne, azt már tagadni sem lehet.

De az asszony a hordóruul sem tudott semmi tájékozást adni, vagy konok volt egészen, vagy igazán semmit se tudott. Aztán jöttek a különféle tanúk vagy negyvenen, akiknek dolguk volt Kaszperekkel a halála óta. Az egyik látta a temető kapujában eltűnni, a másik birokra kelt vele a Kováts

„ — És mit mond a férje ? “
(*Kísértet Lublón*, Vasárnapi Ujság, 1893)
Görö Lajos rajza

János szijgyártó mester kocsiszínjében. Kazimirszky István ártálló katonának olyan pofont adott, hogy az utca túlsó végére hempergett tőle. Nagy Mártonné valami hideget érzött a testén, múlt vasárnap egy hete éjjel, aztán erős gyomorgörcsei voltak. A sötétben ugyan nem látott semmit, de az bizonyos, hogy Kaszperek kísértette. Ezeket mind jegyzőkönyvbe vették, bár nagy része merő bolondság vagy képzeltőlésen alapult.

Végre egy szűkebb értekezlet félrevonult a terem szögletébe tanácskozni a további teendők iránt. Mert ezek a jegyzőkönyvek, mint helyesen mondá a Debrecenből ide-érkezett tanácsbeli Bujdosó Ferenc uram, nem segítenek az állapotokon. Itt okvetlenül tenni kell valamit.

A bizalmas tanácskozás után újra visszaültek ünnepélyesen a helyeikre, csak a plébános maradt állva és így szólt:

— A püspök nevében! Én ezennel megengedem Kaszperek Mihály sírjának felbontását s átadom hulláját ismét a király kezeibe. Amen.

Miro Kozanovich Felicián föltette a kalpagját a fejére, de ülve maradt, és így szólt a beállott templomi csendben:

— A király nevében! Én ezennel elrendelem Kaszperek Mihály sírjának felbontását s hullájának máglyán való elégettetését.

Helyeslő morajlás zúgott a teremben, mely tele volt ködmön- és pálinka-szaggal, a tanúk leheletével. Oh, milyen mulánkul, mohón ették meg a különféle szagok finomabb testvérüket, azt a parányi ibolyaillatot, mely közójük elegyedt és elszállt... A tömeg zsi bongott; a köd és pára nagy gomolyokban terjengve szállt-szállt, egy káprázatos szürkeséggé olvasztva össze mindent, szinte úgy látszott, mintha egy piszkos folyam hömpölyögne, egy fekete koporsót lóbázva a hullámain.

— Holnap lesz az exhumáció — tette hozzá még a fő-kormányzó a főbíróhoz fordulva —, intézkedjék kegyelmed.

Holnap lesz a sírbontás. A nagy hír hirtelen kiugrott, mint egy eleven fekete macska, az utcára, mindenki örült neki és a farkába kapaszkodott. Nagy csoportok gyűltek a kapuajtókban, az utcákon a rügyező fák alatt. Sírbontás lesz. Mekkora mulatság lesz. Ilyen is csak nálunk, Lublón eshetik.

A kormányzót hazamenet a kúriától a várig utcahosszat megéljenezték.

Az emberek minden időben egyformák voltak. Milyen nevetséges és félszeg dolog! Midőn a szép május hozza a maga üde, selymes légáramlatát akácvirágillattal és az új növények lehetének balzsamával megtöltve — akkor az okoz nekik nagyobb örömet, ha egy dohos sirt nyithatnak ki és egy megkorhadt koporsót feszíthetnek fel, hogy megbámulják az elenyészést a maga borzasztóságában.

Sokan már éjjelkor felkeltek és körülállták a temetőt, hogy reggel ki ne szoruljanak a látványosságról. A főbíró még mindjárt a tanácsülés után egy máglyát rakatott a főpiacon; az ácsok egész éjjel ülőhelyeket tákoltak össze a máglya körül, a hivatalos személyiségeknek és a város előkelő asszonyainak. (Hogy nem féltik a bőrük fehérségét, hátha elsül az arcuk a közeli tűztől.) Kár, hogy a legszebbik, a Kaszperekné nem jön el.

Mondják, hogy a közeli házak és pajták fedeleit már előre roppant varjúsergek lepték el. (Jó és gyors értesüléseik lehettek az akkori varjúknak.)

Bent a házakban egész reggelig égtek a gyertyák. Egyrészt nem voltak álmosak az emberek az izgatottságtól — csak a gyerekeiket fektették le: »Buválj, kicsi fiam, csak móg az éjjel ne tegyen benned kárt a gonosz Kaszperek«, másrészt, mert csakugyan ma van Kaszpereknek az utolsó uralkodása, holnap már semmi sem lesz, csak hamu, hanem ma még ő az úr, tudnivaló, hogy felhasználja az utolsó éjszakáját s alkalmasint olyan csínyeket fog elkövetni, hogy arról koldulunk mindnyájan. Hát ma bizony jó lesz le nem feküdni.

És a künn alabárdjaikkal kopogó éji öröktől megmegtudakolták az ablakot kinyitva: »Nem történt-e vajon künn valami?«

De baj nélkül múlt el az éjszaka. Semmi se történt.

Azaz dehogynem történt, dehogynem. Addig-addig kérdeztették Mutsanak baktert, megkínálván öt-imitt-amott egy-egy kupica égett szilvalével, hogy végre is történt valami.

Eppen éjjeltájban a temető felőli úton egy nagy fekete, kereken járó ládát látott végiggurulni, amint két hizott sertés húzta nagy rőfögve. Mellette két oldalt két-két macska

poroszkált kinyúlt derékkal, tüzesgolyó szemekkel, a különös jármű előtt pedig egy nagy feketeszőrű kutya a két hátulsó lábán ment — úgy, ahogy apportirozni szoktak ezek a csúf állatok — az első két lábában pedig egy fekete zászlót vitt itt sülyedjek el mindjárt, ha nem igaz.

Az öreg Mutsanek bátyó látománya bejárta reggelre az egész várost.

— Fogadni mernék — mondta ez is, az is —, hogy a Kaszperek testét lopták el a fekete ládában az ördögök; möglássátok, üres lesz a sír, ha kibontják.

Ah, milyen nehéz volt megvárni a virradatot. És milyen sokáig pislogtak azok a lusta csillagok az égbolton. Azok mohase sietnek. Lassan-lassan, szinte vonakodva jött meg a reggel; eltűntek, elfoszlottak a gnómok, ázák és rossz tündérek, kibukkant a nap is, olvasztott arannyal öntve be a tóközön a házak fedeleit (a kémények kacskaringósan füstölögtek), a réteket (a primulák, jácintok kidugták fejeiket), a hegyet, a várat, a várbeli zászlón a fehér sast (a szegény lengyelek madarát). Fényes tűzporzójából jutott a sírokra is. A sírok is mosolyogtak. Csak az ódon toronyban kondult meg mogorván a harang.

Ez a jel. Most indulnak meg a kúriától a hivatalos szemlélyek.

Elöl két muskétás katona ezüst-paszomántos háromszögletes kalapokkal, vörös hajtókéjű kék frakkjaikban. Ezeknek kell utat vágni a tömeg közt. Azután négy munkás jött ásókkal. A szenátus élén maga Kozanovich Felicián lépdel, mellette balról a pap; utána egy minisztráns gyerek piros téglaszín köntöskében hozza a turibulumot. A legvégén két cigány húz egy ütött-kopott talyigát. Ezen a talyigán viszik a halottat a máglyára, melyet már szintén körülállt néhány lovas katona, kordont vonva. A talyiga kísértetiesen mekkorgott, a rajta ülő gyerekek viháncoltak, mert a cigányok meglepően felültették rá purdéikat: »Hadd kocsikázzanak a szegény rajkók egy kicsit«.

A temetőben a Marsán kisasszonyok obeliszkje mellett volt a Kaszperek sírja; még nem zöldült, mint a többi sírok; a télen összevissza forgatott rögökben nehezen okoskodták ki a fűesírák a kivezető utat.

De már egynémelyike kezdte kitalálni és hasztalan, mert most megint visszahasogatják rögökbe az összeforrat dombot.

A munkások kihúzták előbb a keresztet; azután hozzáláttak a munkához. Néhány csákányvágás és a sír ki volt bontva; eltűnt a diófa-koporsó, teljesen romlatlanul. Hiszen csak kilenc hete van még a föld alatt.

— Feszítse föl kend a fedelet, Mutsanek — rendelte a kormányzó.

Mindenki kíváncsian oda nézett. Egymás feje felett, egymás hónalján át, aki hogy férhetett. Az öreg bakter beleverte kalapáccsal a feszítő vasat két vagy három helyen (de kár azért a szép selyem szemfedőért), azután nagy erőlködéssel felrántotta a fedelet.

— Ah! Oh! — morajlott és hömpölygött a meglepetés felszisszenése, a közelállók átadták a távolállókknak s ment végesvéig a hír a nagy sokaságon, melynek hosszú sora egész a főpiacig kigyózott.

— Ah! Oh! Benne van.

Valóban ott feküdt Kaszperek, a szűk négy deszka közt, mozdulatlanul, csendesesen, mintha csak aludnék . . .

Piros kalpag volt a fejébe nyomva, kék, kurta, övig érő dolmány, sárga, sarkantyús csizma a lábán, úgy amint eltemették. Nem volt azon semmi változás; az arca is olyan friss maradt, mintha csak egy óra előtt temették volna el.

A kormányzó közömbösen mondá:

— Ez kétségtelenül az ő teste. Nézzék meg kegyelme-
tek és konstatáljuk hivatalosan.

Aztán aláhajlott és az újdonaúj csizmák talpát nézte meg.

— Nincs rajtok semmi kopás, semmi sár.

— Megfoghatatlan! — tünődött hangosan Hertely uram.

— Csodálatos — jegyzé meg Pawlovszky Kristóf.

— Meghízott.

— Én nem találom — szólt Salgovics. — Olyan, mint volt.

— Mit, hogy nem hízott meg? — pattant fel Pawlovszky. — Hát vak kegyelmed? Hiszen majdnem tokát eresztett, kétszer akkora a képe, mint volt.

Újra megnézték néhányan s miután Pawlovszky uram állította, már pedig Pawlovszky uram nem bolond ember, sok tapasztalata van, kapitány volt Rákóczinál, ha ő mondta, az akkor úgy is van, hát ennél fogva ők is látták, hogy Kaszperek Mihály meghízott a holta után. Sőt most már Salgovics is visszakapált apródonkint a nézetével. »Hm! Az ám, hm. Mintha kövérebb lenne, hm.«

Ez is terjedt, mint a lavina, persze váltig nagyobbodva.

A temető kapujánál állók már a Kaszperek potroháról beszéltek.

Az utcán bámész csoportok hozzáragasztották :

— És olyan piros az arca, mint a tulipán.

Beljebb a főpiacon a várakozók tépett hajszálakról is beszéltek, melyeket a kezében tartott volna a feszület helyett, amit Kaszperekné illendő módon kezébe adott, mikor beszegezték.

Hanem iszen dühbe jött erre Krizsán András, a sztarosza hajdúja, akit Kaszperek megtépázott volt

— Mit? Az én szakállamat tartja a kezében? No iszen megállj, Belzebub fia!

S rögtön vállalkozott, hogy a városi dobos helyett ő gyújtja alá a máglyát. A dobos, aki félénk ember volt, nem győzött érte hálálkodni.

Most egyszerre nagy nyüzsgés támadt. Az utcagyerekek vivatot visítottak.

— Hozzák már! Hozzák már!

Jött a talyiga a koporsóval. Két oldalt két-két katona ment mellette, szétütögélve a tolongók közt a puskatussal.

Azután a kormányzó és a hivatalos személyek foglalták el helyeiket, szemben a máglyával.

A kassai hóhér, aki az éjjel érkezett, ott állott már szolgálatkészén skárlát ruhában a kormányzó emelvénye előtt.

A kormányzó intett neki :

— Vegye át a holttestet, — szólt harsányan — és végezzen vele rendeletünk szerint.

Azután hátrahajolt a csinos, pikáns arcú Strommenfeld őrnagynéhoz :

— A föld be nem fogadta, a menny is kilökné. A felhők könnyörületesek lesznek talán hozzá. Mit gondol, báróné?

Mire a csinos szőke őrnagyné bájosan mosolygott. És egy kacér pillantást vetett a felhők felé... a kegyes jó felhők felé.

— Valóban, — szólt egy kicsit selypesen, de ez jól állott neki — ő nemsokára füst lesz... azután felhő... azután harmat, azután...

— Az istenért, báróné, ne fejtegesse, mert még elveszi a kedvemet az elégetéstől.

— No, csak az kellene — szólt ijedten. — Ennyi embernek elrontani a mulatságát. Magától kitelik. Oh, oh, kormányszó, maga mégis kegyetlen ember. De hála istennek, már késő...

Igen, a koporsó fenn volt a máglya tetején, sőt már Krizsán alá is gyújtott.

Az őrnagyné felfortyant:

— Hát nem veszik ki a holttestet a koporsóból?

— Természetesen nem.

— Oh, be kár! Hiszen akkor mi nem látjuk.

— Hát persze hogy nem látják.

— Maga kiállhatatlan irigy ember.

De nem volt idő csevegésre. A szokatlan látvány lebilincselte a figyelmet. Mélységes csönd uralkodott, csak a lángok pattogtak, amint kékes szőlű nyelvük körülnyaldosta a száraz fahasábokat, először mélán sisteregve, de amint kúsztak egyre feljebb-feljebb, vérpirosan, ropogva, haragos zümmögéssel, egy-egy alatt elégett fahasáb összeesett s akkor az egész alkotmány megrecsegett s robajjal csúszott lejjebb s a rettenetes koporsó a tetőn billegett, mozgott, mintha le akarna ugrani. Egyszer-egyszer valami széláram megriasztotta a lángokat s azok egyszerre nekikaptak, s suhogva, mintha ezer vég selyemszövetet terítgetnének az ördögök, szilaj gyorsasággal, falánkul iramodtak a koporsónak.

Mindez rémítő volt. Az izzó hasábok kísértetiesen világítottak. S valami csodálatos zúgás keletkezett bent mélyen a parázsban. Egy-egy zsarátnok szikrázott, sziporkázott s apró tűszemeiből a Kaszperek tekintete villogott ki. Csak a füst szállt, szállt, nyájasan, bodoran fel magasra, a házak felé, egész a toronyig, melynek ablakában galambok ültek és alkalmasint találgatták, hogy ugyan mi okosat

«Mínálhatnak odalenn a teremtés legtökéletesebb lényei, akik ma olyan nagy számmal egybegyűlvék?

— Meggyűlt! — hangzott ujjongva, harciasan a tömegben.

A láng most már hatalmasra dagadt, izzó karjai átfogták a koporsót. Egy pillanat alatt eltűnt a szemek elől. A lobogó lángok szinte marakodni látszottak felette.

Piszkos, sárgásbarna füstoszlop szakadt ki most belőlök. »Ez a Kaszperek, ez a Kaszperek! — kiáltották. — Ő ég már!« Valóban, nem az előbbi szép kék füst volt ez. A levegőben kellemetlen zsírszag terjengett. Hallani lehetett az égő test sorcegését. A koporsó deszkái lehámlottak, szétestek; a tűz lorágtá egy perc alatt. Némelyek látni vélték még Kaszpereket, egyik a fejét, másik a lábát, a harmadik csak a vörös kalpagot. Ah, a képzelődés sokat tesz. Bolyai Jánosné (noha máskülönbén rövidlátó) azt is látta, hogy az egyik lábát kinyújtotta. Kopacskáné asszonyom pedig hallotta, hogy úgy brekeg Kaszperek, mint a béka; még föl is kiáltott, száz tanúja van rá (t. i. arra, hogy felkiáltott): »Ni, csúfolódik a sátánfajzat!«

De mindegy. Hogy volt, hogy nem volt, ki tudna arról minden részletében számot adni. Mindenki mást nézett, másra figyelt, másra gondolt és természetesen mást látott. Elég az hozzá, hogy ennek is vége lett; a dúdoló tűz előbb megette a hasábokat, azután mohón felfalta a koporsót és halottját. Nem volt már mit ennie.

A máglya összeesett.

Sokan rohantak a tűz felé, hogy még valamit lássanak.

A kormányzó fölkelte és jókedvűen mondá:

— No, ennek is elvetettük a gondját.

De ebben a pillanatban nyugtalan hullámmás keletkezett. Zagyva lárma, a megdöbbenés és a rémület felkiáltásai. — Sokan a kezükkel mutogattak valamit, átellenben a Parniczkyék pajtáján.

A kormányzó is odanézett és olyan sápadt lett, mint a fal.

Ott ült az oda felmászott többi kíváncsiak közt a pajta tetején Kaszperek Mihály, vörös kalpagban, kék dolmányban, sárga csizmás lábát lelógatva és nézte gúnyosan vigyorogva a saját elégetését.

A kormányzó egy muskétáshoz ugrott :

— Lőjj rá! — parancsolá.

A katona megborzadt, tántorogni kezdett, kezében reszketett a puská.

— Nem furulyát billegetsz, te mamlasz — rivallt rá a kormányzó. — Add ide!

Ő kapta fel a puskát és lőtt. A füst eloszlott. »El-találta!« ordíták közel és távol. Látni lehetett, vagy csak úgy rémlett, hogy lefelé gurul Kaszperek a fedélről, mint a lelőtt szárcsa ; de az se lehetetlen, hogy magától ereszkedik le ügyesen, mint a macska. Egy fél perc műve volt az egész. A másik percben nem volt már se híre, se hamva. Bizonyosan nem a piac, hanem a szilvás kert felé pottyant le. Az ötödik, hatodik percben már messze a külső utcákban látták szemtanúk tovavágtatni fehér lován. A sárga csizmája a ballábán vérrel volt megfestve, a pajta fedelén is véres csíkot hagyott, amerre lecsúszott. Semmi kétség, a Kozanovich golyója a lábát találta. De hát mit ér ez? Bizony isten kár volt a puska- porért. Ha száz golyó érné és szétroncsolná, akkor is csak ott volnánk, ahol vagyunk, mert annyi alakban van ő meg, ahány neki tetszik . . .

Mit használt az elégetés? Semmit! Aki farkast borotvál, elveszti a vizet is, a szappant is. Mi is csak időt és pénzt vesztettünk — de Kaszperek megmaradt.

Csak egy eredmény volt — az, hogy nem szellem, nem árnyék, nem egyszerű látomány, vagy fantom, mert vére folyt, ha ugyan a vér is nem volt szemfényvesztés.

Hanem azért teljes volt a kudarc és nagy levertség uralkodott a városban. Kozanovich futárt menesztett a királyhoz az eset leírásával. Levele végén odaírta : »A természet csodái ellen harcoltunk, Fölség, de legyőztünk.«

A lakosság zúgolódott a magisztrátus ellen, hogy minek volt elégetni a holttestet ; — szörnyű bosszút áll ezért Kaszperek. Gúnyverseket csináltak Hertelyre és Pawlovszkyra s azokat a kocsmákban énekelték . . .

Kaszperek pedig gyakran jött, mindig titokzatosan, köd előtte, köd utána ; nemcsak a városban járt, hanem a közeli falvakban is elárasztotta a lakosságot hamis pénzekkel — egyszerű lovakat vásárolt a katonaság számára (mert

a svédek ellen készült hadjáratra Erős Ágoston király), máskor ökröket, legtöbbször pedig egyszerű pénzváltással csapta be a tudatlan parasztokat. A vidékről beszivárogtak a hamis pénzek Lublóra s Kozanovich kétségbe volt esve, hogy nem segíthet a bajokon.

E tanácsstalanságban egyet gondolt Pawlovsky Kristóf uram s fölsietett a várba a kormányzóhoz :

— Van még egy gondolatom, nagyságos uram, erre a gonosz Kaszperekre nézve.

— No, nekem nincs egy se — sóhajtott fel a kormányzó.

— Hát mi az a kegyelmed gondolata?

— Kutya harapását szőrével kell gyógyítani.

— Régi közmondás ; hogyan érti?

— Boszorkány ellen boszorkányhoz kell fordulnunk, igaz-e?

— Ez bizony igaz lehet — szólta Kozanovich szóra-kozottan.

— Volt az én uramnak, Bercsényi Miklósnak, egy Bonc Márton nevű boszorkánymestere és jósa.

— A dudvégi hektikás molnár. Ösmertem gyermekkoromban, de az meghalt.

— Felakasztották a németek. Hanem volt a Márton mellett alkalmazva egy asszony boszorkány is, a Pirityi Panna. A Márton volt a szakács a boszorkánykonyhán, a Panna volt a kukta — de a Panna többet tudott a mesterénél. Ez az asszony a sárosi vár alatt lakik egy kis kunyhóban, az a hitem, vitéz kormányzó úr, hogy ez tudna nekünk valamit tanácsolni.

— Hát keressék fel kegyelmeitek, menjenek el hozzá!

Több szót se várt Pawlovsky, mindjárt másnap elindulának Hertely urammal a sárosi várba, vagyis azon innen, abba a kis erdei viskóba, ahol az öreg Panna lakott szép unokájával, Piroskával.

Gyönyörűes hely volt az, csupa nagy, lombos fák közt állt a bedőlt-kidőlt ház, melyben a Piroska apja csősz volt valamikor, de hogy azután beállott kurucnak s elesett, az uraság a lánykájának ajándékozta az erdei házat egy nagy darab földdel és réttel.

Az erdő úgy nézett ki, mintha véges-végig pirospettyes kendővel volna beterítve; a pázsit közül mindenütt sűrűn kipiroslottak a szamócák. A sűrűségből száz fülemile-dal csattog ki.

De Piroska se rest, visszadalol nekik.

A lublói urak, akik kocsijukat az országúton hagyva, gyalogszerrel közelegtek a szűk ösvényen a házikóhoz, messziről hallották csengő hangját. Nagy kár, hogy tótul dalolta:

Volt egy király, aki a szakácsságra adta magát...
Egész nap sürgött-forgott s két kenyeret dagasztott és sütött
[tra-la-la-la.
S volt a királynak egy macskája, aki az evésre adta magát.
És mindennap három kenyeret evett meg tra-la-la-la.

Amint észrevette lépteiket, elhallgatott s beszaladt a sűrűségbe, mint egy félénk mókus, de ahelyett megjelent az ajtóban az öreg ráncos képű anyóka, felgyúrt ingű, sovány karokkal, egy cseréptányért tartva a kezeiben:
— No, éppen jókor jöttetek — szólt hozzájuk szívélyesen. — Éppen most sütöttem meg nektek a lángost. Egyetek belőle, gyerecskéim. No, Kristóf kapitány, nyúlj hozzá, te vagy az öregobbik.

A lublói urak csodálkozva néztek össze.

— Tudtam, hogy eljöttök, mert a macska keresztül feküdt a küszöbömön. Hanem kerüljetez hát beljebb.

— Egy kis beszélni valónk volna veled.

— Tudom már, gyerecskéim. Értesültem róla. A domború oldalára van a kenyeretek fordítva.*

— Bizony — mondá Hertely uram. — Csak te vág-hatsz még ki, anyó!

— Jó, jó, majd megbeszéljük ott, ahol három elvált virág összekerül.** Várjatok előbb egy kicsit.

S azzal betuszkolván őket a szobába, hol szép fehér abrosszal van megterítve az asztal, rátette a lángossal telt

* Néphit szerint szerencsétlenséget jelent.

** Az asztalnál. (A szőlővirág a bor, a búzavirág a lángos és a kendővirág az abrossz.)

tálat, s valahonnan a ládából kivett hozzá egy palack jóféle tokajit.

— No igyál, Kristóf kapitány. Mit hallottál a felséges urunkról? Él-e még? Rossz kosztón van szegényke, ott a törökök közt. De enne most, tudom, ebből a lángosból, ha a lángos ott volna. De még jobban szeretném, ha ő maga volna itt...

— Nem abba járunk most — szólt Pawlovszky.

— Tudom, fiam. Bár abba járnátok. Ti a Kaszperek dolgában kerestetek fel.

— Ha mindent tudsz, akkor nem is szükséges beszél-nünk.

— Ezt eltaláltad. Ti azt akarjátok ugyebár, hogy a Kaszperek vissza ne járjon többet, mert az elégetés semmit se használt.

— Azt akarjuk, anyó, de már nincs hozzá semmi fegyverünk.

— Ej, a kavics is felfordíthatja néha a szekeret.

— Az úgy van; de hát mit tegyünk? Ha jó tanácsot adsz, nem leszünk hálátlanok.

— Száz tallért adtok az unokámnak és a két legszebb tehenet a város gulyájából, ha férjhez megy.

— Megéri.

— De ő maga választja, kikötöm.

— Hármát is választhat.

Erre az öreg Panna egy vasserpenyőn valami szeszt gyújtott meg a tűzhelynél, amely kék lánggal sziszegett, nyalakodott. Morgott felette egyet-kettőt s azután a vendégek mellé ült az asztalhoz és így szólt:

— Hát ide hallgassatok, gyerecskéim! (Mind a két gyerecske jól túljárt már a hatvanon.). Ha ti azt akarjátok, hogy Kaszperek ne járjon fel a másvilágról, legelőször is az okot kell eltávolítani, amelyért feljár. Hogy a madár ne járjon az eresz alá, a fészket kell elrontani. Ezt így súgja nekem a Libiál nevű ördög, aki nekem keresztapám és pátrónusom s akit én most ebben a serpenyőben, abban a lángban felidéztem. Hát kiért-kihez jár Kaszperek? Az asszonyhoz, a feleségéhez. Hát azt kell elpusztítani.

— Azt a szép asszonyt? — hökkent meg Hertely uram.

Az anyóka arcán az a sok ezer ránc mind nevetni és szaladgálni kezdett, az egyik ide, másik amoda futott, mintha kergetnék egymást. A fogai is kivillantak, amint a száját széthúzta.

— Mit tudod te azt, fiacskám, hogy szép-e? Minden asszonyt akkor kell megnézni, mikor reggel felkel.

— De az asszony ártatlan — ellenveté a szenátor.

— Mit tudod te azt, fiacskám? A kutyának nincs kése, de fogai ugye vannak? Hát csak azt mondom én, hogy az asszonyt kell előbb lerázni a nyakatokról. Kaszpereket aztán vállalom én, mert nekem is vannak ám szerzősáim. Megértettétek? Elmehtettek!

Pawlovszky uram bólintott a fejével. »Majd próbálunk valamit«, mondá halkán s aztán az anyó csontos vállára tette kezét.

— Akarsz még valamit, Kristóf kapitány?

— Valami szert mondhatnál nekünk még, anyó, a megrontások, a gonosz szellem machinációi ellen.

Pirityi Panna elgondolkozott.

— Tudok egyet, de csak akkor van bűvereje, ha magatok találjátok ki, mi légyen. S ha aztán minden házban illet tesznek a családfő ágya alá és egy gombostűt szúrnak bele, a gonosz praktikája abban a hajlékban ártalmatlan akkor.

— Van-e az nálunk?

— Elég terem a határban — mondá az anyóka rejtélyesen. — *»Folt hátán folt, akibe tű nem volt.«*

Szenátor uraimék az egész úton törték rajta a fejüket (legalább volt valami mulatságuk), míg végre is otthon Hertelyné asszonyom sütötte ki, hogy az nem lehet más mint *káposztafej*.

Május közepe volt; nagy ritkaság ilyenkor az ép káposztafej, hozattak Lőcséről, Iglórról drága áron. Lám, még a növények közt is van szerencse. Isten ennek dolgát mennyire fölvitte: talizmán lett belőle.

A másik dolgot, a nagyobbbat is elreferálták legott Pawlovszky uraimék a kormányzónak, hogy mit izent a »Bercsényi boszorkánya«. (Ez a titulus volt az immunitása a vidéken — nemcsak nem bántották, de meg is becsülték.)

Hogy bizony azt üzente : »Ha nem akarjátok, hogy a madár visszajárjon az eresz alá, a fészket kell elpusztítani«. Az »szszonyt kell eltenni láb alól.

Kozanovich begombolkozott a kérdés előtt.

— Hm, van benne valami. No, majd meglássuk, majd meggondoljuk, ha haza kerülök.

Egy krakkói út állt előtte. Dolga volt a kormánynál, de elhatározta, hogy a királyi palotába is fölnéz ; kedvence volt a királynak, ki még udvari apród korából ösmerte.

Ott a fejedelmi előszobákban találkozott a rendőrfőnökkel, Novogradszkyval.

— Jó napot, barátocskám, barátocskám, — kiáltá ez eléje vidáman — hogy vagyunk a lublói hamis pénzekkel, barátocskám? Találtál-e valamit, barátocskám?

Kozanovich a fejét rázta.

— A hamis pénzek nem ott veretnek. A Szepesség tiszta e tekintetben.

— Úgy? — szólt a rendőrfőnök kedvetlenül. — Ez igen kellemetlenné válhat rád nézve. Mert a hamis pénzek megvannak, de nyom nincs, hogy honnan vannak.

— Azaz . . .

— Igen, tudom, a kísértet! Persze a kísértet — vágott közbe gúnyos mosollyal, elhagyva a »barátocskámat«.

— Ó csak mellékesen jön szóba — felelte komolyan Kozanovich. — Amennyiben ő, még életében, egy hordót lopott volt tele arannyal Csernyiczky nevű varsói borkereskedőtől. Minden jel oda mutat, hogy e hordóban kellett lennie a hamis pénzeknek. Ezt a gyanúmat elő fogom ma adni őfelségének is. És bizonyára nem ártana rendőri felügyelet alá helyezni ezen Csernyiczky nevű egyént.

Most már a »pertut« is elhagyta gróf Nowogradszky, szokott fitymáló orrhangját vette föl.

— Oh, hó, hó! Hisz ön egy naiv lélek, kedves kis kormányzóm. Hiszen én magam is gondoltam, mert ösmerem én is az ügyet, nekem is van ám orrom (hatalmas orra volt borvirággal), de csak addig gondoltam, míg az első lublói hamis tallér kongása ki nem verte a koponyámból, mert nekem is van ám fülem (valóban volt füle is, sőt fülbevalók is voltak benne). Lássuk csak a dolgot közelről, mert éles

szemem van, elhiheti. Kaszperek a vád szerint is csak egy hordót lopott s abban az egy hordóban csupa aranyak voltak. Honnan jöttek hát elő akkor a tallérok? Nos, icipici kormányzócskám?

— Ez mindenesetre homályos pont; enélkül tisztá lenne a dolog. De mégis itt kell a csomót keresni — szólt meggyőződéssel.

— Jó, jó — nevetett szárazon, előkelő fejlődéssel a rendőrfőnök, miközben ide-oda rángatta a vállait. — Én megteszem. Még ma megteszem. Odaküldöm Varsóba a legügyesebb titkos ügynökömet, a híres Strang Jakabot. Strang ördögös fickó! Strang megszagolja rajta. Argusnak száz szeme volt. Strangnak kétszáz van. De ki is fog nevetni bennünket. Becsületemre mondom, ki fog nevetni. Mert szemtelen, nagyon szemtelen. Már mindegy; megteszem magamnak azt az elégtételt, hogy elküldöm önnek is a jelentését . . .

De ezzel vége is szakadt a beszélgetésnek, mert a királyi testőrtiszt Kozanovichot szólította, hogy a király elfogadó szobájába vezesse.

Kozanovich alázatos előterjesztést tett most élőszóval a hamis pénzekről, a Kaszperek elégetéséről és mindenről — a lublói szenátus utolsó tervéig.

A király figyelmesen hallgatta.

— Valóban csodálatos történet — szólt elgondolkozva. — Aztán a régi bizalmas hangon kérdé: — Mit szándékozol most tenni?

— Felsőged beleegyezését akarom kérni a Kaszperekné lefejeztetéséhez.

— Fialatal asszony?

— Olyan huszonhatéves forma.

— És csinos-e? — kérdé a király gépiesen, ki különben nem vetette meg a szép nőket. Szívbeli viszonyairól, kivált Lecouvreure Adrienne iránti vonzalmáról sokat meséltek az akkori kandallók és uzsonnák mellett az akkori vénasszonyok.

— Nagyon, de nagyon szép, fölség.

— Kár volna érte — szólt mélabúsan a király.

— Egy egész város nyugalma, fölség . . .

— Ej, hagyj nekem békét, Kozanovich! — pattant fel indulatosan.

Kozanovich elhallgatott alázatosan; a király ott ült a székében és szintén nem szólt jó darabig; csak nagysokára kérdé:

— Mit vársz még?

— Felséged parancsát.

A király izgatottan kelt fel és a kormányzó vállára tette a kezét:

— Nagy oktondi vagy te, Kozanovich; ha te nekem azzal jössz: egy szép asszony halálát javaslom, hogy azt az asszonyt én le nem fejeztetem, előre tudhatnád; de hogyha te nekem azzal jössz: egy szép asszonyt lefejeztetem, hogy azt én fel nem támaszthatom, előre tudhatnád...

S ezzel szelíden intett a kezével távoztatást.

A szepesi kormányzó mindent értett s térdet hajtva ment ki a selyembrokát-függönyös ajtón.

De még lent sem volt a márványlépcsőknél, mikor utolérte egy királyi apród.

— A felség visszakívánja nagyságodat.

A király egész az ajtóig elébe jött s mielőtt csak szólhatna is, a függöny mellé vonta:

— Aztán valahogy ne bolondozz, Kozanovich. Vitesd az asszonykát valami kolostorba, ahol a kísértet esetleg rá nem akad. — Aztán nevetve hozzátette: — S ahol a király esetleg ráakad...

Így történt, ilyen messziről, egészen a trón környékéről keletkeztek annak a körülménynek az indokai, hogy a Kaszperekné Anna szolgálója, akit eddig még a szűnyog sem csipkedett (sovány volt annak is), egyszerre divatba kezdett jönni. Két deli lovas-katona csapta neki a levelet élet-halálra. Az egész utca csodálkozott rajta, hogy ugyan mit kapnak rajta? Szeplős is, kancsal is, s aztán a járása milyen lompos! No, ezek a bolond katonák hová tették az öszüket!

De végre is a szerelem csak szerelem. Nem lehet megmagyarázni. Az utca belenyugodott. Az Ancsurkának pedig mindjárt eleinte nem volt ellene semmi kifogása. Csak éppen választani nem igen tudott köztük. Megengedte hát (miután

különben igen jó pajtások voltak), hogy szombat esteken együtt járjanak hozzá (inkább, mintsem egymást agyonverjék), amikor is beeresztvén őket a kis kapuajtón, kiűn üldögéltek néha egész éjfélig a pitvarajtó előtt, hallgatván a közeli tóban a különböző fajtájú békáknak egyetlen örök nótáját, mely szinte csúfondárosan hangzott be a szerelmi turbékolásba :

«Mit varrsz, mit varrsz, mit varrsz?
Pa pu cso cso cso cso cso csot.
Kinék, kinék, kinék?
Urraknak, urraknak, urraknak.»

Egy ilyen szép költői estén azonban, midőn Kaszperek már több napja nem mutatkozott a láthatáron, egyszerre vége lett mindennek, pedig akkor is olyan szépen vartyogtak, kuruttyoltak a szegény békák.

Ah, a hűtelen, galád lelkek! De jól megmondta az Anka keresztanyja: »Ne higgy, fiam, a katonáknak; fényes gomb, piszkos lélek.« Hát az történt, hogy egyszerre csak megállott nagy ostorpattogással a kapuajtó előtt négy prűszkölő tátossal egy könnyű szekérke. A kocsis a néma Bobrik András Obgartról, mert néma ember kellett nekik (ez az egy volt az egész környéken), leszállt és megkopogtatta a kapuajtót.

Nosza, erre a jelre megfogták Ankát a katonák, belökték a fás-kamrába, aztán berohantak a Kaszperekné szobájába s úgy amint volt, egy szál szoknyában (éppen vetkőzés közben érték) ki akarták hurcolni a szekérre.

A szegény megijedt teremtés nem is ellenkezett, tudta már, hogy tehetetlen, hogy ez felsőbb parancs, csak azt kérte, hogy legalább becsületes ruhát vehessen magára és mondják meg, hová viszik.

A katonák vállat vontak :

— Ki tudhatná azt!

A szemei megteltek könnyekkel, de azért maga ment ki szilárd léptekkel, maga ült fel a kocsira: így kellett annak történni.

Csak mikor már fenn volt az ülésen, akkor jutott eszébe valami.

Erős Ágost lengyel király
Mányoki Ádám festménye

— Engedjenek le, kérem, még egy cseppet, valamit ott bent felejtettem.

A katonák haboztak, de olyan szívreható volt a hangja, hogy lehetetlen volt megtagadni. Leugrott ruganyosan és a szobájából, ahova az egyik katona bekísérte, egy kékeskik tarisznyát hozott magával a vállába akasztva. Ugyan mi volt benne? Úti pogácsa bizonyosan nem.

Mind igen jól volt ez elrendezve. Senki sem vett észre semmit. Az egész utca aludt, csak ritka házban pislogott mécs; még a kutyák se ugattak. A katonák fölnyergelt lovai oda voltak kötve a saroglyához: azokat leoldozták és nyeregbe pattantak. Az András közibe vágott a négy pojnek, s megindultak mint a forgósél, isten tudja merre. Nem látta azt senki, csak a csillagok. A két katona a kocsi mellett vágatott.

Kaszperekné kívül a városon egy pár közömbös szót intézett a kocsishoz. A kocsis visszafordult, ránevetett s hullatta a némák idétlen hangját. Mindent megértett. Ez a hang megmagyarázta neki, amit nem tudott.

— Téged úgy elvisznek, hogy sohase akadjon rád senki.

Mária kitörülte szeméből a könnyeket, tudta már, hogy meg nem ölik, csak elveszítik, hogy meg ne lehessen találni.

Aztán elmosolyodott . . .

Oh, szegény városi tanács! Ti csak az ördög ellen hadakoztok. De arra nem gondoltatok, hogy egy asszony is a jútékban van.

Az első falunál belenyúlt Kaszperekné kis kezével a csikos tarisznyába s kihúzott belőle három aranyat, hogy azt a lyikacsos kocscikas nyílásán apródonként elhullongassa, egyet a falu közepén, egyet az innenső, egyet meg a túlsó szélén.

Mentek, mentek, sokáig mentek, húsz falut is értek, sokszor kellett belenyúlnia Kaszpereknének a tarisznyába . . . Néha keserűségében öt aranyat is elpotyogtatott. Végre ötfél után egy városkába értek, ahol nagy kőépület előtt megállottak a lovasok és a kocsi. A ház előtt katonastrázsa volt.

— Készen van minden? — kérdé az egyik lovas.

— Minden — felelte a vártán álló.

S kis vártatva új lovakat fogtak be s új lovasok szegődtek kíséretül a rohanó kocsi mellé. Azok már nemcsak azt nem tudták, hogy hová viszik a szép Máriát, hanem azt se, hogy honnan hozzák. De a néma kocsis megmaradt. Annak a fejébe be lesz vésve az egész út, az tudni fog mindent, de el nem mondhatja senkinek.

Porzott az út, vágatott a négy ló, néha megcsillant valami a sötétben. Talán a patkó adott szikrát vagy talán egy arany hullott le ismét az út porába . . .

Az ősmesék búzamagvát, kölesét, kenyérmorzsját felszedték, megették a madarak . . . A Kaszperekneké aranyait is megtalálják, felszedik, de meg nem ehetik.

Csak szórta, egyre szórta . . . Hej, csak kitartsanak! Fekete fellegek nyargaltak az égbolton keletről nyugatra. Olyan sötétség volt, mint a kos szarvában.* Nem lehetett már meglátni, hol mi van, se falut, se tornyot, se folyót, se vidéket, csak megszagolni. A fenyőillat erdőt jelent, a borókaillat irtványokat, a szénaillat réteket. Kakaskukorékolás, kutyaugatás: az a falu.

Hajnali pirkadáskor egy nagy kopasz sziklás hegynél új kocsi várt Kaszpereknekére, új lovakkal, új kocsissal. A néma ember visszafordulhat. Igaz: amerre Kaszpereknekét hozta, mást is elhozhatna arra valamikor. Ne tudjon ő se mindent.

Csupa erdőn, nagy százados fák közt mentek azután nagy két óráig; semmi nesz, semmi hang nem volt benne, csak a patakok zuhogtak tompán, keresztül-kasul szelve az erdő girbe-gurba hátát s a hatalmas páfrányok, a mohok és moszatok közt szerecseny dolmányú kígyók és fürge szemű gyíkok suhogtak.

Végre egy tisztáson kivillant egy ódon, komor épület, nagy kőfalakkal, félig bedőlt toronnyal.

Ez volt a bozlácsnyai kolostor.

Csikorogva nyílt meg a vasszögekkel kivert nehéz kapu s újra bezáródott nagy dübörgéssel — a begördülő kocsi után.

* A kos szarva üres belülről és meglehetősen homályosság lehet benne.

És most már végre el voltak választva Kaszperekék. Az egyik meg volt halva, de kijöhetett a sírjából. A másik élő volt, de nem jöhetett ki a sírjából.

*

A városi magisztrátus valóságos csodát művelt. Szó ami szó, meg kell adni, hogy nemzeti uraimék derék emberek — ha egyszer belemelegednek valamibe. Az igaz, hogy nehezen melegednek.

Hajnalhasadtával száz és száz munkás állott be a Kaszperek-portára kapákkal, csákányokkal, a házat lebontani. Délre már nem állt az átkozott hajlék, estére el volt takarítva a törmelékje is ; kihordták trágyás szekereken, el a városbul, a kovanyeci mezsgyére. Másnap pedig föl-szántották a fundust s nyomban be is vetették kölessel. Estefelé már boronálta Kolárik Pali a két szürke gebéjével.

... No iszen, jöhet már Kaszperek! Keresheti már régi puha fészket! Bárcsak kizöldülne addigra a köles.

Jött is egy fergeteges éjszakán, dörgött, villámlott, a villám fényénél látta néhány ügyelgő, végigmenni a városkán a temető felől ; most is visszásan ült a lován ; a »Palkó« tajtékos, fáradt volt, csak lépésben kocogott a köveken — a Kaszperek háza felé.

Hogy elcsodálkozott az ördögi lélek, mikor semmit se talált ott. Ezt lett volna jó nézni. Hogy törülgethette a szemét : »Miféle káprázat ez? Mi történhetett itt?« Hogy esikorgathatta a fogát, ha van neki. Gondolhatta magában : »Teringette, hány száz évig aludtam, hogy a házam helyén szántóföld támadt?«

De ezt a részét senki sem élvezhette (Ej, hogy nem tudott nappal jönni!), senki sem látta e pillanatban, csak azt tudják, hogy visszanyargalt a templomhoz ; talán azt hitte, a várost tévesztette el, Lubló helyett Lócsére jött, de a templomról, bár nem mert hozzá közel menni (a ló egy bizonyos körön innen, melyet valamikor a szentelt víz ért, visszahőkölt), megösmerte szülővárosát.

A templomnál megint megfordult (Mutsanek apó látta) s egyenesen Matuska Mátyásék udvarába nyargalt, akik balról voltak szomszédai.

Matuska Mátyás már javában aludt, mikor az ablakot megzörgette valaki kívülről. — Fölkelt, kinyitotta, s hideg borzongás futott át a tagjain. Kaszperek Mihály állt az ablaknál — lovát az almafához kötötte. (Jaj istenem, nem is terem azon több gyümölcs.)

— Hová lett innen az a tyúkól? — süvíté zordon hangon, a saját üres fundusára mutatva.

A híres rézöntő (a felvidéki tornyok öreg harangjain még most is rajta van a neve) keresztet vetett magára s vacogó fogakkal hebegte :

— Lerontatta a felsőbbbség!

Kaszpereknek rémesen villogtak a szemei, valami pokolzöld tűz látszott bennök.

— Hát a tyúk hova lett? — kérdé tompa síri hangon . . .

— Eltűnt, elvitték.

Összeszisszent, azután a Matuska arcába köpött és visszament a lovához. A rézöntő jól látta (s eskü alatt vallotta másnap a kúrián), hogy Kaszperek *sántikálva* ment a lováiig. A ballábára bicegett.

Délecegen, ruganyosan pattant a nyeregbe, megsarkantyúzta a Palkót, s ökleivel megfenyegetve az ablaknál dermedten álló Mátyás mestert, azt kiáltotta vészjóslón :

— Ha elvittétek a tyúkot, majd eljön helyette a kakas!

És el is jött, vörös tarajával, lángból szótt hatalmas szárnyaival. Eljött, hogy megegye az egész Lublót, hadd legyen hát szántó föld mindenütt . . . Két helyen gyulladt ki Lubló városa azon az éjszakán.

A kárvallott polgárok (két egész utca elégett) megint csak a magisztrátust szidták :

— Ők az okai! Mit avatkoznak a természetfeletti dolgokba? Senkitől se lehet elvenni mindenét. A síron túli lakásából kidobták, a síron inneni lakását pedig földdel egyenlővé tették. Valahol pedig csak lennie kell az elkárhozott léleknek is.

Vajon hol volt most?

Még látták egy darabig a szomszédos falvakban kóvályogni. Itt-ott ráösmert valaki és hírül hozta Lublóra.

Nem a szokott nyalka ruha volt rajta, — nem az, amelyikben eltemették ; egyszerű fekete bársony dolmányt

viselt, tompa orrú, úrias csizmát és fekete kalapot. Úgy nézett ki, mint egy királyi hivatalnok — de azért mindjárt rá lehetett ösmerni a termetéről, az arcáról, a Palkó paripájáról.

Mind jobban-jobban elveszett a szem elől. Még úgy félfüllel hallani lehetett valami gyanús mende-mondát. De az is csak úgy több hét múlva bukkant ki, néha csak a körme hegyeivel, és talán nem is összefüggésben Kaszperekkel.

Egy úr jár a Szepességben, így beszéltek, aki mindenütt kihirdeti a falvakban, néhol ki is dobolják :

»Adatik tudtára mindeneknek, akiket illet, hogy ha valakinek hamis aranypénze lenne, jelentkezzék a faluházánál, hol is igazi aranyra vagy ezüstre váltja fel a felséges királynak embere, aki nem akarja, hogy a szegény ember károsodjék.«

(Ostobaság! mondták a lublóiak. No, ez ugyan nem a mi Kaszperekünk. Mások annak a szokásai. Azért, ha kísértet is, nem olyan számár az.)

A »király embere« csakugyan járt faluról-falura és beváltotta a rossz aranyakat igazi értékre. (Mégis derék, becsületes ember ez a mi királyunk! Szereti a népet!)

Mikor a hamis pénzeket hozták, mindég megkérdezte :
»Hol vetted, hol találtad?«

— A Litmanova felé vezető úton találtam, az öreg hídnál.

— Nagyon jól van, fiam.

A király embere ezek után természetesen átment Litmanovára. Ott is találkoztak hamis aranyak, amiken a becsületes megtalálók nem bírtak túladni, sőt már majdnem bajba is keverédtek. Ezek közt meg olyan arany volt, amit a Jarowka nevű akolnál rúgott fel talpával a Plawikék bornyas tehene, mikor a kis Apolka hazahajtotta.

Így ment a király embere faluról falura. A hamis aranyok mindent elbeszéltek, hívogatták, vezették.

Egyszer csak ott találta magát a bozlácsnyai kolostor előtt.

Csend volt köröskörül, csak az óriási tölgyek ingatták lombjaikat. Susogtak, zúgtak valamit — fent a toronyban a harang csengett-bongott mélabúsan, semmit el nem árulva abból, hogy bent a kolostorban rendkívüli dolgok történnek.

A fejedelemasszony, gróf Straden Hanna, aki naplót vezet minden napról, tudom, teleírja a maival a zárda minden papirosát — csak elég lenne!

Már kora reggel kopogtattak a kapuajtón a kalapáccsal, mely az akkori divat szerint egy láncon csüngött a kapufélfán.

A nehézkes kapus (a hetven esztendőös páter Laurentius) félretolt egy kockát a kis ajtón, mire az így támadt nyíláson két vadászt pillantott meg, puskával a vállukon és tülökkal a nyakukban. Zöld hajtókás zubbonyt viseltek, térdig erős tirol nadrágot és harisnyát. Stájeros zöld kalapjuk fajakakastollal volt díszítve.

A kapusnak nem volt szabad beereszteni a zárdába idegent, csak a fejedelemasszony engedelmével. Két kérdést kellett intézni a kis nyíláson át s az arra adott feleletet megvinni a fejedelemasszonynak.

— Ki vagy? Ez volt az egyik kérdés.

A kapus a kémlelő lyukhoz tette fülét, az idegen a száját.

— Hát nem ösmersz?

Laurentius köhécselt egyet, azután újra kiszólt kedélyesen:

— De bizony, mintha láttam volna már a fizionomiádat valahol.

— A pénzeken — súgta az előbbeni hang.

Amire a páter kétségbeesetten ütött a homlokára (kicsi híja, hogy agyon nem ütötte magát) s remegő kezekkel nyitotta ki a kapuajtót.

— Parancsoljon, királyi felség!

— Pszt! Vezess bennünket, páter, a fejedelemasszonyhoz.

A király, ki gyakran jött vadászatokra a bozlácsnyai erdőségbe, ma elvált Nowogradszkyval a társaságtól, azt mondván az uraknak:

— Minket, urak, délig ne keressetek. Nekünk külön útunk van s a zsákmányt nem akarjuk megosztani veletek.

— Valamit szimatolsz, Ágost? — kérdé a jelenlevő Frigyes weimari herceg, a szenvedélyes Nimródok kíváncsiságával.

— Egy vadmacskát — felelte a király mosolyogva. A herceg csodálkozva dörmögte:

— Egy vadmacskáért ennyi teketória! Én már tizet is lőhettem volna!

A fejedelemasszony, a finom, lenge, szelíd járású Hanna grófnő (a krakkói társaságok lelke — a múlt században) megörült a királynak, aki vidáman nyújtotta feléje kezét:

— Eljöttem, grófnő, hogy míg a többiek a vadakat gyilkolják, én azalatt önnel reggelizzem.

— Nagy kegy fölségedtől — szólt Hanna grófnő mély meghajlással. — S jól esik nekem, aki a világot elhagytam, hogy öreg napjaimra éppen a legfénylőbb sugara süt rám ide a föld alá . . .

Az élelmes Nowogradszky megsúgta bizalmasan a fejedelemasszonynak, hogy a király szeretné látni Kaszperektnét. Azért igen tapintatos inszcenéria lenne, ha az ördekes nőszemély szolgálná föl a reggelit.

Tikkasztó nap volt. A király künn kívánt reggelizni a zárdakertben, a fák hús lombjai alatt, hol szép sátra volt a fejedelemasszonynak, aranyozott kopjákra feltüzdelt olivazöld szövetből.

A kert igen csinos volt. Egészen a Hanna grófnő ízlése; csupa egzotikus füvek, pálmák, sások, orchideák; növények, amiknek nincsenek virágjaik. Éppen ide illők; szüzek közé, akiknek nincsenek szerelmeik . . .

Minek meséljem . . . A reggeli fölségesen ízlett a királynak, de jó is volt. (Telt a nagy Straden-vagyonból jó pince, jó élesztár.) A király otthon se eszik különben. Hát még a fölszolgálat? Kaszperektné hozta fel a vaját, gyümölcsöt, pocsenyét az asztalra. Ő öntött a király poharába.

Szép fehér, suhogó kötényke volt eléje kötve s karjain egész könyökig felgyűrve az ingváll. Olyan szép színű húsa volt, mint a barackvirág.

A király elbódult a nézésére. Hát még az a fehér nyaka, igéző mélyedéseivel, édes, rejtélyes gödreivel, vonalainak, mert a nyakat is meztelen hagyta a nagy hőségben, de csak kis darabon.

— Milyen nyak — mondá halkán, jelentőségteljesen Nowogradszky.

A király fölhörpintett egy pohár spanyol bort. Megcsillant a szeme (nem csoda, hiszen már a negyedik pohárnál van).

Koccintott a fejedelemasszonnyal, aztán visszasúgta Nowogradszkynak :

— Adnék egy mérföldet a birodalmamból, ha még láthatnék belőle egy arasznyit . . .

E pillanatban erős kalapácsütések hangzottak a kapun. A fejedelemasszony, aki máris látta, hogy fölösleges, tapintatosan bocsánatot kért, hogy eltávozhassék néhány percre, megtudni a történeteket.

Nowogradszky mosolyogva válaszolt a király ömlengésére :

— Fölségednek bizonyára elég hosszú és széles a birodalma, de egy mezei virág elültetéséhez nem kellene mérföldek, elég egy piciny virágcserep.

De a király nem felelt, sietett az alkalommal élni, megszólította a szép asszonyt :

— Ön az a híres Kaszperekne?

Piros lett, mint a láng, egész füle tövéig. Azt hitte, csúfolják. S most már ő is fölegyenesítette a darázs derekát kevélyre, s fölszedte két kezét parasztosan a csípőire :

— Az vagyok, ragyogok — szólt kihívóan —, ha éppen tudni akarják. Hát aztán?

A király zavarba jött az ily szokatlan modortól. Ez nem a Lecouvreur Adrienne bágyadt, langymeleg nyafogása...

— Ön tetszik nekem, szép asszonyka — szólt a király.

Kaszperekne fitymálva nézte végig.

— De maga nekem ugyan nem! Hogy nem restellnek ilyen meglett emberek ilyenről beszélni, ilyen helyen . . .

Nowogradszky önkénytelenül felkiáltott :

— Vigyázz a szavaidra! A királlyal beszélsz, szerencsétlen!

Kaszperekne ránézett fürkészve azokkal az álmatag, rejtelmes szemeivel Nowogradszkyra, azután elnevette magát s egyet pattintott a két ujjával :

— Ezt teszik maguk bolonddá, de nem engem . . .

S kezdte egész közömbösen felszededegetni az arany, ezüst tálakat, tányérokat az asztalról.

Hanna grófnő visszatért.

— Talán minket keresnek, grófnő? — kérde a király.

— Nem hinném, felség! Valaki a király nevében kér bebocsáttatást!

— Az én nevemben? Hiszen én itt vagyok, és semmi parancsot nem adtam ki. Ugyan menjen, Nowogradszky, és tudja meg.

A rendőrfőnök a kapuhoz sietett.

— Ezer villám! Ön az ördögös fickó, Strang! — kiáltott fel a rendőrfőnök meglepetve, miután egy apró emberke gurult be a kapuján, valóságos nyúlfejjel s kicsiny, mélyen bennülő sötét szemekkel.

— A szimat hozott, nagyságos uram.

— De hisz én önt Varsóba küldtem a borkereskedőt tanulmányozni. Mért nincs ön most Varsóban? Mit lábatlanodik itt?

— Mindjárt elmondom.

— Nos, hát beszéljen, de röviden. — Talált ön valamit?

— Semmit, vagyis alig többet. Csernyiczky mindamellett gyanús jellemű ember; kifürkészttem múltját, már gyerekkora óta megvan benne a rossz vér. Sok szerelmi kaland és csíny maradt fel utána...

— Mindnyájunk után, édes Strang — szólt közbe a gróf csendesen.

— Tizenhat éves korában beleszeretett egy lovarnőbe, miss Rollyba, vele szökött, az apja tárcáját is magával vive Milánóba, ott mint clown, később mint műlovar komédiázott, míg miss Rolly bele nem szeretett egy fiatal marquisba és a faképnél nem hagyta.

— Mindennapi történet — szólt Nowogradszky ásítva.

— Különben az alma nem messze esik a fájától — folytató az ügynök. — Az apja is rossz csont volt; az anyja pedig éppenséggel hírhedt viszonyt folytatott egy Kaszpernek nevű lublói borkereskedővel.

— Hm! — szólt közbe a rendőrfőnök. — Hát aztán, kedves Strang?

— Ezek régi dolgok és talán ide se tartoznak. A fiú hazakerült Milánóból és egy bizonyos Jablonszka Máriába szeretett bele halálosan.

— Ördögöt! — kiáltott fel élénken a gróf. — Csak folytassa, Strangoeszkám, folytassa.

— Az öreg nem engedte elvenni. Egy ízben emiatt kést fogott s szobáról-szobára kergette. Ha egy szolgájuk, bizonyos Kromov Szaniszló útjába nem áll, megölte volna.

— Hogy néz ki ez a fickó?

— Magas, vállas, daliás, piros, egészséges, a ballábára sántít. Szép, harminc éves ember.

— Nős?

— Igen, kibékült az apjával; ennek a kedve szerint nősülve.

— S mi lett Jablonszka Máriával?

— Azt ama Kaszpereknek a fia vette el, akiről előbb szólottam.

— Jó, jó — vágott közbe a rendőrfőnök —, de a hamis pénzeket sehol sem látom e nyomon.

— E nyomon én se. De a semmiből lesz a valami. Csak tessék engem meghallgatni.

— Hogyne hallgatnám meg.

— Ezeket kifürkészve, tanulmányozás alá vettem Csernyiczkyt. A borüzletet alig folytatja, sőt az rosszul megy s mégis hihetetlen összegeket pazarol. Élete rejtélyes, hol eltűnik, hol előjön, senki sem tudja, merre jár . . . Vigyáztam háza környékére, megösmérkedtem cselédeivel, megnéztem náluk minden pénzdarabot, ami a házból kimegy, de az mind igazi pénz . . .

— Persze, mondtam én annak a tökfilkó Kozanovichnak.

— Még ez se volt elég. Egyik emberemet (mert négyet kaptam rendelkezésemre nagyságodtól) megbíztam, hogy mindenütt utána járjon, mint az árnyéka, kivált a kirándulásain. Ez az ügyetlen fickó kísérte is egy nagy darabon, de itt a Szepességben valahogy elvesztette. Kedvetlenül kullogott vissza, de egy fontos hírrel, hogy a falvakon, amerre jött, a lakosok hamis aranyakat találnak az országúton. A hír megkapta a figyelmemet. Ez nem lehet egyéb, mint hogy nagy mennyiségű hamis pénzzállítmányt vihettek keresztül a falvakon s az edény vagy zsák kilyukadt útközben. Nini, Strang, ez valami! Ezt neked meg kell tudnod.

Egy percet se volt szabad vesztenem. Űtra keltem embereimmel, és megtaláltam a nyomokat. Egy szállítmány hamis pénz érkezett a Szepességre, semmi kétség. A kihullott aranyak olvezettek faluról-falura, míg végre itt vagyok.

— Hát hogy tudta, hogy engem itt talál?

— Nem is sejtettem.

— Hát akkor mért jött ide?

— Hogy megmottozzam a kolostort.

— A kolostort? — dadogta a rendőrfőnök.

— Igen, mert semmi kétség, hogy a hamis pénzzállítmány a kolostorba érkezett.

A rendőrfőnök a Strang füléhez hajolt :

— Pszt, lassabban beszéljen! Itt van a király. Mindent abba kell hagyni. Kívülről azonban szemmel tarthatja a zárdát.

Ismét megszólalt a kalapács, kip-kop, kip-kop, egyre türelmetlenebbül, élénkebb csattogással.

— Szörnyűség! Már megint háborgat bennünket valaki! Micsoda ördögös zárda ez!

A Strang apró szemei világoltak, mint a szentjánosbogár.

— Fejlődik benne valami. Az bizonyos, fejlődik valami.

— Ön talán csak képzelődik.

— Nem, nem hiszem.

A kapu még egyre döngött, szinte azt lehetett hinni, hogy összeroppan.

— A patvarba is, nézze meg ezt a vén kapust, mit csinál, mért nem nyitja ki? Isten önnel, Strang. Legyen okos és tapintatos. Én most már visszamegyek ófelségéhez.

Strang a kapus páholyához sietett; de bizony a páternek nagy oka volt a kaput fel nem nyitni; a király asztaláról a maradék borok mind őhöz ké kerültek és leütötték a lábairól. Csuháját levetve a nagy melegben, végigterült a deszkalócán és hortyogott. Miatta ugyan ott kalapálhat az idegen, amennyit neki tetszik.

— Emerentia, — hörgé álmában, midőn Strang meg-
rázta — ne legyeskedj velem, ne incselkedj. Hiszen tudod már, hogy semmit sem érek.

Strang belátta, hogy itt legokosabb felhúzni a csuhát, leakasztani a kulcsot, kiinni a maradékok maradékait és végezni az idegennel.

Kicsoszogott, lehetőleg az öreg járását utánozva s kinyitotta a kapuajtót félig. Magas, délceg férfi állt a kapunál, fehér lovának a kantárját fogva a balkezeiben. Strang azonnal ráösmert, s szíve hevesen dobogott.

— Mit akarsz, testvérem az úrban? — kérdé tőle fojtott, alázatos hangon.

— Okosan akarok veled beszélni.

— Mind a kót fülem ki van nyitva — felelte az álbarát közömbösen.

— Hoztak ide a múlt hetekben egy asszonyt?

— Mit? Kit? Nem hallom.

— Ám azért nem hallod, mert csak a két füled van kinyitva, de nyisd ki a két tenyeredet is.

A kapus együgyű arcot vágott, behunyta a szemeit ájtatosan és kinyitotta a tenyereit, mire a jött teleöntötte mind a kettőt aranyakkal. Azokkal a rossz aranyakkal, amiket útközben beváltogatott. Elég jók lesznek a barátoknak.

Strang rókaszemű szikrákat szórtak örömlükben, amint lopva az aranyakra sandított.

— Látom, hogy jó járatban vagy, testvér. Segítenék is rajtad, de semmit sem tudok, mert én csak mint kiségitő nyitottam ki most a kaput. Hanem várj egy kicsit, mindjárt fel leszel világosítva.

A kebelébe nyúlt és egy kis sípot előhúзва, belefújta.

Egy szempillantásig sem tartott. Megmozdultak a közeli bokrok, s három fölfegyverezett rendőr csörtetett elő:

— Lépre kerültél, Csernyiczky Mihály! — kiáltá a kis ember, a csuháját levetve. — Kötözzétek meg!

*

Nagy érdeklődést keltett a Csernyiczky-féle pénzcsináló banda pere messze földön, mert egész Krakkoig, sőt Szentpétervárig elnyúltak a száalai. Több mint egy mázsát nyomnak a periratok a varsói levéltárban. Hatvanöt személy volt belekeverve (ezek közt kilenc nő), de a mi krónikánkra nézve teljesen közömbös, mi mindent fecsegték össze a váll

másaikban. Egyetlen érdekes pont a Csernyiczky vallo-
másában, miként lépett erre a végzetes útra. Apja, aki ellenezte,
hogy a szegénysorsú Jablonszka Máriát elvegye, felbiztatta,
hogy bátran feljebb vetheti szemeit, mert a pincében egy
hordó aranya van. Ez adta a fiúnak az ötletet, hamis aranya-
kat csinálni s apja jó aranyait ezekkel kicserélni. Először
csak a szegény öreg bolondítására verettek az aranyak (egy
krakkói pincében volt a műhely), később aztán megtetszett a
kalandor-természetű Csernyiczkynek a jövedelmes és veszélyes
foglalkozás — kivált, mikor az arannyal telt hordócskát
(melynek az alján még igazi aranyak is voltak) a lublói
Kaszperék ellopta. Így lett egy kiágazó banda feje stb.

Az ítélet, mely 1720 nyarán hozatott, pallos általi
halálra szült a nyolc főcinkosra nézve. Természetesen ezek
között volt Csernyiczky.

Roppant tömeg nézte a kivégeztetést a piacon ; ezek
köztt idegenek is, Lembergől, Krakkóból. Ott ült mindjárt
az első sorban egy emelvényen gróf Nowogradszky, Lubo-
mirszky Tivadar sztárosztával beszélgetve.

Egyszerre megkondult a toronyban a lélekharang,
hozták a vádlottakat, mindeniket egy-egy pap karon fogva.
A sztároszta izgatottan ugrott fel, háta megborzongott,
szomeit vér borította el.

— Kaszperék Mihály! — kiáltott fel önkénytelenül.

Csernyiczky meghallotta a nevet, s hetykén, kihívóan
nézett arra felé, ahonnan a hang jött.

Nowogradszky megrántotta a sztároszta kabátját.

— Ül le! Mit akarsz!

— Istenemre mondom — szólt a sztároszta —, ez a
flekő tökéletes mása a lublói halott embernek, akiről neked
egyszer szólottam. Ha nem sántítana az egyik lábára, meg
mornék esküdni, hogy az.

— Ez a főcinkos, a Csernyiczky Mihály — felelte
Nowogradszky.

— Soha életemben ilyen hasonlatot. Még testvérek
között is nagy ritkaság.

A rendőrfőnök titokzatosan mosolygott.

— Hátha úgy is van, hogy testvérek ; ha nem is egy
anyától, de egy apától.

Hovatovább nézegette a sztarosztá, mind jobban rája ismert, fölkelte a helyéről és leszállt a vádlottak közé.

— Ismerősnek látszik nékem — szóló halkán a Csernyiczky karját érintve.

Csernyiczky megfordult és cinikusan föl kacagott:

— Meghiszem, sztarosztá, hogy ömersz. Egy jó peccsenyétől kergettelek el, ugye?

A sztarosztá hanyatthomlok rohant vissza Nowogradszkyhoz.

— Hamar, hamar, kedves barátom, függesztesd fel, akadályozd meg, kérek, a kivégzést. Én egy nagy dologra bukkantam rá. A Csernyiczky vallomása nem teljes. Itt egy óriási eset fog még kisülni. Ez az ember járt Lublón a holt Kaszperek képében . . . Semmi kétség . . . Ő maga is beismeri.

A rendőrfőnök vállat vont közömbösen.

— Mire való volna az? Így is lefejezik, úgy is lefejeznék. Sem mi nem nyernénk semmit, sem ő nem vesztené már semmit. Én megengedem, hogy így lehetett. A fickó ott találta szép szeretőjét s tetszett neki a kísértet szerepe, mikor ti a megholt Kaszpereknek néztétek. Valóban ez volt a legkényelmesebb az ő helyzetében, hamis pénzeket terjeszteni. S az asszonykának is ínyére lehetett a játék . . .

— Nagyszerű, — lelkesedett a sztarosztá — nem, nem engedhetem, megyek, közlöm az államügyésszel.

A rendőrfőnök lefogta, leültette erőszakkal.

— Ne légy ostoba, kedves Lubomirszkym! Semminek sem szabad kitudódní (s jelentőségtelesen kacshintott a szemével). Tudod, az asszony végett. Az asszony igen csinos portéka, hiszen tudod (Lubomirszky piros lett), hát rátette a kezét valaki (Lubomirszky fehér lett). Az asszonyt idézgetnék, a világ számára kerülne . . . Hát csak ülj veszteg, barátom — de úgyis későn lenne. Nézd, nézd, éppen most viszik a vérpadra . . . milyen merészen lépked a gazember . . . Maga vetkeződik . . . Ej, de hatalmas vastag nyaka van. Hopsza, egy, kettő, három. Megvan; legurult! Bravó, mester! Ez a krakkói hóhér kutya gyerek!

— Az ám, az ám — szóló a sztarosztá szórakozottan, elkapva tekintetét a Csernyiczky legurult véres fejről. — De mondd csak, ki tette a kezét arra az asszonyra?

— Hajolj ide jobban ; majd besúgom a füledbe.

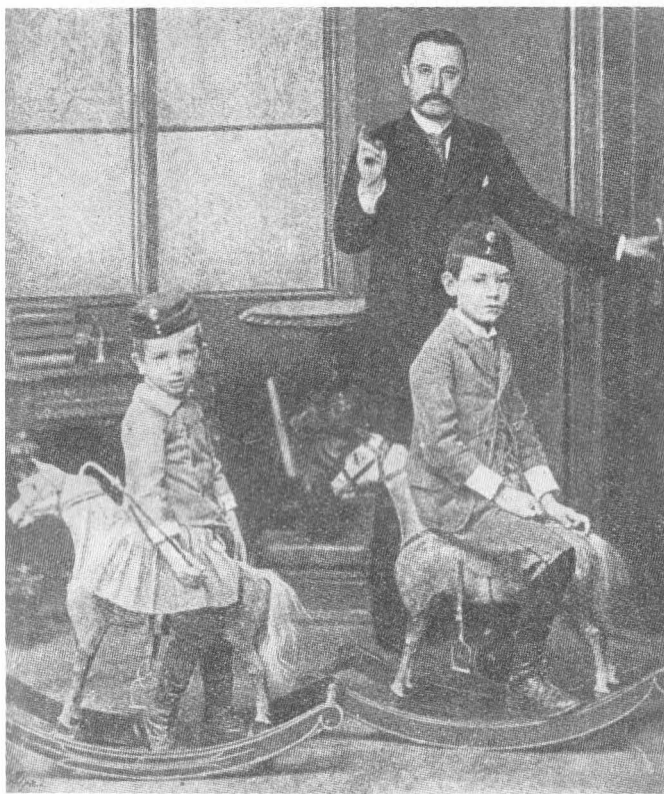
*

Ahogy utoljára beszélgetett Matuska urammal azon a szomorú éjszakán, senki sem látta többé Kaszpereket Lublón. Jól megmondta a Bercsényi boszorkánya : »Ha azt akarjátok, hogy a madár vissza ne térjen az eresz alá, a fészket kell elpusztítani.« Kaszperekné végképp eltűnt, Kaszperek se jött többé vissza soha. De iszen okos asszony a Purityi Panna; meg is küldték neki a száz ezüst tallért, amit ígérték, s a Piroska lakodalmára a két legszebb tehenet a nyájából, az egyiket bornyastól. Maga Pawlovszky uram volt a násznagy, amikor is jókedvre szottyanván, a boszorkány, olyasvalamit mondott a lublóiaknak, hogy bűvös füvek erejével és a Deliál ördög segítségével ő tartja fogva Kaszperek el-kárhozott gonosz lelkét. Ott vezekli csínyjeit, bűneit a sárosi vár egyik bezárt tornyában, fehér lova farkához kötve. A paripa is együtt bűnhődik vele. Minden három évben leszakad a »Palkó« farkából egy szőrszál. Mikor az utolsó szőrszál is leszakad, akkor Kaszperek megint föl pattanhat a hátára . . .

Hát ez bizony igaz lehet.

Azért csendesesen, gyerekek, jók legyetek, a mamának szót fogadjatok, mert ki tudja, hátha már csak az utolsó lószőr tartja Kaszpereket . . . s mindjárt itt teremhet.

Huh, csattog is valami ott künn a levegőben. Talán a lovának a patkói . . .

„Jön a Kaszperek!”

Mikszáth Kálmán két fiával, Kálmánnal és Alberttel

Mikszáth Kálmán fiai : Kálmán és Albert

AZ ELADÓ BIRTOK

ELBESZÉLÉS

1893

Tudják-e, mi az újság? Eladó a Bogárka! Bogárkának hívják a peresznyei 128. sz. telekjegyzőkönyvben foglalt jószágot, mely a Patáncsy Pál nevén áll. Mindössze kétszáz-négy katasztrális hold. Csak ennyit mond ridegen a telekjegyzőkönyv, a »Tudás könyve«.

De aki természetben látja a kis birtokot, az már a paradicsomon se fog csodálkozni, ha véletlenül odajut. A dombon fenyőerdő, vegyítve itt-ott őstölgyekkel. Ezek valamikor Árpád idejében lehettek süvölvény fácskák. A domb meneteles részén nagy darab szőlő, amelyre még rá nem talált se a filoxéra, se a peronoszpóra.

Alant a völgyben van a rét, kövér, sokat jövedelmező. A vidéken az »Isten szakállának« hívják a rétet: az is az. Gyorsan nő, minduntalan borotválni kell. Négyyszer kaszálnak ott egy esztendőben.

A rétet kanyargó tiszta patak szeli ketté, mely egy kidőlt-bedőlt zsúpfedeleles malmot hajt, de csak mikor ereje van hozzá. Tisztes régi fickó ez a malom, sok hasznot már nem hajt. Hanem amint elszaladnak ezek a bolondos évtizedek és évszázadok, mintha csak a talpuk viszketne, jól esik látni, ha valaki vagy valami megköti magát, hogy ő bizony a szentnek se megy az időkkel és itt marad.

Hát eladó a Bogárka. Mekkora forrongást idézett az elő a környéken. Eladó, eladó, meg lehet szerezni. Bankóért, aranyokért ideadják. Azt a csodaszép birtokot, az erdőt, a szőlőt, a malmot, az »Isten szakállát«.

De miképp lehetséges ez? Hogy jutott idáig Patáncsy, mikor sem nem iszákos, sem nem kártyás? Hogy nem fáj a szíve megválni a Bogárkától? Dehogynem fáj, dehogy, hanem ha kénytelen vele. Hogy miképpen történt?

Hát szenvedélyes gyűjtő volt.

Gyűjtő? Különös! Hiszen igaz, hogy külföldön vannak amatőrök és gyűjtők, akik antikváriustól antikváriushoz járva, műbecsű tárgyakat, vázákat, gobelineket, ritka könyvpéldányokat vásárolnak óriást szenvedéllyel, minélfogva tönkremennek, de Magyarországon én csak olyanokat ösmerek (a barátaim között is van nem egy), akik szivarvégeket gyűjtenek. Ott hordják a zsebükben a szivarcsipegetőt vagy a penecilst, s aggódva sietnek odanyújtani egy-egy könnyelmű teremtménynök, aki a szivarvéget le akarja harapni. »Ohó, ide nekem a szivarvéget!«

Régenten, hja régenten még voltak áldozatkészebb gyűjtők is, a *tajtékpipák* világában. De hol vannak már a tajtékpipák? Ahol a pataki malmok. — A papír-cigaretta, ez a könnyed fattyú, tette őket tönkre. Ma már senki sem gyűjt tajtékpipákat.

Ugyan mi a kőt gyűjtött akkor Patáncsy?

Nos, mégis Korvina-kódexet, Rafael-képeket, műfaragásokat gyűjtött volna? Pedig milyen jó magyar arca van!

Nem, nem, Patáncsy pöröket gyűjtött. Szendvélye volt a pörlekedés, egyszerre húsz-harminc pört is vitt, s ha hallotta, hogy valakinek különös pöre van, megvette tőle jó pénzért. Minél komplikáltabb, kétesebb volt, annál jobban vágyott rá, hogy megszerezze. A tiszta, világos pörök nem érdekelték. »Hisz erről a bolond is tudja, hova dől el.« Hanem egy-egy szövevényes esetenél csillanó szemekkel kiáltott fel: »Szép pör, fölséges pör, ritka példány, ha olcsón adják, megveszem.« És rendszeren meg is vette a felperestől.

Patáncsy Pálnak az apja is Pál, s tudta Pál mit kaszál, mert ő maga nagy kártyás volt (de szerencsés kártyás), megeskette Pali fiát a halálos ágyánál, hogy sohase nyúl kártyához.

Nem is nyúlt — pedig benne volt a természetében. Pótolnia kellett valamivel. Úgy-úgy, uraim. Egy pszichológiai problémával állunk itt szemben. Ifjabb Patáncsy Pál kártyás lett, mert arra volt teremtve. A Girgl kártyáihoz nem nyúlhatott, hát a pöreivel kártyázott. E pörök hullámozása, sorsa izgatta, s különfélesége okozott neki örömet — míg végre a Bogárka eladó lett.

Hogy ki veszi meg a Bogárkát? Ezt találgatta az egész környék. Alkalmasint valami zsidó! Oh, de isten ellen való vétek! Nem lesz már ebből az országból kutya se!

Köröskörül a Bolontó hegytől le a füzes Kotorna vizéig csupa szegény ember lakik. Az mind arra vigyáz, hogy a maga földje el ne szaladjon a lába alól, nem hogy birtokszerezésre gondoljon. Apró parcellákra osztott földek, melyek minden emberöltőben még keskenyebbekre hasadoznak szét. Mert a föld nem nyúlik; pedig mikor egy-egy gyereket hoz a gölya, útközben egyet húzhatna, ránthatna az irtványon is — de mikor nem nyúlik.

A föld jó kövér, de az emberek bizony soványkák. Maga az úristen is csak minden negyedik faluban juthatott saját házhoz köztük. Az zsindey alatt van, de a többi bizony szalmazsúpos.

Hanem a kovárnoki udvarház gazdája, az talán megvehetné a Bogárkát. Az úgyis éhes a földre. S a föld utáni éhség, az a legnagyobb éhség az éhségek között, mert az még szomjúság is egyszerre. A kovárnoki udvarház gazdája jó módú ember, magának is szép tagja van egy darabban, meglehet hogy ládáját se a régi királyok kosztolják.*

Ez úgy volt, eltalálta a közvélemény. A kovárnoki udvarház gazdája-, Marjánszky Mihálynak (de Felső-Bogács és Közép-Marja) megdobbant a szíve arra a hírre, hogy eladó a Bogárka, eladó, eladó!

Ez a Bogárka, ez a kétszáz hold, mely úgy el van találva, mintha a király legszebb köntöséből éppen azt a darabot vágná ki az ember, amelyikbe a pénzes zacskó van bevarrva. Micsoda föld ez a Bogárka! És most eladó.

Egész éjjel nem tudott aludni. Egész éjjel hallotta a bogárkai malom zúgását. Hajlongtak, suttogtak a vén tölgyek, csörgött a kis réti patak. De milyen bolondokat csörgött:

Házasodj meg Marjánszky Mihály, házasodj meg. Ne bolondozz, mert csak egy Bogárka van a világon. Vén legény leszel már maholnap, eddig ellentálltál. Azt mondtad, nem

* Célzás arra, hogy a szegényebb nemesek ládája régi királyi alkalmányokkal van csak tele.

sietős. De hiába mondtad, mert az idők mégis elmentek. Fejér szál is van már a hajadban. De még hagyján, az idő csak idő, elől is, hátul is van belőle, a tegnap is idő volt, a holnap is idő lesz. De most már siess, Marjánszky, mert Bogárka csak egy van. Ha most elszalasztod, soha utol nem éred.

Hallgass, hallgass, patak, ne csörögj ilyen ostobaságot!

Ámbár nem volt az egészen ostobaság, mert úgy állt a dolog, hogy Marjánszky Mihály igen csinos legény volt a maga idejében, s még most is az volna, ha kimosakodnék. A nagybátyja, Körmöczy Péter, a főhercegi tiszttartó, váltig biztatta a nősülésre (de már néhány év óta fősvény a szóval).

— Házasodj meg! Tudok egy negyvenezer forintos lányt a számodra.

(Olyan titokzatos arccal mondta, mint a diákgyerek, aki verébfészket tud.)

Mihály csak a fejét rázta. »Jobb nekem így«, mondá.

— Egészen elparlagosodol.

Igaz is, hogy elhanyagolta a külsejét, nem borotválkozott, piszkos, toprongyos kabátban járt; az apjától maradt ruhákat egy obsitos katonából lett béresével, aki a tűhöz is értett, fordíttatta át a maga számára. A peresznyei szabó, Sándor János uram, mindig halálra nevette magát, mikor megpillantotta rajta.

— Házasodj meg — nógatta az öreg egy-két évvel később. — Van egy harmincötezer forintos csirkém, csak a kezedet kell utána nyújtani.

— Nem nyújtom én.

— Majd nyújtanád, számár, csakhogy már akkor köszvény lesz benne. — Mindig ilyféle szemrehányások, rábeszélések járták.

— Hogy leszel el a világon asszony nélkül?

— Hiszen van másoknak.

Megint elmúlt egy-két év, az öreg nagybácsi csak mindig ütötte a vasat.

— Éppen van most in petto, édes öcsém, egy harmincezer forintos özvegy asszonykám.

— Hát csak egye meg, ha van, Péter bácsi.

Péter úr szájában minden alkalommal leolvadt ötezer forint. Íme, már csak harmincezer — és még özvegy is hozzá.

Pedig még Marjánszky nem idős, a harmincegyedik évében járt, bronzszínű arca férfias, nyílt, természetben deli volt. Igaz, hogy nem a régi szikár fiú többé: hízik, vastagodik. És talán éppen mert ő egyre több-több, azért mondja a bácsi a hozományt folyvást kevesebbre.

Hanem hiszen mindegy. Így se kell, úgy se kell. Marjánszky hallani se akart a nősülésről. Ügyet se igen vetett a leányokra. Ha itt-ott a vidékbeli kisasszonyok közé került, elfogult, ügyetlen volt s elvágott onnan. Jobban tetszettek neki a parasztmenyecskék. »Ez is csak szoknya, az is csak szoknya, az egyik asszonynak fölfelé áll az orra, a másiké lefelé, de alapijában egyre megy.«

Nem szeretett mást, nem foglalkozott egyébbel, csak a birtokával. A föld volt az ő szeretője. A Pálfa nevű tag gyümölcsösével, piros fedelű aklával, hatalmas búzatábláival, nagy káposztás földjeivel, melyek úgy csillogtak az őszi napfényen, mint egy ezüst tó.

Ezt szerette, ebben turkált, ezzel pepecselt. S az is viszonzotta szerelmét. A Pálfa is szerette a gazdáját. Enyelgett, kötekedett vele, egy-egy ismeretlen virágot vetett fel neki, amit pedig oda senki sem ültetett; máskor megrakta a barackfáját zamatos gyümölccsel, hogy a király is nyelvet csettentene rá; néha meglepte, olyan görögdinnyét növesztvén, amit két béresnek kellett emelni, vagy olyan óriás, tömör káposztafejet, hogy a káposztavevő tótok őszkor sírva fakadtak amiatt, hogy az az ostoba Szvatopluk nem tudott még csak egy kicsit lejjebb jönni a népeivel. Inkább a fehér lóban engedhettek volna a magyaroknak; hadd lett volna az csak számár.

Kimeríthetetlenek voltak a Pálfa szeszélyei. Elszomorította és megvigasztalta a gazdáját. Egyszer kedvetlenül hozta a termést, máskor pazarul. Ezelőtt négy évvel olyan sárgás növényt vegyített a füvei közé (de hol a pokolból nőtt ki), hogy a lovak, birkák nem ették a szénát. Ez gonosz egy tréfa volt. Még beszélni is tudott a Pálfa. A réten egy kis darabkán szép repceszálak bújtak ki s nőttek fel. Mintha csak azt súgná a Pálfa: »Vess ide repcét, barátom.« Mar-

jánszky megpróbálta és nagyban sikerült. Oh, a Pálfa mindenre képes volt, ha akarta, de néha nem akarta. Virágokkal cicomázta fel magát a hasznos termények helyén, pipacs-csal, puszpánggal, varjú-hájjal, kakukkfűvel. (Hiszen ő is hiú.) Olykor odaadó volt, olykor megcsalta. Egészen hasonlított egy asszonyhoz. Érdemes volt beleszeretni.

Ezért nem házasodik meg Marjánszky sohasem. A Pálfa visszatartja, kielégíti, boldoggá teszi. Az ügyvédi diplomáját is miatta dobta sutba, ott van valahol a szekrény alján, ha még az egerek meg nem ették. De ha meg nem ették még (mert már azok a csúf állatkák is finnyásak, válogatók), isten hírével elkölthetik, mert Mihály úrból örökös paraszt lesz már és agglegény. Kihal a Marjánszky-família, s lefordítják az ősi címet: a koronás menyétet kék mezőben. De semmi az. Ez az egy menyét nem számít. Csak megmarad a világ e szegény menyét nélkül is.

Igy elmélkedett Kőrömczy Péter úr s többet elő sem hozta öccsének a házasságot. Annál jobban volt meglepetve tehát, mikor az egy reggelen izgatottan nyitott be hozzá:

— Megházasodom — hörgé.

— Hm, — szolt az öreg, vörhenyes bajuszát simogatva — és kit veszel el?

(Valamelyik cselédlányra gondolt az öreg úr — mert így szokott az lenni.)

— Kit? Hisz azt a bácsi tudja!

— No, én ugyan nem tudom.

— Hát hol van az a leány vagy asszony, vagy mi, akiről harmadéve szólott?

— Hja, az akkor volt! Hó olvad, hozomány fogy, asszony öregszik.

Az öreg úr szeretett szaggatott mondatokban, spártai rövide séggel beszélni.

— A dolog úgy áll, kedves bátyám, hogy a Patáncsy Pali tönkrement, és a Bogárka eladó. Hallja, eladó a Bogárka? Hát azt nekem meg kell vennem. Ha belehalok is, ha a pokol kapuján kell is bebújnóm. Hallja? Érti?

— Hallom, öcsém, mert nem vagyok süket (de ülj le hát elébb); értem, mert nem vagyok számár és helyeslem, ha a pokol kapuján való keresztülmenetel helyett a házas-

ságot választod, mert ez mégis jobb, könnyebb — talán — valamivel. A Bogárka eladó. Meg kell venni. Persze, hogy meg kell venni. Harmincezer forintért ideadják. Hát a harmincezer forintot az asszony kellene, hogy hozná. Nagyon jól van. Nem is teszek én semmilyen diffikultást. A Bogárka szép birtok, szinte megérdemelné, hogy Bogárka helyett Boglárkának nevezzék, mint ahogy a boglár a legbecesebb a kalpagon vagy a mentén. Nem, én nem teszek ellenvetést, csak egy kérdést, hogy szoktál-e te néha tükörbe nézni?

Mihály úr elnevette magát:

— Eltörött a tükröm, s biz én nem csináltattam meg.

— Tudom, mert hanyag vagy és fősvény. Minden garasodat a Pálfába teszed, begyömösölöd, betaposod. Még jó, hogy nem sáfránnyal trágyázod, vagy lilium szirmával. Hátha annak még jobban megörülne a földed?

— A bácsi gúnyolódik!

— Nem, csak az újmódi gazdálkodástok jut eszembe. De nem erről van most szó. Inkább arról, hogy nincs odahaza semmi tükröd. Amott függ ni a falon egyik! Nézd meg magad benne, Mihály öcsém!

— És aztán? — szólta Mihály fanyarul.

— Nézd meg jól a fiziognómiádat, aztán mondd meg, van-e valahol olyan bolond vászoncseléd, aki azt harmincezer forinttal honorálná? Hiszen úgy nézesz ki, mint egy bozontos medve.

— Hát mit tegyek?

— Mindenekelőtt eredj ki az előszobába, mondd meg a Mátyás hajdúnak, nyírjon meg, borotváljon meg, aztán gyere vissza, megnézek az ablaknál és megmondom, hogy tied lesz-e a Bogárka.

Bizony nem tehetett egyebet szegény Marjánszky Mihály, mint hogy előkereste a Mátyás hajdút, aki aztán előkereste a beretváját (verje meg a ragya, csorbás volt vagy három helyen), elkérte a Zsófitól a szappant, hogy habot verjen belőle, a Demetertől a juhnyíró ollót, s olyan csinos legényt formált egy félóra alatt Mihály úrból, hogy mikor ismét visszakerült Péter bácsihoz, az csodálkozva csapta össze a kezeit:

— Tyűh, ezer vaspatkó! Hiszen te megkapod még tán a Borcsányi-kisasszonyt is!

— Ki az a Borcsányi-kisasszony?

Péter úr felhúzta a szemöldjeit, leeresztette a nagy fejét a mellére, mintha egészen átadná magát a visszaemlékezésnek.

— Oly szép anyja volt annak, mint a Rafael madonnája.

— Jó, jó, de csak nem az anyját szánta nekem a bácsi.

— Eredj, te golyhó! Az elment, elhagyta az urát. Az asszony és a cserép hamar törik. Talán meg is halt már azóta. De egy leánya maradt. Az apjánál van Selmecen. Az apja kenyeres pajtlásom volt. Most árvaszéki ülnök. Bizony már régen nem láttam. Van vagy tizenöt esztendeje. A kis Erzsike nagyleány lett azóta, eladó lány. Oh, be szép lehet. S_a ahogy én tudom, van ott *leves*. Ott aztán van *leves* . . .

(Péter úr levesnek hitta a hozományt, nem tudhatni, milyen nyelvtani okoknál fogva.)

— Van-e annyi, hogy a Bogárkát megvehessem?

— Többnek kell lenni. Oh, többnek. A Ferkónak nagy háza volt a főpiacon és tömérdek földje Szélakna táján, sőt még örökölt is azóta az anyja után. Mert folytonos kontaktusban vagyunk, levél jön, levél megy tizenöt esztendő óta. Csak a tavasszal írta, hogy az Erzsike már nagylány, egy jó férj kellene a számára.

— Itt vagyok! Próbáljunk szerencsét. Menjünk oda, bátyám.

Az öreg úr hihetetlen tekintettel mérte végig :

— Hát igazán akarod? Komolyan elhatároztad? Hogy azután útközben le ne ugorj a kocsiból.

— Ha akarom-e? Mindent, mindent, ha a Bogárkát megszerezhetem. Ha harmincezere van, elveszem miss Pastránát, ha nincs annyija, Tündér Ilona se kell. Menjünk, bátyám!

— Mikorra gondolnád az indulást?

— Nem bánom, menjünk holnap.

— Ohó! Az hamar lenne. Hiszen így csak nem mehetsz leánynézőbe. Hová gondolsz? Mindenekelőtt egy szép új ruhát kell csináltatnod a városi szabóval.

Mihály meghökkent, szinte belesápadt.

— Új ruhát? Hm. Az nagy rizikó! Hátha nem jön hozzám?

— Ostoba vagy! Legrosszabb esetben megmarad a ruha.

— De a nagy költség! És mire való? Mért ne lenne jó ez a ruha is, ami rajtam van? Hiszen egy Marjánszky mindenféle ruhában Marjánszky.

— Hallgass! Utálatos fősvény vagy. Vagy tisztességesen jössz, vagy nem viszlek. Punktum.

— Engedje meg legalább, hogy meggondoljam.

Délután kiment a Pálfára. Tanácskozni ment vele. Végignézte azt a gyönyörűséges tagot. Volt ott a kertjében egy díszjávorfá, az alatt gyeppamlag. Ott eldőlt, elgondolkodott.

Milyen különös egy fa ez! A fiatal levelei alul egyforma zöldek, az öreg levelei felül egyforma fehérek, hanem a közbülső levele, ha millió van is, mind különféle fehér csíkokkal cifrázott. Két egyforma levelet aranyért se lehetne köztük találni.

Van-e ugyan két egyforma férfi a világon? Csak a gyerekek egyformák és az aggastyánok.

Nincs, nincs két egyforma lélek. Érti-e még valaki szívében azt a forró szeretetet a föld iránt, amit ő? Meg tudja-e úgy érteni valaki az anyaföld gondolatait?

A Bogárka őserdeje üdén, hullámosan zúgott kelet felől.

A hús szellő láthatlan bódító áramokat hajtott maga előtt. Boróka-illatot összekeverve a fenyőével. S ez a szag ott lengett, rezgett és kóválygott, ellepve mindent, együtt röpülve a szétfoslott bogáncs fehér pelyhével, a békanyálakkal, a jövő-menő legyekkel és bogarakkal.

A Pálfa érezte ezt az illatot, mint valami szerelmi üzenetet. A füvek álmosan, mámorosan bújtak összebb.

Mély csend volt köröskörül. Szinte hallani lehetett a föld leheletét. Néha megrepedt egy-egy káposztafej és nagyot pattant. Megint csend lett. A föld párája, mint valami szürkés folyadék, látszott előmleni a végtelenben.

A Bogárka nagy fái pedig csak egyre zúgtak és integettek messziről Marjánszkynek ágaikkal, mintha kiterjesztett kezeik volnának : »Vegyé! meg bennünket«.

S azalatt köröskörül a növények, a suhogó kukorica-szálak, a kacéran himbálózó mákok egyre azt hajtogatták a Marjászky füleibe — sőt az a parányi méhecske is, mely a tökvirág harangjában lakmározott, ugyanazt döngte : »Nézd csak, nézd csak, jaj de szép az a Bogárka!«

Oda látszott a malom is — a kis réti patak szép ezüst szalagja.

Marjászky felugrott, nem nézhette tovább, el volt már határozva. Behajtatott a városba s másnap már jelenthette Körmöczynek :

— Megrendeltem az új habitust. Már varrják!

Az öreg érdeklődve tette le a pipáját.

— No, az derék dolog, de nem elég. Egy új bricska se ártana.

— Azt is veszek. De ön igazán kegyetlen.

— És a lovakra új szerszám — folytatá.

— Borzasztó — hörgé Marjászky.

— És a kocsisra szép libéria.

— Jaj, még az is? •Meglesz az is.

Meg is lett minden egy hét alatt. Igazi csoda volt, mikor a két prüszkölő vasderest befogták a filigrán, cifra kasú kocsiba. Az egész falu megbámulta. »Milyen pompa, milyen pompa!«

A strucctollas kocsis egyet cserdített ostorával, s aztán megindultak a görbe város felé, amelynek a gyomrában egy pokol van aranyból. A »Fecske« lónak volt egy kis csikaja : az is ott poroszkált, ott ficánkolt az öregek után, nyakán a tíz csörgettyűjű fekete szíjjal .

A nagybácsi vígan pattintott az ujjával :

— No, most már csak az a fő, hogy valami bolond nyúl ne szaladjon keresztül az utunkon.

Kovárnoktól Selmecebányáig másfél napig tart az út, várak mellett, erdők között, mindég hegynék fel, istenverte úton, körül-köre hágva, folyton a feldőlés esélyeiben. Elunja azt nemcsak az ember, aki ide-oda lötyög a hátulsó ülésen, hanem még talán a ló is.

Rég lement a nap, mire elhagyták Lestet, ahol jó, becsületes nép lakik, csak egyet nem szabad tőlük kérdezni : Igaz-e, hogy kánikulában fagyott meg náluk a birka?

Biz ott már hideg van. Otthon még minden smaragd-zöldben, itt már sárgába öltözött a mező. Kezdődik az igazi Tótország, kopasz hegyeivel, sovány zabföldjeivel.

Lesten túl a Lopata rengeteg nyújtózkodik el s visz egész Tótpelsőcig, hatalmas bükkök fehérhajú szelíd nyírfákkal váltakozván, néhol egy veszekedett nagy szikla ráhempergve az útra, másutt egy földhasadék. Itt csak úgy lehet éjszaka járni, ha a hold világít, de akkor is csak lépegetve — és akkor is csak ha már az ember meggyónt otthon.

Az öreg úr Pelsőcre szeretett volna beérni éjjelre. Azzal biztatta a kocsiat, hogy ott csodaszép torkú bakter van, akit érdemes volna meghallgatni, mikor az éjjelt kiáltja. Azért biztatta ezzel, mert a Marjánszky kocsiat bakter volt ezelőtt, sokat tartván erre az állására, s azért szeretett volna beérni Pelsőcre, mert ott vendéglő is van: kényelmesen meghálhatnának.

— Hát csak rajta, János. A holdvilág keresztülsegít. Essünk át ezen a mihaszna erdőn!

— Bátorságos-e?

— Biz az nem bátorságos — felelte mosolyogva. — A vén Szurina most szabadon lődörög. Amint tudom, felmondták neki a kosztot a gyarmati börtönben. Mikor szabadon van, itt tanyázik. Ez az otthona, itt nőtt fel, itt öregedett meg a Lopatában. Könnyen csinálhat valami kópéságot a legényeivel.

— És mégse fél? — kérde Marjánszky.

— Mitől? Becsületes fickó a Szurina, aztán jó emberem. Nem bánt az minket, hidd el, legfeljebb a pénzünket szedi el. Éppen jó, hogy szóltál, elrejttem a bankót, add ide te is a magadét, a csizmaszáramba. (Péter úr örökké zsinóros Kazinczyt viselt és magyar nadrágot.) Egy pár forintot pedig hagyunk a tárcánkban. Azt hadd vigye isten hírével. Ahogy én ismerem, még abból is hagy a számunkra. Mert mondom neked, hogy nagyon becsületes ember.

S begyömöszölvén a kordován csizmaszár mögé öt ötvenest (abból kettő volt Mihályé), nagyokat kacagott, folytonosan hajtogatván szeretetreméltó kedélyességével:

— Hahaha! Hogy tesszük most bolonddá azt a szegény Szurina Matytkót!

Hanem amint egyre beljebb-beljebb értek a Lopatába, honnan jött, honnan nem jött, egyszerre csak egy ménkő nagy felhő kerekedett s úgy elnyelte a mennyei »fényes kiflit« egy harapásra, mint egy falánk fekete kutya.

Szuroksötétségben maradtak. Csak úgy lehetett előre menni, hogy meggyújtottak egy lámpást, s annak elővitele mellett vezette Jancsi kocsis kantáránál fogva a nyerges lovat, éktelen kifakadásokkal:

— Az istennyila verje el ezt a tartományt! Mégis borzasztó, hogy erre is emberek laknak. Nem jó ez, csak ördögök szánkázó helyének. Szent József, Szűz Mária, sülyesszéték el, kérek! Álmos volt az isten, mikor teremtette. Hogy nem volt a keze ügyében egy gyalu, amivel a görbeségeit lefaragja!

Még hagyján: ezideig legalább mehettek, ha csiga módjára is, de most zuhogni kezdett a záporosó és kioltotta a lámpát. Valóságos istenitélet volt ez. Az erdő bömbölt a vihar erejétől, amely a fáit csavarta, a sziklás magaslatokról le a hegyrepedéseken szilajan nyargalt a meggyülemlett esővíz, óriás köveket taszigálva le a hegyhátakról.

— Itt pusztulunk el — szepegett Marjánszky —, sohase lesz enyim a Bogárka. Érzem, bátyám.

Csakugyan minden percben összezúzhatták a kocsit, a lovakat és utasokat a leguruló óriási kövek.

Az öreg urat is elhagyta tréfálkozási hajlama.

— Érzesz bizony ördögöt. Hiszen baj, baj, mert ez felhőszakadás, öcsém. Mármost mi az ördögöt csináljunk? Az igaz, hogy egyrészt szinte jó, mert legalább a Szurina békén hagy most: kényelemszerető a gazember. Valami odvas fából nézi az égi háborút. Hiszen szó, ami szó, nem jó volna így virradni meg, ezen a helyen. Hát magam is arról gondolkozom... Hopp, te János, úgy emlékszem én, hogy itt egy akolnak kell lennie valahol a közelben.

— Vagy ötszáz lépésnyire van innen — válaszolt a kocsis. — A Kártony Jóska ott a juhász. A gazdag Kártony Jóska, akinek a szép Anna leánya van. Hiszen tudja a tekin-tetes úr. Nem akarta bevenni a szolgálatba, mert sok juha van. Abból az időből tudom, mikor még bakter voltam.

— Hogyne volna sok juha, te mamlasz — förmedt fel a tisztartó —, mikor *hármával* ellenek. Sohasem láttam még olyan csodálatos anyabirkákat.

— Már az igaz, hogy sok *méretlen húst* ehetett meg ökgigyelme, amióta él — röhögött a kocsis, elérvén a tisztartó úr célzását.

— Hogy juthatnánk ahhoz az akolhoz, János?

— Ha az urak tolnák fölfelé a brieskát, én meg biztatnám a lovakat. Csúsznak szegény párák és az időjárás se tetszik nekik. De ha ötven lépést megyünk, megpillantjuk a juhászházat, ha világos az ablaka.

— De hátha nem világos?

Akkor csak annyi a ház, uram, mint egy erdőbe behajított gombostű.

Nem volt mit tenni. Az urak leszállottak a köpenyeikben s inaszakadásig tolták a kocsit. János pedig húzta a két hegyhez nem szokott makacs állatot nyájias biztatásokkal.

— No, Fecske, no, Ráró! Gyű no, édeskéim! Micsoda szégyen az, hogy mozdulni se akartok. Mintha fazekasszekeret húztatok volna teljes életekben. Ej, Ráró, Ráró! Lépkedj már, a Belzebub vigyen el. Gondolj valamit a becsületre, meg a rangra is. Te is, Fecske, te is. Hiszen ha úgy fordul, maholnap még hintós lovak is lehettek!

(— Hm — dörmögte a tisztartó —, ez a gazember kocsisod már sejt valamit.)

A lovak mintha megértették volna, hagyták magukat kapacitálni. Csak a csikó szemei csillogtak a sötétben szomorúan, s kis teste reszketett, vonaglott a félelemtől, mint a nyárfalevél.

— Holla! — kiáltották most élénken. — Ott az akol!

Csakugyan ott volt balra az úttól, nem messzire. A juhászház két ablaka ki volt világítva, még a pitvarajtón is fény ömlött ki. Talán lángost süt a juhászné, s a kemence lobogó tüze libegeti, teregeti a maga árnyékát ott künn az udvaron.

Az volna aztán a szerencse, ha igazán lángost sütné a juhászné. Az éhség is incselkedett már velök. Az volna csak a nagy szerencse.

S még nagyobb volt, amint képzelték, mert a molyvánkai juhásznál éppen lakodalom állott, sütöttek ott nemcsak lángost, libát, malacot, de még talán tengeri herkentyűt is. A lánya lakodalmát ülte Kártony Jóska. S ha már egyszer üli, valami az, ha ő üli, a »juhász-mágnás«. Még tán a ludakat is mézes pálinkával tartják ott ma.

Javában folyt a tánc. A híres Lapaj fújta a dudát. Messze kihallatszottak a jókedvű kurjantások. Még akkor se maradt abba a jóízű »podzabucski« — mikor Körmöczy uraimék beléptek, lerázzván köpenyeikről a csapadékot.

A juhászgazda hájuk ösmert és vidáman ugrott eléjük :

— A jó isten hozta a tekintetes urakat. Hogy pottyannak ide, ahol a madár sem jár?

— A vihar, a zápor bekergetett. Egy kis fedelet kérünk kendtől.

— No, csak az kellene, hogy ne adjak. Félre az útból, hej! Eresszétek előre a tekintetes urakat! Igyanak, egyenek! Meg ne vessék szegény abroszkámat. Hej, haj, most már magam is perdülök egyet. Ilyen két vendég! Az is csak a molyvánkai juhással esik meg. Hip, hop, hip, hop. Fújjad, Lapaj, fújjad. Tessenek helyet foglalni az urak.

Az öreg tisztartót szertelen élénkség fogta el, hogy ilyen víg helyre bukkantak :

— Mit, hogy leüljünk? Még csak az kellene! . Hol a menyasszony? Melyik az? Ott az a szöske, a koszorúval? Ejnye, de derék anyja volt, aki szülte. Hol az anyja? Hadd forgassam meg!

Mire aztán egy szögletből előugrott egy javabeli asszony-személy, megtörölte száját szégyenlősen a kendőjével — de már akkor derékon csípte Körmöczy Péter s olyan podzabucskit kezdett vele járni, hogy a fiatal legények is megirigyelték.

Azonban szó, ami a szó, akármilyen nagy potentát volt is Kártony József — a társasága nagyon vegyesnek látszott. Csinos csak a menyasszony volt. A szépnemet ezenkívül néhány éltés juhásznő képviselte. A bojtárok mint nagy gavallérok tűntek ki, újdonszerű bocskorokban, csillogó csatos szíjakkal a hasukon. Ott volt Esztergályról Szomor Pál mészáros, aki a *gyanús elbőletű* birkákat szokta megvenni

Kártonytól ; Pelsőcről Koskár.Mátyás, harang- és cseppettyűöntő (de titokban hatosokat is csinált), a szeplős lányával, Krizsával, kit a Kártony fiának, Gyurinak szeretne elsütni. Ők képezték az arisztokráciát. A jelenlevők közt lehetetlen föl nem említeni az öreg Szurina Matykót, a Lopata haramiáját, néhány cimborájával. Egy kicsit vegyes volt, mondom, a társaság. De hát én istenem, hiszen végre is nem lehet minden ember herceg Esterházy.

Körmöczy hirtelen beetalálta magát a helyzetbe. (Micsoda követjelölt lett volna ebből az öreg úrból!) A menyasszonynak megcsipkedte a vállát. »Ejnye, de kemény húsod van, húgocskám!« Szomor mészárossal kezét fogott, Szurinát hátba ütötte : »Hát te most itthon telepsz, vén imposztor!« Aztán újra táncra kerekedett sorba a juhásznékkel.

A heje-hujába belevegyült egy-egy női sikoltás. Krupats Gazsinak támadt az az ötlete, hogy eltűnt, egeret fogott kiünn a konyhában a szuszék alatt s aztán az asszonyok valamelyikének az ingvallába csúsztatta a hasitékon át, amint dévajul megcsipkedte a nyakánál. Főlséges tréfa volt! Az a nevetés, az a hancura, elevenség. Fogadni mernék, hogy ez a király bálján sincs. Tudnak is ott ilyen jót kigondolni!

Hát még Szomor mészáros, az a nagy selyma. Az csak a lakodalmakra való ember. Megfizethetetlen perszóna, született vendég. Abba fogadott a Szurinával egy ezüst forintosba, hogy a Szurina bárhova dugjon el egy tojást, ő azt a szag után megtalálja, mert az ő nagy orrában olyan csodálatos ösztön van. Szurina a tojást, míg Szomor kiment, elbújtatta a Koskár kalapja alá. Persze a kalap a majsztram fején volt. »Ördöge legyen, ha rátalál.«

Bejött Szomor, megállott a szoba közepén, azután körüljárta. Megvakarta a fejét : »Ej, hol lehet? Nem érzem.« Szagolta, szimatolta a vendégeket. Hamiskás gyanakodással nézett a menyasszony domború keblére. Mintha nem tudná a vén kecske, hogy mi van ott. Azután, mikor már semmi ideája nem volt, odalépett a mozdulatlanul vigyorgó Koskárhoz és felkiáltott : »Kutya kutyánszki, elvesztettem a forintot« — s ahogy az elkeseredett ember szokta, rácsapott a roppant tenyerével nagy rezignációval a Koskár uram fejére.

Koskár ijedten szisszent föl. Egyszerre csurogni kezdett elől, hátul, arcán, orrán, fülén át lefelé a széttört tojás fehérje, sárgája. A nácszép üvöltött, kacagott. Hahaha! Ejnye, de remek volt, hahaha!

A csúffá tett Koskár dühbe jött Szomorra és Szurinára (akik természetesen össze voltak beszélve). Rájok rohant, amiből dulakodás támadt, hogy az asztalt is feldöntötték. Az asztalról lefordult a gyertyatartó, gyertyástul, koppantóstul s kioltódott. Koskár kihúzta a kését a csizmaszárából és elkezdett vele szurkálni, hadonászni a szétriadt menekülő nép közt. . . . Hát nem volt ez szép multság? Hát unta itt magát valaki?

De Marjászkynak nem volt érzéke a juhászlakodalmak gyönyörei iránt, s míg az öreg úr, aki mindenféle duhajságot kedvelt (furcsa osont volt, mondják, fiatal korában), nagy ékesszólással békítette a bőszen harangöntőt, ő addig fekvőhelyet kért az örömapától, ahol egy-két órát pihenhessen.

Kártony megsértődött: már akkor meglehetősen píttyókos volt.

— Lefeküdni? Hogyisne! Hol látott az úr olyan lakodalmat, ahol alusznak? Nem engedem a házamat meggyaláznii!

De Marjászky olyan szépen tudta körülvenni, hogy végre ellágyult és elvezette az udvarra.

— Tudom én, hogy rosszul érzi magát — szólott tompán, szomorúan, hogy szinte közel állt a síráshoz. — Ne csodálkozzék, hogy el vagyok érzékenyülve. De már nekem ez a szokásom. A szájamon veszem be a pálinkát és a szememen jön ki. Ilyen vagyok én. Szeretem a házam becsületét és nem szeretem, ha megsértenek. De mindegy, hiszen igaza van. Nem önnek való ez a társaság. Hát itt hagyja, lefekszik. Fáj nekem. Mindég fájni fog. Lefeküdni lakodalomban, a Kártony Jóska házánál! Borzasztó!

A fogait csikorgatta, azt hittem, mindjárt harap, de csak elpityeredett.

— Pedig lássa, vannak előkelő emberek is a vendégeim közt. A Szomor! Micsoda esze van annak! Hát a Koskár! Az igaz, hogy van szemét is, egy csomó kapcabetyár, de ezek is jó fiúk — *ha az eget nem látják*. De az haragítja fel őket!

Az, az! A mennybolt, kivált éjjel, a maga gúnyosan pislogó csillagaival. Csupa szerencsétlen emberek, uram, akiket az isten megvert, s most ők visszaverik a törvényeit. Kötekedés az éggel, semmi más! . . . Hogy kinek van igaza, ki tudja, minek lennének mi bírák benne?

Lehajolt, egy létrát keresett elő s feltámasztotta a padlás-nyíláshoz. Nagyon erőt vett rajta a szóbőség.

— Jó gyerekek, mihelyest fedél alatt vannak. Kenyérre lehet őket kenni. Aztán nem ölnek ezek embert, csak egy-egy birkát sinkófálnak el. Pedig micsoda egy birka! Csodálom a vármegyét, hogy ennyire . . . ennyire . . . Szeretném tudni, hogy mit adnak neki a birkák . . . a birkák . . . a vármegyének . . . vármegyének. Mert nem tenné ingyen . . . ingyen.

A nyelve nem forgott már, kurjongatott, dalba próbálta kiönteni a mondanivalóját, egy szomorkás, kesernyés juhászpanaszba, mely a vármegye uraihoz szól:

Tekintetes urak!
Mit tesztek? Mit tesztek?
Egy hitvány birkáért
Engem vasba tesztek.

Nem ment ez versbe, de mégis énekelte, elérzékenyült, bőgött, mint a gyerek, rekedt hangja megbicsaklott, csak hörögni tudott már.

— No, hát menjen most feküdni. Ezen a létrán . . . létrán . . . A padláson sarjú van . . . van . . . van . . .

Míg Marjánszky fölment a létrán, olyasvalamit mako-gott, hogy csak a sarjún lehet jól aludni. Azon gondolkozik úgymond, mikor az anyjuk olvassa a kövön alvó Jákobról, milyen szépeket álmodott, hogy hátha még sarjún hált volna, volna . . .

A padláson volt sarjú, de alig több, mint egy rőfnyi réteg, mert le se kellett Mihálynak görbülnie, amint ott botorkált a sötétben, alkalmas helyet keresve. De ahol lefeküdt, ott átszivárgott a zuhogó eső a zsúpfedélen — odább kellett húzódnia. Kis idő múlva »kop, kop«, az esőszemek oda is potyogni kezdtek. Egy fészekben, fent a szarufák keresztezésénél, apró verebek csipogtak. Az anyaveréb kétségbeesetten rebbent fel, éji nyugalmából fölzavarva. Veszélyben

volt a fészek : ázott és az egyik elmállt darabja leesett a Mihály fejére.

Morogya állt fel és néhány lépést tett beljebb jobbra, amikor egyszerre nagyot roppan-reccsen a talpa alatt valami, s azzal megnyílik a talaj és száll, száll lefelé . . .

Csak akkor nyitotta ki a szemeit, mikor lent volt s egy rémült kiáltást hallott. Miféle csoda történt vele?

Hát semmi. Beesett a padláslyukon.

Ott találta magát a szénatartóban az istálló balszögletén.

Semmije se fájt. Jó szerencse, frissen kaszált, párolgó lóherével volt a szénatartó megbélelve.

A gerendáról egy lámpa lógott le, hosszú kőcmadzagon. Az gyéren világította be az istállót, inkább csak egy csücskét, de mégis látni lehetett a jászolnál egy tehenet, hallani, amint kérődzött és csapkodott jobbra-balra a farkával.

De ki kiálthatott az imént?

Amint jobban megszokta szeme e bizonytalan félhomályt, összerzezzent.

— Ohó hó — kiáltá és fölemelkedett. — Valaki van ott? — szólt újra.

Senki sem felelt. Pedig semmi kétség, két átható szem villogott rá az istálló túlsó szögletéből. Mintha két szentjánosbogár volna. Ej, bolondság, hátha valami kis borjúé. Hiszen a borjúnak is két szeme van.

De nem, nem. Határozottan emberszagot érzett.

Áthajította magát a szénatartón s megmarkolván egy vasvillát, így szólt :

— Megnézlek, ha ördög vagy is.

Egy kellemes, csengő hang felelt most lágyan, reszketegen :

— Meghalsz, ha még egyet lépsz!

Soha még a halált ilyen szelíden nem ígérték.

De nyomatékuul megcsillámlott a hang tájékán egy puskának az acélsöve.

Mihály bátor ember volt, de a puska mégis puska, meghökölt, nem ment tovább, hanem csak a lámpát fordította meg ; az egyetlen üveges oldalát a hang felé (mert a lámpa többi táblácskái deszkalapokkal voltak beszegezve).

A világosság oda csapódott a túlsó falra, s a meglepetésben Mihály kezéből kiesett a vasvilla.

Két tornyos ágyat látott s az egyikben félig felülve egy gyönyörű leányt, gazdag fekete hajfonata lecsüngött majd a földig; ragyogó szemei mereven, ijedten szegződtek a férfitra, és az arca, oh az arca, az olyan tiszta fehér volt, mint az angyaloké. Ruhástól feküdt, az ujjaknál bő, a nyaknál ráncos, három piros csikkal díszített durva vászon ingvállban, a tarka pettyes viganójának egy széle kilógott a kanavász dunyha alól, s a lábacskaiból kilátszott egy darabka, mintha maréknyi tojáshab volna elcsöppenve. A mellén is tágabbra, szélesebbre csúszott az ingvállhasíték, mint kellett volna, de biz azt nem lehetett megigazítani, még ha észrevette is, mert a két pici kéz bizony arra kellett, hogy a puskát tartsa Mihálynak szegezve.

Marjánszkynak káprázott a szeme, mintha egy látomány lenne, egy tündérkép, ködből szöve. Hiszen szinte ismerős. Megdörzsölte a homlokát. Igen, igen, egy istállóban van. Maga a Madonna ez! S önkéntelenül a tehénke felé fordítá tekintetét. Hátha minden úgy van, mint régen a szent regében. Hátha a gyermek is ott fekszik a jászolban... és a tehénke melengeti a párájával...

Gyermekek azonban nem feküdt sehol, hanem a Kártornyék másik tornyos ágyán egy öreg anyóka aludt édesdeden, száraz, kiaszott kezét mellén keresztbe fonva. Bodros főköttője alul a zúzmarás tél vicsorgott.

Megszégyelte gyanúját Mihály úr, s lágyan, szinte kérlelően szólott a leányhoz:

— Tedd le, fiacskám, azt a puskát, és ne félj tőlem. Jó ember vagyok én, nem bántalak.

— Hát akkor minek fogta a villát? — kérde a leány majdnem kunkogva.

— Mert nem tudtam, hogy te vagy.

Elgondolkozott, ránézett gyanakodva.

— Hát ösmer maga engem? — kérde félénken, halkán.

— Nem, nem ösmerlek. Sose láttalak.

— Hát akkor minek mondja? Úgy megijesztett, hogy ösmer. Ezért nem hiszek én magának.

És csak még görcsösebben fogta, szorította a puskát.

— Csak úgy mondtam, csak azért mondtam, mert nem egy gyenge leányt képzeltem itt. De mondd csak, ki vagy te voltaképpen? Mit keresz itt? Hogy jutottál ebbe az ágyba? Beteg vagy talán? Mert sehogy se természetes. A kisleányok nem álmosodnak el oly hamar a lagziban!

Mindent megelőzve, dacára halálfélelmének, a cáfolatra gondolt legelébb:

— Nem vagyok ám én kisleány. Az csak azért látszik, mert fekszem, hanem állnék csak fel.

(S éppen ezzel lett bizonyossá, hogy süldő lányka.)

Volt valami édesség a csacsogásában. Még azt az érzék-telen Marjánszkyt is átjárta egy kis melegség.

— No, hát állj fel. Hadd lássalak!

Feleletül a piciny piros száját csucsorította össze csúfondárosan.

— Hát még mit? Nem parancsol egyebet?

— És azt se mondd meg, hogy ki vagy?

— Utasok vagyunk a nénikémmel. Mi nem tartozunk a lakodalmas néphez. Oh, nem. Most este eltört a tengelyünk itt a Lopata erdőben, idejöttünk lucskosan, átázva éjszakára, kénytelenek voltunk eljönni. A juhásznő jó asszony, valamikor dajkám volt. Nagyon megijedt szegényke, mikor meglátott: »Jaj, lelkem, galambocskám, ne jöjjön be; ide ugyan rosszkor jött — istenem, de rosszkor, csúf emberek vannak odabent, tudja, nekünk valók, de nem ilyen ártatlan rozmaringnak... Még a leheletüket se engedném magára esni, érti-e?« S aztán kigondolta, hogy mert az ágyakat már korán reggel kihordta az istállóba a lakodalmas házból, hogy ott több hely legyen, hát azokat az ágyakat veti meg nekünk. »Biz az ronda egy hely, lelkecském — mondá —, de mégiscsak fedél, az a tehénke pedig jámbor, tisztas állat, nem árt a légynek sem.«

— Hát a nénike fekszik ott? — kérdé Mihály. — Csoda, hogy fel nem ébredt az én bezuhanásomra.

— Annak az az oka, hogy a nénike süket egy kicsit.

— Nagyon süket lehet. De hát mondjad tovább. Aztán ide jöttetek a nénikével?

— Ide jöttünk, lefeküdtünk. Én roppant reszkettem, féltem, mire megvigasztalt a juhásznő: »Hát jó lesz-e, ha az uram puskáját elhozom?« Jó lesz, jó lesz! — és elhozta —

aztán ránk zárta az ajtót és bizonyosan elvitte a kulcsot, hogy senki, de senki se jöhessen be, mert azt mondja, hogy a fiatal lányokra sok veszedelem származhatik abból, ha a férfiak aludni látják őket.

Olyan kedves volt és olyan buta — hogy az ember szerette volna megenni.

— Hát aztán, hát aztán?

— Aztán elaludtunk és még tán most is aludnánk, ha ez a szerencsétlenség nem történik.

— Miféle szerencsétlenség?

— Hogy maga beugrott. Mondja meg, mit akar? Akar valamit? A néni a kocsiládácskában hagyta a pénzét, de az én kis zacskóm itt van a fejem alatt. Kell?

Marjánszky elnevette magát.

— Nem kell, de hogy kell — s akaratlanul tett néhány lépést feléje.

— Ne közeledjék, mert lelövöm! — kiáltá a leány fenyegető hangon.

Marjánszky megsajnálta.

— No jó, nem megyek. De nem a puskád miatt. Hal-lod-e kicsike, nem a puskád miatt, hanem a tiszta homlokod miatt. A puskádtól nem félek, csak a homlokodtól, attól a te fehér homlokodtól. Ne reszkess, nem akarok tőled semmit sem. Becsületedre nem akarok. Hát te mit akarsz tőlem?

— Hogy távozzon.

— Szívesen megteszem a nyugalmadért. De merre? Mondod, hogy az ajtó be van zárva. Repülni pedig nem tudok.

A leány szomorúan, tanácstalanul hajtotta le a szépséges fejét. Majd a reménytől megkapatva hirtelen felkiáltott:

— Nem tud mászni?

— De bizony; hogyne tudnék!

— Hiszen az pompás! — csicseregte vidáman — mert akkor visszamászhat, ha . . . hogy is mondjam csak, ha igazán jó ember.

Marjánszky habozott egy percig. Jó ember volt, de mégiscsak ember. Az ördög ott járt a sarkában. Hiszen

minden embernek van egy láthatatlan inasa — az ördög. Ott van ez mindig kéznél éjjel-nappal. Az ördög incselkedni kezdett vele: »Ne menj el, uram, hiszen kellemetes itt... Hogy vergődik az a kis fehér galamb! Hátha mégis elhull valami tolla. Bizony bolond volnál, ha elmennél.«

Így beszélt az ördög, de a leány azt mondta: »ha igazán jó ember«. Úgy zúgott a szava, mint egy harang. Lezúgta a harang az ördög suttogását.

— Igazán jó ember vagyok — szólt Marjánszky hirtelen elhatározással. — Mindjárt megláthatod!

S azzal kezébe kapva egy emelőrudat, odaerősítette a padláslyukhoz s elkezdett szép lassan fölfelé mászni rajta.

A leány merengve nézett utána.

— Aludj, kicsike! Jó éjszakát!

Az csak nézte, nézte a nagy álmatag szemével, bámészan, szótalánul, mignem végképpen eltűnt a padláslyukon, akkor aztán kiugrott fürgén az ágyból (»oh, be szép növése volt!«), s odaszaladt a siket anyókához, megrángatta a karját.

— Néni, néni, keljen fel! Hadd beszéljem el, mi történt.

Az öreg néni, aki a jobbik fülén feküdt, átfordult a rosszabbikra. Aztán szó nélkül odanyújtotta neki a mellette heverő tubust.

Mosolyogva hallgatta végig a borzalmas történetet, megsimogatta a leányka tojásdad arcát, és visszaküldte aludni: »Álmodtad te ezeket, szivecském« — azzal megint visszafordult a jobbik fülére.

A leány útközben fölemelte a vasvillát és bevitte a szénatartóba, felállítván azt az éles hegyivel fölfelé. Hadd lakoljon, ha még egyszer kedve szottyanna beugrani!

Aztán bebújt a meleg dunyha alá. Mély csönd lett, csak az esőcseppek petyegtek kívül az istállóajtón, és a tehénke ropogtatta csendesesen, egykedvűen a maga lóheréjét. Nem is igen nézte, hogy van-e közte négylevelű.

De e mély csöndben sem tudott aludni. Felriadt minden neszre, ha a tehénke fölemelte valamelyik lábát vagy mulatságból, vagy hogy újra letegye tisztább alomra.

Nem-e jön? Jaj, megszúrja magát abba a villába. Szörnyet hal, ha belesik.

A lelkiismerete háborogni kezdett. Vagy kétszer állt azon a ponton, hogy fölkel és elveszi onnan a villát.

Kár volna érte! Hiszen igazán jó ember!

És a »jó ember« se tudott aludni. Alig hogy pitymallott, még a mindenség olyan volt, mint a szürke malter, mikor már lekázmálódott a padlásról. Az eső elállt. Az ég tisztulni kezdett nyugatról.

Felköltötte Jancsit, aki lovastól-kocsistól egy színke alá volt vonulva és elrendelte, hogy fogjon be.

Aztán bement fölkeresni Kőrmöczyt. Nem is kellett bemennie. Az öreg úr a pitvarban ült egy fapadon, csurom vizesen az izzadságtól. (Képzeljék, mostanig táncolt!) Mind a két csizmája le volt húzva, a bajusza lelógott, és a lelógó bajusza alul a legcifrább káromkodások röpködtek ki.

— Mi baja, bácsi?

— Jaj, haragszom. Oda vagyok. Mindjárt valami borzasztót teszek. — S dühösen emelte az ökleit.

— Kire haragszik?

— Kire? — szólt a hajába markolva. — Hát kire is? No, hát a kormányra haragszom, ha éppen tudni akarod. Hát láttál már te akkora marhaságot, olyan papirosra nyomtatni a pénzeket, amelyik elolvad?

— Nem — felelte komolyan —, olvadó papirost még nem láttam.

— No, hát nézd meg ezt — s ezzel Mihály felé lökött egy pár gomolnyi piszkos gyurmát, amit a csizma aljáról kaparászott ki.

— Mi ez?

— Az ötveneseink. Agyontáncoltam őket.

A Marjászky szája nyitva maradt.

— Lehetetlen!

— Már úgy van, öcsém. Táncoltam, izzadt a lábam, s a bankók egyre lejjebb csúsztak, végük van. Azért csak fel nem akaszthatom magamat. Ami megtörtént, megtörtént.

— De mármost mit csinálunk? — aggódék Mihály.

— Hát furcsa, hiszen itt vagyok én — szólt közbe Kártony uram a mellét megütve. — Az volna csak a szép, hogy a molyvánkai juhásznál ne legyen egy pár száz forint. Mennyi kell, tekintetes uram?

A tisztartó kétszáz forintot kért, mire a juhász fölment a házpadlásra (már egy cseppet se volt mámoros), s egy kis idő múlva lehozta.

Bent a szobában még zúgott a tivornya, de a duda nem (azon léket hasítottak egy bicskával); Koskár a kútnál állt és egy vödörbe mártogatta a fejét, Szurina széles jó kedvében felmászott az udvaron egy fára és ott kukorékolni kezdett. »Ne bolondítsa kend a tyúkjaimat, mert megharagszom« — kiabálta Kártonyné.

Marjánszky közel lopózott a juhásznéhoz :

— Miféle csirkét tartogat az istállóban? — súgta neki.

Az asszony rémülten nézett rá.

— Pszt, hallgasson! Hogy szagolta ki, szent istenkém? Szorultságból oda dugtam a lelkemet. Olyan becsben tartom én azt, mint egy darab karbunkulust!

— De ki ő?

— Hosszú volna azt elbeszélni, mert hát . . .

Belekezdedt, de késő volt.

— No, ülj fel már, gyerek! — hangzott az öreg úr mérgesen pattogó szava. — Hamar, hamar!

A befogott kocsi előállott, felültek, megindultak.

— No, az isten verje meg ezt a Lopatát! Visszafelé más úton jövünk.

De alig tettek néhány lépést, s ím utánuk szalad sebbel-lobbal az öreg Kártony, messziről kiabálva : »Hát az írást! Hát az írást!«

Körmöczy bosszúsan állította meg a kocsit s sértődve mondá Kártonynak, ki egy papírlapot lobogtatott a kezében :

— Úgy? Írás kell a pénzről? Előbb is mondhatta volna.

— Dehogy kell nekem az írás. Mire való volna? Hanem a tekintetes úrnak hoztam. De jól eltegye, azt megmondom.

Körmöczy átvette a lapot és elolvasta a juhász kövér betűit (mert úgy kell ám Kártonyt megnézni, hogy latin iskolákat is járt Besztercén).

»Elösmérem, hogy Tekintetes Körmöczy péter Úrnak kétszáz pengőt költsönöztem.

Jósef Kártony.«

— Megbolondult kend? — kacagott a tisztartó.

— A szarkalábaimat tetszik nevetni? Bizony nehéz már az én kezem. Lassan is ment, mondhatom.

— Nem azt nevetem, hanem hogy maga adja az írást, pedig voltaképpen nekem kellene.

A molyvánkai juhász a fejét rázta.

— Hagyja csak ezt rám. Nem érti azt az úr. Az öreg Kártony becsületes ember. Nem mondhat rám senki semmit. Csak a bográcsom. Az mondhatna. (És elnevette magát.) De a bográcsom nem tud beszélni. Becsületes vagyok, de vérmes is. Akármikor megüthet a guta. Mert halandó az ember, kérem alássan. No mármost, ha annak a gaz kölyöknek — a fiannak, mert abból sohase lesz tisztességes ember — meg akarja a tekintetes úr adni a pénzt, az, mert én ösmerem, ráesküszik, hogy több volt, kétszer, háromszor annyit fog követelni. Süllyedjek el, ha nem igaz! Baja lenne a tekintetes úrnak. Ellenben, ha írás van, az írás beszél, a szó pedig csak ugat. Az isten áldja meg!

— Hajts!

Most újra megindultak hőseink, meg sem állva, csak egy kicsit etetni Bábászéken és onnan Korpachon át ügetve behajtottak egyhuzamban Selmecre.

A hitvány zab- és pohánka-földek, sovány rétek egyre a Bogárkát juttatták a Marjászky eszébe: »Hej, milyen különbség!«

Ha pedig valami csinos parasztleányt pillantott meg útközben, akit az öreg megdicsért, arra is ezt mondta: »Hej, milyen különbség!« Amiért aztán a bácsi elnevezte »Különbség úrnak« és úgy hitta egész úton.

Úgy, úgy, különbet látott ő az éjjel! Mikor elmesélte a kalandját, a bácsi bólingatott a fejével:

— Bolondos egy eset. De jó jel van benne. Kezdesz már látni. Azután jön az: *érezni*. (A nyelvével csettentett.) Az csak a jó! De már itt vagyunk Selmecen. Az ott a kálvária balra! Nézd, nézd, »Különbség úr«, amott az új vár a hegyen. Azt is egy asszony építtette. A kackiás Rösöl Borbála. A krónikások azt írják, hogy csodaszép karja volt! Teringette, mindent az asszonyok csinálnak. De hohó! Ne erre, te János! Balra tarts, balra, ezen az utcán! Erre van a Borcsányi barátom háza.

Mihály ellenvetést tett :

— Nem jó lesz, bácsi. Én azt gondolnám, ne rontsunk a házba ajtóstól. Szálljunk vendéglőbe, ahol ki lehet előbb kefélni ; pihenjünk egyet és csak azután, estefelé menjünk a lányos házhoz.

— Hallod-e, fiú, terád borzasztó sors vár. Rajtad a szerelem minden előhírnökei kezdenek kiütögetni. Ilyen a hiúság is. De megvallom, igazad van. Hát szálljunk a »Szöllő«-höz.

— Szöllőnek hívják a vendéglőt?

— No, ugye szemtelenség! Szöllő — Selmecen!

Most egy kanyarodónál előbukkant regényes romjainval, szemben a Szitnya hegyével az ó-vár is bearanyozva a déli napsugarakkal.

— Milyen múlt! — jegyzé meg szórakozottan Mihály, a romok szemléletébe merülve, majd hozzátette : — S milyen hanyatlás!

— Ostoba beszéd — pattant fel az öreg. — Azelőtt jezsuiták lakták, most baglyok. Tehát inkább emelkedőben van.

Hóbortos egy város ez! Micsoda utcák, szent istenem. Hol olyan mélységben voltak, hogy csak az egy eget látták, mint valami kút fenekéről, hol olyan hegyen, hogy a város lent látszott, meglapultan, mintha aludnék, megbarnult házaival egy szakajtóba összerázva, s keletre a sárguló rétség apró sarjüpetrencéivel hasonlított a rétes kinyújtott tésztájához, amin mazsolaszemek vannak elszórva.

— Hopp, itt a »Szöllő«. Állj meg, János!

Ódon épület volt a »Szöllő«, vidám zöld rámajú ablakokkal, leánderes tornáccal.

A csengetésre két szobaleány rohant, mind a kettő golyvás a nyakán, mintha uniformirozva volnának golyvával. Ők azt mondják, hogy az a meszes selmeci víztől nő. Én pedig erre azt mondom, hogy Selmecen bort kell inni.

De ha aztán az ember bort iszik Selmecen, környékbeli termést, mégis abban lyukad ki, hogy jobb a víz.

Nagy elevenség, hullámozás volt a »Szöllő«-ben. Éppen a tanév kezdődött, s a bányász-tanulók ismerkedési lakomát tartottak. Csinosak voltak, festői ruháikban, keresztbe tett

kalapácsú jelvényeikkel a bársony díszítésű zubbony ujján, deákos kis sapkákbán, a hátulra kárhoztatott bőrkötényekben . . . de hová beszélek — mi közünk nekünk a bányászokhoz, kalapácsaikhoz, bőrkötényeikhez, elég annyit tudni, hogy a mi hőseink beszálltak, megebédeltek, ebéd után ledőltek egy órácskára »a szemeiket megcsalni«, mint az öreg úr mondotta, de biz azokat a szemeik csalták meg, mert teljes nyolc órán át maradtak leragadva, korom éjszaka lett, mire felébredtek. Körmöczy odább táncolta álmában a »podzabucskit«, Mihály pedig künn járt a Bogárkán, s ott hangyaszombékokat egyengetett el a talpával (hangyák látása sok pénzt jelent az álmoskönyv szerint), a fenséges réten, az »Isten szakállán« sarjút gyűjtöttek a leányok, menyecskek, s hol vette magát, hol nem vette, köztük volt a molyvánkai utas-leány is, azzal a két szemvesztő hajfonatával, abban a pettyes perkál-szoknyában, filigrán gereblyével a kezében. Gyűjtöttek, kacagtak, daloltak. Még mikor felébredt is Mihály, csengett a dal fülében . . .

— A pénzünket agyontáncoltuk — zsörtölődött a tisztartó —, az időnket agyonaludtuk. Most már csak reggel mehetünk Borcsányiékhoz. De jobb is, öcsém, mert ma péntek volt!

Kihúzták magukat, kikenekeztek szombaton délelőtt, aztán kiküldték a pincért előre, hogy kergesse el a folyosóról, meg a kapu alól a szobalányokat, ha netán ott csatangolnának, nehogy asszonyféle legyen az első szembejövő — ami az ilyen nagy aktusnál mindig szerencsétlenséget jelent.

Azzal megindultak Borcsányit felkeresni. A szentháromság táján kell a házának lenni. Körmöczy emlékezett rá, czer ház közül is megösméri.

A várhegyre vezető meredek gyalogúton mentek, mikor egyszer csak felkiáltott:

— Ez az!

Egy lesütött szemű földszintes ház lapult meg előttük, de az a földszintje is olyan alacsony, hogy a födelét pofon lhetett ütni.

— Ez a Borcsányi háza? — szolt az elkedvetlenedett Mihály fitymáló hangon. — No, ha ezt tudom, Péter bácsi . . .

Körmöczy hamiskásan nevetett.

— No no, no no! Ereszkedjünk csak alá a sikátoron.
Mert a túlsó oldaláról van a bejárás.

Két egész perc kellett, míg a földbe vájt garádicsokon nagy óvatosan leértek.

— No, most nézd meg már, amice, ezt a házat.

Hatalmas kétemeletes palota emelkedett előttük tor-nyos cifrázatokkal, szép gót ízlésű kapuval.

— Ez volna az a ház? — kiáltá Mihály elragadtatva.

De az öreg úr nem egyhamar felelt, egy a kapuban ácsorgó hevérral bocsátkozva szóba.

— Egye meg a kutya — felelte kis vártatvást megfor-
dulva és a fejét vakarva. — Ez, ez!

— Amelyet ott felül láttunk?

— Igen, amelyet az előbb még földszintesnek gondoltál,

— No, de most már hála istennek kétemeletes.

— Igen, de nem a Borcsányié.

— Mit beszél? Hogy ím kétemeletes lett, már nem volna a Borcsányié?

— Azt mondja ez a becsületes ember, hogy Borcsányi már évekkal ezelőtt eladta egy szíjgyártónak, és hogy nem is lakik itt, ő nem is tudja, hol lakik.

— Baj, baj! — jegyzé meg Mihály elgondolkozva. —
Úgy nézem én, bátya, hogy az ördögnek tartoztunk egy úttal!

— No no! Majd meglássuk! — dörmögte vontatottan.
— Gyerünk be ebbe a szabóüzletbe. Itt talán útbaigazítanak.

Éppen a derék Kutlik József boltjába nyitottak — aki arról nevezetes perszóna, hogy mikor évekkal azelőtt (a rossz világban) elküldte hozzá a megyei főnök, méltóságos Kratovka úr a fekete szalonkabátját, hogy távolítsa el belőle a pecsétet — fogott őkegyelme egy ollót, és szépen, egyszerűen kinyirkálta a szövetből a zsír által eléktelenített helyeket —, amitől aztán olyan népszerű ember lett, hogy messze az országból, Hevesből, Abaújból is nála dolgoztattak a nemes érzésű hazafiak.

Most már egyre fogytak a kundsajtjai. Az idegeneket elkergettük. És amint kitétték a lábukat, eltűnt az erős magyar érzés is, mintha a kalucsnijuk talpán vitték volna el. Az ördög érti ezt a dolgot!

Hiszen vannak, hiszen akadnak olyanok, akik szeretik még a hazát — de már nem nagyon, nem olyan nagyon, hogy Kutliknál varrassák a nadrágjukat . . .

Ám azelőtt, azelőtt . . .

A nevezetes férfiú éppen az üveges ajtónál állt és ezen tűnődött, mikor barátaink benyitottak.

— Mivel szolgálhatok, uraim? — kérde alázatos kézdörzsöléssel.

— Hol lakik, kérem, Borcsányi Ferenc úr?

— Szemben a kamara-épülettel.

— Ott is van háza?

— Bérházban lakik.

— Csodálatos! — puhatólódzék Péter úr nagy ravaszul. — Bérházban? Az a gazdag ember?

Kutlik nem felelt, csak a hangyászéhoz hasonló vékony, hosszúkás fejét lóbázta kételkedően.

— Vagy talán nem gazdag? — firtatá Marjánszky.

Kutlik úr egy lesújtó pillantást vetett az idegenekre, s aztán egykedvűen vállat vont, mintha méltóságán alul volna ilyenekről fecsegni.

— Uraim, én tudok zsebeket varrni, bizonyára tudok, de a zsebekbe belelátni bizonyára nem tudok.

Mire egy kimért, önérzetes kézlegyintéssel, mely ívet írt le a levegőben az ajtó irányában, mintegy kilökte őket az utcára.

— Mit tegyünk? — kérdi Marjánszky ott künn.

— Menjünk Borcsányiékhoz.

— Nekem nincs kedvem. Én nem megyek. Minek? Nincsen ott vagyon, Péter bácsi, én úgy látom.

— Ugyan ne okoskodj. Végre is háztűznézőbe elmenni még nem leánykérés. Előre megírtam a barátomnak, hogy jössz, hát el kell jönnöd, pontkum. Aztán nem is tudunk semmit. Az, hogy eladta a nagy házát, még nem azt jelenti, hogy az árát is elköltötte. Ki tudja, miért adta el? Ferkó okos ember, nem kell félteni. Aztán a ház Selmeceen, valljuk meg, veszedelmes jószág, mert az egész város alá van ásva, s ha egyszer valamikor, quod deus avertat, egy földrengés jönne, mint a múltkori volt Zágrábban, de ha kisebb is (mert ide kisebb jön, ez csak félig szláv fészek), akkor ugyan könnyen lesétál

az egész város a föld alá és azt se mondja, hogy látott bennünket valamikor.

— Isten neki, menjünk! — rezignált végre Marjánszky.

Nem messze volt a kis, öt ablakos alház, könnyen ráakadtak. Mind az öt ablakból virágok kandikáltak. Különösen szép volt egy kinyílt tritoma. De nini, az a hibiscus se bolondság a másik ablakban!

Az udvar is telides-tele volt virággal. A méhek szinte megrészegeedve, hányaveti módon röpködtek szíromról szíromra.

Egy kis mopszli-kutya a fiatal macskával játszott a tornácon. Fent a híju alatt galambok csókolóztak, a sorompós kerítésen pedig hófehér női szoknyák voltak kiterítve. Minden mutatta, hogy leány van a háznál.

A »Fifi« (mert így hitták a kis mopszlit) egyet-kettőt nyaffant a vendégekre és az öreg úr csizmáját kezdte szagolgatni.

— Csiba te! Drága zsírral van ez megkenekezve belülről. No, rántsd meg a csengettyűt, Mihálykám!

Marjánszky becsengetett az ajtón, kisvártatva nesz hallatszott, megcsikordult a kulcs belülről, és előttük állott a kitárt ajtóban egy eszményien szép leány, a — Borecsányi kisasszony.

Hasított ujjú fekete ujjast viselt, selyemmel szegélyezve, harmonikaszerűen összeráncolt szoknyácskát fodrok nélkül. Minden olyan komoly, előkelő volt rajta, csak a fekete hajkoronáján nevetett egy rózsabimbó.

Marjánszky hátratántorodott: a molyvánkai leány volt.

Annak kell lenni, arca, szeme, orra, minden az! És ő is összerezzent, mintha ráismert volna Marjánszkyra. Vagy csak úgy rémlett ez neki.

Ej, bolondság, mit keresne itt a molyvánkai leány? Hol hagyta volna fehér pettyes, kurta viganóját, parasztos vászon ingvállát? És másrészt hogyan került volna e finom, lengeteg alak a molyvánkai odúba puskával felfegyverkezve? Hát nem veszedelmesebb ő a nélkül?

— Itthon van uraatyja? — kérde a kalapját lekapva Körmőczy, majd a szavakat keresgetve hozzátette — mert nem csalódom, ugyebár, hogy kis húgocskám senki más, mint...

Kecsesen, szerényen hajlott meg a leány, de nem természetesen, mert rajta volt még a meghajlásán a zárdabeli hímpor.

— Igen, Borcsányi Erzsébet vagyok. Az apa itthon van.

— Marjánszky Mihály földbirtokos — mutatta be társát az öreg.

Erzsi kisasszony gépiesen biccentett a fejével, de rá se nézett Marjánszkyra.

— Én pedig egy régi barátja vagyok az atyjának, Körmőczy bácsi.

— Ah, ön az? — mosolygott, és odanyújtotta a kezét.

Mintha csak egy meleg, puha fészekbe tette volna a maga nagy tenyerét Körmőczy bácsi. Még tán ott tartotta volna sokáig, ha e pillanatban két súlyos kar nem fonódik a válla körül. Borcsányi volt, a régi jó barát, átölelte, összecsókolta atyafiságosan két oldalról — ahogy egyáltalán szoktak csókolózni a lutheránusok.

— No, csakhogy megjöttél, cimborá. Hogy már megint együtt lehetünk. Ez itt az öcséd, akiről írtál? Isten hozta minálunk! De gyertek be, urak, erre, erre! Ejnye, de derék dolog, hogy eljöttél. Reményelem, maradsz is egy darabig.

— Míg a dolgunkat elvégezzük — felelte kitérőleg.

— Hát mi dolgotok van? Majd rajta leszek, hogy akadályok támadjanak benne. Hanem ni, Péter pajtás, ki az ördög meszelte be azóta a fejedet olyan fehérre?

— Az, aki a tiedet meggyomlálta — szólt Körmőczy nevetve.

Bizony nem sok haj volt a Borcsányi koponyáján. Csak ügyes kertészeti berendezéssel fedte el a tarlót valamelyest.

— Nehezen vártalak már tegnap, tegnapelőtt. A leányomat is elhozattam a kedvedért. Éppen tegnap jött. A nővéremnél volt látogatóban Kékkőn, a legidősebbnél, tudod, a Zsuzskánál, aki neked tetszett valamikor, s aki aztán egy főerdészhez ment férjhez.

— Tudom, tudom — motyogta az öreg tisztartó elmélázva. — Régen volt az... oh, régen volt az. — Arca szokatlan komoly lett, s aztán, mintha valami ködös emlékeket akarna szélnek eresztene, nagyot fújt maga elé. Elmúlt, elmúlt.

— Most itt van a Zsuzska is.

Péter úr felemelte lehorgasztott fejét, szemében saját-
ságos fény jelent meg, mintha a hamu alól egyetlen szikra-
csillámot piszkálnak fel.

— Itt van a Zsuzska. Hogy itt van a Zsuzska?

És csak egyre csóválta mélabúsan azt a fehérre meszelt
fejét: Milyen különös . . . különös, hogy itt van a Zsuzska!

Üde levegő áradt be a nyitott ablakon, melynek vas-
rostélyzata az őszi napsugárban vidáman táncoló lilaszínű
árnyékokat vetett a szoba padlózatára. A verbéna és az ibolya-
illat csak úgy dőlt be a virágos udvarról. Az öreg úr lelke
szállt, szállt az illattal visszafelé, messze a letűnt ifjúkorba,
mikor még a Zsuzska hajfonatából jött ez és nem az ablakon . . .

— Ej, no. Hát igazán itt van a Zsuzska?

Aztán nagyot rázott magán, mintha a tavasz lehet épp-
úgy akarná magáról lerázni, ahogy a zuzmarát szokták. De
sikerült is neki legott belezökkennie a mai napba, egy enyel-
géssel:

— Hogy megnőtt ez a kis Erzsike . . . Lám, mennyire
megnőtt! Ki hitte volna azt?

— Az ám — felelte Borcsányi közömbösen. — No,
adtál-e már csókot a bácsinak? Egy, kettő, három, csókold
meg hamar! Aztán eredj, lássatok az ebédfőzéshez, mert
itt ebédelték ma, urak, reménylem. De addig is küldj be egy
kis jó papramorgót!

A papramorgónál megoldódott a gazda nyelve, elpana-
szolta, hogy rosszul mennek a dolgai; azután áttért a poli-
tikára, ez volt az éltető eleme, azon kisvárosi politikusok
kifogyhatatlan típusához tartozván, mely abban találja a
virtust: »Ártani az államnak, ahol lehet.« Eltagadni az adóból
valamit, rászedni a vámmal, illetékkal, kijátszani a törvényt,
a fináncot, mindent elszedni az államtól, amit lehet — s
halála előtt az állam nyakára behelyezni az összes gyerekeit.

— Kár, hogy nincsenek fiaim — szokta mondogatni
Borcsányi szomorúan. — Két képviselő rokonom van és egy
fiam sincs. Hát nem satíra ez? Nem borzasztó ez?

Még fiaikat is csak azért szeretett volna, hogy az állam
kenyeréből ehessenek. Hadd fogyjon, hadd pusztuljon, míg
egyetlen karéj van belőle.

Ez alkalommal az államadósságokról volt szó. Körmőczy sopánkodott, hogy miképp fizetik majd ki, Borcsányi föl se vette.

— Ugyan ne törődj vele! Nem árt az. Sőt még jó. Én legalább úgy fogom fel a dolgot, hogy ha egy államnak sok adóssága van, a hitelezők nem hagyják elveszni. Hidd meg, Péter pajtás, ebben van ennek az államnak az ereje.

— Originális felfogás. Igazad lehet.

— De úgy van, kérlek. Az adós emberre a hitelezők vigyáznak, azok segítik, még az élete fölött is őrködnek. Itt vagyok példának én magam. Engem a hitelezőim választottak be az árvaszékhez. Megtettek volna azok engem szívesen még tán palatinusnak is.

Körmőczy e váratlan szavakra izgatottan kezdett fészkelődni, s félénk, jelentőségteljes pillantást vetett Marjászkýra. De az mereven bámult maga elé, mintha semmit sem hallott volna. Egykedvűen dobolt ujjaival a saját térdén. Ki tudja, hol járt az esze ilyenkor — midőn ilyen nagy ostobaságot böffentett ki Borcsányi.

A tisztartó bosszúsan vakarta az orrát.

— Hitelezőid? Neked? Hát azért adtad el a házat?

— Persze — felelte kurtán.

— Hát a palojtai erdőd megvan-e még? — faggatta fojtott hangon.

Borcsányi édesdeden mosolyodott el.

— Dehogy! Hiszen úgyse ért semmit, csak az adót kellett utána fizetni. Nem az enyém volt az, hanem csak a madaraké. Fát nem lehetett belőle hozni, csupán életveszélyvel. Hát mit tegyek vele? Sokáig gondolkoztam, míg végre kieszeltem, ravaszul. (Arca ragyogott, izzadt a boldogságtól, amíg beszélt.) A tagosításnál eltagadtam, hogy az enyém. Nem akadt gazdája. Az államé maradt. Most ott külön erdészti és kerülőket tart az aerarium, ami több ezer forintba kerül, de nem jövedelmez egy veszekedett garast sem.

A tisztartó kelletlenül húzta szét a száját mosolygásra.

— Nagy bolond vagy te, Feri pajtás, mindig is az voltál. De a szélaknai birtokod csak megmaradt még?

— Hogyne, természetesen... De mit ér az? Patria quae de lapide et aqua laudatur. Sovány öröm van belőle.

Úgy eltelt az idő apránként, hogy az ebédet jelentették. Maga Erzsike jött be a konyhai melegtől pirosan: »Az asztalon van a leves.«

Az ebédlőben, hol a Garibaldi, Zách Felicián és a Hugo Viktor (csupa garázda emberek) arcképei lógtak, ott várt rájuk egy öreg asszonyság.

— Nővérom, Marzson Györgyné.

Az öregasszony mosolyogva nézett Körmöczyre becsületes szürke szemével, melyek túlságosan aprók voltak és mélyen süppedtek gödreikbe.

— Úgyo nem ismert volna rám, édes Körmöczy?

— Nem, nem — dadogta zavartan. — Azaz . . .

És csak nézett rá csodálkozva, gyámoltalanul, a feje zúgott, az orrcimpái kidagadtak, a szája nyitva maradt.

Hogy ez a Zsuzska . . . a Zsuzska! Az a szép cukros baba, az a délceg fürge lányka, az egykori Flamme.

Az apró egérke-szemek pedig csak egyre nevettek rá szelíden, jószágon.

— Ereszd ki a hangodat erősre — figyelmezteté Borcsányi —, a Zsuzska alig hall valamit! (És a tubusra mutatott a Marzsonné tányérja mellett.)

Marjászkynak fejébe tódult a vér. Most már semmi kétség, hogy a molyvánkai kaland hősnője Borcsányi Erzsi volt, az ő süket nénikéjével. Maga se tudta, miért izgatja ez? Hiszen mindegy, ha ő volt, vagy ha nem ő lett volna. És mégis valami jóleső érzés áradt el benne — hogy most bizonyossá lett. Összeállította elméjében az egész esetet, hogy Kékkőről jöttek, útközben bekergette őket tengelytörés, záporosó az akolba, lucskosan, átázottan, ahol aztán a juhásznő rájuk adta az Ancsurka száraz ruháit, s lefektette, ahova éppen lehetett . . . Kanál koppant, villa csörrent, de csak erről bírt gondolkozni.

Mellette Erzsike ült, érezte, hogy illő lenne megszólítani. Még eddig egy hangot se beszéltek, keresni kezdte a szavakat, de az egész világ szavai közül nem bírt összeválogatni olyan négyet-ötöt, amely helyén volna.

Pedig a többiek miatt ugyan beszélhetett, mert azon síri csendek egyike uralkodott, minő az asztalnál gyakran szokott előfordulni, mint az unalom előhírnöke, de amit eszes

húziasszony egy pár üres kérdéssel olyan ügyesen tud agyon-
taposni, mint egy pondrót.

Csendben voltak, csak a tisztartó törülgette a bajuszát
minden falat után, váltig mormogva félszavakat: »Hja, hja!
No, no!«

Még sóhajtott is. Örökös tréfáját, bugyborékoló jóked-
vét valami szelíd borongás váltotta fel.

— Tessék, egyenek az urak! — törte meg olykor a
csendet a háziúr. — No, Péter, ebből a töltött káposztából!

Hej, Erzsike, Erzsike! Miért nem kínárod a szomszédodat?

Erzsike erre fölvette a tálát és odatartotta Mihálynak.

— Nem merek — mondá az fojtott hangon.

— Csak nem ad nekem kosarat?

— Igaz, nem adok — és szórakozottan kivett egy
kanálnyit.

— Ej, ej, ön rossz vendég — fenyegette meg Erzsike.

— *De igazi jó ember* — felelte hirtelen élezett nyoma-
tékkal.

A leány kérdőleg tekintett rá.

Úgy érezte Mihály a tekintetét, mintha lánggal égő
pálinkát töltenének az ereibe.

— Elösmeri-e most már? — folytatá a megkezdett
fonalon.

Erzsike nyugodtságot színlelt, de a kis szíve ijedten ugrált.

— Honnan tudhatnám én azt?

Marjánszky felkacagott, azután halkán jegyzé meg:

— *Parasztleányka korából.*

Olyan lett az arca, mint a kigyúlt fáklya. Lesütötte
a szemeit a tányérjára, és alig lehetett tőle egy ígét kicsalni.

Mihály hozzá hajolt:

— Hát tagadja?

Semmit se felelt. Szemei álmatagon révedeztek a szoba
bútorain, a virágos pici findzsákon, az almáriom tetején, a
derék Zách Felicián mérges arcán, a nénike ósdi főkötőjén.

— Hát nem felel? Nem szól hozzám?

— Álom volt — rebegte Erzsike. — A nénike mondta,
hogy álom volt.

Így indult az ebéd, nehézkesen, ügyetlenül, de hova-
tovább összetörődtek az emberek, a peccenyék rendjén

múlni kezdett a feszesség ; amiben nagy érdeme volt a bor-
nak, meg a szklenói hutából való szépen köszörült poharak-
nak, melyeken ez a rejtélyes felirat díszlett : »Igyál ki és
fektess le. Ha fölkelek, tölts tele.« A poharaknak szót fogad-
tak, s a poharak mindég fölkeltek (nehéz, gömbölyű aljukkal
képtelenek lévén a fekvésre), ők pedig, ha fölkeltek, mindig
újra megtöltötték és kiitták.

Ezen kölcsönös engedelmesség mellett annyira kisarjad-
zott a jókedv, hogy az ebéd vége felé a tisztartó úr hangjá-
tól alig lehetett már szóhoz jutni, a tubuson át ordítóván
kedélyes apró dolgokat az öregasszony füleibe. Borcsányi
keresztülgázolt az összes királyokon, már a vegyes házbelie-
ken is, míg végre a gyümölcsnél elérkezett a vezérekhez és
jól összeszidta Árpádot, aki ilyen hitvány országban állott
meg a hadaival, ahol nyolc hónapig tart a tél és csak négyig
a nyár.

A feketekávét a kertben tállták fel. Körmöczynek al-
kalma nyílt egy percig magára maradnia Mihállyal.

— Mit szólsz a leányhoz, fráter?

— Igen csinos és kívánatos — felelte Marjánszky egy-
szerűen.

— Igaz, ami igaz. Kár, hogy nem lehet a feleséged.

— Nem lehet? — vágott közbe Mihály izgatottan. —

Mit mond ön? Hogy nem lehet?

— Nincs ezeknek pénzük, barátom. Mea culpa. Csalód-
tam. Az öreg nagyrészt elherdálta a vagyont. Hiszen hall-
hattad délelőtt.

A Marjánszky homloka elsötétült.

— Hát mit csináljunk? — kérdezte nyugtalanul.

— Megisszuk a kávékat, elbúcsúznak és holnap reg-
gel hazamegyünk.

— De . .

— És keresünk valami más leányt, ha ugyan nem
jobb volna mindent abbahagyni. Láttad volna csak valamikor
ezt a Zsuzskát, milyen volt ; ha ideadták volna, két kézzel
veszem el, és nézd meg most, milyen ; hogy ez járjon velem
egy kocsin, aludjon velem egy szobában és szólítson engem
védes öregemnek, nem vállalnám ma a viláért.

— De

— Tudom, tudom . . . a Bogárka. Mindig a Bogárkát hozod fel. Hiszen persze, hogy gyönyörű a Bogárka.

— Nemcsak a Bogárka . . . nemcsak amiatt — szolt lankadtan, tompán, valóságos fahangon — . . . de ne hirtelenkedjük el a dolgot, ki tudja, hátha . . . a látszat csalhat.

— Csalhat, öcsém, ha a »van«-ra irányul, de mikor a »nincs«-en jár a mutatója, akkor nem csal.

E pillanatban közelgett Erzsike a kávékannával és a csészékkal. Borcsányi egy dobozban a szivarokat és a csibukokat hozta utána, későbbben előtipegette Marzsonné is.

Azután Plange úr jött, akit a »ház egyetlen barátjának mutattak be, a fiacskájával jött: egy nyolc esztendő kópéval. Erzsike négy csészét hozott ki, Plange urat tehát várták. Plange úr egy meggazdagodott borkereskedő volt, ki a szomszéd házában lakott s onnan (alkalmasint a Borcsányi engedelméből) kis ajtót csináltatott a Borcsányi-kertbe, ami a szabad bejárás jogát jelentette. De miután Plange úrnak is volt kertje és sokkal szebb ennél, ez a jog nem sokat látszott érne. De minthogy Plange úrnak nem volt felesége (harmadéve halt meg feketehimlőben), és Erzsike délutánonkint mindig a kertben tartózkodott, ez a jog mégis sokat látszott érne.

Plange úr tömzsi, rút ember volt, ritka vörös pofaszkállal, szeplős arccal és mint makacs negyvenes tartotta fenn magát. Azért mondom makacsnak, mert három éve (mióta az asszonyosság elhalt) váltig negyvenévesnek mondja magát. Amely makacsság a negyvenes kerekszámhoz arra enged következtetni, hogy Plange úr még házasodni akar.

Ezt mutatják gyakori felkiáltásai és célzásai; ha a Micu fiú, ez a kedves kölyök (akit, mint példás atya, mindenütt magával hurcol) valami csínyet tesz, ablakot tör, vagy diák-fejet, Plange úr felsóhajt: »Anyá kellene neki!« Ha pedig a Micu fiú fejét törik be vásott pajtások, Plange úr megint felsóhajt: »Anyá kellene neki.« Annnyira közkeletűvé lett már e felkiáltás, hogy a kis bagó-diákok (a harmadik elemiben) titokban cédulát tűztek fel hátul a Micu kabátjára, messze olvasható nagy betűkkel: »Anyá kellene neki!« Ezzel szaladgált a városban, általános mosolyokat és hatást keltve a lányos házakban a »Klopacsakától« kezdve le az Alsó-Majorig.

Az urak pipáztak, beszélgettek. Micu csakhamar a ribizke-bokrok közt tűnt el parittyapuskájával, a verebekre leselkedve. Marzsonné kötögetett, és a fürge kis szemeivel igyekezett kitalálni az ajkak mozgásáról, hogy mit beszélhetnek (mert a siketek a hallásért a kíváncsiságot kapják a leleményes istenektől kárpótlásul). Erzsike ellenben visszavonult a lugasba és valami regényt olvasott.

— Borzasztó az — sipegte Marzsonné —, egész nap ki nem szakad a könyv a kezéből. Még egyszer belebolondul, már is tele van a szegény fejcskéje fantáziákkal!

De most, legalább ez egyszer nem volt igaza, mert Erzsike csak nézte a könyvet, lelke nem kísérte csodás kalandjaiban a regény hőseit, a deli, vakmerő Purpurátót. Minek? Hiszen körülé is valami ilyesféle történik. Az ifjú, ki olyan csodálatosan jelent meg előtte tegnapelőtt éjjel, mintha az égből pottyant volna le, ma nagyszerűen itt is fölbukkan a láthatáron. Ah, a Grizeldis torony-ablakához is feljutott a pásztor és ment, ment világvégeiglen utána.

Reszketett, érezte, hogy történni fog valami. Óhajtotta, hogy történjék, és mégis félt. Nyugtalanság fogta el, de nem gyötrelmes, kínzó nyugtalanság. Olyan volt ez a nyugtalanságok között, mint a betegségek között a viszketés — hogy még gyönyört is okoz.

Igen, igen, a százszor elolvasott végigálmodott regényekből, a fekete betű-erdőkből előbontakozott, kilépett a hős elevenen, és itt van, ott ül és szivarozik. Szinte ismerős előtte . . . Vajon melyik? Ki tudja — akármelyik, de közülök való.

A lugas megvedlett, a felkúszott borostyánlevelek, a folyóka, a *növény-ország stréberei*, lehullottak sárgultan rendre, az őszi szél egy erősebb rohamára, a kopasz gallyak és indák nem tették többé láthatatlanná sem őt, sem a künn levőket. Látszólag a könyvbe merülten, lopva nézegetett Marjánszkyra.

Látta, amint odaát kártyát vesznek elő. Körmöczy osztani kezd . . . meg-megcsillan a Plange úr ezüst burnótszelencéje. Marjánszky nem kártyázik, hanem feláll és egyenest feléje tart a lugasba.

Valami zizzen a levegőben . . . a gallyak csörögni kezdenek, mintha egyszerre ezer szán indulna . . . Jön, jön!

Mindjárt valami borzasztó történik. Jaj! Kiáltani szeretne, kibbasztó bágyadság fogja el, mintha szívéen, torkán szoritáná egy láthatatlan kéz, nem képes semmire, csak a szeméit húnnya be szeliden, álmosan, tehetetlenül . . .

Átcikázik fején egy sejtelem. Jön — és hipp-hopp, ott terem egy paripa is kantárral, nyereggel. (De hogy honnan teremhet ott?) Marjánszky átfogja, fölhajítja a nyeregbe, ő maga is felül s köd utána, viszi, viszi

— Erzsi kisasszony, ön talán haragszik, vagy csak álmos?

A leány fölnyitja szeméit. (Ah, hát még mindig nincs itt a paripa.)

— Nem, nem, se nem haragszom, sem álmos nem vagyok — feleli hűvösen. (Hogy tudnak ezek a bakfisek tettetni.)

— Pedig azt gondoltam, mert úgy félrevonul, hogy még mindig fél tőlem.

— Az akkor volt — felelé halkán, tompán, szép fejét elfordítva.

— Hát ugye, hogy félt tőlem, lám beösmeri.

— Nagyon féltém, míg el nem ment.

Kendőjét, mely nyakába volt dobva, fázékonyan fogta össze a kezeivel.

— Azután nem többé?

— Nem, mert egy hajdúra tettem szert, mihelyt elment. Odaállítottam a szénatartóba. Egy vasvillát élével fölfelé.

— Ej, ej, nem bízott bennem? — szólt szemrehányó hangon Marjánszky. — Ez nem volt szép magától. S aztán odatenni a vasvillát! Borzasztó! Hátha agyonszúrom benne magamat?

— Megérdemelte volna, ha visszajön.

— Maga valóságos Báthory Erzsébet. Nem csoda, hogy a druszája. Kegyetlen. Igazi kis gyilkos maga.

Erzsi elnevette magát s aztán pajkosan, kacérkodó kellemmel csapta össze kezeit.

— Szent isten, milyen a világ! Nini, még ő szid engem! Mintha a ribizke- és georgina-bokroknak, meg a fáknak panaszkodnék. No, lássátok, még ő veszekszik!

Végzetlen kedves volt így.

Marjánszky leült egy fatönkre, mely szék gyanánt szolgált, a picinyke deszkapaddal szemben, aztán csak tovább szőtte-fonta a tárgyat, ezt a haszontalanságot, semmiséget. (Egyébiránt az asszonyi szívekhez vivő út többnyire ilyen szintelen, értéktelen kavicsokkal van behintve.)

— Mi lett volna, ha véletlenül belesem a vasvillába és meghalok ott a szeme előtt?

— Hát alkalmasint eltemették volna — felelte vidáman.

— Eljött volna-e a temetésemre?

— Nem.

— De egy koszorút csak küldött volna?

— No, ezt éppen nem. Most nagyon szűkében vagyunk a virágoknak. Nézze csak a kertet!

— Hát egy rózsácskát?

Ajka körül kötekedő, csintalan mosoly játszott.

— Egy bimbócskát legfeljebb.

Marjánszky hozzá hajlott most vakmerően és kihúzta hajából a piros rózsabimbót.

— Talán éppen ezt! — lihegte lázasan.

— Nem, nem. Adja vissza a rózsámat.

— Nem adom — hörgé fojtott hangon és az orrához vitte. Oh, de bódító, de kedves! Rajta volt a bimbón a haj illata.

Erzsike durcás arcot vágott.

— Az nem illik, uram, amit ön tesz. Elveszi a szegény rózsácskámat. Ez rablás. Ön egy . . .

E tréfás hangban egyszerre elakadt, s halálos sápadtság önté el vonásait. Kezei erőtlenül hulltak ölébe, ajka idegesen rángatózott.

— Mi baja, az istenért?

Meredten nézett maga elé s nem felelt, csak egyre odább húzódott Marjánszkytól.

— Semmi, semmi — szólt később —, csak eszembe jutott . . . gondoltam valamire . . . De jól van az. Hol is hagytuk el? Jaj igen, hogy adja vissza a virágomat.

Arcának előbbi színe visszatért, főséges homlokán derült fény ömlött el újra.

— Nem adhatom, mert engem illet, mert úgyis nekem adta volna.

— Igen, ha meghalt volna — de azon kezdem, hogy meg sem halhatott.

— Szeretném tudni, miért nem?

— Mert egész éjjel nem aludtam, hogy önre kiáltssak, ha neszt hallom: »ne jöjjön, uram, mert ott áll a vasvilla!« Sőt el akartam onnan venni később azt a csúf villát, de lássa, oly lusta vagyok.

— Igazán el akarta venni? — kérde ragyogó szemekkel Mihály.

A fejével bólintott és a szemével hunyorgatott.

— El, el!

— Hát sajnált volna?

Elpirult szemérmesen és a borostyánleveleket tépdelte zavartan.

— Persze — hagyta rá lagymatag, fáradt hangon.

E pillanatban éles női sikoltás hangzott a kertben. Mindketten arrafelé futottak. Marzonné sikoltott. A kártyakompanya is felugrott. Jaj mi történt? Hozzá rohantak: »Meglöttek, meglöttek, végem van«.

Lövést nem hallottak, seb nem volt. Mi történhetett? Végre kieszték, hogy a Micu gyerek lőtte meg a parittyapuskájából. No, megállj, kis kötnivaló!

— Anya kellene neki — motyogta Plange úr gépiesen.

— Mindenekelőtt korbács kellene neki, Plange úr — jegyzé meg Körmöczy mérgesen. — Van itt valahol egy somfavessző?

Somfavessző nem volt — de hiába is lett volna, mert a gyerek nem volt megtalálható, pedig csak az imént zörgött még az egyik fenyő-grupp — hanem ahelyett megtalálták a daganatot az asszonyság feje búbján, amit az elröpített kő okozott.

— Hideg víz neki! — vélte Borcsányi. — Gyere fiam, Erzsi, borogasd szegény nénédet.

S ezzel ő és Plange úr kétfelől karonfogva bekísérték a szobába, mialatt még folyton jajveszékelt.

Marjánszky egyedül maradt Körmöczyvel, hevesen, görcsösen fogta meg a karját és a kert sűrű fáí felé vezette.

— Valami mondanivalód van, gyerek?

— Igen, igen, be akarom önnek vallani, hogy nekem magamnak is van otthon megtakarított ötezer forintom.

— Oh, te Harpagon! Hát aztán?

— S hogy eszorit huszonötezer is elég volna a Bogárkára. Hátha van anyyija az öregnek? Hátha félretett a ház árából?

Az öreg úr vállat vont.

— Nagylelkű vagy. De félek, annyi se lesz.

— Mégse menjünk addig haza, bátyám, míg ki nem puhatoljuk.

— Jó, jó. Maradjunk hát még holnap a kedvedért. De én csak azt mondom, hogy Borcsányinak nincs pénze.

— Van! Van! — hangzott most egy szózat, mintha az égből jönne; vékonyka túlvilági hang.

Dermedten néztek össze. Mi volt ez?

— Van pénze, van pénze! — csilingelte újra a hang.

Körmöczy, aki babonás volt, megremegett, azután félénken nézett köröskörül, de sehol egy lélek sem, mígnem végre fent a magasban, a nagy kőrifán egyszerre megpillantotta a Micu-gyereket. (Oda szaladt fel óvatosságból a katasztrófa elől.)

— Ejnye, kis pernahajder, hát te mersz itt beszélni?

— Merek, merek, mert van pénze. Mert becsületemre mondom, reggel is láttam Borcsányi bácsinál negyven krajcárt.

— Jössz le mindjárt, te gaz náció.

— Ha megígéri, hogy meg nem vernek.

Az öreg úr igen restellte, hogy a nebuló kihallgatta őket.

— Látod, milyen szerencséje ennek az emberpalántának — filozofált Marjánszky felé fordulva —, hogy annak idején el nem vettem a Zsuzskát, most összetörném a csontjait, míg így eleresztem, sőt elősegítem a menekülésben, hogy eltagadhassa az ittlétét. Mert ha nem volt itt, akkor nem is hallott semmit. Igaz-e vagy nem?

A Micu gyerek lecsúszott gyorsan, mint a majom, csak a nadrágjából maradtak a fán egyes cafatok, s mialatt a partnerek visszatértek, már akkorra régen künn gombozott néhány gézengúzzal a Fialka-ház előtt.

A pagátot újra fogdosni kezdték a triumvirek, nem is lehetett azt abban hagyni (egy »solo« volt felírva Plange

(íron), Marjánszky pedig árván merengve bolygott a virágpadok közt a tekergős ösvényeken. A parittya-kő Marzsonné asszonyt érte, de az ő pásztoróráját ütötte agyon. Süllyedt volna el az a kölyök a pokol fenekére!

Vajon kijön-e még Erzsike, látni fogja-e még ma? Egy piszke-bokor tövében fehérlett egy marmancs; attól kellene megkérdezni, kitépdelve a hófehér szirmokat. »Látom — nem látom?»

Hallgatag kis virág titkot tud tartani, de mégis őszintén elmondja, amit kérdenek.

Már éppen lehajolt, hogy a marmancsot meginterjúvolja. (Ej, ej, nem szégyenled magad, te vén legény — súgta neki egy hang. »Kérdezd meg, kérdezd meg!» súgta neki száz hang.)

Lehajolt, letépte, már fel is emelte, mikor egyszer csak látja lihegve feléje szaladni Erzsikét, tuskén, gazon, virágpadon keresztül.

— Meneküljön! — rebegte, amint hozzá ért.

— Meneküljek? Hová? Miért? Nem értem.

Összekulcsolta a kis kezét rimánkodva:

— Ne vesztegesse az időt, az istenért! Menjen! Itt a Plange-féle ajtón! Hamar, hamar! Ezen a Plange-ház folyosójára jut s onnan elmenekülhet.

De Marjánszky meg se moccant — már a csodálkozástól se bírt volna mozdulni; ott maradt legyökerezett lábakkal, bámészan, maflán.

Erzsike a lábával toppantott katonásan.

— Menjen! Akarom! Parancsolom!

— De kisasszony, nem értem — dadogta —, mi történt? Mért kerget el?

A leány hozzáhajolt egész közel, hogy a kártyázók ne hallják, édes lehelete megcsapta az arcát, amint súgta:

— Itt van a csendbiztos!

Marjánszky vállat vont.

— Miféle csendbiztos? Még most se értem. Mit akar?

— Önök után tudakozódott — szólott és egész testében reszketett. — Azért futottam előre, hogy megmenthessem.

— Mitől?

— Hogy el ne fogja, szerencsétlen. Jaj vége van. Jaj, itt van már.

Alétan támaszkodott egy fához, oly kétségbeesett tekintettel, hogy a Marjánszky szíve megdobbant.

A kerti ajtón csakugyan egy csendbiztos közelgett, a maga hagyományos, végig gombos nadrágjában, száz pitykéjű vitézkötéses spencerben, darutollas kalappal; pompás ruha arra, hogy a szegénylegény messziről felismerhesse.

Egyenesen a kártyások felé tartott. Marjánszky is eléje ment.

— Körmőczy és Marjánszky urakat keresem — kezdé a csendbiztos.

— Mivel szolgálhatunk?

— Én a honti csendbiztos vagyok és elfogtam tegnap Szurinát.

— No, azon én nem csodálkozom — dohogta Körmőczy. — Az öreg így őszfelé rendesen bemegy telelni. Talán üzent valamit?

A csendbiztos a fejével bólintott és előadta jó hivatalos stílusban, miszerint megmotoztatván, nála kétszázötven forint találtatott osztrák értékben, amely összegnek természetéről akképp nyilatkozván, mintha az tegnapelőtt egy lakadalomban a tisztartó úr csizmaszárából húzatott volna ki általa, helyette gyűrött papirost csempészvén be, ezen valószínűtlen önvallomás mineműségének kipuhatólása tárgyában, értesülvén itteni időzésükről, hivatalos ügybuzgalmánál fogva, ide való eljövetele nyomban foganatba vétetett.

Az öreg úr élénken ugrott fel.

— Szórul-szóra igaz. Az én pénzem az, vagyis a kettőnké, a Mihály öcsémé és az enyém. Igazat vallott a Szurina. Hiszen mindig mondom, hogy az egy nagyon becsületes ember.

Melegen megrázta a csendbiztos kezét.

— Köszönöm a szíves fáradságot. El tetszett hozni az összeget?

Mire a csendbiztos gúnyosan mosolygott, kifejtvén, hogy miután azt ő áttette mindjárt tegnap depositum gyanánt a vármegyéhez, amelytől nem lévén azt megkapni oly könnyű, mint amilyen könnyű volt megkapni Szurinától, kellő sorrendben jeleztetett általa azon szükséges kihallgatások és jegyzőkönyv-fölvételek mikéntje, mely az összeghez

való tulajdonjog érvényesítésének megvalósulását helyezi kilátásba, bocsánatot kért az alkalmatlankodásért, ajánlotta magát, kezét fogott Marjánszkyval és Körmöczyvel, amely utóbbinak sok szerencsét kívánt, meghajlott nyalkán a kisasszony felé, összeütötte a sarkantyúját és elment.

Az öreg úr a fejét csóválta haragos dörmögéssel.

— Az egész vármegye egy gonosz fészék. Hát becsület az, hogy az embernek a saját pénzét ide nem adják?

Borcsányi közbeszólt:

— Egy csomó folyamodványt kell beadnod. tízet, húszat, ki tudja mennyit s mind bélyeggel. Ösmerem én pajtás, az államot. Az egy pióca. De gyere, ülj már vissza! Folytassuk! Ki az osztó?

Erzsike hevesen lépett Marjánszkyhoz s aztán bizonyos fitymáló hangon mondá:

— Úgy? Hát maga eszerint nem átöltözött zsvány?

— Persze, hogy nem! — nevetett Marjánszky. — Mindent kezdek már érteni. Hát azt hitte? Hahaha!

— Azt — felelte a leány —, de csalódtam . . . — s egy bánatos, lemondó tekintetet vetett rá, mely azt látszott kifejezni: »Hiszen akkor te csak közönséges ember vagy, uracskám«.

Ezzel megfordult s karjait negédesen lóbázva, haladt végig a kertben, be a szobákba, a nénit borogatni.

*

Nyugtalan tudósok egy idő óta még egy hatodik érzéket kezdenek keresni (mikor ezzel az öttel se bírnak). Jaj, csak valahol meg ne találják!

Keresik, már ki van nyújtva a kezük utána, de rossz nyomon indultak. Én megmutathatnám nekik, milyen szálakon menjenek. Ne a kísérletek között turkáljanak (mint Flammarion a Telepathiában). Hanem ott vannak a posta-galambok. Ezek a jó tanúk, akik bebizonyíthatják. Mikor elviszik őket sötét kalitkában, vasúton, zárt kupéban, az ötödik országba, se Baedeker nincsen a kezökben, se útmutató mappa, sem nem látták, meg nem figyelhették azt az utat odafelé, és ha kieresztik, mégis egyszerűen megindulnak

egyenes irányban és szállnak, szállnak vissza mesés gyorsasággal, fennakadás nélkül abba a városba, abba a házba, ahonnan elvitték.

A kutya is messziről eltalál haza, de őt a szaglása segítheti, vagy a memóriája. A költöző madarak is tudják az utat a nyári és a téli haza között, tudják, hogy a tenger melyik része fölött szálljanak át — de őket az öregek vezetik először. Az öregek megint az ő öregeiktől tanulták. Kitől kapta az útmutatást az első költöző szárnyas, a légáramok vezették-e, vagy csak egy vele született ösztön, az a teremtés misztériumai közé tartozik. De ami rendkívülit, csodálatosat végeznek a földgolyó lényei, az mind megmagyarázható az eddigi öt érzékből.

Hanem a posta-galambok tudománya nincs benne az öt érzékben. Ez a megfoghatatlan, ismeretlen forrású tudás, ez már a hatodik érzék.

És ami már egyszer megvan a galamboknál — az a tehetség ne volna meg az emberben? Amit nem értünk, amit nem látunk, amit nem hallunk, de amit mégis mindig *eltalálunk*. Hát persze megvan az emberben is. Megvan, de ködben, fátyolban, embrióban.

A galambok természetfölötti tudásából valami, a hatodik érzéknek a csírája. Megvan a *szerелеmben*.

Szent isten, micsoda forradalom az, ha a szerelem megjelenik. Mindenik érzék el akarja csikarni a többi négynek is a hatalmát. A szem tapintani mer, a kéz ízlelni tud, a száj látni akar, a szív hallani próbál. És ebben a káoszban, mikor mind az öt érzék megbomlik, elszilajodik, egymás tetejére ágaskodik, előjön fenséges ködben, a csodálat foszlányaiban a *hatodik érzék*, mely mindent tud, mindent lát, mindent megérez.

Marjászky is megérezte, hogy Erzsikét érdekli, de azt is megérezte, hogy valami zökkenés esett, csak nem tudta, miért; százfélét is elgondolt hazamenet, és ott a vendéglői ágyban egyre fészkelődött, forgott. Jobbra fordult: »Ej, egy nagy gyerek!« Balra fordult: »Ej, egy kis bolond!« Az öreg úr meg is kérdezte egypárszor: »Mit hánykolódsz, hékás, talán téged is a bolhák csipnek?« Az öreg úr csakhamar elaludt a maga bolhái dacára, de a »lelki bolha« csak nem

hagyta, csak egyre marta Mihályt. »Miért lett egyszerre olyan hideg hozzám?«

És a hatodik érzék azt is megsúgta neki.

Reggel korán kelt és egy virágbokrétát rendelt Erzsike-nek a kertésznél.

Míg a kertész összeválogatta, kétszer is kérdezte: »Nincsen-e valami szebb, valami különb?«

A kertész méregbe jött:

— Hol látott az úr szebb szekfűket, szebb rózsákat? Hogy Budapesten? No, azt meghiszem. Majd bolond az úr kedvéért a selmeci föld, amelynek a gyomra ki van lyukasztva, hogy olyan növényeket hozzon, mint a pesti homok. A selmeci földtől ez is elég. Sok is. Ha teszi, azt is azért teszi, mert én turkálom fel az életkedvét. Nekem teszi, ha mondom.

*

De ha haragudott is Patona uram, azért mégis igen csinos bokrétát csinált. A háziszolga, aki vitte, egy hatost kapott a kisasszonytól.

Délelőtt aztán Mihály is ellátogatott Borcsányiékhöz, de egyedül, az öreg úr nem ment vele.

— Én majd a városban szimatolok.

Erzsike minden zavar nélkül sietett eleibe. Igen csinos volt. Fehér csipke-köntös volt rajta, csehgránát csattal a nyakánál, sárga szíjjal átkötve a derekán, abból a szíjból szaladt lefelé egy mákszínű szoknya éppen csak addig, hogy a lábacskából kihagyjon egy darabkát, éppen csak olyan darabkát, hogy az ember esztét elvegye.

Ah, az a csippkeköntös! Finom likacsain be lehetett látni a fűződerékre. A fűződerékon meg lehetett ösmerni a kidudorodó halesontokat, amik ott rejtőzködnek a vászón alatt. Egy szép leány dereka, apró parcellákra osztva!

Hanem a többi, óh a többi, az mind a *sejtelemlre* van bízva.

Mert ő a szerelem kincstárnoka. Ha csak a valóságot figné, fősvény volna. A valóság egy koldus hozzá képest — pedig sokat sikkaszt tőle.

Vontatott társalgás indult meg (kivált a Marzsonné beleszólásai miatt), beszéltek az időről, Marjánszky a »Pálfá«

ról, Marzsonné a régi jó farsangokról, Erzsike az aranyról, mely kezd a föld alatt kifogni, de amely megint visszakerül a föld alá az eltemetett emberek fölein, ujjain . . .

Azután mintha véletlenül jutna eszébe, megköszönte Marjánszkynek a bokrétát — s ott fejlődött egy kis párbeszéd, amelyet tán nem kellene elhallgatni.

Marjánszky azt jegyezte meg :

— Csak a tegnapi virágért küldtem cserébe.

— Nem önnek volt adva — mondá Erzsike durcásan.

— Tudom. A regényes zsványnak adta. Eltaláltam?

Erzsike fehér foga megvillant; kedélyesen nevetett :

— Ön igazán nagy mester, Marjánszky. Eltalálja az én saját külön hóbortjaimat. Nos, tekintetes, nemes és tudós uram, ha éppen tudni akarja — s komoly, ünnepélyes arcot vágott, (igazán, oly kedves, bohó gyermek volt) — ön nekem tegnap, megvallom, tetszett egy kissé.

Marjánszkyt bántotta a maliciózus, kötekedő hanghordozás; hasonlóval felelt :

— Oh, én természetesen találom ezt. Hiszen olyan szép lett volna . . . a kis Erzsike lábainál egy félelmes haramia, egy Pintye Gligor vagy egy Jánosik. Egész életen át el lehetett volna mesélgetni. Mindenesetre én vagyok a hibás. De az ember nem választhatja mindennap újra a pályáját. És legalább tudtam volna! Mert fájdalom, a tegnap elmúlt és ma már ma van. Tegnap talán hozzám is jött volna, ha megkérem?

— Nem.

Mihály egy cigarettát sodorgatott, de csak nem akart az sikerülni sehogy sem, vagy a papír szakadt szét, vagy a dohány hullott el.

— Lássá, ez megint furcsa vonás. Ugyan melyik regényből való? Tetszettem és nem jött volna hozzám. Ebből logikailag az következnék . . .

— Ugyan mi?

— Az, hogy most, miután nem tetszem, hozzám jönne.

Erzsike féloldalt hajlította a fejét ábrándosan és a karjait renyhén leeresztette.

— Meglehet.

— Köszönöm alásan.

Mindez csak tréfa volt, dévankodás. (Ámornak is körme van.) Kosár volt, de a füle nélkül; nem kellett elvinni; ígéret volt, de a zamatja nélkül; nem kellett elhinni.

A kétség és bizonytalanság tengerén hanyódek; két iránytűt látott, az egyik feléje mutat, a másik el tőle — de melyik az igazi? Azért okosak a hajósok, hogy három iránytűt alkalmaznak a hajókon, mert ha csak kettő volna és elromlanék az egyik, nem tudnák, melyik úton menjenek. Ha három iránytű van, akkor az az igaz, amit kettő mutat . . .

Valami harmadik iránytű után nézegetett Mihály, mikor Borcsányiéktól eltávozott. A vendéglői szobában ott találta Körmöczyt, éppen a bőröndjén térdepelt, sehogy se bírván begyömöszölni a holmiját: »Az ördög vigye el ezt a sok limlomot, mindég több, ha hazavisszük, mint mikor elhozzuk«.

— Mit csinál bátyám?

— Azt amit mindjárt te is utánam csinálsz; készülök haza.

— Most?

— Most — lihegte az öreg és egyet rúgott a csizma sarkával a bekapcsolt bőröndön, mely bukfencet vetve gurult az ágy alá. — Végeztünk, mehetünk, levegőt lapátoltunk.

— De hát mi történt, az istenért? — kérdé ez ijedt képpel.

— Csak az, fráter, hogy voltam a takarékpénztárnál. Egy kuszipajtásom az igazgatója, a Kozsehuba Jankó, attól megtudtam, hogy Borcsányi tele van adóssággal, váltókkal; voltam a közjegyzőnél, a Csorovánszky Szepinél is, aki távoli atyámfia, ott meg arról szereztem meggyőződést, hogy a szélaknai birtok teherlapja tele van zsidó nevekkal; és hogy az elől álló nevek gúnyosan vigyorognak a hátul álló nevekre. Nos, elég-e?

Mihály leült egy székre, mintha nem bírná állva hallgatni, nagyon sápadt lett, és homlokát hideg verejték verte ki.

— Nem elég! — mondá tompán és a sétatbotjával izgatottan verdeste a szőnyeget. — Már nem elég. Már későn van.

— Nem értelek, hogy mi van későn.

De most egyszerre fény kezdett derengeni az öreg elméjében.

— Szerencsétlen! — kiáltott fel — te talán ott voltál és .

— Ott voltam, de . . .

— Nem kérted meg?

— Nem — felelte Mihály végtelen szomorúsággal.

— No, hála istennek! Nagy teher esik le a lelkemről.

Mert nincsen ám ott semmi, még tisztességes kelengye se, még bútor se. Restellem, mint a leforrázott kutya, mert én biztattalak bele, hogy »van ott leves«. Van ám vagy tizenkét alsószoknya és ugyanannyi ezüstkánál.

Mihály fölkel a székről és a nyitott ablakhoz lépett. A Szitnya felől hűs szél fújt, lázas arcát simogató. Nagy fejét odanyomta a rostély-vashoz, s merev szemekkel, szinte érzéketlenül bámult le a városra, a sürgő-sorgó emberekre : a napszámosra, aki téglákat tol egy furikban (a legritkább látvány Selmecen, ahol minden száz évben építenek egy házat), a kofára, aki berkenyés kosara mellett guggol, a hevérekre, kik kettesével sorban vonulnak el az ablak alatt csákányaikkal és lámpáikkal, az ódon templomra, hol lomhán jár a százesztendő óra, öreg kézkezeivel bizonytalanul mutogatva a tovareppenő időt. (Ej, régen mutatott ilyen kellemetlen negyedórát!) És amint nézte, nézte egyszerre csak összefolyt előtte az egész város, a barna házikók leszaladtak a hegyről, a hegy is utánuk, a templom elkezdett kalamajkát táncolni a piac körül. No, amint azt látták az élő lények, azok is táncra perdültek, mintha valami forgatag kapná el őket. Táncolt a napszámos a furikkal, a kofa, a berkenyés kosár, a tyúkók a borító kosaraikban, a hevérek a lámpáikkal, a gyóntatni menő pap az ici-pici minisztránsokkal. És ami ebből keletkezett, az a nagy zsongás-bongás, az mintha egy ékbe torlódnék fölfelé, keskeny sávban, s mint egy láthatatlan kaszapenge hasogatná a Mihály fejét.

Az öreg pedig fel és alá tipegve-topogva a szobában, csak beszélt hozzá, vagyis inkább a hátához, nem hallott ő abból semmit.

— No, nem baj . . . nem baj. Van még leány a világon. Az idén is hat perccel több született, mint ahány fiú. Az újság írja. Hát ne búsulj semmit. Ej, felelj már valamit és láss a csomagoláshoz.

Hozzá lépve, kedélyesen megrázta a vállánál és befelé fordította, de el is eresztette íziben, csodálkozással :

— Ohó! Hiszen a te szemedben könnyek vannak. Ezer üres kemence! Mi lelt téged? Ohó, te a Bogárkát siratod. No, ne bolondozz, meglesz, ha mondom.

Marjánszky melle kinosan hörgött, de a hangja csak úgy ropogott a határozottságtól, keménységtől.

— Hát ha én meg azt mondom, hogy a leány kell.

— Miféle leány?

— Hát az Erzsike.

— Mit beszélsz? — pattant fel Körmöczy, nagyra meresztett szemekkel. — Hiszen az lehetetlen! Hiszen mondtam már, hogy nincs semmije.

A fiatalember vállat vont.

— Bánom is én.

— De a Bogárka .

— Hát legfeljebb nem veszem meg a Bogárkát.

— Hogy mondd? Mit mondasz? Nem veszed meg a Bogárkát? Hát meg vagy te bolondulva?

— Meg.

— De én azt nem engedem — szól Körmöczy úr és az asztalra csapott az öklével. — Szegény húgocskámnak, az édesanyádnak megígértem, mikor haldokolt, hogy örködöm feletted. Hát minden könnyelmű lépést megtiltok, uracsám.

Marjánszky kevélyen emelte fel a fejét és feszítette ki a domború, széles mellét :

— No, azt szeretném én látni!

Az öreg dühbe jött. Arca kivörösödött, mint a pipacs, haragosan kalimpált kezeivel a levegőben, s egy szót se szólva kirohant az ajtón, becsapta maga után, hogy csak úgy rengett az egész ház. Csak már ott künn lefelé menet a lépcsőkön, kiáltozta rekedten :

— Majd meglátod, meglátod!

Kis idő múlva utánament Mihály és kissé már lecsillapodva találta az ebédlőben ; mohón, sebesen evett-ivott, ahogy a mérges ember szokta.

Melléje akart ülni. »Elmenj innen — förmedt rá —, nem ülös veled egy asztalnál.« Mihály szó nélkül a szomszéd asztalhoz telepedett.

— Még egy palack bort, pincér! Valami jobbat ennél.

A pincér elhozta neki a palack bort, az öreg úr megkóstolta és a nyelvével csettentett; azután egy öblös poharat töltött meg, azt egy hajtásra itta ki és kétszer csettentett a nyelvével. Eközben egy egész hurcolkodás ment végig az ábrázatján. A vörösség, mely eddig előntötte arcát és homlokát, átköltözködött az orrára. Ez az új szállás bizonyosan jobban tetszett neki. De nemcsak a harag vörössége múlt el, nemcsak a homlokráncok simultak el, hanem a harmadik pohárnál elkezdte csiklandozni a közlékenység is.

— Hm — mormogá maga elé — hiszen az igaz, hogy becses kis macska az az Erzsike. Becsületemre mondom, nekem is tetszik. Hiszen ami igaz, igaz . . .

Mihály kapott a szón s föllelt hirtelen :

— Aztán igénytelen, szerény teremtés.

Az öreg úr hirtelen felhajtott még egy poharat, s ezzel szigorúan, ridegen nézett a közbeszólóra, de biz az a nagy mogorvaság nem nagyon sikerült.

— Az ám, az ám! Csak a Bogárka ne lenne.

Mihály erre újra átszólt :

— Elég nekem a Pálfa is.

— Persze, hogy elég — hagyta rá az öreg és a borocska piros színét nézegette, az ablak felé tartván poharát. . . Ilyenforma piros az ő szájacskája is! Hát nem ilyen, Mihály?

— De olyan, édes jó bátyácskám. Nem gondolja, hogy átülhetnék?

— Nem, nem, így jobban megértjük egymást, csak maradj ott veszteg, mert borzasztóan haragszom. De mikor szeretted meg úgy azt a fityfirittyet? Mikor, mikor? Ez megfoghatatlan. Érthetetlen. Hanem az igaz, hogy a Pálfa is elég. Becsületemre mondom, elég. Pincér, még egy üveggel!

Most aztán előhozakodott Mihály a legfontosabbal.

— Bizony megtehetné, bátyám, hogy odamenne most ebéd után és megkérné.

Mérgesen pattant fel :

— Hogy én megkérjem? Hallod-e, ne inzultálj, azt mondom! Inkább törjön el mind a két lábam. Hallgass, ne kívánj lehetetlent!

— Ne legyen olyan makacs, kedves bácsi, miért lenne az lehetetlen, ha akarja?

— Lehetetlen, mert... (elakadt, sokáig kereste az argumentumokat.) Mert már az ünneplő zekém be van csomagolva.

— No, hát csak azért! — szökött fel vidáman a helyéről Mihály és átölelte az öreget. — Azon könnyen segítünk! Mindjárt felbontom én a bőröndjét. Adja ide a kulcsot.

S fürgén sietett fel az emeletre, két lépcsőt is ugrott egyfolytában. Olyan könnyűnek érezte magát, mint egy lepke, ahogy egyetlen elhatározott szóval lerázta magáról a Bogárkát — azt a fölséges darab földet, mely olyan szép, mint a paradicsom, de amely úgy nyomta, szorította, amely olyan nehéz volt a szívéen tegnap óta.

Megolvadt az öregnek vajszíve, cseregni kezdett belőle a jószág.

— Hát iszen elég a Pálfa — dűnnyögte, mikor magára maradt —, mert én is rájok hagyom, amim van. Jól tudja a lurkó, azért teszi. De kire is hagynám?

Azután fölment a szobába, felhúzza a csikorgós kordován csizmát, az új fekete zekét, felrakta az aranygyűrűit, a smaragdot, a topázt, az ametisztet, a kígyót a gyémántszemmel, a szívet a rubinttal és megindultak karonfogva minden szó nélkül — mintha soha nem is akartak volna egyebet.

Mihály elkísérte a fele útig. Az »Arany kalapács« kávéháznál elváltak: »Eredj be, igyál egy kis szíverősítőt és várj be, amíg visszajövök.«

Nagyon elkomolyodott, de mintha megbánta volna, még egyszer visszafordult és mosolyogva kiáltá: »Glück auf!«

Az ódon toronyban megkondult a harang s mogorván zúgta, hogy »amen, amen.«

A »Három alma« korcsmánál egy hevérelegény dalolta bánatosan, szomorúan — majd a szíve szakadt ketté, úgy átérezte:

Mikor reggel a bányába mentem,
A pipámat otthon felejtettem.
S most hazatérve, mi mosolyog rám...
Jó estét, jó estét, édes pipám!

Az öreg ment, ment s a szívzaggató refrén egyre bágyadtabban, elmosódottan követte: »Jó estét kis pipám, jó estét, jó estét.« Romeo se üdvözölhette lágyabban Júliát, mint a heverlegény azt a mihaszna »zapekakcskát.« De mégsem volt az nevetséges; hiszen a föld alatt más világ van, a föld alatt másféle nóták teremnek.

Mihály titokban kísérte utcáról-utcára, de hogy tudna ő most nyugton ülve maradni a kávéházban, csak akkor fordult vissza, hogy odaért az öreg a vadszőlővel befuttatott kapu elé, hanem akkor se távozott nagyon messze, ott maradt a közelben a másik utca kanyarulatánál.

Az öreg úr pedig végig ment az udvaron, ahol a galambok most is úgy röpködtek, szerelmeteskedtek, mint tegnap. »Vá vá, brrukuú!« búgták feléje s ő érteni vélte, mintha azt tenné galambnyelven: »a kisasszonykáért jössz?« Brrukú, brrukú! a kisasszonykáért.

Szemben pedig maga jött a kisasszonyka, kesztyűs kezecskéjében ernyőt tartva, a másikkban kis békateknős tárcát. Fején pásztor-kalap volt orgonaággal. Olyan gyönyörű volt, hogy elandalodott rajta a szem. Csak az eperfa alatt sétálgató, felborzolt tollú pulyka kiabálta: rut, rut. (Elhallgass, együgyű állat!)

— Jó napot, bácsikám!

— Jó napot, kis baba. Hová megy?

— Egy kis vásznat megyek vásárolni a boltba.

Körmöczy megcsipkedte az állát.

— Jaj, de szép karmin festék van a körmöm alatt — selymáskodék, amint piros lett a leány álla —, no csak menjen, húgocskám. És vegyen sok, sok vásznat, de nagyon sokat, mert szükség lesz rá, úgy lehet.

Erre aztán egészen elpirult Erzsike, még a homlokába is vér szökött fel.

— Ejnye, hát talán mégsem az én körmöm alatt van az a karmin festék.

Erzsike kíváncsi volt:

— Oh bácsikám — kérdé naívu! —, mire kellene az a sok, sok vászon?

— Ugye szeretné tudni, hehehe. Hanem iszen nem marad az titok sokáig. Azaz hogy

Mindjárt most kiböfentette volna, de a leány eltűnt előle, megérezte, elszaladt a kapuajtón. Körmöczy pedig sietett Borcsányit fölkeresni.

— Hozott isten — fogadta az kedélyesen, nyájasan, éppen most ébredve a délutáni álmából. — Jó, hogy jössz, Péterkém, már éppen levelet akartam küldeni, mert ma nálam vacsoráltak.

— Az kérdés — felelte Körmöczy rejtélyesen.

— Ohó! Talán elígérkeztetek? De ülj le hát, cimbora, és ne vágj olyan ünnepélyes arcot, mert elnevetem magam. Pedig most is öklel az oldalamban.

De Körmöczy mégis állva maradt, mint a cövek, s elháritá mozdulataival a csibukot, amit Borcsányi a szájába akart dugni.

— Sem a vacsorád nem kell, sem a csibukod, (s itt fölemelte hangját egész a pátoszig), hanem valamint a folyóvíz, haladván virágos partok között, más folyóvízzel találkozik útjában, és a két tiszta patak összefoly, eggyé lesz . . .

Borcsányi közbevágott, összecsapván a kezeit:

— Szent isten, nem vagy te valami titkos vízi kormánybiztos? Jaj az oldalam, az oldalam! Mondd el kérlek hamar, hogy mi kell, mert megöl a nevetés.

Valóban komikus volt ebben az ünnepélyes pózban, a szavaló hangjával. Amint egyszer kizökkent belőle, többé nem bírta megtalálni.

— No no! Hol is hagytam el? Mit zavarod az embert? Elmondtam volna sorjában. Igen, hogy mi kell? Hát a lányod kell, punctum. A leányod az öcsémnek, Marjánszkynak. Kérőbe jöttem, punctum. Már most vagy kosár, vagy leány, punctum.

Erre az apa is komoly arcot vágott, amint illet, letette a csibukot, megölelte vén pajtását s következőn adta meg a választ, csendesen, nyugodtan:

— Ez komoly dolog, pajtás. Nem akarlak megcsalni sem téged, sem öcsédet. Nagyra tartom a szerencsét, mert a család jó, a fiú derék ember, jó gazda, ösmerem hírből, meg a te leveleidből. Azt is elhiszem, hogy Erzsiének megtetszett, vagy legalább megtetszenék, de tudjátok-e ti azt, hogy az én leányom vagyontalan és hogy egy garast se fog kapni?

— Tudjuk — felelte az öreg ragyogó arccal.

Borcsányi elszomorodott és most először jött zavarba. »Tudjátok és mégis keritek?« sziszegte mintegy önmagának. Kétszer-háromszor végigsétált a szobán, megállott a neje arcképe előtt, aki ott állott a rájában, komoly, redős arcával, gyöngéd, kék szemcivel, aranycsipkés főkötőben, az imádságos könyvvvel a kezében, mintha a templomból jönne szép, napsugaras vasárnap délutánon. Az élő rászégezte apró szúrós szemeit a halottra, mintha valami tanácsot várna tőle: »No, szólj már, Anna, miért nem szólasz?«

Csak a falóra ketyegett a tompa csendben, kimérten, szagatatottan, és egy elpattant zongorahúr adott kísérteties hangot.

Borcsányi kedvetlenül vakarta a fejét

— Ez már baj, nagy baj.

— Hogy-hogy?

— Mert mégsem adhatom a leányt.

— Nem adhatod? — tagoló a tisztartó csodálkozva.

— Talán már nem eladó?

Borcsányi felsóhajtott:

— Éppen ez a baj, hogy *eladó*. Szegény gyerek, szegény kis kosztrosom!

Arcát kezeibe temetve, egy székbe roskadt, és az ujjain keresztül folytak a könnyei.

— Ülj ide mellém, cimborá. A te hú szívedbe miért ne önthetném, ami az enyimet szorítja? Szerencsétlen ember vagyok, semmim sincs, de még ez nem volna baj. Fülelég é az adósságom, én ugyan azt se bánám, az ördög vigye a fülelég. Hanem az a baj, hogy a fülön túl ér, egész a becsületemig.

— Ne beszélj, ne beszélj!

— Úgy gyódom meg neked, mint a papnak. Rendetlen-ségben van a hivatalom, az árvapénzek, költöttem innen is, onnan is. Hiszen érted a dolgot. hiszen tudod te. Hiszen eleven ember vagy és már láttál eleven árvaszéket. Hát így van.

A vén pajtás lehajtotta fejét, mintha lenyomná valami mázsás teher, és csak a kezével integetett. »Jaj, értem, értem.«

— Nem egészen az én bűnöm, hanem a sok pajtásé. Hidd el nekem, a pajtásoké.

— Tudom, tudom, az a sok »pertu«. Bolondok voltak a királyaink, amiért már régen el nem rendelték, hogy minden ember »ön« legyen az országban.

— Persze, bolondok voltak — motyogta Borecsányi, ohhoz a szalmaszálhoz kapva. — Igen, a királyok, Péter. Ezek a régi királyok . . .

És elhallgatott, elbámult a falra, mintha a falból lépkednének ki árnyalakban azok a régi királyok, hermelin köntösökben, arany koronákkal a fejükön, és vernék a saját mellüket a drágaköves buzogányaikkal: »Rosszul csináltuk a törvényeket rosszul, rosszul, különösen azokat a váltókat nem kellett volna engedni, nem, nem« és a falióra utánuk ketyegte: »nem, nem«.

— És mennyi az egész? — törte meg végre a csendet Körmöczy.

Borecsányi végigsimogatta a homlokát, letörülte róla a verejtéket:

— Valami húszezer forint.

— Sok, nagyon sok. De hát mi köze ahhoz a gyermeknek?

— Hiszen éppen ez az. (Hangja megcsuklott, ajkai rángatóztak.) Eddig még tiszta a dolog és világos. Nézd ott a falon azt a pisztolyt. Kezdtem már neki mondogatni, mikor leakasztottam egyszer-másszor, hogy magammal vigyem: »Ma még én viszlek el, holnap tán te viszel el engem.« Már szinte megbarátkoztunk. Először rideg, mogorva volt az a villogó csöve. Később azután olyanná lett a csőlyuk, mint egy emberi szem. Mikor végig fekküdtem itt a díványon, elgondolkozva sorsom felett, rám nézett a falról és mosolygott, integetett, még hunyorgott is. Kezdtünk már megbarátkozni. Hanem az ördög, tudod, hogy az ördög ravasz és még valami célja lehet velem. Gyanakszom rá, mert a nyakamra küldte ezt a Plange urat.

— Akivel tegnap ösmerkedtünk meg?

— Azt; hiszen jó ember, derék ember, hanem bizonyos, hogy az ördög küldi. Az ördög háladatos, hidd meg nekem. Sok nemes tulajdonság van benne. Több mint az emberekben. Láttá, hogy néha-néha gyertyát gyújtok neki, hát azt gondolta: »Kisegítem a fickót«, és küldte ezt a Plange urat.

— Nem értelek.

— Majd mindjárt megértesz. Plange barátom hozzám jött és így szólott: »Ösmerem a viszonyaidat és sejttem. Neked lányod van, nekem pedig pénzem van. Rendbe hozom a dolgaidat, kitisztázlak mindenből, de nekem adod a leányodat.«

— És te mit mondtál neki?

— Hát te mit mondtál volna helyzetemben? Odaigértem. Furcsa! Mit bámulsz? Hát mért ne adnám? Hiszen feleségül kéri, és becsületes, jóra való ember, mindössze a korát lehetne kifogásolni. Az csak az én magánfelfogásom a dologról, hogy az ördög küldi Plange urat; más apa azt mondaná, hogy az isten hagyította le.

Az öreg úr csak egyre volt még kíváncsi:

— És Erzsike? Mit szól ehhez Erzsike? Tudja-e már ő ezeket?

— Még nem, de ő jó gyermek és szereti a szegény apját.

— Ah, oh, a szegény atyját! — szólt metsző gúnnyal, feszesen felállva. — Van is kit szeretnie, mondhatom. De semmi közöm hozzá. Bocsánatot alkalmatlankodásomért. Köszönöm a szíves felvilágosításokat!

Ezzel hidegen bölintott a fejével, s felkapva a botját, kifelé sietett, még kezét se adva Borcsányinak, ki utána futott az előszobába, hol erős almaszag áradt szét az almáriom tetejéről. A bútorokat és a padlót már az esti szürkület vonta be, mert csak felül volt egy ablak.

— Ne menj így el, Péter — kérlelte végtelen szomorúsággal. — Hát nem szénsz engem, nincs egy meleg szavad sem?

— Nincs, nincs — süvíté ez zordonan —, mert rossz ember vagy. A könnyelmű emberek jók, de neked a szíved is rossz. A saját gyermekedet eladni! Nem vagy becsületes, punctum, punctum.

Úgy hangzottak e szavak, mint az ítélet harsonái.

Borcsányi reszketve támaszkodott a falhoz. A lába megrogyott, a feje sédült.

— Megállj! ne kiáltozz! Jaj, még az utcán is meghallják! Ne vádolj! Elég a terhem. Mit mondasz, hogy eladom a gyermekemet? Hát eladom. Azt akarod, hogy meglőjem

magamat és megszorítsam szegénykét örökre? Pecsényét akarsz belőlem?

— Semmit se akarok — szólta Körmöczy megvetően. — Eressz el!

Mert Borcsányi már akkor megkapta a karját, belekapaszkodott, nem eresztette. Valóságos dulakodás támadt közöttük, észre sem vették, hogy a nyitott ajtóban Erzsike áll, és a szép fehér keze a Marjánszky vállára van téve.

— Nem eresztlek — hörgé a gazda —, míg egy jó szót nem adsz, míg ki nem engesztelődöl. Hisz mit tehetek én róla, hogy kell a húszezer forint. Kell, kell! Ezért lesz a leány a Plangeé.

Az a gömbölyű kar úgy remegett a Marjánszky vállán, úgy remegett. S az a karsú derék úgy meghajlott, mint egy letört lilium.

— Hát én megadom azt a húszezer forintot — mennydörgé most Marjánszky a küszöbről.

A két dulakodó ember rémülten tántorodott meg erre a szóra.

— Te vagy itt? Hu! Hát hogy jössz ide?

— Mit beszélsz? — riadt fel az öreg Körmöczy. — Te adsz meg húszezer forintot, szerencsétlen! Még csak ez kellett! Megőrültél? Ugyan honnan vennéd?

— Hát eladom a Pálfát — felelte ez közömbösen.

Az öreg szemei befelé fordultak kékjükkal, mint a beteg sasé, minden hajszála égnek meredt.

— A Pálfát adod el? — nyögte összetörve. — A Pálfát te, aki a Bogárkát akartad megvenni! Hát miből élsz azután, miből?

És megüvegesedett szemeit mereven szegezte rá. Még e keserűségében is kibuggyant humorából egy csöppnyi nedv

— Hát azt gondoltad te, hogy abban a piros szájacskában élesztár is van?

Az a piros száj pedig ki volt most nyitva az ámulattól, mert a szép, okos fejecske nem értette, ami történik. A két szem tisztán ragyogott, mint két csillag. Mit tudta ez a két csillag, hogy most borulat van?

Azaz, hogy valami mégis súghatta a leánynak a veszedelmet; vadul dobogott kis szíve, ösztönszerűleg simult

Mihályhoz. És érintésétől a delejes meleg sebesen nyargalt a Mihály erein... Majdnem oly sebesen, mint ahogy a Pálfa futott a lába alól.

— Eladom, hogyne adnám el...

— És az én nyakamon élősködöl ugye?

Mihály fölszisszent a megmárt vadállat hevességével. Kevély fejét haragosan rázta meg:

— Bátya, egy szót se többet! Előveszem a diplomámat és dolgozni fogok.

— Így mersz velem beszélni, te gazkölyök, te...

— Szemei kidagadtak a dühtől, lábaival toporzékolat és kezeit fölemelte, mintha átkozódni akarna.

Ezt már átértette Erzsike, hirtelen a nyakába vetette magát, mint egy mókus. »Bácsi, bácsi! — csitítá édes hangon, és puha kezeivel simogatta a borostás ábrázatját. — Énrám haragszik? Olyan rossz vagyok én, hogy énrám haragszik?«

Ezekre a simogatásokra, mint a szelídítés alatt levő medve, megszünt lassankint a hörgés a mellében és zihálássá változott. »Megölöm ezt a tékozló kölyköt« sziszegte, aztán a zihálás is lecsendesült lázas pihegésre; »nem haragszom önre, kisasszony, nem, nem«, míg végre a pihegésből egyszerű mormogás lett: »De mégis furcsa eset, furcsa eset!«

Az Erzsike pedig még egyre simogatta, még egyre szelídítette:

— De bizony csak énrám haragszik. Érzem én, tudom én. És az nekem úgy fáj, de úgy fáj — s fejét bánatosan nyomta oda az öregnek a tenyerébe.

Amitől aztán úgy elérékenyült apródonként, mint egy gyerek.

— Már ugyan ne beszélj, hogy haragudnék én rád, kis szívecském. Mikor te nekem sohase vétettél.

— Hát mi indította fel akkor annyira?

— Mi-e? Hát az, lelkem, hogy ez az ember úgy rászédett (Mihályra mutatott, de nem nézett rá), nem ott várt meg, ahol mondta. De hogyan is történt ez? Hogy jöttetek ide?

— Összetalálkoztunk az utcán. Elkísért, Beszélgettünk és... és...

Mihályra nézett, megakadt... Hangja elfúlt.

— Úgy? Beszéltek? Ejnye és mit beszéltek? Dugod, ugye, a kis buksi fejedet ide az enyémhez, hogy a pirulásodat ne lássam. Be jó zezedaszaga van a hajadnak! Ohó, el ne vidd hát innen! Inkább elengedem, hogy miről beszéltek, mert azt már a bolond is kitalálja.

— Hát igazán nincs más oka, mint az, hogy nem ott várta meg?

— Nincs, ha mondom.

— Becsületére mondja?

— Azt már nem mondom.

— No lássa, hogy mégis másért és másra haragszik.

És az öreg úr úgy érezte, mintha nedvességgel kenné az arcát az a két tündérkefe: a leányka két könnyes szempillája.

— Jól van, jól, hát becsületesemre mondom, hogy most már nem haragszom.

— Igazán?

Két hang kérdezte mohón egyszerre, a Marjánszkyé és a Borcsányié, ki lesütött szemekkel, meglapulva ült egy szögletben.

— No no — magyarázta ki magát az öreg. — Nem haragszom, mert hiába haragudnám. Hanem furcsa eset, különös eset. Ha legalább megvártál volna, ahol mondtam. De meg nem vártál, hát most már ott vagyunk, ahol vagyunk. Jó, jó, hiszen én nem bánom, ha rendbehozzuk a dolgot. Ha mindent rendbehozunk. Eredj be, húgocskám, addig a szobádba. Ne félj semmit. Hisz itt maradok én. (A mellére ütött.) A baj baj — folytatá —, azon segíteni kell. Sajnálalak, szegény Ferenc! Ámbátor magad vagy az oka. De mindegy, ami megtörtént, megvan. Minden rendbe jön. Mert a gyerek . . . a Mihály így akarja. Hát legyen meg. Beszélj el neki is őszintén. Ne resteld, bánja is az, hiszen látod, hogy nagy számár.

BEFEJEZÉS.

Mondjam-e még tovább, mi történt? Másnap vissza-indultak hóseink. A két ló vígan kocogott a köveken, a kis csikó fickándozva csörgette nyakszíját. Az utcán kinyílt egy kis ablak, szép női kéz sokáig lobogtatott utánok egy fehér kendőt. Azután végimentek Korpachon, Bábászéken. Tele volt arra már az út sárguló haraszttal, csak a kukoricák voltak még künn.

Valahol Pelsőcnél elvesztette a mafla kis csikó a csörgőjét, hát kiszálltak Koskárnál egy csöngettyűt venni. Szépen szólt, de nagyon meghúzta őket a gazember. »Az unokáimnak is meghagyom — bosszankodott Mihály —, hogy Koskárnál soha ne vegyenek csengettyűt.«

— Ne ugrálj olyan nagyokat, fráter — pirongatta Körmöczy —, előbb még a nagyanyjukat kell hazahozni. Most még csak a gyűrűjét visszük!

A molyvánkai akolnál etettek, megadván a kétszáz forintját Kártonynak, aki azonban követelte az írást is: »Mert az írás nélkül, higgye meg a tekintetes úr, hiábavaló lenne a pénzt megadni.«

Mint hogy megint éjjel mentek arra, az öreg Kártony lámpást vitt a kocsí előtt egy darabon, míg a jó útra kiérnek.

— Ámbátor — jegyzé meg — üres itt már, csendes itt már minden, mióta a szegény Szurina bekerült. Erdő zivány nélkül, halastó hal nélkül egy fityinget sem ér.

Másnap harangszókor szépen hazaértek, harmadnap pedig már, mert így megy a világ, szelvében beszélték a környéken:

— Tudják-e, mi az újság? Eladó a Pálfa.

Pálfának hívják a kovárnoki 76. sz. tjkönyvben foglalt jószágot, mely a Marjászky Mihály nevén áll; egy órányira

fekszik a bogra-blonkai vasúttól és eladó a gazdasági fölszereléssel, vagy anélkül.

Hogy ki veszi meg a Pálfát, mikor még Bogárkára sincs vevő? Ezt találgatta a környék. Alkalmasint valami zsidó. Oh, de isten ellen való véték! Nem lesz már ebből az országból kutya se.

PÁVA A VARJÚVAL

ELBESZÉLÉS

1894

BEVEZETÉS

Dicsőséges királyunk, Mária Terézia alatt a Cselejthy grófi család kincseiről, gazdagságáról mesék keringtek. Harminc vármegyében voltak váraik, kastélyaik. Az ősök hosszú háromszáz éven szerezték össze e nagy vagyont, melyhez fogható csak a Rákóczi Ferencé volt egykor.

Mivel szerezték, hogy szerezték? Hát amivel a nemes emberek szokták szerezni. Kereskedő szerzi a rőffel, csizmadia az árral, ácsmester a gyalujával mindenki a saját szerszámaival.

A Cselejthy grófoknak is megvoltak a szerszámaik, amiket ott őriz a család az ősi fészekben, Obrocs várában; az egyik szekrényben a gyűrűket, a fegyvertárban a kardokat. Kardokat, melyekkel az apák verekedtek török ellen, kuruc ellen, ahogy jött (néha még a labanc ellen is); és jegygyűrűket, amiket a Cselejthy grófok viseltek a hitveseiktől cserébe. Ezek a gyűrűk még több vagyont hoztak, mint a kardok. Jól verekedtek a Cselejthyek, de még jobban házasodtak.

Ámbátor ezt csak a férfiakról lehetne mondani, mert ami a Cselejthy Johanna Mária grófnő híres házasságát illeti, az éppenséggel nem ebbe a kategóriába tartozik. Pedig éppen erről szól ez a történet.

A tűzrőlpattant özvegyasszony (gróf Marten Szaniszlóné) az újfalusi komor kastélyban töltötte a gyászesztendejét, ameddig nem illő fölmenni Bécsbe az udvarhoz. Gyászesztendő volt, de nem szomorú. Egy egész huszár-ezred feküdt Újfalun s a tisztek mindennaposak voltak a kastélyban. Ebédek, séták, vadászat, labdajáték járták folytonosan. Hús nyalka huszártiszt egyetlen asszony lábainál. Ilyen özvegyi állapot nem igen szokta az asszonyokat sirba vinni.

Hanem arra aztán annál alkalmasabb, hogy eltávolítsa őket a sírtól. Attól a bizonyos sírtól.

A szomorú grófné eleinte minden héten két misét szolgáltatott a megboldogult gróf lelkiüdvéért, aztán minden két hétben egyet. Végül pedig elmaradt az az egy is.

De hogy maradt el? — Hiszen éppen ez a mi történetünk.

I. A MÉLTÓSÁGOS EZREDES ÚR

Híres, nevezetes vitéz ember volt a hétéves háborúban gróf Waldeck Henrik. Egyik élet-írója, aki verses krónikákba rakta össze hősies kalandjait, azt mondja róla : »Az oroszán és bárány vére összekeverve folyt benne.« Nem terjeszkedünk ki csatáira, mi csak a bárányt fogjuk benne látni. Hős volt a csatatéren, de szelíd, mint a bárány, a női szalonokban.

Éppen ez kellett Mária Teréziának, aki szerette az ügyes katonákat, kik érte verekedjenek, és az ügyetlen udvarlókat, akiket ő házashasson meg.

Waldeck a háború végén egy huszárezred parancsnokságát kapta tőle, s a huszárezredet, messzeszámitó asszonyósszel, Újfaluba helyezte, ahol a szép Cselejthy Johanna töltötte a gyászestendejét. A magyarok azt kiáltották volt a pozsonyi diétán : »Vitam et sanguinem, sed avenam non!« Az »avená«-hoz nehéz volt hozzáférni. De a királynő kitalálta a módját. Kerek a karika-gyűrű, könnyen gurul. Nagy magyar birtokok fehér, puha asszonyi kezek útján osztrák főuraké lettek. Ha nem sikerült az elődöknek germanizálni a magyarokat, legalább a földjeik tanuljanak meg németül.

Waldeck gróf a negyvenedik esztendejét töltötte be : már nem volt fiatal, de csinos, daliás férfi, igazi lovag minden ízében, ama csillogó korszak erényeivel, hibáival.

Elindult a királynő kegyétől elbűvölve, ezredéhez. Útközben egy erdőn paraszt-suhanccal találkozott, aki megszólította magyarul. (Ezt a kalandját sokszor emlegette a gróf.)

- Álljon meg egy szóra, vitézlő uram!
- Mit akarsz? — kérdé szintén magyarul (mert magyar ezrednél szolgált eddig is és megtanulta a nyelvet).
- Meg van-e töltve a karabélyá?

Az ezredes meghökkenve nézett rá e különös kérdés után : nem rablóval áll-e szemben? De a fiú nyílt, jó arca, szép beszélő fekete szemei megnyugtatták.

— Mit akarsz a karabélyommal, édes fiam?

— Arra kérem alázatosan a vitéz urat, lőjön vele keresztül.

— Nyúlra, medvére már lőttem, de bolondra még nem. Ki vagy és mi járatban vagy?

— Nagy József a nevem, — mondá a legény szomorúan — s hogy mi járatban vagyok, kérdé a vitéz úr? Hát éppen abban járok, hogy nézegetem itt a fák közül, melyikre akasszam magamat. (Egy kötőféket húzott elő kopott kék dolmánya belső zsebéből.) Itt van a hozzávaló szerszám, de a golyóhalált jobb szeretném. Ne ordítson a szél énmiattam.

Waldeck gróf még egyszer megnézte a fiút. Igazi halál-elszánás volna az, vagy csak a szája jár?

— Miért akarod lerázni az életet?

— Míg elszunnyadtam az éjjel, a lókötékek elvitték a két békos lovamat. Hát mit csináljak én most már a lovaim nélkül, hogy kerüljek az apám ábrázata elé?

Hm! Ez engem akar könyörületre indítani, hogy egy pár aranyat dobjak neki — gondolta magában az ezredes ; — lássuk csak, megteszem a próbát.

A gróf kihúzta karabélyát a kápából.

— Igazad van, fickó ; belátom a dolgot. Hunyd be hát a szemedet, hadd lőjelek agyon.

A fiú behunyta szemeit. A sárkány tompán csettent, a gróf célzott, a lövés eldördült, de csak arcizma se rándult meg a legénycsének. Ekkora halálmegvetésről még Waldeck Henriknek se volt fogalma.

— Ember vagy a talpadon, Nagy József. Kár volna ilyen bátor gyerekért. A levegőbe lőttem. Jer, magammal viszlek huszárnak.

Nagy Józsi a fejét rázta

— Azzal az én apám két lova nem kerül meg!

— Apád nem fogja tudni, hova lettél.

— De én tudni fogom, hogy ő mivé lett. Apró testvéreim vannak otthon, akiknek az a két ló szerezte a kenyeret.

— Apád tehát szegény parasztember?

66

Kinnach László rajza.

— ÉN TARTOM A GRÓFNÉNAK A PAMUTOT. 9

Páva a varjúval (Vasárnapi Ujség, 1894)
Kinnach László rajza

Munkácsy László rajza.

A GRÖF NÉ IS ODANYÚJTOTTÁ LÓHÁTROL AZ Ő KEZELÉSÉÉÉ.

Páca a varrival (Vasárnapi Ujság, 1894)
Kinnach László rajza

— Szegény, nagyon szegény ; fuvarból tengeti magát, de nemesember.

— Mennydörgettét, azt mindjárt gondolhattam volna. Amit mondtam, mondtam ; magammal viszlek, Nagy József, s a két ló helyébe küldök az apádnak két remondát. Jó lesz ? Jössz-e ? Én gróf Waldeck vagyok !

Erre a szóra aztán egyszerre meglágyult a fickó kemény arca, s szemeiből a könnyek eredtek meg :

— Megyek a méltóságos urammal, akár a világ végéig.

Így került Nagy Józsi a regimentbe ; maga a méltóságos ezredes úr hozta Újfaluba. (Nem tudta még akkor, milyen veszedelmet viszen.) Szép, pingálni való huszár lett belőle, mikor kiöltöztették. Hát még mikor a lóra ült ! Majd megbolondultak érte az újfalusi leányok ! Hát még a menyecskék ! Vasárnap reggelre mindig friss bokréta volt a csákJója mellett, mindig más fehér kéz kötözgette.

Minthogy a betűvetéshez értett, csakhamar káplár lett belőle és az ezredes kedvence ; ha szóval kellett valamit üzenni (az ezredes pedig nem szerette a sok firkálást), mindig a Józsi ment : »Eredj fiam a kapitányhoz, mondd meg neki, vizsgálja meg ma délután a muníciót és tegyen nekem jelentést !« »Szaladj át Józsi a kastélyba, mondd meg a méltóságos asszonynak, hogy köszönöm a meghívást, elmegyek este.« Vagy pedig : »Vidd el ezeket a francia könyveket a grófnénak !«

Egyre sűrűbb lett az érintkezés a grófné és az ezredes közt. Jól kieszelte ezt ott fent Bécsben a nagy királynő. Egy félév múlva már alig győzte hordani az üzeneteket Nagy Józsi.

Nagy Józsi szívesen ment, mert amíg a grófnéhoz bejuthatott, addig elég alkalma nyílt künn az előszobában legyeskedni a frajlákkal. Kivált a Borecsa volt köztük nagyon takaros, s nem is haragudott a kutyaházi, ha a csinos káplárgyerek megcsipkedte.

Az előszobák szerelme gyorsabban nő, mint a palota-termeké. Itt fejlesztő napfény süt : az őszinteség ; amott langyos, előkelő szobai temperatúra lassítja az érlelést. Az előszobai szerelem története majd mindig egyforma.

Józsi ráhág a Borecsa szoknyájára vagy legalább belebotlik a Boriskába. Boriska ránéz durcásan, dühösen.

— Ügyetlen fatuskó! (Ügyetlen? Hogyisne? a legügyösebb legény az ármádiában.)

Mikor másnap jön, messziről kiáltja: »Közel ne jöjjön hozzám, mert megint összetapos.« De bizony csak éppen azért közelibe somfordál Nagy Józsi s csintalanul meghúzogatja a varkocsát. (Be gyönyörű gazdag fonat!)

— Menjen, mert a körmire ütök. No, nézze meg az ember!

Következő alkalommal már a szép kövér nyakát csípi meg Józsi. Borcsa se rest, megfordul sebesen, mint a karika, s nyakon teremti a »szemtelen embert«. Egy nyaklevest pedig nem moshat le a huszárról egyéb, csak a vér vagy a csók.

Hát persze, hogy csók lett belőle; először egy, aztán kettő, végre talán tizenkettő. A huszár összekarmolt képpel kezdett a kastélyból visszajárni. Olyan sebek, amiknek nincsen túrja, csak virágja. Waldeck gróf megkérdezte:

— Te valami macskára tettél szert, Józsi?

— Van valami a dologban — felelte szemérmatosan a huszár.

— Iromba-e vagy szürke? — kötekedett vele a méltóságos inháber úr.

— Takaros jószág, szép a szemnek!

— Ösmerem?

— A méltóságos asszony frajlája, a Borcsa.

Az ezredes ijedten kiáltott fel:

— Mit szól ahhoz a grófné, te szerencsétlen!

— Semmit. Hiszen most már egy pár nap óta ő a *gvargyián*.

— A grófné a gvardián? — csodálkozék Waldeck gróf. Miféle bolondokat fecsegsz összevissza!

— Hát olyanforma, mint a bakter a faluban, aki arra vigyáz, hogy a tűz ki ne üssön.

— Nem értem.

— Úgy áll a dolog, jelentem alássan, mikor a grófné észreveszi, hogy a cselédszobában vagyok a Borcsánál, ő maga is átjön vigyázni, nehogy valami kár essék bennünk.

Az ezredes föl kacagott:

— Aha! Gardedámot akartál mondani. Tehát a grófné is veletek van?

- Én tartom a grófnénak a pamutot.
- Nos, és hogy tetszik neked a grófné?

— Majdnem olyan szép, mint a Boreza. Különösen az arca.

— Igen, az arca — tette hozzá fölesillanó szemekkel az ezredes.

— Oly patyolat-sima, hogy a szúnyog is megcsúsznék rajta.

Waldeck sóhajtott és nevetett egyszerre. Hogy a grófnénak még aznap elmondta a huszáros bókot, az onnan világlik ki, mert a méltóságos asszony mindjárt másnap elkezdett a Józsi káplárral kötekedni: »Mit mond kend ahhoz, hogy ma egy sánta szúnyogot fogtam a képemen; mind a két lába ki volt ficamodva.«

Az újfalusi kastély úrnője kétségkívül kacér volt. Junói természetét, arcának havát, rózsáit, szemeinek kökény feketeségét versben énekelték meg a bécsi költők, s híre járt mindenütt, ahol otthonos az udvari pletyka, hogy Mária Terézia azért küldte az újfalusi száműzetésbe, ne előlgessen neki a palota-termeiben.

Lehetetlen, hogy ne lett volna hiú. A hiúság pedig a legéhesebb fenevad. Annak minden napra kell táplálék, s az a természete, hogy nem igen válogatós az elegekben.

Hegyes nyilai voltak a grófnénak s élt velök bőségesen. Nem csoda, hogy sok sebet ütött, de a legnagyobbat a Waldeck gróf szívéen. Észrevétlenül tört bele a nyíl hegye. Maga nem tudott még róla, de a tisztikar már susogta (s azért lett őnekik savanyú a szőlő).

Meghagyták a szép asszonyt Waldecknek, mint valami becses hadizsákmányt, amelyre a parancsnok teszi a kezét. Tilos az idegeneknek.

Waldeck gróf nem értett ahhoz a stratégiához, mellyel az asszonyokat kell meghódítani; se rekognoszcirozni nem tudott, se a taktikája nem volt kielégítő, csak az ellenség bűvös erejét érezte, de a magáéről nem tudott számot adni. Habozott ok nélkül és föllendült szinte ok nélkül. Valóságos diákszerelme volt az övé.

Vajon volt-e már szerelmes valamikor? Alkalmasint nem volt még. Mars miatt nem fért a közelébe Ámor. De ha

volt is, ha ez utolsó szerelme is, nem vettétek-e még észre sohasem, hogy az utolsó szerelem nem a közbülesők folytatása, hanem az első szerelemé. Az ősz utolsó sugára a tavasz első napfényéhez hasonlított. Ugyanaz a szűz mosolya az égnek mind a kettő.

Az ezredest, amióta szerelmes lett, elfogta olykor a kishitűség. Napokig barangolt az erdőn, s leszállt a lováról, ha egy szép virágot látott az út mellett. Milyen fecsegőkké lesznek ezek a virágok, hogy még a méltóságos inháber urat is meg merik szólítani az erdőn. Ha madárfészkeket romboló fiúkkal találkozott, lekérlelte, pénzzel megvesztegette őket, hogy ne nyúljanak a fészkekhez. Hát igaz lehet az, hogy ez valamikor eleven burkusokat aprítgatott a kardjával?

Hol lehangolt volt, hol füttyörészett vígan, nem tudott a jókedvével mit csinálni; hozzá kérte kölcsön az egész tisztikarét, s olyan dáridót csaptak hébe-hóba, hogy a környék arról beszélt egy hétig. Sokszor állt azon a ponton, hogy nyilatkozik; egész éjszakákat virrasztott át, kigondolva, megállapítva a formát. Édes-kínos foglalkozás volt ez. Fantáziájának ezer bokra támadt, s mindenik bokornál száz pillangó rajzott. Tervek, ötletek, gondolatok. Ezt mondom, azt mondom, így kezdem, úgy folytatom. . . erre ő azt feleli. De hátha nem azt feleli? Elfogta a kétség. Hess, színes pillangók! Elgondolta, visszaidézte a szép özvegyasszony minden szavát, nézését, mosolyát, ásitását; felboncolta, mit jelenthetett; szívéből fakadott-e vagy csak a hamiskodásából? Egész raktára volt ezekből. Ha innen nézte emlékeit, csecsebecsét, ránevettek, szívét csiklandozták, vérét bizsergették, ha amonnan nézte, rávigyorogtak gúnyosan és a hideg futott végig a hátgerincén. Reggelre mindig úgy ébredett fel, hogy nem tudta, mihez kezdjen: bátortalanul reménykedve, a boldogtalanság édességével. (Már az igaz, hogy finom bordában szövö a gondviselés ezeket az asszonyokat.)

Minden este azzal feküdt le, hogy holnap lesz a döntő nap. Olyan volt, mint a bátortalan gyerek, aki biztatja magát: »a macska fél, de nem én«, reggelre azonban mindig úgy ébredt fel, hogy ő félt, nem a macska.

Az efféle jellem nem tud vallani szerelmet, ha szerct. Vagy szavai vannak a szerelemre, vagy szerelme van szavak nélkül.

Nem is lett volna ebből a regényből soha semmi, ha közbe nem jön a véletlen, a szerelmeseknek ez a hú pajtása. Ez az ugrifüles, ez az elmés vén lurkó, a véletlen, ki annyi bajt csinál.

No, de nem szidom meg, — hiszen nekünk, beszély-íróknak is jó emberünk.

II. MIBEN FOGADTAK A GRÓFNÉ ÉS AZ EZREDES?

Ebben az időben kezdte meg Mária Terézia a lóversenyeket, persze csak embrióban. A katonatisztek lovai futottak Laxenburgban. Még akkor az vékony mulatság volt a mai versenyekhez képest, de mert az udvartól jött, kivált Magyarországon mindenütt utánozták. Mert a magyar ember lelke két rekesztékből áll, mint ama furfangos kulacsok, amelyekből veres bor folyik, de ha a nyakuknál egy másik rügót nyomunk meg, ugyanaz a kulacs a fehér bort ontja. A király szeszélyétől függ csak, hogy a magyarság a lojalitástól áradozzék, vagy hogy a rebellis rekeszték csapját hagyják-e nyitva?

Természetesen Újfalun sem maradhatott el az előzködés pünkösdi napján. Cselejthy grófnő palotahölgy volt, s ha a királynő pelyhesen vette volna fel a szoknyáját, ő is pelyhes szoknyában járt volna.

Még lovat is nevelt a méltóságos asszony, amelyik a tisztékével fog futtatni. Gyönyörű pej kanca volt a pozsonyi Pálfi-ménésből, vékony formás lábú, kislejű állat, orrlyukainál, hasánál átpiroslott a nyugtalan, tüzes vér. Mucinak nevezte és minden áldott reggel tulajdon kezével adott neki a zab mellé cukrot.

A park végében, túl a malmon, volt az előzködés, mely iránt roppant érdeklődés nyilvánult. Ott volt a környék apraja nagyja; a főnemesek három vármegyéből, Pozsonyból a huszártisztek lóháton, köztük az inháber: gr. Brunsvik János.

Maga a szép grófné a táncoló Mucin vonult ki a tiszték társaságában, s kötekedve mondá útközben Waldecknek:

— Na, mibe fogad velem, ezredes, hogy az én Mucim megelőzi az ön vasderesét?

— Amibe parancsolja — felelte vígan az ezredes.
— Meg ne bánja aztán — nevetett a szép asszony kígyómosolygással.

— Hát mibe? — sürgeté az élénken.

— Lássuk csak! Hadd gondoljam ki... Hát igen; ha az ön lova lesz az első, akkor én tartozom önnek teljesíteni három kérését; ha pedig az enyém győz, akkor én diktálok három parancsot.

Hát iszen csak éppen ez kellett Waldecknek. Megdobbant a szíve örömeiben. Erre a véletlenre várt ő, hogy éretten hulljon ölébe az alma. Ha ő kérhet három dolgot, mit teljesítenie kell a grófnőnek, bizony közte lesz a háromnak az az édes egyik; s ha a grófnő kér hármat, — abban is ott lesz az...

Széles, domború melle kitágult, kéjjel szította be a tavaszi levegő balzsamát. A karcsú, magas topolyfákról, melyek a rétet körülszegték, nyájasan csiripelték a verebek: »Jó reggelt, ezredes úr, jó reggelt!«

— Itt a kezem, grófné. Áll a fogadás!

A grófné is odanyújtotta lóhátról az ő kezecskéjét s amint a két kéz összefonódék, a finom harmatujjak mint virágindák a karók közé, a grófné odaszólt tréfásan a pozsonyi inháberhez: ^

— No, most már üsse szét kegyelmed, ha tudja.

Amire Brunszvik gróf, mivelhogy a lovaik miatt, ő maga is lovon ülven, hozzá nem férhetett a kezeikhez, nagy hirtelen kirántotta a kardját, tisztelgett vele hódolatteljesen a grófné felé s aztán a lapjával megfordítva, lassan, gyöngéden leereszté a kezeikre:

— Szent a fogadás!

A versenytérhez érve, a grófné leszállt a lováról és átadta a lovászának, Beregi Jánosnak, aki legott sietett róla leszedni a női nyerget; a Waldeck vasderesére Nagy Józsi káplár ült.

Sorba felállottak a lovasok, a Pozsonyból jött huszártisztek és a környékeliek, tizennégyen szám szerint.

A grófné, kinek számára hadias sátor volt verve a dombon, aranyos kopjára feltűzött smaragd-zöld posztófüggönyökből, egy kis sárga-fekete zászlót tartott a kezében.

Gyönyörű, nemes alak volt, hosszú kígyózó szoknyában, habos mennyszinű selyemből, gránátpiros bársony ujjaskában. Ilyenképpen festik a piktorok fölséges édes hazánkat asszonyi formában.

Hungária ez! Csakhogy mit keres kezében a sárga-fekete jelvény? Vagy hogy éppen ezért Hungária. Az akkori.

A kürtös megfújta trombitáját, a lovasok egy vonalba igazodtak. Egy nyúl kiugrott a közelfekvő búza-táblából s amint szétnézett a szegény tapsifüles, egy nagy ember-gyűrűben találta magát.

— Hahó, ohó! — riogatták a parasztok.

A szegény állaton erőt vett a rémület. Megállt, hegyezte a füleit, majd ármányos ésszel nekirohant a lovasoknak s egyenest a gróf Waldeck lovának lábai alatt menekült el a kölesvetésbe.

— Átkozott nyúlja — dörmögött Nagy Józsi. — Talán az ördögök küldték most.

A grófné mosolyogva fordult Waldeckhez :

— Rossz jel kegyelmedre nézve, óbester uram!

Waldeck gróf visszamosolygott boldogan. Ej, mintha nem volna mindegy, akár az ő lova jön be előbb, akár az asszonyé.

Végigtekintve a huszárok lovain, nem látszott rajtuk valami nagy jóllét; a tavalyi înséges takarmány és zabnélküli esztendő annál inkább. Hiszen obból az esztendőből maradt fel ránk a siránkozó párbeszéd a ló és gazdája közt

»Nincsen széna, nincsen abrak,
Édes lovam, agyoncsaplak.«

Mire a ló meggondolja magát és enged valamit a kosztból :

»Ne csapj agyon, édes gazdám,
Kitelelek a zab-szalmán.«

Éppen erre a nótára hegyezi már vonóját Cserka Gazsi és bandája, kik oldalvást vannak felállítva a sátornál, s olyan feszülten lesik az úrnő kezében a zászló mozdulatait, mint a lovasok. Mert erre a jelre megiramodnak a lovak s felharsan a zene.

Íme megvan a jel!

Az úrnő háromszor egymás után meghajlította a zászlócskát. Ideges hullámvás fut át a tömegen. — »Hurrá!« — kiáltják a huszárok. — A tizenégy ló száguld lovasával, mint a fergeteg. Most itt vannak, már ott vannak, hol egy-egy gomolyban, hol kibontakozva egyenként. — Ki van elől, ki van hátul, teljes lehetetlenség felösmerni; a mente-ujjak egyformán úsznak a messzeségben, a csákók forgói egyformán lengenek.

De fölösleges is volna leírni az egész versenyt, mikor a mi tárgyunkhoz csak az tartozik, hogy a grófnő veszett; Nagy Józsi előbb ért be a sátorhoz az inháber lován, mint a grófnő lovásza a Mucin. Ki volt pirulva, fekete szemei ragyogtak a diadalérettől, s amint csákóját levette, csupa csapadék volt a haja, de a lóról is csurgott az izzadság.

— Derék gyerek vagy, Józsi fiam — kiáltá eléje kitörő örömmel az ezredes.

(— Bizony nagy fülesbagoly vagy — dünnyögte magában a szép asszony a vakító fehér fogai közül. Szeretett volna beleharapni Nagy Józsiba. Duzzogott, bosszankodott.)

Az óbester, aki még ha akarta volna, se tudná levenni róla a szemeit, méltán megütődék tündöklő arcának nagy beborulásán; mert hiszen olyan mindegy, hogy ki nyert, ki veszett. Ő is csak azt fogja kérni az asszonytól, amit az asszony kérne tőle. Vagy talán?...

Nem volt ideje tovább szólni a kételyt, mert a szép kis grófné odapattant hozzá, meghajlott a térdében, pajkos engedelmességgel, enyelgő alázattal leereszté a fejét, s kacér gyermetezséggel behunyta a szemeit.

— Itt vagyok, uram, alázatos szolgálója. Várom a három parancsot.

Waldeck szinte megzavarodott a szerencséjétől a döntő pillanatban. Elvörösödött, erei megduzzadtak a halántékain, a nyelve pedig sehogy se akart indítani.

— Hamar, hamar, óbester uram. Ne remegtessen unnyi ideig! Láthatja, hogy félek. (S kedvesen utánozta fogáival a vacogást, leeresztett karjaival a didergést.)

Az óbester ajkán ott lebegett már komoly érzelmeinek szóbokrétája: »Én csak egyet kérek öntől, legyen nőm, több

óhajtásom nincs a világon«, de a grófnő csintalankodását fölébresztették gyanakodását és féltékenységét (mert ezek egy ágyban szoktak aludni), s különben is aranyat érő ötletet támadt: kitérő út, de mégis egyenest a célnak vágó.

— Hallgassa meg a grófnő kegyesen első kívánságomat.

— Hallgatom, vitéz óbester uram.

— Mondja meg nekem a grófnő, hogy mi lett volna az ön három kívánsága, ha ön nyeri meg a fogadást?

— Ah! — szisszent föl Martenné meglepetve a fordulattól. — Ez az ön első kívánsága?

— Ez.

— Ön nemcsak kíváncsi, édes gróf, hanem egy kicsit ravasz.

Pedig nem a ravaszság, nem a kíváncsiság súgta Waldecknek ezt a gondolatot, de az óvatosság. Csiga-biga, nyújtsd ki szarvacskádat! Előbb te, aztán én . . .

— Megfordult a kocka. Most már én hallgatom, kegyelmes asszonyom.

— Bolondság! Én akármit mondhatok három kívánságom gyanánt. Mi biztosítja, hogy az igazit mondom?

— A Cselejthy-címer körirata — felelte az ezredes — »Virtute et veritate«.

— Ej, az asszonyok erkölcstana és bibliája más, mint a férfiaké. De van nekem egy jó tanácsom, zálog az őszinteségre. Ígérje meg, hogy a három agyonütött kívánságomat mégis teljesíti. Ez az egyetlen biztosíték, édes gróf, hogy az igazi fiókok nyílnak meg. Nos, teljesíti?

— Lovagi szavamra fogadom, föltéve, hogy hatalmamban áll.

— Természetesen. És van még egy föltételem ráadásul.

— Ha már elkezdte a diktálást a legyőzött, hát isten neki, csak diktáljon.

— Nekem is három kívánságom van, a grófnak is; ez ugye összesen hat kívánság? Ezeket én úgy kívánom felosztani, hogy minden napra jusson egy az ebédhez. Ennél fogva hat napig szívesen látom a tisztikart és az összesereglett vendégeket ebédre.

A boldogságban úszó Waldeck gróf közbeszólt:

— Téved, grófné, csak öt kívánság van már hátra.

Mire azonban rögtön letorkolta tréfásan gróf Brunsvik :
— Mi hat napot hallottunk, hatszor jövünk, punctum.
Az ördög vigye el a fősvénységedet. A kész falatot is kihúznád
az ember szájából.

A grófné mosolygott :

— Lehetséges, hogy a hatodik ebédre is akadhat valami
mondani valónk.

S kedves arca rejtélyes ködbe burkolózék. . .

— Mennydörgettét! — mondta az őszhajú Brunsvik. —
Bár addig tartanának e bohóságok, mint a Seherezade regéi.

III. A MEGHÁMOZOTT ASSZONY

A grófné nagy udvart vitt, tömérdek cselédet tartott. A régi ördögök (a mesék szerint) rábízták a szolgálókra, hogy összekevert mák, lóhere és kölesmagokból válogassák ki az egyfajtájút, az új ördögök pedig, úgy látszik, megfordították a feladatot, rábízáván a magyar urakra, hogy a világ összes fajait keverjék össze. Francia volt Újfalun a szakács, angol volt a lovász, hollandus a kertész, cseh a jáger, sőt még magyar cseléd is akadt a háznál. A kastély mögötti melléképületekben különféle mesteremberek laktak. A grófnénak volt saját cipésze, saját ötvöse, saját szíjgyártója, szabója, kerékgyártója, akik rendes konvenciót húztak, leginkább természetben. Az úrnó délelőttjét azzal töltötte, hogy sorba járta valamennyit s nézegette a munkájukat. Mind neki dolgoztak reggeltől estig. A csizmadia cipellőket varrt szattyánból, karmazsinból, selyemből ; a kovács ezüst patkót vert a kedvenc paripa lábára ; a szíjgyártó korbácsot font, ha egyéb dolga nem akadt ; a szabó a Bécsből érkező drága szövetekből divatos szoknyákat szabott, amelyeket (Viganeau kisasszony, a Bécsben szereplő francia táncosnő után) *viganónak* neveztek.

Nagy fény volt a külső megjelenésében. Ha az úrnó kikocsizott, tizenkét lovas kísérté s két kengyelfutó, kiket gyermekkoruk óta futásra neveltek, kiszedvén lábszáraikból a vastagabb inakat. Mikor ebédhez ült, hat ágyúlovás hirdette a környéknek ; ha a templomba megindult vasárnap, mind a három harang egyszerre kondult meg a toronyban. Egyszóval, akkoriban érdemes volt nagy úrnak lenni ; ámbátor még ma se kellemetlen.

De azért egy ilyen kastélyos asszony korántsem volt afféle regényeket olvasó, a díványon heverésző, ideges, mi-

haszna lény, mint a mai előkelő dámák. A szép Johanna grófné például soha életében *nem vágta a körmeit*, ami nem azt akarja jelenteni, hogy azok ennél fogva hosszúra nőttek, hanem hogy elkoptak a munkában : gyomlált, hímzett, font, még vasalt is. Persze mind a maga mulatságára, gyönyörűségéből. Mikor az aratóit megnézte, utána is vittek egy kis ezüstnyelű sarlót, odaállott egy kicsinyt a sorba, és a legszebb legény szedte utána a markot. Hát nem volt ez nagy multság? A befőttjeit maga csinálta, mindennap megjelent a konyhában, megkóstolta az ételeket, javított rajtuk, ebben sok ecet van, amabban kevés só. Sarjúgyújtéskor maga vitte vállán a filigrán gereblyét, amit remekbe csinált az asztalos.

Hát még a kender, az *asszonyok füve*! Az aztán az élvezet, a kenderrel pepecsélni. Minden esztendőben a keze munkájával előhozni egy oltárterítőt a templomnak s egy abroszt az asztalra : maga nyítte, beáztatta, szárította, tilolta, héliholte, fonta, szótte, fehérítette ; nem volt szabad másnak hozzányúlani.

Nagy vendégségeknél ilyen abrosz került az asztalra s az ilyen abroszra legalább egy ételt ő főzött ; hogy melyiket, azt a vendégnek illet kitalálni, agyba-főbe dícsérni, kétszer-háromszor megrepetálni.

Ama nevezetes ebédek elsején, melyekre a lóversenyek urait hitta meg, például a rétes szülte a legnagyobb elragadtatást ; igaz, hogy jó is volt, ki volt nyújtva finomra, kisülve porhanyósra, de nem annyira ez tette olyan jóvá, mint inkább az udvarmester aremimikája. Bezzeg, rögtön kitalálták, kinek a kis keze gyúrta.

Hanem ez nevezetes ebéd volt, vétek volna ennél sok szót fecsérelni a fogásokra, sőt a nevezetes rétesre is (hiszen holnap is ebéd lesz!), ma mindenki a fogadás eldöltére volt kíváncsi, s mihelyt a feketekávét betálatták, egy percet se akart veszteni gróf Waldeck, odafordulván a szép asszonyhoz :

— Halljuk tehát végre, hogy a háromból mi lett volna a grófné első kívánsága?

Mélységes csönd támadt. Csak azok a csacska kis kanalak csörögtek egy kicsit. A szép menyecske egykedvűen látszott szüresölni a kávéját, s hanyagul, majdnem szórakozottan felelte :

— Az első? Oh, az igen egyszerű, kedves ezredes.

S aztán vontatott hangon folytatá :

— Arra kértem volna kegyelmedet, hogy ezt a Nagy Józsefet nevezze ki hadnagynak.

Az inháber könnyedén hajtotta meg magát.

— Ezennel kinovezem hadnagynak!

Nagy József, aki a grófi inasoknak segédkezett, menten elejtette erre örömben az ezüst nagy tálcát. A csészek, ibrikék szétgurultak, összetörték.

Johanna nevetve mondá Nagy Józsinak :

— No, semmi az. A tálcá eltalálta, hogy immár nem a kegyelmed kezébe való.

S ezzel egy üres széket mutatott neki messze lent az asztalnál :

— Üljön le közénk most már, tiszt uram!

No, ez bizony, akárki mit mond is, kedves jelenet volt. Nagy Józsi tisztességtudással előbb odajárult az úrnő kezét megcsókolni, csak azután telepedett az urak közé, akik parolát fogtak, poharat koccintottak vele, miközben dícsérték a Johanna grófnő jó szívét, aki így megsegít egy szegény ördögöt.

Magának az ezredesnek is tetszett a jó ötlet.

Előkelő gondolat volt tőle, neki, a legyőzöttnek, a győztes paripa lovasát jutalmazni. Ezek azok a finom griffek, amikhez csak azok értenek, akik az udvar levegőjét szítták. Egy kicsiséget kérni, de az is formás és kifejező legyen. Akár csak azt mondaná ezzel : »Íme, nem haragszom rád győzelmédért, Waldeck, megteszem a legényedek hadnagynak.«

Reménye nőtt, egyre nőtt, alig várta a másnapi ebédet. A fekete kávénál fojtott hangon intézte újból a kérdését :

— Mi lett volna a második parancsa?

Johanna szemérmesen pillantott az ezredesre, s kisilányos zavarral szólt :

— Hogy a Nagy József hadnagyot nevezze ki főhadnagynak.

Az inháber meglepetve lépett hátra.

— De hisz az lehetetlen — pattant fel. — Az én ezredemben lehetetlen!

— Tudom, uram, a szabályokat — folytatá nyugodtan a grófnő —, de más inháber más ezredbe a kegyelmed

ajánlatára kinevezheti, s minthogy éppen itt látom Brunsvik grófot . . .

Az öreg Brunsvik élénken közbevágott, deres bajuszát megpederítve :

— Aki ezennel kinevezi Nagy Józsefet a saját ezredéhez főhadnagynak — s ezt azon melegeben meg is indokolta —, mivelhogy én rajtam fát is vághat ked, szép hűgomasszonyka.

Az újabb kívánság nagy feltűnést keltett az asztalnál, s különös megjegyzésekre adott alkalmat. Imitt-amott kétértelmű mosolyok csillantak meg az arcokon. Hm, hm! No, no! Hja, hja!

Az öreg Olgyay, a pozsonymegyei alispán, kedélyes öreg úr, hamiskás hunyorgatással súgta a szomszédjának, Bittó Pálnak :

— Immár vetkőzik belőle az asszonyi állat, Pali öcsém.

— Ugyan, ugyan! — rázta a fejét Bittó Pál. — Hiszen ha volna benne valami, nem helyeztetné át a pozsonyi ezredhez.

— Vigyázz! Nem ösmered még te az asszonyok és rókák járását.

Csak Waldeck úr vette katonás közönnyel. Egy kis szeszély, ravaszság az egész, mint mikor a furfangos játékos két értelmetlen vagy éppen együgyű húzást tesz elsőbben a sakktáblán, hogy az ellenfelét zavarba hozza. Igaz, hogy a mai dolog egy kicsit banalitás, elég lett volna NagyJózsiból egy sütet is, de nem tesz semmit : elvégre is három kívánságból csak egyik lehet az a bizonyos, az igazi, s ha azt tenné elsőnek, hova maradna az ingerkedés poézise? Az ezredesben, ami pedig sohasem volt, nagy önbizalom támadt. Semmi kétség, a szép asszony csak bolondozott eddig. Hiszen a cukorkát is üres papirosokba takargatják előbb . . . Majd holnap, holnap!

Alig várta azt a holnapot. Egész éjjel nyugtalanul hempergett ágyában, a szemét se hunyta be. Reggel korán ébredt. Íme, megvirradt a döntő nap, a harmadik, az utolsó kívánság napja.

Lassan telt el a délelőtt, a verseny utolsó napja. Ott se történt semmi különös, csak éppen hogy az öreg Brunsvik alatt megbokrosodott a ló, levetette s a lába megmenyült,

kificamodott a bokánál, melyet nyomban ott a helyszínén ápolás alá vett Nyirkó János, az uradalmi doktor, kifogván a türelmetlen gróf Brunszvikon, aki mennyre-földre esküdözött, hogy keresztüllövi, ha hozzányúl:

— No, hát nem nyúlok hozzá, nem bántom, csak éppen látni akarom — esküdözött a doktor.

Az ezredes káromkodott s hasonlóképpen esküdözött, hogy az ő lábán semmi látnivaló nincs, éppen csak olyan láb az, mint a többi ezredesnek a lába, ha el van menyülve. De a tisztek könyörögtek neki, persvadeálták, mire az öreg alkudozni kezdett, hogy nem lenne-e az is elég, ha az egészséges lábát mutatná meg a doktornak, — mert arról könnyebb lehúzni a csizmát.

Nagynehezen engedett, s a doktor csakugyan nem nyúlt hozzá, hanem az ezredes nagy bámulatára a lábhoz hajolva fújni kezdte s a leheletével melengetni, miközben ezeket mormogta lassan, a szótagokat ropogtatván :

»Menyülés, menj helyre,
Úristen, vidd helyre!«

Az ezredes nagyra meresztette a szemeit, hogy mi lelte a különben komoly Domine Nyirkót. Annyira mulattatta a doktor furcsasága, hogy rajta felejtette az esztét: Az pedig ravaszul csak újra elkezdte dúdolni

»Menyülés, menj helyre,
Úristen, vidd helyre!«

S ekkor hirtelen belekapva, egy merész rántással, egyszerre elkiáltotta magát :

»A mennydörgős ménkö
Hozott ilyen rossz helyre.«

Az ezredes felordított, de már későn volt, rá volt szedve, mert akkor újra a régi jó helyén volt a lába.

Egyéb zavar, mondom, nem történt. Azaz, hogy ez se zavart meg semmit, mert az öreg inháber emiatt bizony el nem engedte volna még csak az ebédet sem ; egy guruló széken vitette magát az ebédlőbe, ahol ma pattan ki a harmadik kívánság: Hiszen többet ér ez a királyné színházánál is.

A feketekávénál már szólni se kellett gróf Waldecknek ; maga a türelmetlen asztaltársaság követelte :

— Halljuk a harmadik pontot! Halljuk, halljuk!

A grófné mosolyogva nézett Waldeckre :

— Megengedi, óbester uram?

Az halvány volt, mint a félénk pattantyús abban a percben, mikor az ágyút elsüti. Némán, lankatlan intett igent a fejével.

— A harmadik kívánságom az lett volna — szólt a grófné a templomi csöndben, bátor, csengő hangon —, hogy ezt a Nagy József főhadnagyot nevezze ki kapitánynak!

Az inháber ijedten kapta el a fejét, mint valami golyó-bis elől. A vér eleinte a fejébe tódult, a halántékaik lüktettek, azután oly fehér lett, mint a fal.

— Jól van — szólt rekedtes hangon. — Ezennel visszahelyezem Nagy Józsefet kapitánynak.

A szép asszony felkelt s egy pukedlit csinált az inháber előtt, olyan ártatlan, szelíd arccal, mint egy zárdanövendék, aki egy tankölményt szavalt el.

— Íme, uram, ez volt az első kívánsága. Remélem, ki van elégítve?

Az ezredes dadogott valamit, az urak ellenben különösen mosolyogtak. (Köszönöm szépen az olyan kielégítést.)

— Kegyetlen kutya — súgta most a Waldeck titkába beavatott Bittó Olgyaynak.

— Dehogy az, öcsém, dehogy ; sokkal inkább szerelmes macska.

Ebéd után labdajáték volt a kastély-kertben. Johanna Waldecknek nyújtotta karját visszajövet s mikor a vendégek elváltak, kedélyesen kiáltá utána :

— Holnap jön a második kívánsága, gróf. Álmodjon valami szépet és gondoljon ki magának valami olyat, ami nekem sem rossz.

Az inháber egy kis szarkazmussal jegyzé meg :

— Persze olyat, mint az első volt, a grófné kívánságai-ból összetéve.

— No, ne ijesztgessen!

És megfenyegette a napernyője nyelvél.

»Valami olyat gondoljon ki, ami nekem se rossz«. Ez a mondat úgy pislogott ki a mai nap eseményeiből, mint a sötét erdőből kicsinyke pásztortűz. Biztatta az ezredest, csillogott, fénylett előtte. Hátha mégis őt szereti? Hátha csak nem merte magát megkínálni. A férfié az első lépés. Hiszen az asszonytól már a célzás is elég, hogy gondoljon ki valami olyat, mi mindkettőjüknek jó.

Hiszen éppen ilyet gondolt ki, de nem fog-e vele felsülni?

Míg az inháber ezeken töprengett, addig már a hideg nézők tisztában voltak vele, hogy mindez kosarat jelent. A pletyka megindult. A szegény gróf Waldeck hogy megjárta! Résztint nevettek rajta, részint sajnálták. De annál inkább szapulták az asszonyt. Oh, nincs abban annyi szemérem sem, mint a mákszem! Borzasztó az! Ilyen úri dáma, egy palotahölgy, így viсорítja ki a foga fehérét! Hát ér a nevelés valamit? Nem ér. Ki hallott már valaha ilyet! Három nap alatt kapitánnyá avanszíroztatja a fickót! Úgyan mi az ördögöt akar vele? S hogy megnőtt az ipsének a szarva. Peckesen jár, csörteti a kardját, hetykén pengeti a sarkantyúját és az orrán keresztül beszél, mint egy elbizakodott princ. A Borcsa szeretőjéhez hozzá se szól azé ta. Hja, így van az, ha hernyóból gubó lesz!

Hanem iszen az ezredest se övezi ám szálmakötéllal a derekát. Megfelel magáért. Tromfra csak tromf jöhet. Ha a grófné három kívánsága ilyen különös volt, tudni illő, hogy most már az övé se lehet szőrmentes. Pedig még kettő van hátra.

Az egész egybegyűlt úri világ lázas kíváncsiságban égett, hogy a következő ebédnél mit követel majd gróf Waldeck? Lesz-e fullánk, tövis az értelmében, vagy pedig a szívét tálalja ki? No hiszen, az volna még csak a spektákulum.

Sem az egyiket nem tette Waldeck úr, sem a másikat, hanem így szólt ebéd után, nagy figyelem között:

— Az első kérésemet teljesítette a grófnő. Azt kívánom, hogy mondja el, mit követelt volna tőlem, ha nyertes marad. Elmondta, köszönöm.

— Úgy van, vitéz uram. Várom tehát a második parancsát.

Waldeck gróf felállott s elébe lépett :

— Mondja meg nekem őszintén, miért kívánta tőlem, éppen ezt a három dolgot? Ez az én második kívánságom.

Az asszony gyöngén elpirult, egy ideig habozott ; egy pünkösdi szegfű volt a keblén, azt tépdelte el apródonként.

— Ön túlságosan kíváncsi, gróf, de ha meg kell lenni, isten neki. Üljön le és húzza közelebb a székét, majd elmondom. Hiszen úgysem maradhat véka alatt.

Az inháber engedelmeskedett, leült vele szemben, állta az azók szemeknek a ragyogását, égetését, míg a feje zúgott azzótól, amiket hallott.

— Hát úgy volt az, kedves ezredes, mert ez egy egész kis mese, hogy a Nagy Józsi kapitány, kit már én régen szemmel tartok, beállított hozzám a múlt héten és megkérte tőlem a Borcsa szobalányomat. Engedjem ki, úgymond, a szolgálatból és inkább őt tegyem be valami foglalkozásba az uradalomnál, mert levetni készül a cifra dolmányt. »Hát tetszik neked a Borcsa?« kérdém tőle. Igent intett a fejével. »Hát engem megnéztél-e már jól? — faggatom odább —, hát én tetszem-e neked?« Erre is igent intett a fejével. Nevettem nagyot és így szóltam hozzá kacagva : »De ha a Borcsa is tetszik, meg én is tetszem, hogy lehetsz akkor olyan számár, hogy őt kéred meg feleségül és nem engem?« Erre aztán ő is nevetett : »Hiszen ha legalább kapitány volnék, nekem is más eszem volna.« »No, ha csak az a baj, Nagy Józsi, — feleltem — hát olyan kapitány leszel te már mához egy hétre, mint a pinty.« Ő csak a szemét meresztette erre : »Ne bolondozzon a méltóságos asszony!« De én csöppet se bolondoztam, tetszett a legény, elhatároztam, hogy először rangot adok neki, azután odaadom a kezemet is. Szóból szó lett. Megbeszéltük együtt, megegyeztünk — s ím ezért kívántam kegyelmedtől mind a három ízben az emelkedését.

Az asztaltársaság meglepve hallgatta ezt a csodálatos történetet egy szép hölgy szájából, ezt a különös vallomást. »Ah! Oh!« röppent el önkéntelen. A bámulat fölszisszenése mellett ott agyarkodtak az irigy pillantások is Nagy Józsi szegződve, ki nagyokat ivott s jóízűen ingatta fejét. Az bizony úgy volt, tökéletesen úgy történt!

Az inháber eleinte majd leszédült a székről, de csak addig, míg tisztába nem jött, míg veszteni valója volt. Mikor aztán a remény utolsó szikráját is kioltották, olyan kemény lett, mint a kihűlt vas.

— Eszerint — jegyzé meg hűvösen — a naponkénti egy kívánság csak arra való volt . . .

-- Hogy a törvénynek elég legyen téve, kedves ezredes, mely, úgy gondolom, megkívánja a tisztától, hogy mindenik rangfokon legalább huszonnégy óráig megállapodjék.

— Ennélfogva tehát megszűnt az ok, amiért a harmadik kívánságomat holnapra kelljen halasztanom.

— Megszűnt, ha úgy tetszik — hagyta rá elbűvölő mosollyal a grófné. — Hiszen lássa, én olyan jó vagyok, mindenre rávehető, mint a szelíd bárány.

S aztán szeretetre méltó pátozzsal, oktondi szelességgel kiáltott fel

— Csend, uraim! Az én zsarnokom most hirdeti ki a harmadik és utolsó rendeletét hozzám! Nem bánom én, behunyom a szememet. Így ni! Rajta, uram!

Nem sokat kérette magát Waldeck. Szinte kikíváncszolt belőle a harmadik szó.

— Mentsem fel kegyesen a holnapi ebéd alól. Ez az én harmadik kívánságom.

A menyecske érezte a méregcsöppet, de mégse tett úgy, mintha haragudnék, hanem csak úgy, mintha elszomorodott volna.

— Ah, ön igazán kellemetlen dologra kényszerít. Ön csúnya, rossz ember, ezredes! Mikor éppen holnap lesz az eljegyzési ebéd! Ej! ej, ezredes, szégyelje magát.

. . . És az szégyelte is magát, de úgy, hogy egy évig került minden társaságot s egész holta napjáig minden asszonyt.

IV. HOGY ÜTÖTT KI A HÁZASSÁG?

Ez volt az újfalusi regényes fogadásnak és az azt követő excentrikus házasságnak rövid, vázlatos története. A részletekből nem szívárgott ki több, csak amennyit az úrnő oly cinizmussal elmondott. Pedig én istenem, milyen szende, finom téremtésnek látszott!

Sokat beszéltek akkoriban tátott szájjal, megütközéssel erről a különös esetről széles Magyarországon, sőt még az udvarnál is nevetgéltek rajta eleget.

Emlegették tréfásan, méltatlankodva, csúfolódva, analizálták pszichológiai szempontból, egyszóval rágódtak és mulattak rajta, a rokonok pedig mérgelődtek és azt hirdették, hogy Johanna grófné tökéletes bolond. Mária Terézia öfelsége azt mondta rá nagy fejesóválva: »Ím, ilyen az asszony az övé alul.« Hetekig tűnődtek rajta a burgban, hogy mit értett ezalatt. (Megvallom, én magam sem bírom kitalálni.)

Az eljegyzést nem sok idő múlva követte a nász. A kapitánynak nem is volt egyéb előleges észrevétele, csak az, hogy hát a Borcsa mit szól ehhez? Mi lesz a Borcsával?

— A Borcsát, fiam, férjhez adjuk valamelyik hajdúknak. Itt van például a Szabó Dani. Elég szép szál legény, a Borcsa boldog lesz vele.

A Szabó Dani éppen jó pajtása volt. Sóhajtott egyet. Isten neki, hadd legyen az övé a Borcsa.

Hiszen neki ott van őhelyette a gyönyörűséges tündér úriasszony, meg az egész fölséges úri élet ráadásul: négy pej lovon járni, délelőtt bankót olvasni, délben hétfajta pecsenyét enni, délután húsféle bort kóstolgatni. Bizony bolond lenne, ha nem ízlelné.

Az esküvő után kvictált a kapitány s Bécsbe ment lakni a nagybíró feleségével. Csak éppen a mézesheteket töltötték előbb egy alföldi kastélyukban.

Hanem amilyen ragyogó gyerek volt, mint huszár-káplár, éppen olyan komikus alak lett, mint magyar nagybíró. Johanna, aki a rajongásig ragaszkodott hozzá, (éppen abban a korban volt, mikor az érzékiség a tanácsadó), az udvarnak is bemutatta, dicsekedni akart vele.

Őfelsége a királynő kegyteljesen fogadta, azon banális frázisok egyikével szólítván meg, melyekhez annyira értenek a fejedelmek, mint a csepűevéshez a komédiások. Ezeknek a száján is pántlikák jönnek ki, de szürke színben — ha »muzsáj«, nemzeti színben.

— Megszokta-e már Bécset, kedves Nagy?

— Én meg, de Bécs nem akar engem megszokni — felelte Nagy József őszintén.

Ugyanis éppen a múlt héten éjjel vitte be a policáj, mert utcahosszat muzsikáltatta magát s előtte táncolt, kurjongatott a bandának.

— Neje jó barátném — folytatta az uralkodónő —, örülök, hogy az urát is megösmérhettem.

— Én is örülök — felelte Nagy József, megpödörítve a bajuszát, kedélyesen —, mert sose hittem volna, hogy felsőség ilyen helyes menyecske.

A királyné türelmetlenül lépett hátra, távozást intvo a kezével. Elmosolyodott benne az asszony, de a királynő homlokára ráncok gyűltek.

A nyár izzó részét a Bécs melletti Badenben töltötte az új pár, akkoriban ott nyaralt, fürdőzött az egész osztrák arisztokrácia, maga a császárnő is eljárt minden évben, lemosni magáról az uralkodás gyűröttségét. Roppant fényt fejtek ki Nagy Józsefék cifra szerszámos lovaikkal, aranyos ruhájú csatlósaikkal, úgyhogy nem egy princ irigyelte meg. Maga Nagy Józsi pompás daliás lovas volt s emiatt szinte divatba jött a lórangú urak előtt, mind pertu voltak vele. — Szögletes egy kicsit — mondogatták —, de originalis! Az originalitás nagy fiskális, mindent kiment.

Egyszer azonban meglátott éppen az »Arany kapocs« előtt egy temetési menetet, síró rokonokkal a koporsó mö-

gött, fáklyavivőkkel a koporsó mellett, hirtelen egy gondolata támad, nosza átugratja. Még a fáklyavivőkön is keresztül ugrott a Mancsi lován. Az volt a bravúr, a vakmerőség.

A halottvivők lejtették ijedtökben a Szent Mihály lovát, csak az egyikben volt annyi lélek, hogy fölvelt a földről egy fűzfavesszőt s azzal szeme közé vágott a lovasnak, úgy hogy mindjárt kék kolbász támadt a halántékán.

Másnap a királynő a cercle alkalmával Látat fordított Nagy Józsinak, az ismerős főurak pedig a köszönését se fogadták.

— No, ez ugyan túlságos teketória egy halott miatt! Hauem iszen helyrehozom én a hibámat.

Kinyomozta, ki volt a halott (valami Meyer volt) s Bécsnek valamennyi templomában húsz-húsz misét rendelt a lelkiüdvéért.

No, most már meg lehet elégedve Meyer úr, isten ott nyugossa. De az ismerősök hidegsége meg nem szűnt. Váltig töprengett, panaszkodott emiatt.

Egy ízben, mikor haza rándult Újfaluba, gróf Waldecknek is előhozta:

— Mind rossz szemmel néznek rám, hogy azt a koporsót átugrottam.

— Oh, nem azért.

— De mi az ördögért akkor? — kérde Nagy József meglepetve.

— Ej, hát én hoztam az eszedbe, hogy mi történt. Gondolj csak utána, hogy egy úr ugyanekkor az arcodat vágta meg egy vesszővel.

— Úgyan? Hát mi van abban? Hiszen az is nekem fáj, hogy haragudhatnak azért?

— Oh, nem azért, hanem hogy nem kértél tőle elégtételt.

Nagy Józsi vállat vont:

— Hát nem tudtam én ezt a szokást.

Gróf Waldeck is vállat vont:

— Hja, minek eszel akkor egy tából cseresznyét a nagy urakkal, ha a szokásaikat nem tudod?

Nagy Józsi elhatározta, hogy elégtételt kér attól az embertől, s amint visszatért a birodalmi fővárosba, mindent tűvé tett a vakmerő halottvivőért, de csak meg sem lehetett találni.

Így élt megvetésben, lenézésben, ami roppant láj! Johanna grófnőnek, s addig-addig fondorkodott, hízelgett, míg a királynőt kiengesztelte iránta. A farsang vége felé meghívót kapott egy udvari estélyre, — azt hitte Johanna, hogy ez rehabilitálni fogja a férjét, — de éppen ez a bál szegte a nyakát végképpen.

Jó tokaji borok és szép asszonyok voltak, Józsi úr mámoros lett, s ilyenkor nem bírt vele senki, még az a nagy hatalom sem, melyet udvari etikettnek neveznek. Elkezdett pajzánkodni az udvari dámákkal, az egyiknek megcsipkedte a habfchér vállát, egy másikat erővel meg akart csókolni. Zaj, sikoltozás támadt. A Nádasdyval beszélgető királynő füléhez is eljutott.

— Az egy nagy paraszt! — mondá Mária Terézia bosszúsan. — El kell távolítani!

És ettől az órától fogva meg volt halva Nagy József, sőt ezzel a szóval még a koporsót is rászégezte a királynő, soha többet nem jött felszínre, kerülték az előkelő urak, mint a belpoklost, maga a felesége is elhidegedett tőle.

Ivásnak adta magát, egész éjszakákat dorbézolt át a saját cselédeivel, s ha ilyenkor szemrehányást tett neki a grófnő, úgy elnászpángolta, hogy arról nyögött egy hétig.

Néha eltűnt hetekre Újfaluba s ilyenkor sűrűn jöttek hírek a grófnőhöz furesa kalandokról, amelyekben csinos, kackiás parasztnenyecskék szerepeltek. A hamu csak befedte, de ki nem oltotta az eleven parázst, újra gyúladozik, ha rá fújnak.

Végre is nem volt más megoldás két évi házasság után, mint a válás. Maga Johanna grófnő óhajtolta, s a fölséges asszony a pápához írt levéllel segítette elő.

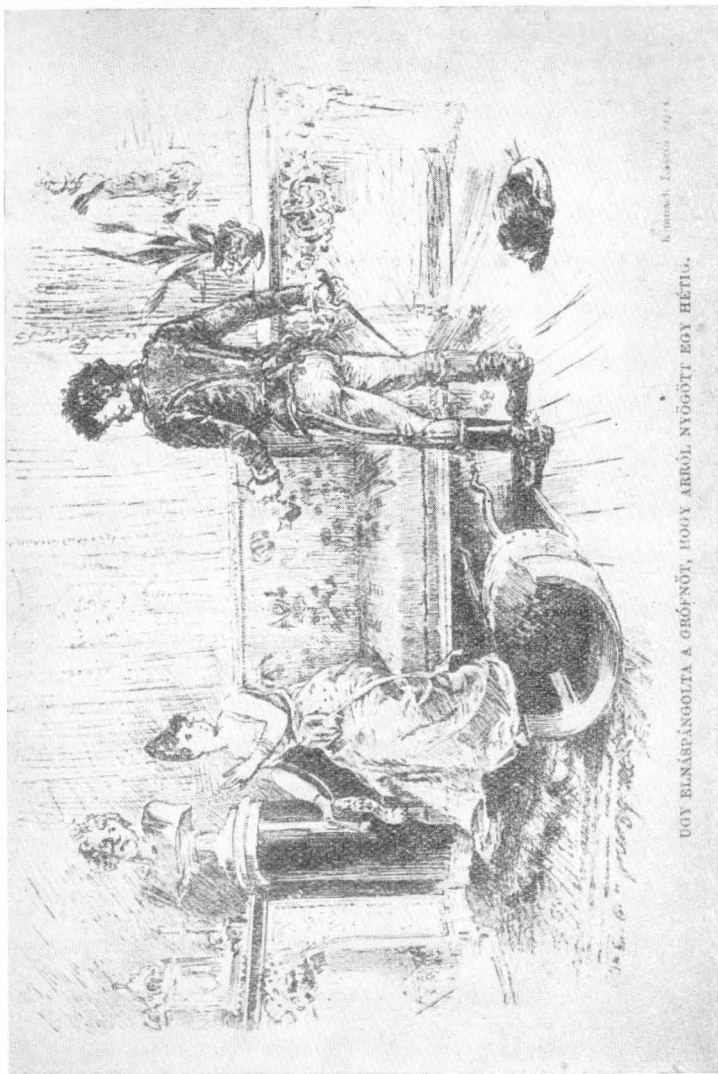
— Hát már nem szereted? — kérdé a királynő Johannától.

— Ki nem állhatom.

— De olyan gyorsan untál rá?

— *Én egy kapitányhoz akartam férjhez menni s egy áruva kápiárt kaptam.*

Nagy Józsinak nem volt semmi kifogása, sőt örült. A grófnő nagylelkű volt az anyagiakban, a szép újfalusi uradalmat neki engedte át kárpótlásul. Ehhez a kis szerelmi sebhez derék flastrom tizennyolcezer hold — és hozzá teljes szabadság.

ÚGY ELMÁSPÁNGOLTA A GRÓFNŐT, HOGY ARRÓL NYÖGÖTT EGY HÉTIG.

K. Kinnach. László. 1894.

Páca a varrjával (Vasárnapi Újság, 1894)
Kinnach László rajza

— "EJ, HORCSA, DE KÁR, HOGY NEM AZ ÉN FELESÉGEM LETTÉL!"

Kimmach: Lá

Páca a varjúval (Vasárnapi Ujság, 1894)
Kimmach László rajza

Nagy Józsefet beiktatta a téns vármegye annak rendje és módja szerint a szép főúri birtokba, megvolt a »magnum úldomás«, híre ment messze vidékre a szerencséjének s lányos mamák kerülgették az egész országrészből. A szép Bittó kisasszonyok kocsirúdja egyszer éppen ott tört el a kastély előtt, hát bementek a mamájukkal a kastélyba és ott maradtak másfél napig, míg a faragó a rudat kifaragta, míg a kovács megvasalta. Gyönyörű harmatareú lányok voltak, de azért Nagy József mégse parancsolt rá a kovácsra, hogy »ne siessen kend«.

Máskor a híres aranyhajú özvegy Sárközy Lászlóné szinte erre utaztában kapta a gyomorgörcsöket, úgy hogy a frajjai beszállították a kastélyba. Furcsa véletlenek vannak a világon. De nem rágalmazásból mondom. Hiszen végre is meggyógyult két nap alatt a szép vendég — s a gazdára nem ragadt el a betegsége.

Hanem amint egyszer egyik tanyájára kocsizott (a tisztartójával volt valami dolga éppen egy vasárnap délután), a tisztartó-lak udvarán ugyancsak vígság volt, szép parasztleányok és pajkos menyecskék játszottak valami játékot: körülbelül olyat, mint »benn a farkas, künn a báránya«, ámbár mégsem azt; a nőnek vagy a férfinak, aki bent volt a gyűrűben, bekötötték a szemeit, aztán úgy vakon, találmokra kellett választania s megfognia egyet, aki megcsókolja. Sok jóízű dolog keletkezett ebből, sok kacagás, sok tréfa, sok kényszeresők és néha egy igazi is. Bizony talán az egy igaziért volt kigondolva az egész játék. Mikor az új földesúr végigment az udvaron, akkor éppen egy délceg növésű menyecskének a szeme volt bekötve, az egész fejéből csak a szép fehér homloka látszott, meg a gödrös álla, no meg az a piros szájacskája, amit majd meg lehet csókolni.

A gyűrű szétfoszlott, a párok táncoltak, iredtek, forogtak, ravaszkodtak, széledeztek, s a menyecske fogdosásra terjesztett karokkal kergetőzött a vaknak bizonytalan, tapogatózó mozdulataival.

— Hopp! Megfogtalak! — kiáltá egyszerre kedvesen, s diadalmasan megragadta kezeivel Nagy Józsefet, ki éppen akkor ért a játszók közelébe. — Te leszel most már a farkas!

Az elszörnyülködés szisszenése hallatszott az urasági népség között, melynek férfi-része levett kalappal állt ott hódoló némaságban.

Nagy Józsi elmosolyodott.

— Hát jól van, húgom. Ha már megfogtál, isten neki.

A semmit se sejtő menyecske hirtelen lerántotta a köteleket, s a volt és a leendő farkas sóbálvánnyá váltak a meglepetéstől. Szabó Daniné volt, a hajdani Borcsa szobalány.

— Jaj, nagyságos uram! — szepegett a menyecske az ijedtségtől elfehéredve.

— Semmi jaj — mondá a földesúr, kibontakozva zavarából. — Ha már megfogtál, én leszek a farkas, de ide előbb azzal a csókkal.

S ezzel be se várva a feleletet, hirtelen átkapta a darázs derekát s oda cuppantotta pirosló, nedves szájára a farkasjáték törvényes járulékát.

Oh, ez a csók! Valami csodálatos édes íze volt. Mintha egyszerre paráztűz futná keresztül az ereit. S a menyecske arca is hogy kigyulladt. Kutya teremtette, de gyönyörű asszony.

Ekkoráig már előjött a tisztartó is, akinek jelentették, hogy az uraság van itt, de biz az uraság többre vette most már a farkasjátékot a gazdasági ügyeknél s beállott a koszorúba farkasnak, hogy hátha meg tudná fogni még egyszer farkasnak azt, aki csak az imént vedlett át báránnyá egy csókkal.

Az a csók, az a csók. Nem tudta azt felejtani Nagy Józsi. Hiszen azelőtt is, leánykorában, megcsókolta sokszor, de akkor nem volt olyan jóízű. Mitől lett az olyan?

Másnap puskát vett a vállára, kileste, mikor a mezőre ment, s megszólította.

— Ej, Borcsa, Borcsa, de kár, hogy nem az én feleségem lettél!

— Bizony nem rajtam múlt — mosolygott az asszony azzal a magyaros, félig kacér, félig szomorkás mosolygással.

— Hát már most mit tegyek, Borcsa?

— Hogy mit tegyen a nagyságos úr? Hát lőjön egy-két nyulat itt a pagonnyban.

— Könnyű neked beszélni, tréfálkozni.

— A nagyságos úrnak pedig nagyon nehéz. — S gúnyos pityergéssel lóbázta a szép, csillagos, lepkés főkötőjű fejét. — Szegény nagyságos urunk, de nehéz sorsa van ebben a nagy dominiumban. Oh, szegényke ! szegényke !

S ezen aztán úgy kacagott, mint a gerlice.

A földesúr mindinkább rajta vesztette a szemeit. Most látta, hogy mennyivel szebbek ezek a szemek, ezek a karok, mint az erdők, rétek.

Hol volt akkor az a bolond szeme, mikor ezeket az erdőket, réteket tartotta szebbeknek?

— Mit szólnál hozzá, — kérdé rekedtes hangon — ha azt mondanám, hogy az én szívem még most is a régiben van. Az csak a haraszt volt, az a másik érzés, nem volt annak gyökere, a haraszt alatt mindig ott volt az igazi fű, most elfújta a szél a harasztot, és a fű most se sárgult, most is zöld, sőt csak megnőtt, hidd meg, a takaró alatt. Hát mit szólnál hozzá?

A menyecske vállat vont s elindult a kosarával :
— Mit szólnék? Semmit. Hiszen csak nem mondhatnám, amit akkor, hogy beszéljen a szüleimmal.

Nagy Józsi utána lépegetett.

— Hát kivel beszéljek?

— Azon már nem segít, csak az isten — mondá a menyecske egyszerűen.

— Hát az istennel beszéljek?

A Nagy Józsi hangja a szenvedélytől lett reszketeg, szaggatott, sőt ijesztő. *

Az asszony összerázkódék. Eszébe jutott, hogy a nagy urak talán úgy érthetik az istennel való beszélgetést, hogy segítenek neki olyanokban, ami tisztán az ő dolga lenne. Hogy egyszer csak valaki meghal véletlen halállal, senki sem tudja, mi volt a baja, és csak annyit mondanak : »Az isten magához vette !« Sok rémes história, krónika nyargalt át a fején. Megremegett egész testében a büntől.

— Jaj, ne az istennel, ne, ne ! Inkább, inkább... az urammal.

Zavart volt, azt se tudta, mit mond ; mit tudja azt az égő zsarátnok, nem is gondol vele, hogy a pernyéje merre röpül.

De Nagy Józsefet megkapta az a gondolat. Az urával beszéljek : a Szabó Danival? Ő maga hatalmazott fel. Hát beszélék vele.

Szabó Dani csendes, flegmatikus ember, aki úgy vette az asszonyt, mint egy filozóf. Az asszony arra jó, hogy az ember szeresse, ha jó kedve van, és arra jó, hogy verje meg, ha rossz kedve van. Ez a dolognak a poétikus része. Ami a prózai része, azt ez a két szó fejezi ki : »koszt és mosás«, ő főz és mos.

A földesúr még aznap magához hívatta régi pajtását, aki most már az ő cselédje volt, kezét fogott vele, megkínálta borral, a nagy megtiszteltetéstől azt se tudta Dani, hogy melyik lábán áll. Csak váltig szabadkozott, hogy nem érdemes ő olyan nagy gráciára, ilyen nagy úrral koccintgatni.

— Valaha jó pajtások voltunk, kenyeres cimborák.

— Hja, az akkor volt. Elmúlt, hála istennek.

— Hidd meg, Dani, boldogabb voltam én akkor. Hát te boldog vagy-e?

Szabó Dani vállat vont.

— Nincs, hála istennek, semmi bajom.

— Hát a feleségeddel hogy vagy megelégedve?

— Asszony, asszony. Minden asszony egyforma. Ez is csak olyan, mint a többi. Hosszú haja van és rövid esze.

A földesúr a szeme közé nézett : nyugodt volt az, mint két sima tó, azután felsóhajtott :

— Hej Dani, Dani, ha az a te Borcsád az enyém lehetne.

No, már erre Dani éppen nem talált az elméje fiókjában semmi feleletet.

De a földesúr is küzdött magával, míg előkereste az alkalmas szavakat.

— Bizony boldoggá tennél, Danikám, ha nekem adnád azt az asszonyt. Meglopni nem akarlak — lihegte akadozva —, de ha például ide adnád jó szándékkal, a saját akaratodból. Gazdag ember vagyok, mindenem van a világon, bizony nem sajnálnám tőled, ha kérnél valamit.

A Dani csak ámulat meglepetésében, elvörösödött, mint a rák, a nyakától kezdve egész az üstökéig, és csak annyit hörgött sértődötten :

— Hej, nagyságos uram, nem vagyok ám én komisz ember.

Nem is feszegette többé aztán a dolgot a földesúr, soha nem szólt róla többé a Daninak, csak a Waldeck grófnak öntötte ki egyszer a szívét borozás közben. Waldeck gróf is a magáét. A Waldeck szívében még mindig a Johanna grófnő képe motoszkált, amire azt mondta Nagy József:

— Az őszi rózsának vékony már a szára, csak hozzá kell nyúlni, hogy leszakadjon.

Az inháber pedig azt jegyezte meg viszonzásul a Nagy József dolgára:

— A mágnesből a tűt csak egy másik, erősebb mágnes húzza el.

Nagy József elgondolkozott. Hm, az igaz lehet! Danit a feleségétől csak egy másik asszony tudná elidegeníteni. Hát egy ilyen asszonyt kell keresni. Ebből áll az egész.

Aminthogy volt is egy, a Nagy Józsi egyik ispánjának özvegyasszony leánya, a szép Rozáli, (kinek a férje, egy sótári kis hivatalnok, tavaly halt meg Szegeden). Pajoks, eleven jószág, csupa ötlet, csupa tudás. Azzal bizvást lehet okosan beszélni.

Mindenféle tarka hírek jártak róla. Mondják, hogy a boldogult urának könnyű volt a szemeit örökre behunyni. Eleget gyakorolta magát, hogy behunyja életében is a menyecske dolgai felett. Itt is fecsegik a kastélybeli cselédek (de, én istenem, a romlott kastélybeli cselédek szavát ki venné komolyan), hogy néha éjjelenként az ispánlak felől egy fehér ruhás női alak suhan be a kastélyba, a földesúr lakosztálya felé. Voltak, akik fel is ösmerték. De nem bizonyos az, hogy a Rozáli volna. Hiszen fehér asszony kísértete minden jóra-
való kastélynak van. Hát mért ne volna az újfalusinak is? És miért volna az inkább az ispánék Rozálijája?

Nem, ez sohase sült ki, hanem az bizonyos, hogy egyszer a földesúr megszólította Rozálit; a nagy jegenyefák alatt, melléje ült a padra. A tiszteletes úr kamasz fia, aki őrzöngött Rozáli után, kihallgatta a kis kőhid alól.

— Szeretne-e férjhez menni, Rozáli? — kérde a földesúr.

— Embere válogatja! — felelte a menyecske mosolyogva.

A földesúr a szeme közé nézett jelentőségteljesen, gúnyosan.

— Úgy érti-e az embert, hogy mekkora bajusza van, vagy hogy mekkora földje?

A szép Rozáli felkacagott :

— A szép bajuszban gyönyörködik az ember egy-két napig ; de a szép erdőben, rétben örökké !

Az úr most tegezésre fordította állítólag a dolgot. (Hátha mégis van abban valami, amit a cselédek locsognak.)

— Látom, hogy okos vagy, Rozáli. Tehát férjhez kell menned okvetlenül.

— Ugyan kihez?

— Egy feleséges emberhez.

— Hát megbolondult? — felelte Rozáli. — Feleséges emberhez ! Hát hova tegyem én a feleségét? Megegyem? Maga igazán mulatságos !

— Ej, egyszerűen elvál az asszonytól, mert tebeléd szeret, Rozáli, ha akarod ; ahogy én ösmerlek, elveszed az esztét, úgy megy akaratod után, mint a kezes bárány.

— Hadd hallom legalább, ki az a becsületes jövődöbeli?

Az uraság egészen közel hajolt hozzá és a fülébe súgta a nevet — (nem lehetett abból hallani egy leheletnyi hangot se), hanem az már biztos, hogy a Rozáli megharagudott és eltaszította Nagy Józsefet.

— Ej, menjen ! Az már sok. Egy olyan emberhez. Micsoda gondolat az magától.

— De ha akarom, Rozáli — unszolta édeskés hangon Nagy József.

— Lehetetlen, ha mondom. Ne is hozza többé elő. Nagy darab földnek kellene annak lenni.

— Például mekkorának?

— Mit tudom én?

— Hát elég lenne ilyen, mint ez az egész völgy fel a fenyves erdőig?

A Rozáli lesütötte a szemét, elgondolkozott, azután végignézte lopva a nagy szempillái alól azt az egész területet és halkán mondá :

— A rajta lévő épületekkel együtt?

— Mindenestől, Rozáli !

Ez a beszélgetés úgy egy szerdán délután eshetett. Másnap, csütörtökön, Szabó Dani, a hajdú, át lett téve a tisztartótól az ispán udvarába szolgálatra. Rá egy hétre már széltében pletykázták, hogy a szép Rozáli nagyon utána van a Dani hajdúnak: ezer apró jele volt, kényeztette, néha a pecsenyéből a saját részét adta neki, ingerkedett vele, virágot tűzött a saját hattyúfehér kezével a sipkája mellé. Az emberek nem gyózték a fejüket csóválni: »Ez nem istentől van, boszorkány-mesterség, hogy egy ilyen filigrán, finom teremtsenek egy akkora fajankó zavarja meg a fejét, akinek még azontelül felesége is van. No, hallják, ez csak úgy lehet, hogy valami búbajos kotyvalékot etetett vagy itatott a szerencsétlen özvegyasszonykával. Oh, szegény ispány úr, bizony elsüllyed szégyenletében, ha megtudja.«

És ez a csodálatos szerelem még mind jobban nőtt. A szegény asszonyka nem bírt a szívével. Nyáron aratáskor, hogy szeme előtt lehessen mindig a Dani, nem átalit sokszor maga is paraszton ruhába öltözni s odaállni az aratók, vagy a marokszedő leányok közé; — azt mondta, tréfából teszi, de ennek a tréfának gyökere bizony a szívébe nyúlt. Hiszen úgy oda volt, annyira nem bírt magával, hogy az a fényes nagy szeme mindig rajta legelt azon a mihaszna Danin (jó szerencse, hogy ilyenkor meg nem vágta kezét a sarlóval) s ha szerét tehetné, minduntalan odament incselkedni hozzá.

A Dani eleinte csak röstelkedett, csak tette magát ostobának, vaknak, siketnek, hanem aztán később (hiszen a jégről olvadt víz is csak felforr egyszer a nagy tűznél) nekimelegedett, bátrabb lett s még meg is csipdelte néha a menyecskét, ha úgy el talált a keze szaladni.

Hamar megy az ilyen. Sarjú-kaszáláskor szép csendesen beállított az urasághoz és jelentette neki, hogy elvállik a feleségétől, legyen a nagyságos úr ebben a dologban pártfogására a törvéynél.

Szabó Dani tehát elvált a nejétől (s úr lett a másikkal, elrúgván magától a hajdúságot), Nagy Józsi pedig elvehette most már a Borcsát.

Sokáig emlegetett, fényes lakodalom volt. A pozsonyi poéta, Schmidt János német poémái, melyeket erre az esküvőre írt, még máig is megmaradtak fonnyadt, elsárgult

füzetkékben. A nászcebéd a márványos palota-teremben volt, sok előkelőség jelenlétében maga a pozsonyi alispán mondta az első pohárköszöntőt, magasztalván a mennyel gondviselést, mely az egymáshoz valókat post tot discrimina rerum összehozza.

— Úgy, úgy, vicispán uram — kiáltott közbe a vidám vőlegény. — Varjú a varjúval. Az az igazi !

Varjú a varjúval ! Hát persze a varjúval. Hanem Nagy Józsi már annyira belekóstolt Bécsben a nagyúri életbe, hogy az ő fürge varjóját úgy akarta öltöztetni, ahogy a pávák járnak. A palotahölgyek bécsi szabójánál varratta neki a ruhákat, amelyekben olyan furcsa, olyan szögletes volt az új földesasszony, hogy kacagni kellett rajta, Józsi pedig nem tudott már képzelni másféle asszonyt, mint aminőket a volt felesége környezetében látott, a finomodás belevágta a körme hegyét ez egyszerű emberbe is, s lassan-lassan nagyon is parasztosnak, esetlennek kezdte találni az új feleségét. Oh jaj, másképp tudtak azok a bécsi úrnők fecsegni, kedveskedni, hajlongni, kacérkodni ! Végtelenül közönségesnek látszott neki a Borcsa, mihelyt az övé lett: Sokszor mondogatta magában : »Bolondot tettem, nem hozzám való ő !« S újra elkezdett unalmában a cselédeivel horozgatni, mint mikor Johannára ráunt volt Bécsben.

De nem érdemes hosszan rajzolni ezt a kedvetlen állapotot ; az történt, hogy eleinte csak unta, később azonban bosszantotta, lenézte, végig gúnyolta, elkeserítette : a szegény asszony, aki megelégedett volt Szabó Daniné korában, most egyre csak sírt, sorvadozott a ragyogó kastélytermekben.

Mert okos volt, maga is belátta, hogy nem tud a férjének tetszeni s nem bírta megállani a helyét, mint úriasszony. Elhatározta, hogy elhagyja, elválik tőle. Oly szerencsétlen volt s annyira elhagyatott.

A pozsonyi fiskális csodálkozva kérdezte, mikor előadta válási szándékát :

— De mért teszi ezt a nagyságos asszony ?

A szép menyecske felsóhajtott.

— Nem tudunk összeférni. Én azt hittem, hogy a régi káplár szeretőm vesz el s jaj, uram, helyette egy finnyás kapitányt kaptam.

FÜGGELÉK

UTÓIRATOK

A „KÍSÉRTET LUBLÓN” CÍMŰ ELBESZÉLÉSHEZ

HONNAN VETTEM KASZPEREKET?

1893

Az olvasóktól időközben sok mindenféle levelet kaptam, ami megtisztelő jele az érdeklődésnek. Itt-ott figyeztetnek egy s más körülményre, amire nem gondoltam. Egy a földrajzban járatos olvasó azt írja, hogy Kaszpereknek az apja mint borkereskedő nem lehetett összeköttetésben Szentpétervárral, mert azon évben Szentpétervár helyén még egyetlen ház sem állott. Hát az bizony nem lehetetlen. De baj-e az? Hiszen itt a »Szentpétervár« szó csak bizonyos *messzeséget* jelent.

Egy másik, szerelmi celszövényekben járatos hölgyolvasó »Erős« Ágost király viszonyára hívja fel figyelmemet s azt mondja: Königsmark grófnőt kellett volna szerepeltetnem Lecouivreur Adrienne kisasszony helyett, mert azt jobban szerette őfelsége. De hogyan tudhassam én azt? Én jóhiszeműleg jártam el, mert én Lecouivreur kisasszonyt szeretem jobban. De a legtöbb levél azt kérdezte: honnan vettem a Kaszperek-történetét? Minek fejeztem már be? Kivált a szép Kaszperekné sorsát szeretné még tudni a közönség.

Hogy mindezekre némileg megfeleljek, őszintén bevallom, hogy Kaszperekért nagy kár, sokat vesztettem vele, mert a Kaszperek mint külön kísértet volt alkalmazva a gyerekeim mellett; egy pesztonka, egy nevelő és egy kísértet — pláne Rákóczi-korabeli kísértet (ami még Thalynak is tetszenék).

Kaszperek Mihály urammal ifjabb Matirko Bertalan »Egy szépassági népmondáról« szóló igen csinos értekezése ismertetett meg, mely a Liber Actorum és a nép szája után készült.

A legenda, mely a Szépasságban ma is él (de persze a Csernyiczky-féle rész nélkül), megtetszett nekem, elmondtam

otthon a gyerekeknek, s azoknak kis szívében megfogant a borzadály és a félelem a hatalmas Kaszperektől, ki a ház tetejéről nézi saját elégettetését, ki visszájára ül fehér lován, a saját levágott fejét a hóna alatt hozva, s minden percben itt teremhet.

Elég is volt elkiáltani, ha a gyerekek összeverekedtek egymás közt, vagy rosszkodtak: »Jön a Kaszperék, jön a Kaszperék!« Nagy csönd lett. Összekuporodtak, meglapultak s fénylő szemecskéiket behunyták. A Kaszperék mindig hatott.

Igy volt ez vagy két esztendeig. Sok konfliktus, sok csetepaté történt azalatt a gyermekszobában, de Kaszperék mindig lecsitította. Szinte kezdtem már hálás lenni a derék lublói borkereskedő iránt — aki a nevelésben segítségemre van.

Ez a hála érlelte meg bennem a gondolatot, hogy leírom s átadom őt végre, aki se a földben, se a mennyben nem talált helyet, ha nem is a halhatatlanságnak, de legalább egy kiadónak — hiszen ott is el lehet temetkezni.

Míg írtam, a gyerekeknek nem volt szabad bejönni a szobámba, s ha megkérdezték, »mit csinál az apa?« az volt a felelet:

— »A Kaszpereket írja.«

Hol írja? Most itt írja. Most már meghalt, most már a sírját bontják, most már ott ül a pajtán . . .

Igy ment ez napról-napra. Apródonként megszokták Kaszpereket, megbarátkoztak vele, utoljára már valóságos családtagnak kezdték tekinteni.

Mikor az utolsó folytatást vetettem papírra, nagy hercehurca támadt a másik szobában, beszaladok, hát a két gyerek, mindenik *visszájáról* ülve a falván, hátrafelé csapkod az ostorával, hogy a másikat megüthesse . . .

— Ejnye, mordizom adta! — kiáltok fel. — *Jön a Kaszperék.*

Amire elmosolyodik az Albert fiú s zajos örömmel ugrik le a »Palkó« lováról:

— No, csakhogy jön már. Eltettem neki a magaméból egy darab vajaskenyeret.

Így irtam meg Kaszpereket némi módosításokkal, kihagyva a mondából ami nekem felesleges, de semmit sem hagyva ki a hiteles jegyzőkönyvi adatokból. Most végre ezen is túl vagyok, — de a nevelő otthon felmondott, mert az új Kaszperekkel, akiről lehámlott a titokzatosság, nem bírja tovább fenntartani a rendet.

Az elbeszélés megírásával tehát leráztam ígéretemet — de nem a bokros teendőket, melyekhez most az járult, hogy új nevelőt és új kísértetet kell keresni.

KASZPEREK ÉS A NEVELŐ

*LEVÉL A »VASÁRNAPI UJSÁG«
SZERKESZTŐJÉHEZ*

1893

Kedves barátom, Miklós!

Ha már mindent közöltél Kaszperekről, még egy kis epizódot hozok tudomásodra erről a csodálatos lublói ember-ről, aki még az én tollam alól sem akar elmúlni, mint ahogy kijárt a sírból is, sőt az elégetést se vette sokba, most is különböző alakban tér vissza, szinte nem bírok tőle megszabadulni.

Alig hogy közölve lett a »Hol vettem Kaszpereket?« című cikkecske, melyet most lapodban (mint a Kaszperek legendához tartozót) te is reprodukálsz, s mely e szavakkal végződik: »*Most már új nevelőt és új kísértetet kell keresni*«, — alig hogy megjelent, mondom e kis csevegés, másnap, amint hazajövök délben a képviselőházból, otthon a kapunál egy csinos fiatalember vár. Felvezetem s kérdezem tőle: mi tetszik?

— A Kaszpereket olvastam — feleli a fiatalember félénken, csendesesen.

— Igen, igen — vágok közbe. — Ön alkalmasint Matirko úr, akit forrásul használtam? Tessék helyet foglalni.

— Nem, kérem, én nevelő vagyok.

— Nevelő? Hát mivel szolgálhatok?

— Nevelőt méltóztatik keresni.

— Én? Nevelőt? — néztem rá csodálkozva. Nem szól-tam én erről senkinek.

— Itt van megírva — s elem teszi említett cikkem e két sorát: »Új nevelőt és kísértetet kell keresnem.«

Zavarba jöttem. Csakugyan azt írtam tréfából. Már éppen mentegetőzni akartam, hogy az csak afféle írói orna-mentika volt, de mégis resteltem, hogy egy tréfáért annyit ácsorgott az a szegény fiatalember. Ej, megmaradok a komoly-ságnál . . .

— Igen, igen — mondom —, de hát a kísértet hol van?
El tetszett azt is hozni?

Erre zavartan tagolá :

— Nem, nem. Csak magam vagyok.

— Nagyon, nagyon sajnálom — feleltem kedvetlenül —, mert a nevelő együtt kellene a kísértettel. Hiszen tetszett olvasni a cikkben.

A fiatalember szomorú szemeivel rám nézett s aztán mintha belátná, hogy igazam lehet, »persze, persze« motyogta halkán, alig érthetően és lehorgasztott fejjel eltávozott.

*

És vele, reményelem, ezúttal örökre eltűnt Kaszperek is. Ámbár még lehetne róla egyetmást írni.

De hidd meg, hogy az én lustaságom erősebben tartja őt lefogva, mint ördöngős fehér lovának szőrszájai.

Igaz barátod.
Mikszáth Kálmán

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- MK** = Mikszáth Kálmán
MK_m = Mikszáth Kálmán munkái. (Borítéklapon : Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1—33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889—1908.
Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1—32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi = Hátrahagyott Iratok. (A Jk folytatása.) 1—19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
MK_mR-Fr = Mikszáth Kálmán Művei. 1—50. köt. Bp. Révai-Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül [1929—1931].
Krk = a jelen kritikai kiadás
K = kézirat (kizárólag Mikszáth Kálmán műveinek kéziratjai)
M = megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban)
OSzK = Országos Széchényi Könyvtár
MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
[Szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései.

KÍSÉRTET LUBLÓN

M. I. *Pesti Hírlap*. (Főszerk. Légrády Károly.) 1892—1893.
(XIV—XV. évf.) A következő címmel: *A lublói ember. (Kísérteties krónika.)* — *A »Pesti Hírlap«* eredeti tárcája. — Tizenkét folytatásban, az alábbi részletezés szerint:

1. 1892. december 25. (XIV. évf. 356. sz. 2—5. l.) Elejétől »Megtalálták-e, legfeljebb sejteni lehet...« kezd. szakaszig.
2. december 28. (358. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »Villámként terjedt el az eset híre...« kezd. szakaszig.
3. december 29. (359. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »A sztarosza elrohant, mint az őrült...« kezd. szakaszig.
4. december 30. (360. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »De legjobban keserítette el Kaszperek jelenléte...« kezd. szakaszig.
5. december 31. (361. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »Kaszpereknek egész a halántékáig pirult...« kezd. szakaszig.
6. 1893. január 1. (XV. évf. 1. sz. 2—4. l.) Az eml. szakasztól »Ah, milyen nehéz volt megvárni a virradatot...« kezd. szakaszig.
7. január 3. (3. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »A katona megborzadt, tántorogni kezdett...« kezd. szakaszig.
8. január 4. (4. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »Május közepe volt; nagy ritkaság ilyenkor...« kezd. szakaszig.
9. január 5. (5. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »Porzott az út, vágatott a négy ló...« kezd. szakaszig.
10. január 6. (6. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »Csend volt köröskörül...« kezd. szakaszig.
11. január 8. (8. sz. 2—5. l.) Az eml. szakasztól »A rendőrfőnök a Strang füléhez hajolt...« kezd. szakaszig.
12. január 10. (10. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól végig. Zárómondat: »Talán a lovának a patkói...«

Honnan vettem Kaszpereket? c. utószó: *A Pesti Hírlap »Szerkesztői üzenetek«* c. rovatában: 1893. január 13. (13. sz. 13. l.)

II. a) *Vasárnapi Ujság*. (Szerk. Nagy Miklós.) 1893. (40. évf.) Címe itt is: *A lublói ember. Kísérteties krónika*. Az első közleményhez fűzött következő lábjegyzettel:

»Mikszáth Kálmán ez érdekes elbeszélését összegyűjtött műveinek sajtó alatt levő[?] újabb kötetéből közöljük. Az elbeszéléshez lapunk ismert rajzolója, Goró Lajos számomra illusztrációt készített.«

Öt folytatásban, az alábbi részletezés szerint:

1. április 9. (15. sz. 247, 250—251. l.; a közbeeső 248—249. lapot nem ide tartozó képek töltik ki!) Elejétől »Villámként terjedt el az eset híre...« kezd. szakaszig. (= PH 1—2. folyt.)
 2. április 16. (16. sz. 263, 266—267. l.; 264—265. l.: idegen tárgyú képek!) Az eml. szakasztól » — Teringette, úgy teezel, mintha nem hinnéd...« kezd. szakaszig. (= PH 3—4. és az 5. folyt. egy része.)
 3. április 23. (17. sz. 278—279, 281—282. l.; 280. l.: idegen tárgyú kép!) Az eml. szakasztól »A kassaj hóhér, aki az éjjel érkezett...« kezd. szakaszig. (= PH 5—6. és a 7. folyt. egy része.)
 4. április 30. (18. sz. 294—295, 297—298. l.; 296. l.: idegen tárgyú képek!) Az eml. szakasztól a csillagjelig, vagyis »A városi magisztrátus valóságos csodát művelt...« kezd. szakaszig. (= PH 7—9. és a 10. folyt. egy része.)
 5. május 7. (19. sz. 310—314. l.) Az eml. szakasztól végig. Zárómondat: »Talán a lovának a patkói...«
Ugyanezen szám 314. lapján: *A Kaszperek-legenda forrásai* c. magyarázó cikk (ld. jegyzeteink közt alább, a Források c. fejezetben); majd pedig a 314—315. lapon Mikszáth utószava: *Honnan vettem Kaszpereket?* Ehhez két képet is közölt a Vasárnapi Ujság: I. »Jön a Kaszperek!« (MK, két fiával), II. Két fiának areképe. (Mindkét képet ld. kötetünkben is!) Végül — szintén ugyanezen számban — a 318. lapon: *Kaszperek és a nevelő.* (Levél a »Vasárnapi Ujsága szerkesztőjéhez.) (E két utóiratot kötetünk Függelékében közöljük!)
- b) *Képes Folyóirat.* A Vasárnapi Ujság füzetekben. (Szerk. Nagy Miklós.) 1893. (VII. évf. 13. köt.) Goró Lajos illusztrációival. Három folytatásban, az alábbi részletezés szerint:
1. VIII. füzet, 433—448. l. Elejétől »De baj nélkül múlt el az éjszaka...« kezd. szakaszig. [= Vasárnapi Ujság 1—2. folyt. és a 3. folyt. fele.]
 2. IX. füzet, 497—505. l. Az eml. szakasztól a csillag-jelig, vagyis »A városi magisztrátus valóságos csodát művelt...« kezd. szakaszig. [= Vasárnapi Ujság 3. folytatásának második fele és 4. folyt.]
 3. X. füzet, 553—559. l. Az eml. szakasztól végig. Zárómondat: »Talán a lovának a patkói...« [= Vasárnapi Ujság 5. folyt.] 559—561. l.: *A Kaszperek-legenda forrásai.* 561—562: *Honnan vettem Kaszpereket?* 563: *Kaszperek és a nevelő.*

(Levél a »Vasárnapi Ujság« szerkesztőjéhez.) MK és két fia említett arcképeivel.

Kötetkiadások :

- III. [1. kiad.] *Kísértet Lublón és egyéb elbeszélések.* Mühlbek Lajos [Mühlbeck Károly], Neogrády Antal és Jankó János rajzaival. Bp. [1896.] Légrády testvérek kiad. A címadó elbeszélés: 1—98. l. (Az elbeszélést követően, 99—109. l., *Jegyzetek* címmel: *Honnan vettem Kaszpereket?* és *A Kaszperek-legenda forrásai.* Ezután, 111—231. lapon az »egyéb elbeszélések«: *A németke, A paraszt kontesz, A diplomata, Nagy kutya a vicebíró, A zöld légy és a sárga mókus, A piros harangok.*
2. kiad. [1899.] Ua. Címlapkiadás. [A megjelenés évére a Pesti Hírlap 1899. jan. 15. sz. 27. l. hirdetéséből lehet következtetni.]
- IV. [3. kiad.] 2. kiad. *Kísértet Lublón és egyéb elbeszélések.* Bp. 1901. Légrády testvérek. A címadó elbeszélés: 1—94. l., *Jegyzetek*: 95—104. l. Az »egyéb elbeszélések«: 105—215. l., ua. tartalommal. Képek nélkül.
- [4. kiad.] *Kísértet Lublón és egyéb [1] elbeszélések.* Bp. (1901.) [Évszám csak a borítéklapon 1] Révai Testvérek. *MKm Új sorozat 3.* [A teljes sorozat 15. kötete.] A Légrády-cégtől átvett ívekből készült kiadás, új címlappal és sorozat-címlappal.
- Petrik Géza és Barcza Imre »Magyar könyvészet 1901—1910« c. bibliográfiájában, II. köt. 167. l., ez a kiadás — tévesen — 2. kiadásként szerepel, 1903-as [!] dátummal.
- V. a) [5. kiad.] *Kísértet Lublón.* Bp. [1905.] Lampel R. 112 l. (Magyar Könyvtár 431—432. sz.) Az elbeszélést követően 101—112. l., *Jegyzetek* címmel itt is: *Honnan vettem Kaszpereket?* és *A Kaszperek-legenda forrásai.*
- VI. a) [6. kiad.] *Jk 16. köt. 1910. A gyerekek c. kötetben* 130—204. l., és ezt követően, 205—213. l., *Jegyzetek* címmel: *Honnan vettem Kaszpereket?* és *A Kaszperek-legenda forrásai.*
- VII. [7. kiad.] 2. kiad. *Kísértet Lublón és egyéb elbeszélések.* Bp. [1913.] Révai Testvérek. MKm sorozatcímekkel, de sorozatszám nélkül. A címadó elbeszélés: 1—96. l., *Jegyzetek*: 97—107. l. Ezután 109—221. l. az »egyéb elbeszélések«, ua. tartalommal, mint az 1—4. kiad. Szövege az eddigi kiadások egyikével sem egyezik! A 3—4. kiadásnak a *Jk* szövegével részben módosított szövegét mutatja.
- V. b) [8. kiad.] *Kísértet Lublón.* Bp. [1926.] Lampel R. 112 l. (Magyar Könyvtár 1013—1014. sz.) Az 5. kiad. változatlanul, de új sorozat-sorszámokkal. [Címlapkiadás.]
- VI. b) [9. kiad. 1930.] *MKmR—Fr. 32. köt. ua, mint VI. a)* [Címlapkiadás.]
- VIII. [10. kiad.] *Kísértet Lublón.* Regény. Bp. 1943. Révai. 1—71. l. (*A zöld légy és a sárga mókus c. elbeszéléssel*, 73—91. l.) (Regénykönyvtár 2. sz.)

- IX. [11. kiad.] »Kisregények. II. köt.« (Sajtó alá rendezte : Rubinyi Mózes.) Bp. 1955. Szépirodalmi Könyvkiadó. 5—69. l. (MK Válogatott Művei.)
- X. [12. kiad.] *Kisértet Lublón.* [A 11. kiad. szövege szerint.] Illusztrálta Kass János. Bp. 1955. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1—91. l. (*A szelistyei asszonyok* c. elbeszéléssel, 93—242. l.) (Olcsó Könyvtár.)
- XI. [13. kiad.] *Kisértet Lublón.* Elbeszélés. Bukarest, 1956. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. 79 l. (Kincses Könyvtár.)

Fordítások :

Német :

Das Gespenst in Lublau. Autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen von Andor von Spöner. Leipzig, 1899. G. H. Meyer. (Gesammelte Schriften von Koloman Mikszáth. I. Bd.)
Der rote Kasperek. — Moderne kurze Geschichten. Berlin, [1900.] Vita. (Vita's Novellenschatz. Bd. 7.)

Eszperanto :

Fantomo en Lubló. Tradukis el hungara lingvo Eugeno Forster. Bp. 1912. Kókai. 79 l.

Szlovák :

Lublovská mátoha. Krajan. Vel'ký obrázkový kalandár narok 1915. Besztercebánya, 1914. Machold F. 88—145. l.
Strašiek v L'ubovni. Podava vo vihodno slovenskej reči Rev. Francis C. Denes. New-York, év nélkül. Tlač. „Šľebodneho Orla" katolickih novinkoh.

Film-forgatókönyv

Kisértet Lublón. MK regénye után. 5 részben. Filmre írta : *Alberti Stefánia.* Gépelt kézírata az OSzK Színháztörténeti Osztályában, jelzete : MM 4120. Ívrét 29 l. Az OSzK 1951-ben vette át a Magyar Színpadi Szerzők Egyesületének kézírattárából. Szerzésének időpontja — egy, a kézírathoz csatolt levél szerint — : 1935.

A forgatókönyv utasításai : Történik 1718. évben, felváltva Krakkóban, Bozlácsnyán, Lublón és környékén, majd Varsóban. Korhű jelmezek.

A forgatókönyv szerzője a kézírathoz csatolt levelében azt mondja, hogy „ifj. Mikszáth Kálmán e feldolgozást kívánja filmre vitetni”. — Megvalósítására azonban nem került sor.

Az első kötetkiadások története

A *Kisértet Lublón* 1—3. kötetkiadása a Pesti Hirlap tulajdonosainak, a Légrády-testvéreknek kiadásában jelent meg (1896—1901). Csak a 4. kiadás (1901) került be a Révai-testvérektől megindított MKM-sorozatba, az »Új sorozat« 3. köteteként.

Mikszáthnak a Légrády-testvérek számára eladott művei másról érdekes följegyzéseket hagyott hátra Révay Mór János írók, könyvek, kiadók» c. emlékirataiban (Bp. 1920. 2. köt. 190—194. l.) Tanulságos, és a későbbi művek kiadói s közönségviszonyának megértéséhez szükséges is e följegyzéseket minél teljesebben bemutatnunk :

Az 1880-as évek vége felé MK-nak az a gondolata támadt, hogy a Révai-cég váltsa meg a többi kiadótól az ő szétszórt műveinek kiadói jogát s indítson gyűjteményes sorozatot. A Révai-cég ezt meg is tette a Légrády-testvérek és a Singer—Wolfner kiadásában megjelent művekkel. Mikszáthtal szerződést kötöttek s megindították a gyűjteményes kiadást. Eleinte 2000, majd 3—4000 példányban kelték az egyes kötetek, végül ügyes terjesztéssel sikerült 9—10 000-es példányszámot is elérniök.

»Mindezekről a rendkívüli eredményekről én a szerzőt állandóan értesítettem — írja Révay Mór János —, tudtam, hogy örülni fog nekik. Örült is, de idővel valami keserűség fogta el, amit nem is titkolt. Az az érzése volt, hogy tekintettel a nagy credmőnyre, ő meg van rövidítve honorárium tekintetében a saját maga által proponált szerződéssel. A viszony köztünk nem volt olyan, hogy én egyszerűen a megkötött szerződésre, mint befejezett ügyletre hivatkozzam, hanem azt mondtam Mikszáthnak, hogy módot és alkalmat fogunk találni arra, hogy vélt anyagi sérelmeit reparáljuk.

Mikor az összegyűjtött munkák 11-ik köteté megjelent, írásba foglalt kész új szerződéssel mentem el hozzá. E szerződés szerint MK a legközelebbi 10 évre a Révai Testvéreknek köti le könyvalakban megjelenő irodalmi munkáit. Mindazokért a munkákért, amelyeket már előzőleg újságban közölt, ívenként 130 forintot, azokért, amelyek scholssem jelentek meg, ívenként 160 forint honoráriumot kap. Ezt a szerződési tervezetet 1895 nyarán közöltem MK-nal, akit az érthető módon meglepett, mert ilyen honoráriumot Magyarországon író akkoriban nem kapott.

Ezt a honoráriumot rendes körülmények között nem is lehetett megadni. Erre csak nekünk volt módunk, aminek igen egyszerű a nyitja. Mi a kiadandó köteteket, ha azok nem túlhosszú időközökben jelennek meg, folytatásképpen, könyvkereskedői műszóval ílve 'kontinuációképpen' mintegy 8—10 000 példányban reméltük sztétküldhetni, és bízunk benne, hogy még további példányokat is tudunk olhelyezni. Mi tehát megkockázathattuk ily tiszteletdíj megállapítását. Különösen akkor, amikor ezzel egyszersmind az első sorozatnál felpanaszolt sérelmet is orvosolni akartuk.

Mikszáth meg volt hatva az ajánlattól és a szerződés aláírását másnapra ígérte ; de másnap nem hozta el a szerződést, sem harmadnap, sem negyednap, egyáltalában nem hozta el. Elmaradt, meg sem látogatott, láthatatlanná vált. Másoktól azonban úgy hallottam, hogy szinte azonos feltételek mellett szerződött a Légrády Testvérek céggel.

Engem Mikszáth akkori eljárása végtelenül bántott, nem üzleti ós nem anyagi okokból. Mégis törekedtem azt magamban kimagya-

rázni, és kutattam az okokat, amelyek elhatározására bírhatták. Valószínűnek látszik, hogy érdekei követelheték tőle, hogy előnyben részesítse azt a kiadó céget, amely lapja útján neki nagy jövedelmet és nagy pozíciót biztosított.

A Légrády Testvérek cég abban az időben nem volt könyvkiadó. Fényes, és értelemmel, sőt zsenialitással vezetett lapvállalata teljesen abszorbeálta a céget. Később, mikor Légrády Károly fiui igen gondos tanulmányok elvégzése után beléptek a cégbe, igen jelentékeny könyvkiadóvállalatot is alapítottak és virágzásra emelték, de akkor még semminemű előfeltétele nem volt annak, hogy a cég egy Mikszáth-fajta írók kiadhasson és sikerrel elterjesztessen.

Pedig abban az időszakban írta meg Mikszáth az ő legszebb munkáit, ez a decennium volt az ő delelője, és ezek a legszebb munkái nem kerültek kellőképp a közönség kezébe. Légrádyék kinyomatták azokat felette díszes kiadásban, illusztrálva, szép kötésben, és közrobcosították szokatlan magas áron. El is adtak belőlük néhány száz példányt, és ezzel aztán az egész ügy be volt fejezve. A *Szent Péter esernyője* és a *Beszterce ostroma* és a *Kísértet Lublón* és az *Új Zrinyász* és mind a többi mestermű ezekben a szép kiadásokban ottmaradtak Légrádyéknál, ellenben a mi üzleti könyveinkbe be volt jegyezve 10 000 olyan cím, aki örült volna, ha Mikszáthnak ezeket a mesterműveit megküldjük nekik.

Hogy ez a kiadói vállalkozás mennyire nem sikerült, arról akkor győződöttünk meg, amikor az ügynek egy későbbi stádiumában a könyveket átvettük Légrádyéktól, és jóformán mind ott találtuk és mind átvettük, ami ki volt nyomva belőlük. Némelyikből alig hiányzott néhány száz példány, noha a Légrádyék kiadásában megjelent Mikszáth-művek sokkal különbek, mint azok, amelyek írói pályája elején a mi kiadásunkban láttak napvilágot. Azok a munkák a csúcsai az ő egész írói tevékenységének, és ezek a munkák ismeretlenek maradtak hosszú-hosszú éveken át a magyar közönség előtt. Ha a magyar közönség nem ismerte meg Mikszáthot a maga teljes fényében, vagy nem ismerte meg eléggé, akkor ennek az oka, hogy ezek a könyvek ily szerencsétlen körülmények között jelentek meg, hogy a *Pernye* című kötet 15 000 példányban került a közönség közé és a *Szent Péter esernyője* talán 500 példányban.

Rájött arra maga MK is, de csak nagysókára. De amikor rájött, akkor azután szeretett volna valahogy segíteni a dolgon. Azzal az ideával állt elő: ejtsük módját annak, hogy könyveit megküldhessük a régi Mikszáth-vevőknek. A gondolat tetszetős volt, bár nagyon is elkészt. Közben évek múltak el, és az ilyen 'kontinuitáció' nem tartható fenn örökké. Mégis az ő kezdeményezése folytán érintkezésbe léptünk Légrádyékkal, hogy a dolgot valahogy lehetővé tegyünk. Első kísérletre azonban ez nem sikerült, oly ellentétek merültek fel, amelyeket nem tudtunk megoldani.

Egy évre rá újra kezdeményezte MK az ügyet, újra beszélt Légrádyékkal, velünk is. Akkor azután hosszas tárgyalások után létrejött egy megállapodás, amely megállapodás azonban nem jut-

tatott bennünket a könyvekhez, hanem pert eredményezett a kiadók között. A pert nem bírói ítélettel, hanem egyezséggel fejeztük be.

A kiegyezésnek részünkről előfeltétele az volt, hogy Mikszáthnak mindazon műveit, amelyek a Légrády Testvérek cégnél jelentek, tőlük tulajdonul meg akarjuk váltani. Ezt azért akartuk, hogy ezeknek a kellemetlen Mikszáth-differenciáknak egyszer s mindenkorra véget vessünk, a közönséggel szemben vállalt kötelezettségünknek megfelelhessünk, és a szerzőnek írói érdekeit megóvhassuk. Ez volt a vezéreszme. Keresztülvitele pedig úgy történt, hogy a Légrády Testvérek cégnél levő mintegy 140 000 korona bolti árú Mikszáth-készleteket átvettük, azonkívül megtérítettük az összes kifizetett honoráriumokat eredeti összegükben, azon kulcs szerint, amelyet annakidején magunk állapítottunk volt meg, azaz ívenként 320 koronával. Az ily címen kifizetett összeg meghaladta a 80 000 koronát. Ekként hosszas hányattatás után Mikszáth egész írói dominiuma felett rendelkezünk. Ki is adtuk sorban egymásután a köteteket abban a szép és közkedveltségnek örvendő gyűjteményes kiadásban, de arra, hogy el is juttathassuk őket a régi Mikszáth-vevőknek 'kontinuitáció'-képpen, most már késő volt. Sokkal, de sokkal kisebb példányszámmal kellett beérnünk, mint aminőt az első 12 kötetből elhelyeztünk.*

*

A Légrády-testvérek és a Révai-kiadó cég itt vázolt bonyolult ügyletei magyarázzák azt a furcsa körülményt, hogy a *Késértet Lublón* c. kötetből nem kevesebb, mint három különböző kiadás jelent meg „Második kiadás” jelzéssel, ami az eddigi Mikszáth-bibliográfiákban igen sok zavart okozott. Ezek a következők:

1. A Légrády-testvérek 1896. évi képes kiadásának [1899. évi] újabb kiadása. (Lajstromunkban a 2. kiad.)

2. A Légrády-testvéreknek a képanyag mellőzésével készült 1901. évi kiadása, amelyet a Révai-kiadó cég Mikszáth-sorozatának kötetstáblájával hozott forgalomba. (Lajstromunkban a 3. kiad.)

3. A Révai-testvérek [1913. évi] kiadása (piros címbetűkkel). (Lajstromunkban a 7. kiad.)

Keletkezése, forrásai és témaváltozatai

I. Jósika Miklós „II. Rákóczi Ferenc” című regényének hatása.

Mikszáth utalása nyomán ismeretes, hogy Kaszperek történetének vázát *Matirko Bertalan* „Egy szépségségi népmondáról” című közleményéből merítette.

Ezzel a forrásmegjelöléssel a Mikszáth-kutatás eddig be is érte. Pedig az elbeszélés forrásvidéke körül van még néhány figyelemre méltó jelenség.

Mikszáth *Matirkóra* hivatkozó utószavában (*Honnan vettem Kaszpereket?*) elmulasztja megemlíteni, hogy ő Kaszperekről már sokkal régebben, három évtizeddel azelőtt is olvasott.

Veress Samunak Mikszáth Kálmán rimaszombati diákóvairól szóló közleményéből (Rimaszombati főgimn. Értesítő 1909—10, 44. innen átvéve: Eperjesi Lapok, 1910. évf. 38., 40. sz.) tudjuk, hogy az 1857-től 1863-ig Rimaszombaton diákoskodó Mikszáthnak legkedvesebb olvasmányai az emigrációban élő *Jósika Miklós* regényei voltak. Veress Samu cím szerint is felsorolja írónk ekkori olvasmányait, köztük *Jósika „II. Rákóczi Ferenc”*-ét is (megjelent: 1861), s így határozottan állíthatjuk, hogy a Kaszperek-legendát Mikszáth már 14—16 éves korában megismerte, éspedig Jósika e regényéből, amelynek egyik epizódalakja: Kaszperek.

A Jósika regényéből vett szemelvények elemei (Kaszperek titokzatos lovaglása, a gyermekek ijesztgetése Kaszperek nevével, aranypénz-osztogatása, „valami eszélyes csaló” szerepének fölvetése stb.) mutatják: milyen mértékben hasznosította Mikszáth ezt a forrását is.

MK írásaiban nem egyszer foglalkozik Jósikával. Megrója nyelvének avatagságát, de általában megbecsüléssel szól róla. Régi gyakorolt hatását sehol sem említi, ezért a Mikszáth-irodalom mind-egyeddig nem is tartotta számon Jósika és Mikszáth Kaszperek-történetének összefüggését.

Matirko Bertalan cikke Jósika „II. Rákóczi Ferenc” c. regényének Kaszperek-vonatkozásaira is kiterjeszkedik ugyan, s így Mikszáth utalásába a Jósika-hatás, illetőleg átvétel szintén beleérthető, — mégis szükségesnek tartottuk erre az olvasmányélményre határozottan rámutatni.

II. Matirko Bertalan értekezése.

☞☞ Teljes egészében közöljük *Matirko Bertalan* értekezését, amely az *Ethnographia* 1890 június 1-i számában (I. évf. 6. sz. 261—272. l.) jelent meg.

EGY SZEPESSÉGI NÉPMONDÁRÓL

Írta s a népr. társaság május havi ülésén felolvasta:

Ifj. Matirko Bertalan

Zsigmond királyunk a velencei háború költségeinek fedezésére 1412-ben a Szepesség 13 városát, valamint Lubló és Podolin uradalmakat Ulászló lengyel királynak zálogosította el. Ezen időtől kezdve az elzálogosított föld népét a lengyel király által kinevezett helytartók: a sztaroszták kormányozták, akik mindenkor a lublói várban fészkeltek. Így Lubló városa az elzálogosított területen némileg a főszerepet vitte; s habár a 400 évi lengyel fönnhatóság befolyásának — mely a maga korában kivált a kereskedelmi érdekek előmozdítása által határozottan üdvös hatással volt az egész felvidékre — most már legkisebb nyomát sem találjuk többé e városokban, Lubló mégis mai napig megtartotta lengyel jellegét: lengyel

nyelvét s lengyel szokásait. A sztaroszták vára romban áll, emlékkök azonban fönmaradt, s Lubló ma Magyarország egyetlen lengyel városa.

A hegyen fekvő város a Szepesség székhelye : Lőcse mintájára épült. A négyszögű piacot hajdan oszlopos házszor, az ún. lábasházak képezték, melyek nyílt csarnokai az árucikkek kirakására szolgáltak. A piacot díszítö, szintén csarnokos városháza, s a temető, mely a templomot körülvette, a jelen század elején pusztultak el.

Népe általában élénk képzeletű, s mondáiban, mint a szláv népek különösen, a misztikus, babonás motívumokat rendkívül kedveli.

A felföldről bátran mondhatni, hogy népmondákban gazdagabb, mint Magyarország többi része. Oka egyrészt a változatosabb hegyvidék természeti viszonyaiban keresendő, melynek hol szokatlan, hol természetellenes jelenségei inkább ragadják meg a nép képzeletét, másrészt egy félreeső vidék, egy elrejtett völgy lakossága, amelyhez a népköltészet legnagyobb ellensége, a haladó művelődés csak elvétve találja útját, egyes helyekhez fűződő mondáit s egyáltalában összes hagyományait mindig eredeti színben meg tudja őrizni.

A Szepesség mondákban igen gazdag. Néhányát költői alakban dolgozták föl (pl. Tompánál : Márta könnye ; Menedékkő ; A szepes-váraljai leány ; Hegyeskő), néhányát ismertették, de minden behatóbb tanulmány nélkül ; legjava most is a nép ajkán él. A Tátrához, a zepesi várhoz, a vörös kolostorhoz stb. csak szöp helyi monda fűződik. Áxamithnak, a híres rablónak hőstetteit költői világitásba helyezte a nép, sőt egy más rablóról ugyanazt mondják, amit Ovidius Cacusról, ki a lopott marhákat farkuknál fogva vonszolta a barlangjába.

E mondák nagy része naiv hitet föltételező igen régi időben keletkezhetett, s ma már mint a nép képzeletének termékei állanak előttünk, melyek való alapja után, adatok hiányában, többé nem kutathatunk. Annál felőtölőbb, s eredetiségénél fogva érdekesebb is, egy »Kaszperek«-ről szóló lublói monda, amelynek keletkezéséről, alakulásáról s történeti alapjáról kétségtelen adataink vannak, s amelyek világot vetvén a nép alkotó tehetségére, példát nyújtanak arra : miképp támadhat valóság, és a nép fantáziájának összevegyülésével egy olyan kerek történet, amelynek költői oldalát senki sem fogja tagadni.

Kaszperek, így beszéli a nép, lublói polgár volt, aki borral kereskedett. Tokaji bort szállított Lengyelországba, egy gazdag varsói kereskedőhöz, mégpedig tutajon : a Poprád vizén, úgy intéz-vén mindenkor a dolgát, hogy borral telt hordóit ott hagyta, az üreseköt pedig Lublóra szállította vissza. Egyszer azonban olyankor jelent meg Varsóban, amikor a kereskedő nem volt honn. Felesége átadta Kaszpereknek a pince kulcsait azzal az utasítással : tegyen úgy, mint rendesen, rakja le borait s vigye magával az üres hordókat. Kaszperek lement, átkutatta a pince minden zegét-zugát, s egy rujtkehelyen egy nehéz kis hordóra akadt, amely fenéékig arannyal volt tele. Senki sem volt mellette, s a lopást senki sem vette észre.

A hordócskát az üres hordók közt észrevétlenül szállította Lublóru, s nyugodtan élte napjait.

Nem úgy a varsói kereskedő, ki hazajövele után a lopást azonnal észrevette, egy szép napon Lublón termett, lopással valólván Kaszpereket a bírák előtt. Kaszperek mindent tagadott. Esküdött a boldogságos szüzre, a háromszemélyű egy istenre, s minden szentekre, hogy a lopást nem ő követte el. Vesse ki testét a föld, ne fogadja be lelkét a menny, ha hamisan esküszik! De Isten megbüntette gonoszságáért: Kaszpereket harmadnapra halva találták.

Alighogy eltemették, kísértétként kezdett hazajárni. Nem volt helye sem a földben, sem a mennyben. Éjjel az alvókat bántotta, hozzájuk csúszott az ágyba s véróket szopta. Ha gyertyára gyújtottak: eltűnt, ha eloltották: ismét megjelent. Feleségéhez is járt, nyöszörgött, rimánkodott: segítsenek rajta, engeszteljék ki a bűnét, mert nincsen helye sem a földben, sem a mennyben.

Akkor fölbontották a sírját. Teste úgy tetszett, mintha nem is halotté lett volna, az alvó emberek véréből napról-napra szebb és kővérebb lett. Összeszorított öklében tépett hajszálak, ruháján pedig vérfoltok voltak láthatók. Holttestét óriási embertömeg kíséretében a város piacára vitték, s fejét a templom északi szegletkövén sírásó kapával nyakasták le. A fej legördült, s friss sebéből vér ömlött. De e lefejeztetés nem szüntette meg a rémeket, sőt Kaszperek az utasokat, a mezőn dolgozókat világos nappal bántalmazta, harapta, fojtogatta. Ahol emlegették, villámgyorsasággal ott termett. Fehér paripán, visszásan ülve, lenyakazott fejét kosárban vagy hóna alatt hordozva. Ha a vászoncselédek pletykaszóra gyűltek, azonnal széjjelkergette őket. Megrémfítette az egész várost, úgyhogy az emberek pusztá nevéből is féltek. Főleg a gazdagokat rabolta meg, de a szegény népet megjutalmazta.

A város tanácsa ekkor elhatározta, hogy a holttestet újból kiásatja s elégetteti. A piac közepére máglyát raktak, tetejére meg a halottat, ki a lángok között kacagni, béka módjára brekegni kezdett, hol a jobb, hol a bal lábát emelgetve a magasba. A nép azon hitben oszlott széjjel, hogy a kísértettől végre megszabadult, s íme — Kaszperek a szomszéd ház tetejéről nézte a saját megégettetését. Ahol ezentúl megjelent, ott lángba borult minden éghető. Fölgyűjtotta a háztetőket, s az emberek összecsődültek, hogy a tüzet eloltsák, de egy pillanat alatt megváltozott a kép: az égő háztetőről fehér galambok repültek a magasba, s a tűznek nem volt semmi nyoma! Néha csak ámitotta a népet. Néha pedig nagy tűzvész egymásután, sőt egyszerre több helyen is dühöngött a városban. A kísértet még mindig járt. A város szerencsétlenségének híre messzire terjedt el Magyar- és Lengyelországban. A két ország püspökei végre Lublón gyűltek össze, exorcismust mondtak a gonosz lélekre, s a Szepes vármegye földjén kívül eső sárosi várba átkozták el Kaszpereket.

A sárosi vár egyik tornyában, fehér lova farkához kötve, várja Kaszperek a szabadulás óráját. Minden századik évben egy lószőr szakad el, s ha a lófark minden egyes szála széjjel lesz tépve, akkor léphet csak Isten ítélőszéke elé.

Ez tartalma a mondának, amint a lublói nép ajkán él. A »furcsa« epíteten éppen reáilló. Furcsa képzeletük lehetett azoknak is, kik e mesét kigondolták, egy naiv lelkű, babonás lengyel nép, így vélekednék minden józan ember, mert nem tudja elképzelni: lehet-e való alapja ily nagyon is mesészerű tárgynak? E történetről ma csak Szepesség északi részében tudnak; pedig másfélszáz év előtt az egész felvidék ismerte, de már mint alakulófélben levő mondát. Kaszperek valóban élt, s a halála után esett csodadolgok az 1718-ik év tavaszán Lubomirszky Tivadar (1702—1754) starosztasága alatt történtek. Múlt századunk neves történetírója, Bél Mátyás az 1723-ban megjelent »Prodomus«-ában*[!] hallomás útján jegyezte föl a történetet.

»Lubló városa« — úgymond — »gazdag és tágas, s a heti és nagy vásárok, valamint az egyházi búcsúk tartására alkalmas és látogatott hely. Ezen városban, amint hallottam az 1718-iki esztendőben oly csodadolog történt, amely megemlítésre méltó. Egy Gasperek nevű, közhiedelem szerint nem egészen tiszta jellemű kalmár váratlan halállal múlt ki. Alighogy eltemették, körüljárni, és ugyanazon öltözetben, melyet éltében viselt, övéihez is látogatni kezdett. És a látszat nem csalt, mert a városbeli utasokat fényes nappal is szörnyű módon bántalmazta, a szolgálókat, a mezei munkásokat megtámadta, a város házaít folgyújtotta, s ami szinte hihetetlen, hogy feleségével is közösült, és pénzt az adósoktól elvitte, hitelezőinek pedig megtérítette a tartozását. Mindennemű csinyje után a dolgot végre oda vitte, hogy az ottani nép ünnepélyes szokása szerint, holttestét a sírból kivették, lefejezték és elégették. Hogy igaz-e vagy valótlan, de az állandó hír tanúsítja, hogy ásóval leütött fejéből vér patakzott. Miután a halottat a babona nem csekély hibája nélkül elégették, ismét új tűzvészsel büntette a várost ezen gonosz kísértet. Sokan azt hitték, hogy az ördög maga rejlik ez emberi alakban, s hogy ő mérte rájuk azon csapásokat; mások ellenben, akik a kísértetekről szóló történetekben kételkedtek, álcázottnak képzelték. Legyen egyébiránt mindez akár való, akár mesebeszéd, én azért említettem, hogy az emlékezet számára el ne vesszen«.

Weber Sámuel, a Szepesség történelmi monográfiájában,** Bél idézett helyéből tudja a történetet:

»In Lublau starb Gasperek, der kaum begraben, herumging, die Seinen in demselben Anzug, den er lebend trug besuchte, und auch zu Mittag den Leuten beegnete, und die Mägte auf den Feldern ängstigte. Man grub hierauf den Leichnam aus, und liess ihn verbrennen, *wesshalb die Stadt, die den Aberglauben zu nähren schien, bestraft wurde.* Főleg az utolsó állítás kedvéért hoztam föl a fenti idézetet. Weber szerint a városra azért szabtak büntetést, mivel a babonáságnak hódolt. Állítása egészen hamis, mert az eredeti szöveg félreértésén alapul, ahol ezt olvassuk: »Cadavere, haud sine

*Hungariae antiquae et novae Prodomus [!]. . . etc. auctor Mathias Belius Pannonius. Norimbergae. 1723. (Lib. II. pag. 108.).

** Zipser Geschichte u. Zeitbilder. Lőcse. 1880. 63. pag.

superstitionis crimine exusto, novo iterum incendio a nefando isthuc spectro oppidum mulctatum fuit». De még Béltől is eltekintve, sehogy sem hihető ez állítás. A kor szelleme cáfolja. A múlt század elején az effélék többé-kevésbé a boszorkánypörökhöz tartoztak, melyek akkortájt még nagyban folytak. Csak Mária Terézia temetve végleg sírba a babonát összes szerszámaival együtt. Az ő idejéig maga a törvény volt a hatalmában.

Édesanyám, gyermekkorában: a negyvenes évek végén Kaszperek mondáját már jelen alakjában ismerte. Különösen az iskolás gyermekek szerették és mesélték. De arra is emlékezik, hogy nagyapja egykor a téli esték unalmát elűzendő, egy ócska könyvből olvasott föl egyet-mást Kaszperekről. A múlt nyáron megfordulván Lubló városában, utánajártam a dolognak, s szerencsém volt a könyvet* a városháza levéltárában megtalálni. A lengyel nyelven írott quart kódex a *Liber Actorum* nevét viseli, s 178—197-ig terjedő lapjai a Wilcsinszky Ferenc városi nótárius által 1718-ban följegyzett Kaszperek történetét tartalmazzák. Szorosan véve: memorandum. Kivonatos tartalma a hivatalos jegyzőkönyvnek, azon határozott tendenciával: hadd örökíttessék e csodatörténet az utókor emlékezete számára. Nyelve nagyon zagyva. Itt tiszta lengyel, amott tiszta latin, nagy része pedig e két nyelv sajátos vegyülete.

A tulajdonképpeni tartalmat rövid bevezetés nyitja meg. Kaszperek Mihály lublói polgár és borkereskedő 1718-ik évi febr. hó 28-án hunyt el Lubló városában, teljes öntudattal, s a halotti szentségek ájtatos fölvétele után. Nyomban eltemetés után (mint polgárt egy templom melletti sír illette meg) kísértet járt a megholt képében az alvó emberekhez, ütögetve, harapdálva, fojtogatva őket, sőt később mezőkön és réteken, utakon és kocsmaokban, világos nappal is megtámadta a járókelőket. A kiásott holttest elégettetése után sem szűntek meg e rémdolgok; néhány hét alatt tizenötször pusztított a tűzvész — nem emberek keze, hanem a megholt »phantasmája« által fölgújtva. »A város lakói ez időben nappal keveset, vagy éppen semmit sem dolgoztak, igazán úgy jártak, mint az örültek, minden házban egész éjjel a lámpa fénye mellett örökké virrasztottak, a gyakori tűzvész idején minden holmijukat a város piacára hordozták, és szabad ég alatt háltak. A kísértet pedig nemcsak a mi városunkat, hanem más vidékek, sőt más országok népét is nyugtalanította ekképpen. Hasonló rémdolgokról sem krónikáinkban nem lehetett addig olvasni, sem idősebb emberek szájából hallani, s azért azt hisszük, hogy minket az egész város bűnei miatt, *isteni végzet* sújtott.«

Ennyit mond a bevezetés.

Egy Hertely nevű szolgálégy volt az első, ki a kísértetet éjjel, márc. 1-jén a temető ajtajában látta, s erre annyira megijedt, hogy alig-alig tudott hazamenni. A márc. 26-iki általános kihallgatáson már egész serege jelentkezett a tanúknak, férfi és nő, pór és polgár egyaránt. Valamennyiök vallomása egyformán hangzott.

* Dubay Péter polgármester úr szíves engedélyével.

Nyomban a lefekvés után valami hideg tárgyat éreztek a testükön, mely ütötte, harapta, fojtogatta őket. Mindegyiknek hol a kezén, hol a nyakán voltak látható sebei. Ha segítségért kiáltoztak s gyertyára gyújtottak, eltűnt a gonosz lélek. Pawlovszky Kristóf nevű polgár meg is fogta azt a sötétben, és birokra kelt vele. Mindezt esküszóval erősítették.

»Obviando his terroribus« két görög szertartású pap mondotta az exorcismust a halottra. De ez mitsem használt.

Ápril 15-én új tanúkat hallgattak ki a Curián. Hatan jelentkeztek összesen, köztük egy Zawadzsky nevű obgarti lakos, akit Kaszperek útjában megtámadott. A földhöz vágta őt és szakállát tépte. A nagy lármára odasiettek a közeli mezőn dolgozó szántóvetők s kisegítették őt Kaszperek kezei közül, mire ez hirtelen eltűnt. A jelen volt Salgovics András, városi sfrumentator, pro meliori fide et documento« szintén tanúként szerepelt. A legtöbb ember látta a kísértetet és fölismerte benne a vörös ruhába öltözött Kaszpereket. Még aznap hivatalosan bontják föl a sirt. Testét annak találták, aminőnek a mondában leírják: mintha nem is halotté lett volna. Ujjai közt hajszálak, ruháján vérfoltok; »quod est notabile contra naturam«.

»Has itaque inquisitiones, occultatosque revisiones Nos Judex Juratigue Assesores, Consules, totaque Communitas Civitatis Lubloviensis fideliter et conscientiose conscribi, Sigilloque authentico Cittis Nrae muniri curavimus. Erre két lublói polgárt: Maczko Jakabot és Jozeffi Jánost Krakkóba küldötték a püspökhöz, Szembeck Mihályhoz intézett alázatos levéllel, amelyben esedeznek: Hatalmazza föl a lublói papot a halottnak sírjából való kivételére. A levél eredetije a püspök lengyel válaszával együtt a kódex lapjai közé van varrva.*

* Illustrissime et Reverendissime Domine Dne Dne
Gratiosissime!

Nos pusillus grex, Incolae Oppidi Lublyoviensis, sub remotiori climate postti, agnoscetes tamen et a longe legitimum Duce[m] et Pastorem suum venerantes, dum his in partibus non raro practicabilibus, abconditis tamen a captu rationis nostrae concutimur et praemimur, quas terrificibus, qua sensibilibus malis, efficacius remedium aliunde non datur nobis poscendum, nisi a supremo spiritali medico. Itaque ex consilio Rndasmi Nri Locl Ordinarii Dni Morzkowski Abbatis Strigoniensis, et Officialis Sandencensis, hoc supplicii libello plena cum humilitate convenimus Illram et Rndsmam Dominationem Vram, rogantes demississime, quatenus ex seorsiva inquisitione coram magistratu facta perpena et trutinata causa eandem simul et cum effectu per salutem consilium tollere non dedignetur.

Invalescens enim ex mora et vires resumens Phantasmatis horror cogit totam civitatem noctes quieti destinatas vertere in dies, non deest tamen et vigilantibus Illuso. Et quoniam similes effectus pro exhumationem principalis causae sopiri consueverunt, uti mos toties his et in vicinis locis practicatus docuit, eandem vero exhumationem Rndus Locl Parochus non habeat in sua facultate, humillime Illram et Rndsmam Dnem Vram rogandum (!) duximus, quatenus mediante ejus permissu, desiderlorum nrorum compotes fieri valeamus, et ab ulterioribus periculis liberari. Promittentes praevia signorum practicabilium per deputatos inquisitione omnia debito ordine nos executores. Interim pro salute et felicissimis successibus Illrae Rndasmae Dnis Vrae Deum exorantes, manemus in cultu profundissime et debita obseque[n]tia

(Loc. sig. civ. Lubl.)

humillimi et obsequentissimi servi
Iudex cum Assessoribus
Nomin[e] totius Communitatis.

Ápr. 24-én hazatértek a kiküldöttek, a püspöki felhatalmazással együtt. Maczko Jakab írásban számolt be, mi szintén a kódexben foglaltatik

»Ápril 26-án korán reggel kivitték a megboldogult Kaszperék Mihály tetemét szent János temetőjéből a határban fekvő kovanyecsi mezsgyére, és ott nagys. Kozsanovics Felicián Antal, szepesi kormányzó és Lubló várának parancsnoka jelenlétében sok ember láttára megvizsgálták, s csodálattal, bámulattal látták, hogy holtteste a legfrissebb, legvirulóbb és legkövérebb, annyira, hogy élő ember testét sem lehet szebbnek képzelni, ami még aznap koporsójával együtt egy összerakott nagy máglyára tétetvén, üszkéig elhamvadt. Közel két óráig, nehezen égett. Az elégettetés tartama alatt a következő jelek mutatkoztak, mert a jobb lábát a magasba emelte, s azt leeresztvén, bal lábával viszont tette, végre béka módjára brekegés hallatszott a tűzben.«

A holttest lefejeztetéséről amint látjuk, egy szót sem említ a kézirat. De vére mégis folyt, amikor a városi tanács parancsára szívét vágták ki, melyet egy faedénybe zárván, azon erős hitben, hogy bajukon teljesen segítenek, trágyadomb alá rejtettek. Onnan fitestvérei, akik többször azon panasszal álltak elő, hogy bátyjuk holttestét minden jog nélkül égették el, testvéri kegyeletből elvették a szívet rejtő edényt, s magok számára őrizték.

Kazimirszy István őrtálló katonának, Kadarszy János polgárnak, s másoknak is »vörös kalpagban, kék dolmányban, vörös nadrágban, és sárga sarkantyús csizmában jelent meg. Jobb kezében ezüst fogantyús botot tartotta.

Egyszer az erdő alján fát szedett egy öreg asszony, mikor a sűrűben sajtyszerű zörejt hallott. Odatekintett és Kaszpereket vette észre, ki fehér lován üldözni kezdte. A lejtőn lefelé hempergett lovával együtt, és pedig úgy, hogy majd ő, majd a lova került alá.

Következik a gyakori tűzvész terjedelmes leírása, amelynek okozója mindig Kaszperék. Részletesen írja le a május 6. és 25-diki, jún. 5., 8., 9., 12. és 14-diki tüzet. A megholt fitestvérei időközben eskü alatt mondják ki: hogy bátyjoknak tudomásuk szerint sohasem volt varázsgyűrűje, sem más csodaszerszáma. Őzvegye: Mária is esküszik, hogy férje életében sohasem tűzött ördögi mesterségeket, házában egyáltalában nem jelent meg, csupán a nyáját zavarta meg egyszer.

»Ubi humana deficiunt, ibi divina incipiunt auxilia«. Ezen jelszóval intéz a város tanácsa jún. 20-án levelet a zaklicsyni kolostor gárgyánjához. »Die 27. Junii ad litteras requisitorias ex Conventu Zakliczynense comparuit Pater Exorcista nomine Innocentius, approbatus a Sede apostolica cum Socio clerico, ad repellendos phantasmatis insultus«. A két pap meggyújtotta a passiógyertyát, s ünnepélyes exorcismusában, körmenettel és szentelt vízzel, tőmjénfüsttel és szentelt sóval tisztította meg a város házait. Mindezek dacára újból dühöng a kísértet, júl. 8-án újból fölgyújtja a várost, s a városháza, sőt maga a templom is a lángok martaléka lesz. »A vármegye urainak ekkor, mikor a gyakori tűzvész miatt a város rom-

halommá lett, eszközbe jutott, hogy a halott örökösének a birtokában van még azon edény, melybe a megboldogult bátyjuknak: Mihálynak kihantolása alkalmával a szívét zárták. Ezeknek meghagyták, hogy a kis lakattal bezárt edényt a városházára hozzák, amit a nép tanácsára meg is tettek, hogy a kísértetnek ne legyen több ereje és hatalma az embereket bántalmazni. Erre az urak meghagyták és megparancsolták a sírásónak, hogy e tárgyat mindenestül hamváig égesse el a kovanyeci mezsgyén. És így az isteni harag hatalma és szigorúsága után, ezen időtől fogva akadályozva lett mérgében a kísértet, úgyhogy többé nem ártott az embereknek. Amitől minket és utódainkat az Úristen óvjon.

Ez a lengyel kódex rövid tartalma. Szomorú jellemzése a kor fölfogásának. Hogy tévútra annyi embert mi vezethetett, azt ma hiába döntjük el. Egy ragályos betegség, más elemi csapásokkal összekötve, könnyen megzavarhatta a megfélemlített lakosságot. De a nép hitte a történetet, hiszi ma is, s mondává alakulása, mint mindenhol, öntudatlanul ment végbe: mint a kődarab, melyet a hegyi patak árja magával sodor. Hegyes élei a folytonos görgetésben eltompulnak, míg kerek kő lesz belőle. Bél Mátyás már az alakulófélben levő mondát ismerte. Hirtelen halálról, nem tiszta jellemről, lefejezetésről beszél. Két-három év tehát már átalakította a történetet, s körülbelül nyolcvan esztendő múlva, egész teljességében állott elő a monda.*

A borkereskedés a jelen század elejéig dívott, a tutajok elindulása némi ünneplésséggel járt, mert a pap teljes ornátusban kijött a Poprád vizéhez, s a víz partjáról áldotta meg a távozókat. A Dunajechhez érve, hazaküldtek egy tutajt, átrakván hordóit, mivel ez utóbbi folyó vízben már sokkal gazdagabb, s a Visztulánál ugyanaz még egyszer ismétlődött. A hegyaljai borokból azon időben több lublói polgár gazdagodott meg, s némelyikére a múlt század közepe táján, biztos tudomás szerint ugyanazt fogták, ami később Kaszperék nevéhez tapadt. A monda megoldása: a vallás hatalma megtöri a gonosz erejét, nyilatkozik a lublóiak egy más mondájában is, melyet Tompa Mihály »Hegyeskő« címén (IV. kt. 113. l.) dolgozott föl. Lubló lovag a várat építi. A munka nagyon lassan halad előre, s itt-ott össze is omlik. A lovag nem nézheti népe hiábavaló erőlködését, s a sziklák között lakó gonosz lelket keresi föl:

»Építsd föl váram...!
Add lelked nekém...!
S megszúrjad a vér
A frgykötésen«.

A vár elkészül, de a lovag nem tud nyugodni. Gyötrelmében egy zárda falai közé menekül. Az ördög azonban meg akarja büntetni, és egy óriás szikladarabbal a várat szíjjelrombolni. De a zárda megkondukt harangja megtöri a gonosz hatalmát, s a szikladarab

* A Lublóval határos Gnezda város levéltárában is őriztek egy Kaszperekről szóló, németül írt kéziratot, mely azonban a többszörös kikölcsönözgetés alkalmával elkallódott.

a mélységbe zuban. Tompa nem változtatott rajta, hanem egészében vette át a néptől e mondát, mely csak megoldására nézve áll rokonságban Kasperek mondájával.

Br. Jósika Miklós ismerte Kasperek mondáját. »Második Rákóczi Ferenc« című 1852-ben írt regényében* fölhasználja a kor jellemzésére. Némi humor rejlik »Kasperek« fejezetében. »A történet színhelye: Toporc, egy szépeassági falu. Esteledik; az öreg Szeniczter családjá beszélget egyről-másról, midőn egyikök Kasperek nevét ejti ki. Az öregasszony odaszalad a tyúkjához, mert félti Kasperektől. Rövid idő múlva újra ellebben a rettegett név egyikök ajakáról, s ugyanekkor nyílik az ajtó, a vén Mirián lép a szobába, aki jóízűt nevet azon, hogy a ház népe félelmében ágyak és asztalok alá bújt. Gúnyolódva kihívja a gonosz szellemet. »Kasperek! gaz fickó, — ide jer, ha jó kell«, folytatá emelt hangon. Lehetetlen e háznép ijedelmét s növekedő rettegését leírni: de ezen senki sem fog csodálkozni, ha tudja, ez időben mit beszéltek Kasperek vagy Kasperkovics varázslórol, e csodatevőrol, kinek becsületes családutódai még élnek Lublón, hol leginkább rettegették tőle.**

A nép azt állítá, sőt — miként az később törvényes vizsgálat által kiséült — esküvel is erősíté: hogy ahol csak nevét említették Kaspereknek, azonnal megjelent. Az anyák gyermekeiket ijesztették vele: Ne sírj, mert elvisz Kasperek!*** s azon percben, melyben e név ellebbent a vigyázatlan ajkáról, a gonosz tündér az ajtó küszöbén állt, vagy valamelyik ablakon nyújtotta be fejét . . . Halála után kénytelen volt az előljárárság Kasperek fejét *leszegeztetni* a koporsóhoz, hogy föl ne keljen. Nem első eset ez ama babonás korban. De még ez sem nyugtatta meg a népet, mert számtalanszor erősítették, hogy a varázslót vagy — miképp nevezték — tündérfőnököt látták a roppant vasszeggel együtt, mellyel feje le volt szegezve . . .

Jelenben az ily kísértetlátónak hánytatót s labdacsokat adnának, hogy visszanyerje híg eszét, akkor más idők jártak. A törvényhatóság halott fölötti vizsgálatot rendelt, a katolikus lelkiesség a sátán működését látván e csodában, élénken részt vett a feltámadt kuruzsló holta utáni bünperében, s a dolog messze vidékre zajt ütött. Tanúkat hallgattak ki, s ezek megesküdték, hogy Kasperek, mihelyt említették, fényes nappal megjelent, s az asztalról a pecsenyét elvitte magával.

A bölcs törvényészék a halottnak felásatását s koporsójávali megégettetését határozta.

De végrehajtás előtt elküldötték az ítéletet a krakkói püspököknek, kinek levele most is tartatik és olvasható.

A püspök úr babonának nyilvánította válaszában az egész dolgot, de a vakbuzgó nép megnyugtatóására az ítéletet helyben hagyta.

* IV. kt. 112. s kőv. lapjain.

** Kasperek utódai éppen elhírhedt ósük miatt a »Kasperkievics« [!] nevet vették föl később.

*** Ez ma is divik.

Végre is hajtatott az, számos nép szemeláttára, egész setét ünnepélyességgel, exorcismussal és tömjénfüst kíséretében. Az egybe-
gyűlték egyhangúan állíták: hogy mikor minden elhamvadott, rémítő gúnykacaj hangzott. Egyébiránt a szegény népet nem igen zsarolta, csak a gazdagabbakat, főleg Lubló vidékén, s ha olykor egy tyúkot vagy malacot elcsípett a nyársról, vagy a terített asztalról — mások pár aranyat dobott be az ablakon.

Mirián Gáspár meséli ezeket a Szeniczzer családnak. Valamennyien figyelnek arra, amit az öreg, *Kaszperek kútjáról* mond. A rusbachi forrásról, melynek közelében kengőzöket lehelő barlang látható. Minden élet kerüli azt. A tévedt vándor, ki abból szomját hűti, porrá omlik, s a szél elhordja hamvát, a bogár, mely közelébe jut, veszve van, a madár, ha fölötte elröpül, martaléka az igézetnek; körben héjazik mindig lejjebb s lejjebb örvényelve, míg beleesik, elpárolog, mint a füst. Messze körül, az erdő néma és bús. Nem rakja egyetlen madár fészket e halállehető magányba. Nem gyűjti árnyában a szorgalmas hangya kis raktárát — s a kígyó ijedten kisurran belőle.

De mikor a rusbachi avult toronyban éjfél üt az óra, a kalapács 12-ik koppanásával a magányos tanya megnépesül. Csudás alakok, minőket a képzelet alig tud gondolni, emelkednek ki a földből, ülve lovak, macskák és kígyóknak csontvázain, irtózatos arcokkal s kidülledt szemekkel. A fenyvek ágain roppant denevérek nyüzösögnek, s mennyire a szem az erdő sűrűjébe hathat, egész serege a halottias alakoknak, parázsló szemekkel s hosszú leplekbe redőzve bolyong, s özőnlík elő...

Bús, s vért jegesztő zsinat keletkezik. Egyszerre sárkányon ülve a magasról leereszkedik Kaszperek. Ő és nem más! Közel a forráshoz leszáll rémítő nyergeséről, s a csurgó felé közelít, hol reá egy tündér-szépségű gyermek vár, kristály-kehellyel.

Kaszperek átveszi az edényt s teleeresztvén a bűvös forrás vizéből — kiissza.

E pillanatban eltűnik az egész tündérzet. A forrás mellett, mohos kövön, több mint száz éves agg ül, gondtelten nyugosztván állát kezébe, s meredező szemekkel kísérvén a víznek csergését.

Ez utóbbi részleten megérzik a regényíró; az első pedig némileg elütő változat. Jósika a Szepességen hallotta a mondát, s a regény jegyzetei között meg is mondja, hogy a »mi e cikkben Kaszperokról vagy Kaszperkevicseről [!] mondatik, nem mese: mert ő valóban létezett azon a vidéken. Hatalma és szeszélyei a nép ajkán forognak.« Minden, ami regényben történik, az 1711-diki évvel befejeztetik. Kaszperek 1711-ben még békében élt, ámbár, amint a törvénykönyvek mutatják, rendkívül nyugtalan természetű volt, kinek mindenkor számos pöre volt a lublóiakkal. Ily kisszerű anakronizmus azonban megbocsátható egy regényben.

Végigkísértük a mondát egész fejlődésében. Mindent összefoglalva: egy még ifjú monda fekszik előttünk, melynek alakulása azonban már be van fejezve. Az anyag nagyrészt megmaradt, a nép csak kikerekítette és kiszínezte a történetet. Az egyszerű egymás-

utánt kauzális összefüggésbe hozta. A halott kövérebb, mert az alvók vérét szívja; fej nélkül jár, mert lenyakazták, tűzzel pusztít, mert elégették. Indokolja továbbá az egész megfoghatatlan eseményt, amikor azt a jellemből kifolyólag bizonyos tragikus mozzanattal fölvilágosítja. Kaszperék vétsége kettős: a lopás s a hamis eskü. Ezekért bűnhődnie kell. Bűnhődésében új vétket követ el, mert az élöket bántja, s ezekért most is lakol.

A monda maga, amint láthattuk, többféle változatban kering. Némelyek úgy mondják: haranggal fejezték le; mások szerint arra van kárthatva, hogy a sárosi vár tornyában mákot számláljon. Ha sisiphusi munkájának már végére jár, akkor egy boszorkány jelenik meg a toronyban, ki a mákszemeket széjjelszórja, s Kaszperék újból kezdi fáradságos munkáját.

A monda alakulása tehát némileg megfordítva történt. Dereka régebben megvolt, elejét és befejezését későbbi időben költötte hozzá a nép, s ezáltal mintegy keretbe foglalta. Az egyszerű kísértetből kuruzsló, boszorkánymester válik, ki Bél szerint csak a saját adósságát rója le, a népmondában pedig mint a szegények jutalmazója szerepel. A kódex szerint a szív elégtetése szüntette meg a rémdolgokat. Mennél jellemzőbb a monda befejezése! Befejezés, amelyhez több szó nem fér, s egyszersmind költői igazságszolgáltatás a maga eredeti színében. Az a sok papi személy, akik folytonos egymásutánban látogattak Lublóra, összeolvadt a nép képzeletében. Onnan a püspökök gyűlése. Az elátkozás az exorcismusokból magyarázható, s a fehér ló, amely az ő tetteiben társa volt, bűnhődésének is társa.

A monda eredetisége, amely bizonyára a szláv vámpír mondatól függetlenül keletkezett, mindenesetre jellemző a nép fölfogására és alakító képességére. Mint történeti jelenség, kuriózumként tán fölleveníthető lett volna, jelentőséget azonban csak akkor nyerhetett, midőn a nép igazított rajta, s kerek alakba öntötte.

A lengyel kódex is, Bél Mátyás is az utókor emlékezetének akarták fönntartani. Egyikök sem érte el igazi célját. Ma pedig más szemmel nézzük. Kiindulásunk szempontja: az etnográfia; egy oly cél, melynek szolgálatában újból hangoztathatjuk e kettős régi jelszavát: Pro Memoria!

III. „A Kaszperék-legenda forrásai“ című tájékoztató.

Matirko Bertalannak itt újraközölt értekezésével jóval ismeretebb *A Kaszperék-legenda forrásai* című dolgozat, amely az elbeszélés 1955 előtti csaknem valamennyi kiadásában is megtalálható.

Első ízben a *Vasárnapi Ujság 1893. évi május 7-i számában* (40. évf. 19. sz. 314. l.) jelent meg, Ezt a tájékoztatót a *Vasárnapi Ujság* szerkesztője, Nagy Miklós, Matirko értekezéséből kivonatolta.

A teljesség kedvéért e rövidített alakjában is közöljük, és pedig a *Vasárnapi Ujság* szövege szerint, minthogy a kiadások többnyire hibás, önkényesen módosított szöveget adtak.

Bél Mátyás 1723-ban megjelent Prodromusában hallomás útján jegyezte fel a történetet ekképpen:

»Lubló városa gazdag és tágas s a heti és nagy vásárok, valamint az egyházi búcsúk tartására alkalmas és látogatott hely. Ezen városban, amint hallottam, az 1718-iki esztendőben oly csodadolog történt, amely megemlítésre méltó. Egy *Gasperek* nevű, közhiedelem szerint nem egészen tiszta jellemű kalmár váratlan halállal múlt ki. Alig hogy eltemették, körüljárni és ugyanazon öltözetben, melyet életében viselt, óviéhez is látogatni kezdett. És a látszat nem csalt, mert a városbeli utasokat fényes nappal is szörnyű módon bántalmazta, a szolgálókat, a mezei munkásokat megtámadta, a város házait fölgyújtotta s ami szinte hihetetlen, hogy feleségével is érintkezett és pénzét az adósoktól elvitte, hitelezőinek pedig megtérítette a tartozását. Mindennemű csínje után a dolgot végre oda vitte, hogy az ottani nép ünnepélyes szokása szerint, holttestét a sírból kivették, lefejezték és elégették. Igaz-e vagy valótlan, de az állandó hír tanúsítja, hogy ásóval leütött fejből vér patakzott. Miután a halottat a babona nem csekély hibája nélkül elégették, ismét új tűzvészrel büntette a várost ezen gonosz kísértet. Sokan azt hitték, hogy az ördög maga rejlik az emberi alakban s hogy ő mérte rájuk azon csapásokat; mások ellenben, akik a kísértetekről szóló történetekben kételkedtek, álcázottnak képelték. Legyen egyébiránt mindez akár való, akár mesebeszéd, én azért említettem, hogy az emlékezet számára el ne vesszen.«

A »*Liber actorum*« című kódex (melyet Mikszáth is említ) s melyet Lubló városa levéltárában őriznek, a következőkben írja le a Kaszperek esetét (Vilsinszky Ferenc városi jegyző, Kaszperek Mihály kortársának sajátkezű írása):

»Kaszperek Mihály lublói polgár és borkereskedő 1718-ik évi febr. hó 28-án hunyt el Lubló városában, teljes öntudattal s a halotti szentségek ájtatos fölvétele után. Nyomban eltemettetése után (mint polgárt egy templommelletti sír illette meg) kísértet járt a megholt képében az alvó emberekhez, ütögetve, harapdálva, fojtogatva őket, sőt később mezőkön és réteken, utakon és koresmákban, világos nappal is megtámadta a járókelőket. A kiásott holttest elégettetése után sem szüntek meg e rémdolgok; néhány hét alatt tizenötször pusztított a tűzvész, nem emberek keze, hanem a megholt «phantasmája» által fölgyújtva. A város lakói ez időben nappal keveset, vagy éppen semmit sem dolgoztak, igazán úgy jártak, mint az örültek, minden házban egész éjjel a lámpa fénye mellett örökké virrasztottak, a gyakori tűzvész idején minden holmijukat a város piacára hozdozták és szabad ég alatt háltak. A kísértet pedig nemcsak a mi városunkat, hanem más vidékek, sőt más országok népét is nyugtalanította ekképpen. Hasonló rémdolgokról sem krónikáinkban nem lehetett addig olvasni, sem idősebb emberek szájából hallani, s azért azt hisszük, hogy minket, az egész város bűnei miatt, *isteni végzet* sújtott.«

Ennyit mond a bevezetés.

Egy Hertely nevű szolgalegény volt az első, ki a kísértetet éjjel, márc. 1-én, a temető ajtajában látta s erre annyira megijedt, hogy alig-alig tudott hazamenni. A márc. 26-iki általános kihallgatáson már egész serege jelentkezett a tanúknak, férfi és nő, pór és polgár egyaránt. Valamennyiök vallomása egyformán hangzott. Nyomban a lefekvés után valami hideg tárgyat éreztek a testükön, mely ütötte, harapta, fojtogatta őket. Mindegyiknek hol a kezén, hol a nyakán voltak látható sebei. Ha segítségért kiáltottak s gyertyát gyújtottak, eltűnt a gonosz lélek. Pavlovszky Kristóf nevű polgár meg is fogta azt a sötétben és birokra kelt vele. Mindezt esküszóval erősítették.

»Obviando his terroribus« két görög szertartású pap mondotta az exorcismust a halottra. De ez mit sem használt.

Ápril 15-én új tanúkat hallgattak ki a kúrián. Hatan jelentkeztek összesen, köztük egy Zavadzky nevű obgarti lakos, akit Kaszperek útjában megtámadott. A földhöz vágta és szakállát tépte. A nagy lármára odasiettek a közeli mezőn dolgozó szántóvetők s kiségitették őt Kaszperek kezei közül, mire ez hirtelen eltűnt. A jelen volt Salgovics András, városi »frumentator, pro meliori [!] fide et documento« szintén tanúként szerepelt. A legtöbb ember látta a kísértetet és fölismerte benne a vörös ruhába öltözött Kaszpereket. Még aznap hivatalosan bontják föl a sirt. Testét annak találták, aminőnek a mondásban leírják: mintha nem is halottá lett volna. Ujjai közt hajszálak, ruháján vérfoltok.

Erre két lubló polgárt: Maczkó Jakabot és Jozeffi Jánost Krakkóba küldötték a püspökhöz, Szembeck Mihályhoz intézett alázatos levéllel, amelyben esedeznek: hatalmazza föl a lubló papot a halottnak sírjából való kivételére. A levél eredetije a püspök lengyel válaszával együtt a kódex lapjai közé van varrva.

Ápr. 24-én hazaértek a kiküldöttek a püspöki felhatalmazással együtt. Maczkó Jakab írásban számolt be, mi szintén a kódexben foglaltatik.

»Ápril 26-án korán reggel kivitték a megboldogult Kaszperek Mihály tetemét a Szt. János temetőjéből a határban levő kovanyeci mezsgyére és itt nagys. Kozsanovics Felicián Antal, szepesi kormányzó és Lubló várának parancsnoka jelenlétében sok ember láttára megvizsgálták s csodálattal, bámulattal látták, hogy holtteste a legfrissebb, legvirulóbb és legkövérebb, annyira, hogy élő ember testét sem lehet szebbnek képzelni, ami még aznap koporsójával együtt egy összerakott nagy máglyára tétetvén, üszkéig elhamvadt. Közél két óráig, nehezen égett. Az elégettetés tartama alatt a következő jelek mutatkoztak: a jobb lábát a magasba emelte s azt leeresztvén, bal lábával viszont tette, végre béka módjára brekegés hallatszott le a tűzben.«

A holttest lefejeztetéséről, amint látjuk, egy szót sem említ a kézirat. De vére mégis folyt, amikor a városi tanács parancsára szívéét vágta ki, melyet egy faedénybe zárván, azon erős hitben, hogy bajukon teljesen segítenek, trágyadomb alá rejtették. Onnan fitestvérei, akik többször azon panasszal álltak elő, hogy bátyjuk

holttestét minden jog nélkül égették el, testvéri kegyelemből elvették a szívet rejtő edényt s magok számára őrizték.

Kazimirszky István őrtálló katonának, Kadarszky János polgárnak s másoknak is »vörös kalpagban, kék dolmányban, vörös nadrágban és sárga sarkantyús csizmában jelent meg. Jobb kezében ezüst fogantyús botot tartott».

Egyszer az erdő alján fát szedett egy öregasszony, mikor a sűrűben sajátzerű zörejt hallott. Odatekintett és Kaszpereket vette észre, ki fehér lován üldözni kezdte. A lejtőn lefelé hempergett lovával együtt, éspedig úgy, hogy majd ő, majd a lova került alá.

Következik a gyakori tűzvészek terjedelmes leírása, amelynek okozója mindig Kaszperek. Részletesen írja le a május 6. és 26-diki, jún. 5., 8., 9., 12. és 14-diki tüzet. A megholt fitestvérei időközben eskü alatt mondják ki, hogy bátyjoknak tudomásuk szerint sohasem volt varázsgyűrűje, sem más csodaszerszáma. Őzvegye, Mária is esküszik, hogy férje életében sohasem űzött ördögi mesterségeket, házában egyáltalában nem jelent meg, csupán a nyáját zavarta meg egyszer.

»Ubi humana deficient, ibi divina incipiunt auxilia«. Ezen jelszóval intéz a város tanácsa jún. 20-ikán levelet a zaklicsnyi kolostor gárgyánjához. Jún. 27-én a zaklicsnyi kolostorból Innocentius atya egy pap társával Lublóra küldetett. A két pap meggyújtotta a passziogyertyát s ünnepélyes exorcismusában, körmenettel és szentelt vízzel, tömjénfüsttel és szentelt sóval tisztította meg a város házeit. Mindezek dacára újból dühöng a kísértet, júl. 8-án újból fölgyűjtja a várost s a városháza, sőt maga a templom is a lángok martaléka lesz. »A vármegye urainak ekkor, mikor a gyakori tűzvész miatt a város romhalomná lett, eszökbe jutott, hogy a halott örökösének a birto-kában van még azon edény, melybe a megboldogult bátyjuknak: Mihálynak kihantolása alkalmával a szívet zárták. Ezeknek meghagyták, hogy a kis lakattal bezárt edényt a városházára hozzák, amit a nép tanácsára meg is tettek, hogy a kísértetnek ne legyen több ereje és hatalma az embereket bántalmazni. Erre az urak meghagyták és megparancsolák a sírásónak, hogy e tárgyat mindenestül hamváig égesse el a kovanyeci mezsgyén. És így az isteni harag hatalma és szigorúsága után, ezen időtől fogva akadályozva lett mérgében a kísértet, úgyhogy többé nem ártott az embereknek. Amitől minket és utódainkat az Úristen óvjon!«

Egyéb változatai is keringtek a Kaszperek-legendának a Szepességben, de csak a nép száján. A mesélgető dadák fantáziája emberöltőkön át egyre mélyebben mártogatta be Kaszperek alakját a tündér-és boszorkánymesék tavába, már-már leázott róla minden földi réteg, mikor végre a Mikszáth tolla, mint valami varázslat, hozzányúlt s újra visszaállította azzá, ami volt: embernek.

*

A Kísértet Lublón 1—5. kiadása (1896—1905) a Honnan vettem Kaszpereket? és A Kaszperek-legenda forrásai című utóiratot, illetőleg

forrásmagyarázatot »Jegyzetek«-ként petit-szedéssel tette közzé, a kiadóknak (a Légrády-testvéreknek) következő tájékoztatójával :

»Részint azon hatás jellemzésére, melyet a fenti bájos történet tett, midőn azt Mikszáth folytatásokban közölte először a Pesti Hirlapban, részint mert magában is érdekem a feldolgozott anyag s bepillantást enged a szerző meseszövevé talentumába, összegyűjtöttük mindazt, ami Mikszáth forrásait képezte és amit ő maga még utólag írt e története [1. és 2. kiadásban: a története] felől. *A kiadók.*«

A Jk (1910) sajtó alá rendezője elhagyta e kiadói tájékoztatót, petit-szedés helyett a főszöveg betűfajtajával közölte, sőt szövegén is változtatott; emiatt *A Kaszperek-legenda forrásai* című magyarázó jegyzet több mint négy évtizednek a Jk-t követő kiadásaiiban olyan megtévesztő látszatot nyert, mintha ezt is Mikszáth írta volna; holott a harmadik és az utolsó bekezdés egy-egy kitétele (Mikszáth nevének említése!) ezt kétségtelenül cáfolja. — Végre az elbeszélés két legutóbbi hazai kiadása (MK Válogatott Művei: Kisregények II. 1955 és az Olcsó Könyvtár, 1955) elhagyta a szöveg végéről ezt az idegen kéztől származó magyarázatot, sőt jegyzetben sem közli.

IV. Mikszáthné Visszaemlékezései.

A Kaszperek-legenda annyira közkeletű volt a Szepességen, hogy Mikszáthné szerint férjének odavaló képviselők is meséltek a lublói kísértetről. *Mikszáthné Visszaemlékezéseinek* (1922 : 178. l.) vonatkozó szakaszai a következők :

»Kedvesen emlékszem arra [!] az időkre [!] is, mikor a Légrády-házba átköltöztünk.

Ezentúl nem kellett az uramnak télben-fagyban a szerkesztőségbe menni, ott volt az a szomszéd lakásban. Több időt tölthetett velünk. Délutánonként lefeküdt a nagy dívánra és a fiuknak mesélt. Régebben szepességi képviselők beszéltek neki Kaszperekéről, a lublói kísértetről, ő azt százféle variációban átgúrta és nagy öröme volt, ha a fiuk félve hozzásimultak, ha kis szemük félve pislogott, mikor azt beszélte, hogy Kaszperek megfordítva ülve lován nyargalászott holdvilágos éjeken Lubl főutcaján.

És azután, ha a gyerekek összeverekedtek vagy rosszkalkodtak, elég volt valamelyikünknek elkiáltania magát : 'Jön a Kaszperek!' Rögtön nagy csend lett, összekuporodtak, meglapultak, s fénylő szemecskéiket behunyva az apjukhoz vagy hozzám bújtak. A Kaszperek mindig hatott.

Egyszer aztán az történt, hogy mikor az uram hazajött, a fiuk visszájáról ültek a hintalovaikon, mire Kálmán nevetve megjegyezte :

— No, a Kaszperek ugyan alaposan lejártá magát a gyermekeim szemében, most már hálából, mert segítségemre volt a gyerekek nevelésében, megörökítem a legendáját.

Meg is írta egyiköttes regényben. (*Kísértet Lublón* címen.)«

V. „Az Osztrák—Magyar Monarchia Írásban és Képben” Kasperek-legendája.

A szájhagyományban és főljegyzésekben a Kasperek-legendáról olyan változatok is kialakultak, melyekről sem Matirko, sem — közvetítésével — Mikszáth nem tudott. Teljesség kedvéért közöljük ezeket is :

Az *Osztrák—Magyar Monarchia Írásban és Képben* című kiadvány XVIII. kötetének egyik fejezete (a Magyarországot ismertető VI. kötetben a Felső-Magyarországot tárgyaló II. rész, 1900 : A Szepesség és a Magas-Tátra. Írta Horvay Ede) egy különleges Kasperek-legendáról emlékezik meg (318—9. l.) :

»Elkeseredett és évekig tartó véres harcok színhelyévé lett a Szepesség I. Ferdinánd és Zápolya János ellenkirályok idejében, amikor a megye nemcsak a két hadviselő fél pusztításainak és fosztogatásainak volt kitéve, hanem a városok maguk is különböző pártállások szerint kemény küzdelmet folytattak egymás ellen, amire szomorú példa a Ferdinándhoz szító Lőcse és a Zápolya-párti Késmárk hosszas háborúskodása. A két város között az árulerakási szabadalom miatt már régebben keletkezett súrlódásokat nyílt háborúskodások váltották föl. Az ezek által okozott csapást csak súlyosbították a hadakozó felek által zsoldba fogadott fegyveres csapatok. Egy ilyen csapat vezére volt Kasperek Zsigmond, akinek fejére Ferdinánd 3.000 forintnyi vérdíjat tűzött ki, s aki 1535-ben elfogtatván, Bécsben lefejeztetett. Kalandos életének emléke ma is él a szepesi tótság mondáiban, melyek mint hatalmas varázslót és a népnek jóltevőjét emlegetik Kaspereket, aki a gazdagoktól elvett pénzzel a szegény nép nyomorát enyhíti.«

Ennek a változatnak legfőbb különossége : az időpont. Kasperek Mihály közismert legendája 1718 körül játszik, Kasperek Zsigmond története a Mohács utáni pártharcok idején. Kasperek Mihály borkereskedő volt, Kasperek Zsigmond zsoldosvezér. Varázsló-természetükről irodalmunkban Jósika mesélt először . . .

VI. *Ráth-Végh István* : „*Gasperek, a garázda vámpír*”.

Ráth-Végh István Magyar kuriózumok című gyűjteményének »Világhírű magyar kísértetek« című ciklusában (Bp. 1934. Rózsavölgyi és Társa kiad. 63—67. l.) ismerteti *Gasperek a garázda vámpír* történetét :

»Ennek a vámpírnak történetét először Jósika Miklós használta fel 'Második Rákóczi Ferenc' c. regényében, majd Mikszáth Kálmán lombosította a meglehetősen csenevész palántát színes, eleven elbeszéléssé. Mindenki ismeri a *Kísértet Lublón* című pompás Mikszáth-novellát. Adatait a lublói városi levéltárban őrzött, lengyel nyelven írt kódexből vette . . .«

A Liber Actorum főljegyzéseinek bemutatása után *Ráth-Végh* megjegyzi : »Ezekből a teljesen logikátlan adatokból alkotta meg Mikszáth káprázatosan ügyes meseszövési technikával novelláját . . .«

Ráth-Végh ezután utal Matirko Bertalan tanulmányára, majd pedig rátér egy, a *Bél Mátyás közlése nyomán kialakult* részletesebb leírásra :

»Az európai tudós világ legelőször Bél Mátyás révén értesült róla, később a Bél-féle rövid közlés nyomába terjedelmesebb leírások léptek. A *Hauber-féle gyűjtemény* (Eberhard David Hauber : Bibliotheca, Acta et Scripta Magica. Lemgo. I. 709. l.) egy 1718 július végéről keltezett latin levelet közöl. Nem mondja : ki írta, kinek írta ; csupán forrás gyanánt jelöli meg az *Europäisches Niemand* című nyomtatványt, mely képet is hozott az esetről, ezzel a hangzatos címmel : 'A Felsőmagyarországon halála után körülbolyongó Casparek Mihály.' Ez a latin levél kiegészíti a lublói kézirat adatait, s mivel még magyarul sehol sem jelent meg, ismertetem a tartalmát. Persze a magam szavaival — a szözszerinti fordítás száraz lenne« — mondja Ráth-Végh István. Majd így folytatja :

»A levél szerint 1718. febr. 20-án eltemettek Lublón egy Casparek nevű polgárt. (Neve sok változatban keringett : Bél Mátyásnál Gasperek, Mikszáthnál Kaszperek stb. Maradok a Bél-féle névnel.) Vagyonos ember lehetett, mert a koporsóját bársonnyal vonták be. Nemsokára híre terjedt, hogy Gaspareknek nincs nyugta a sírban, hazajár kísérteni, sőt megtámad az utcán békés embereket és öszszivisza veri őket. Mikor az effajta hírek megsokasodtak, a hatóság gyökeres intézkedést határozott el : felásatta a garázda lélek sírját és holttestét elégettette. — Azonban itt tér el Gasperek esete a rendes vámpírtörténetektől : az elégetés nem használt semmit, Gasperek tovább zaklatta a várost, sőt egyre arcátlanabb lett. Többnyire lóháton szokott kísérteni ; egyszer egy lakodalomra is ellovagolt, részt követelt a lakomából, sőt — kísérteteknél ritkaság az ilyen inyeskedés — mindenáron azt akarta, hogy halat süssenek neki. Hiába zárkóztak be a házba a halálra rémült vendégek, addig döngette az ajtót csúnya fenyegetődzések közepette, amíg kénytelenek voltak beereszteni. Leszállt a lováról, leült a lakodalmi asztalhoz, jóllakott a sült hallal és egyéb falatokkal, nagyokat ivott rá és dolga végeztével továbbnyargalt. Szabálytalan vámpír volt, mert a vérsvíást teljesen elhanyagolta és ehelyett világi élvezeteket hajszolt. Sőt, az efféle örömek kedvelése túlzásokra is ragadta, amennyiben éjjelente hazajárt a feleségéhez, helyesebben az özvegyéhez és férji jogait kímélet nélkül érvényesítette ; minek következtében a szegény asszony csakhamar áldott állapotba jutott, bizonyára rettenetes gondot okozva a jogászoknak, hogy miféle jogi helyzete legyen majd az olyan gyerekeknek, akinek az apja lelke az apja. A garázda fráter a törvényes szerelmmel sem érte be, megtámadott a földéken dolgozó jámbor hajadonokat, négynek elrabolta a becsületét s épp az ötödik lett volna soron, mikor egy arra haladó nemes úr elzavarta. Minthogy a négy leány a hivatalos vizsgálat során eskü alatt Gasperekre vallott, nem lenne illő gyanakodnunk, hogy esetleg a pajzánságokban a lublói legényeknek is lehetett valamelyes részük.

Tavasszal a meggyötört lublóiaknak három hétig nyugalmuk volt. Már azt hitték, hogy Gasperek abbahagyta a garázdálkodást,

de utóbb kisült, hogy közben Lengyelországban járt és ottani adósaitól pénzt inkasszált, majd megint megjelent Lublón és a lengyel pénzzel kifizette egy lublói hitelezőjét.

Ez idő után Gasperek működése tragikus irányba fordult: elkezdett gyűjtogatni. Először a tulajdon testvérbátyja házát gyűjtotta fel, azután négy, majd hat, majd megint nyolc házra vetett tüzes csóvát. Június 13-ika gyászos napja volt Lubló városának: harminc házat gyűjtött fel a rém; a tüzet nem lehetett eloltani, tehetetlenül nézték az emberek, amíg magától ki nem aludt. Az az utca, melyben bizonyos Murányi Mátyás uraság lakott, olyan volt, mint egy üszökhalom. A népet elfogta a rettegés; akinek faháza volt, kiköltözött onnan és a Poprád partján tanyázott hevenyészett viskókban. A kísértet egy komlóval megrakott embert belelökött a folyóba; a nyomorult odaveszett volna, ha egy szemtanú kocsmáros oda nem fut és ki nem húzza. Mikor felesége megkérdezte, hogy minő aapon lett belőle kísértet, azt felelte: »Isten nem tűr meg a mennyországban, az ördög a pokolban, mert az enyém helyett egy más ember szívét égették meg s most hét évig kell a világban bolyonganom.«

A levél azzal végződik, hogy épp most jön a postás Késmárkról, hír szerint Gasperek Lublón megint gyűjtogatott.«

A Hauber-féle változat ismertetéséhez Ráth-Végh a következő — Mikszáth elbeszélését is érintő és értékelő — reflexiókat fűzi:

»Gasperek nappali garázdálkodása, gyűjtogatása és szerelmi tevékenysége nem egyeztethető össze a szláv népek vámpír-hitével. Honnan került hát elő ez a sok bolondgomba? Alig lehet elhinni, hogy komoly ok nélkül a hatóság vizsgálatot indítson, tanúkat hallgasson, püspöki engedélyt szorgalmazzon, maga a püspök pedig hivatalosan hozzájáruljon az exhumáláshoz, — szóval, hogy megindítsák az egész hivatalos gépezetet, ha éppenséggel semmi kézzelfogható tény nem merült volna fel. A konkrét adatoknak ekkora tömege nem alapulhatott csupán szófia beszéden, vénasszonyok hírhordásán. Azt hiszem, Mikszáth fantáziája helyesen fogta meg a dolgot: valami szélhámos az elhalt Gasperekhez való hasonlóságát használhatta fel, s a garázdaság csak takarója volt az özvegyvel szőtt szerelmi viszonynak, melynek következményeit másképpen nem lehetett a világ előtt megokolni.

De beérhette volna az özvegygel, a négy parasztlánynak bizony békét hagyhatott volna.«

VII. A Kaszperek—Csernyiczky-alakpár mintája a „Pitaval“-ban.

Mikszáth — az elbeszélés forrását illetően — kizárólag Matirkó Bertalan etnográfiai tanulmányához utasítja olvasóit, azzal az oda vetett megjegyzéssel, hogy: »de persze a Csernyiczky-féle rész nélkül. E megjegyzéssel hangsúlyozni kívánja, hogy az említett részlet — vagyis Kaszperek özvegyének férje féltestvérével folytatott viszonya (amely részlet a titokzatos história reális magyarázatát adja) — : saját leleménye. Az elbeszélés elején is hangsúlyozza, hogy

a Kaszperék-féle rejtély magyarázatát „csak egy regényíró találhatja ki“. A Mikszáth-irodalomban általánossá is vált ez a felfogás, amint például Dézsi Lajos és Rubinyi Mózes ismertetéseiből kitűnik. (Ld. alább, az Irodalom c. fejezetben.)

Ha azonban kissé közelebből vizsgáljuk Mikszáth olvasmányait és forrásait: olyan nyomokra találunk, amelyek e részletnek, illetőleg az itt alkalmazott ötletnek bizonyos tekintetben kölcsönzött-voltát mutatják.

Egyik fiatalkori regényének jegyzetei közt (*Az apám ismerősei*, 1878. Krk 2. köt. 331. l.) utaltunk arra, hogy MK már a hetvenes években nagy érdeklődéssel olvasságta Pitaval francia ügyvéd bűnügyi tárát, amelyből 1868–69-ben válogatott magyar fordításgyűjtemény is készült. Pitaval gyűjteményére MK máskor is hivatkozik; így pl. *A lohivai fű* c. novellájában (1885): Krk 3. köt. 27. l.

Kísértet Lublón c. elbeszélésében s utóirataiban nem említi ugyan e forrását, de ennek ösztönzéseit s felhasználását teljesen bizonyossá teszi a »Pitaval« egy részben hasonló jellegű esete. A magyar »Pitaval« II. kötetének 247–287. lapján találjuk *De la Pivardière Lajos* rejtélyes történetét, melynek kivizsgálása 1697-től 1701-ig tartott. (Könnyebb összehasonlítás céljából *dült szedéssel* kiemeljük a Mikszáth által is felhasznált részleteket.)

Du Bouchet de la Pivardière Lajos (a továbbiakban: PL) szegénysorsú francia nemes volt, aki előnyös házassággal akart sorsán segíteni. Egy özvegyet vett nőül, akinek kezével egy vidéki kastélyhoz s birtokhoz jutott. Résztvett XIV. Lajos háborúiban, tiszti rangot nyert s bennmaradt a hadseregben. Ettől fogva egyre ritkábban látogatta meg feleségét, a nerbonne-i kastély úrnőjét. Az elhanyagolt feleség szeretővel kárpótolta magát. Időközben férjének hűtlensége is kiderült. PL-nak egy auxerre-i nővel volt viszonya.

1697 augusztusában PL hazalátogatott, hogy családi ügyeit rendezze. Az augusztus 15-ről 16-ra virradó éjszaka nyoma veszett. Négy tanú ezen az éjszakán puskalövést hallott, s a cselédek is gádzájuk meggyilkolásáról suttogtak. Eszerint maga a hűtlen feleség adta meg a kegyelemdőfést cinkosai által lelőtt férjének. A gyilkosság gyanúját az a körülmény is erősítette, hogy PL paripája, pisztolya és köpenye a kastélyban maradt.

A hatóság vizsgálatot indított s tucatszámra hallgatta ki a tanúkat. A kastély úrnője eltűnt a vidékről, de egy idő múlva megjelent Párizsban, s beadványt intézett a parlamenthez. Közölte, hogy — a hamis hírekkel ellentétben — férje életben van, s kérte ennek hivatalos megállapítását. A vádakkal szemben állította, hogy a nevezetes augusztus 15-i éjszakán férje — élénk szóváltás után — elhagyta a kastélyt. Lová sántított, azért hagyta otthon; mint gyalogutasnak se köpenyére, se pisztolyára nem volt szüksége, azért ezeket sem vitte magával. Férjének hosszú távollétét ennek bigámiajával magyarázta. Szerinte PL Du Bouchet néven időközben feleségül vett egy auxerre-i lányt, akitől gyermeke is született. Ezeket a tényeket »férje« írásbeli nyilatkozatával is bizonyította. Sőt, mit több: PL nemeslelkű »második felesége« visszaküldte PL-t »első feleségéhez«, hogy

megmentse ezt a vádaktól. Az állítólagos PL tehát, vagyis az az auxerre-i férfi, akit a gyilkos asszony férje alteregójának szegődtetett, Nerbonne-ba utazott.

Az ezután következő részt szószerint idézzük, mert a Kaszpe-rek — Czernyiczky-alakpár históriája ezen a ponton találkozik a hazajáró francia kísértet, PL, alias Du Bouchet históriájával:

»A jeni egyházkerületben Szt. Antal ünnepét ülték meg éppen. Itt mindenki hitte a szegény jó Pivardiére úr meggyilkoltatását. Ennél fogva szokatlan izgalmat szült, midőn a fenyítő törvényszéki bíró és kísérete a templomba léptek egy férfival, akiben mindenki a nerbonne-i uraságra ismérni vélt. Iszonyodva riadtak vissza az emberek, azt hívén, hogy kísértet, vagy egy halott lelke áll előttük. De a kísértet köszöntéket, és szóla hozzájuk, minnyájuk előtt ismeretes hangon. Kérdezték őt, eleinte távolról, ez-amaz dologról. Közlebb mentek hozzá, megtapinták, végre több mint kétszáz egyén esküvel és pöcsétes aláírással erősítette: miszrint az előttük állót valósággal PL úrnak tartják. Felismerte kilenc éves lánya is stb. Amikor a bíróság egy tóban kereste PL hulláját, maga PL [a most felléptetett PL] nyugtatta meg, hogy sose keressék, hiszen ő itt van teljes épségben. Bonnet albíró is megborzadt, azt hívén, hogy szellem áll előtte; és bár a hang előtte ismeretes volt, mindent ördög-i család művének hitt. Egy szó felelet nélkül lovára pattant, és setes vadatva, hajmeresztő ijedelemben tovarohant.

De fölmerültek kéte'yek is. A törvényszék előtt egyesek megjegyzék, hogy azon személy, ki magát Pivardiére úrnak adja ki, ugyanazon ruhát viseli ugyan, melyet a kétségtelen Pivardiére úron láttak Nerbonne-ba utazása előtt, de a ruhák a jelenleg őt viselő embernek igen bőveik. Azért is három kabátot vett magára, hogy úgy lássék, mintha a felső kabát neki volna szalva. Szembesítették a két börtönbe vetett cseléd-lánnyal, de ezek sehogysom voltak hajlandók elismerni, hogy ez az ember lett volna PL úr! Sőt szemébe mondták, hogy ő egy csaló, és soha életében nem volt De la Pivardiére úr. Mi több: olyan jegyeket [testi jegyeket] emlegettek, amelyeket a valódi PL úr bírt, de ezen az emberen nem voltak feltalálhatók! Később mindkét cseléd visszavonta ezt a vallomását. Alapos ok van feltenni, hogy fenyegetések hatása alatt...»

A vizsgálat során egyesek nyíltan kijelentették, hogy: »találtak egy embert, aki a valódi De la Pivardiére-höz külsőleg egészen hasonlított. Gyanúsunk találták azt is, hogy a feleség mind olyan tanúkat állított, akik cinkostársának, szeretőjének hatalma alatt állottak.

»Végtelen vizsgálat volt kilátásban, néhány száz ember ellen hamis tanúság miatt« — folytatja Pitaval. Azután utal arra, hogy hasonló jellegű történet — alteregóval leplezett házasságtöréses história — már régebben is előfordult: »Guerre Márton híres esete ez, ki föltűnő hasonlatosságával egy egész várost, egy egész családot rászédelt, és még annak, kinek magát kiadá, nejét is gonoszul megcsalta, és a vakmerőséget annyira vitte, hogy a toulouse-i parlament előtt bámulatos makacssággal védte magát...« Ez az új alakmás azonban nem mutatkozott ilyen feltűnően, inkább csak iratokkal bizonygatta azonosságát.

Az ál PL-nak számolnia kellett azzal is, hogy ha állítása bebizonyosodik: súlyos kereset fenyegeti a kettős házasság bűnéért. A dolognak ezt a részét nem kisebb személyiség, mint a király pártfogásával sikerült megoldani. XIV. Lajos *védlevelet adott ki PL-nak, hogy »ártatlanul vádolt nejét«* egész erővel védhesse. *A védlevelet persze az asszony eszközölte ki: »A király lábai elé borult és neki ez egész különös viszonyt bevallotta. Lajos királyra annyira hatottak a térdeplő nő kezei, szendesége és kellemei, hogy a nőt maga fölemelé és kérélmét teljesíté. — Egy ily tökéletes nő valóban jobb sorsot érdemel! — mondá a nagybíró király.«*

Vége a párizsi parlament beérte annak megállapításával, hogy PL valóban él-e, és a magát annak jelentő azonos-e vele? Az asszony mindent elkövetett ennek kielégítő bizonyítására. Kimondatott tehát, hogy ez az ember a valóságos PL.

»PL úr« és neje, valamint ennek cinkosai fölmentettek a vád alól és nevüket törölték a börtönök jegyzőkönyveiből. Az ítélet »PL«-nak »első nejét« hagyta meg; de ő ezzel »többé jó viszonyba jönni nem tudott, és nem is éltek együtt«.

»PL« később csempészekkel vívott harcban esett el. »Első neje« csak rövid ideig élte őt túl. »Második neje« még két ízben ment férjhez.

Látnivaló, hogy a Pitavaltól felhasznált részletekkel Mikszáth teljesen szuverén módon bánik: a fölösleges mozzanatokat mellözi, viszont a kölcsönzött elemeket tetszése szerint alakítva, szervesen illeszti meséjébe.

VIII. Erős Ágost és Straden Hanna grófnő szerepe.

A Pitaval-féle minta adaptálásával Mikszáth nemcsak az ál-Kaszperek kísértetjárásának rejtélyét oldja meg, hanem a szép fiatal özvegy további sorsát is jelzi — királyi pártfogója révén.

A Kaszperek-legenda egyetlen forrása sem említ kapcsolatot a lublói történet és a lengyel királyi udvar között. Mikszáth — igen ötletesen — a krakkói udvarig vezet el a szálakat, ilyen módon értékesítve a Pitavaltban talált hálás motívumot. Ott XIV. Lajos, itt Erős Ágost karolja fel a kísértet feleségét.

E motívumból kiindulva ismerkedett meg Mikszáth közelebről Erős Ágost lengyel király életrajzával, s találkozott Königsmark grófnő személyével, akit a bozlácsnyai kolostor fejedelemasszonyának, Straden Hanna grófnőnek alakjában örökített meg.

Königsmark Mária Auróra grófnő Stade-ben, 1662-ben született; meghalt 1728-ban. 1694-től pár évig Erős Ágost kedvese volt; viszonyukból született (1696-ban) Szász Móric herceg. Amikor viszonyuknak végeszakadt, a grófnő a quedinburgi zárdába vonult vissza, melynek 1701-ben főnöknője lett. Emlékiratait 1836-ban adták ki. Mikszáth is említi az 54. lapon, hogy „gróf Straden Hanna naplót vezet minden napról...”

Keletkezésének időpontja.

Az irodalomtörténet a *Kísértet Lublón* c. elbeszélést mindaddig Mikszáth 1896. évi szerzeményének tartotta.

Így emlegeti szinte valamennyi kézikönyv és Mikszáth-monográfia (Várdai Béla, 1910: 146, Magyar Irodalmi Lexikon, 1926: 569, Pintér Jenő, 1938. II. 515. stb.), mert a Pesti Hírlapban (1892—93) és a Vasárnapi Ujságban (1893) megjelent közlései időközben teljesen feledésbe merültek, és csak *első kötetkiadását (1896) tartották számon.* (Várkonyi Nándor „Az újabb magyar irodalom, 1880—1940” c. munkájában, Bp. 1942: 73, egy semmiképpen sem indokolható évszám — 1895 [!]. — szerepel a szerzés, illetőleg első megjelenés időpontjául.) Pedig az 1—5. kiadásban található kiadói jegyzet utal arra, hogy „e bájos történetet Mikszáth folytatásokban közölte először, a Pesti Hírlapban”. Ennek ellenére a legújabb (1955. évi) kiadások jegyzetei közt is azt olvassuk, hogy „a Kisértet Lublón-t 1896-ban írta Mikszáth...”

Tekintve, hogy az elbeszélés Pesti Hírlap-beli közlése 1892 karácsonyán indult meg és 1893. január 10-én már befejeződött: *szerzésének idejét négy évvel korábbra kell tennünk, mint ahogy a Mikszáth-irodalom mostanig hirdette.*

Szövegváltozatok

Kiadásunk az 1901. évi 3—4. kiadás szövegét vette alapul. Az 1892—93. évi Pesti Hírlap (röv.: PH) és az 1893. évi Vasárnapi Ujság (röv.: VU) folytatásos közléseinek, továbbá az 1896. évi képes kiadásnak, az 1905. évi Magyar Könyvtár-kiadásnak és a Jk-nak szövegeltéréseit zárójelben közöljük. Ahol az alapul vett 1901. évi kiadástól eltértünk, ott a sorrendet fölcseréljük, külön is megjelölve a forrásokat.

A VU, valamint a Magyar Könyvtár (1905) és a JK szövege számos önkényes módosítást tartalmaz. Nagy Miklós, a VU szerkesztője, és Radó Antal, a Magyar Könyvtár szerkesztője úgynevezett nyelvhelyességi szempontokat akart érvényesíteni MK írásai-ban. Ez önkényes módosítások miatt nem lehetett az 1905. évi kiadást a Krk alapjául elfogadnunk.

Előrebocsátjuk, hogy az elbeszélés egyik főszereplőjének, Csernyiczkynek neve a PH szövegében eleinte Csernyizky névalakban fordul elő; de a 2. folytatástól kezdve végig Csernyiczky. A VU szövegében mindvégig következetesen: Csernyizky. (E névalak következetes alkalmazásáról nyilván Nagy Miklós szerkesztő gondoskodott.)

Egy másik szereplőnek, Hertely-nek nevét a különböző kiadásokban gyakran találjuk Kertely, olykor meg Hertelyi alakban. A helyes névalakot az eredeti forrásokból ismerjük. (Ld. Források c. jegyzeteink II. és III. fejezetében!)

Az elbeszélés címe: *Kisértet Lublón.* (PH, VU: *A lubló ember.* — *Kisérteties krónika.* —)

Lap Sor

- 7: 1 »Jön a Kaszperek!» (PH, VU, Jk: idézőjel nélkül!)
 3 gyermekeim (PH, VU, 1896: gyerekeim)
 13 Épp ezen indoknál fogva (VU: Épp ez oknál fogva)

Lap Sor

- 7 : 17 öket földhöz vágja, (VU : földhöz vágja őket.)
 18 mert már annak (Jk : mert annak már)
 19 Jk és Krk : *hogya a Kaszperek gyerek volt.* (PH, VU, 1896,
 1901 : *ahogya Kaszperek gyerek volt.* 1905 : *hogya Kaszperek*
gyerek volt.)
 „ 24 és a lábjegyzetben : Vilsinszky (PH, VU : Vilisinszky)
 7* 1 1905 és Krk : Prodromusában (PH—1901 és Jk hibásan :
 Prodromusában)
 7* 2 egy *variációja* (PH : egy *verzációja*, VU : egy *változása*)
 7** 4 *quart* kódexet (VU : *trott* codexet)
 8 : 1 ékes lengyel *nyelvezetben.* (VU : ékes lengyel *nyelven.*)
 5 kétszáz év előtt (VU : kótszáz évvel ezelőtt)
 6 *életében* (PH, VU, 1896 : *éltében*)
 11 a nagyságos (Jk : nagyságos)
 11 Lubomirszky (Jk itt hibásan : Lubomirszki)
 12 *kormányzott a város fölött,* (VU : *kormányozta a várost,*
 Jk : *kormányozott a város fölött.*)
 13 *ahogya azt századok előtt megboldogult* (PH, 1896 : *ahogya*
azt századok előtt a megboldogult VU : *ahogya századokkal*
azelőtt a megboldogult)
 16 hasonló *ahhoz,* (VU : hasonló *hozzá,*)
 22 csarnokaiban (VU : *előcsarnokaiban*)
 24 voltak nagy számban. (VU : voltak *ott* nagy számban.)
 34 PH, VU, 1896, Jk és Krk : kereskedőnek (1901, 1905 hibásan :
 kereskedőknek)
 9 : 12 *borlíferánsnak.* (VU : *borszállítónak.*)
 15 PH, VU, 1896, 1905, Jk és Krk : meghalt (1901 hibásan :
 meghal)
 „ 18 tovább a *fírmát.* (VU : tovább *az üzletet.*)
 „ 24 s az (Jk : s ez)
 „ 25 nagy gögje (VU : gögje)
 „ 29 mondá (Jk : mondta.)
 10 : 2 Kaszpereknek, s *elcsipte* (VU : Kaszpereknek ! *El is csipte*)
 3 Máriát, (Jk : a Máriát,)
 5 becsípett *rajta.* (VU : becsípett *benne.*)
 14 a vele ment (Jk : *mint* a vele ment)
 18 *több súlyt nem fektetni:* (VU : *több figyelmet nem fordítani:*)
 20 felelte mosolyogva Mihály a *tanúk szerint.* (PH, VU : felelte
volna mosolyogva Mihály. Jk : felelte mosolyogva Mihály
tanúk szerint.)
 „ 21 Én csak a *líferánsa* vagyok (VU : Én csak a *szállítója* vagyok)
 „ 31 a csodálatos mesében (PH, VU, 1896 : e csodálatos mesében)
 11 : 9 mely (PH, VU, 1896 : amely)
 14 zizgugos (Mindenik kiadásban így !)
 17 szegzárdi (Mindenik kiadásban így !)
 20 burgund. (PH, VU, 1896 : burgundi.)
 27 Ez a tokaji aszúk birodalma. Itt minden hordóhoz ... (PH,
 VU : Ez a tokaji aszúk birodalma, *közöttük van a híres*

- »*életmentő is; az öreg Csernyiczkynek az volt a szavajárása: »Ha egy öngyilkosjelölt két kupicával iszik belőle, rögtön meg lehet házасítani». Krétával volt rátrva a hordójára ez a két szó: »Probatum est». Itt minden hordóhoz ...)*
- 11 : 28 VU, Jk és Krk : installációján. (PH, 1896, 1901, 1905 : instellációján.)
- 12 : 4 e jelekből (VU : a jelekből)
- „ 10 olyan lármát (PH, VU : olyan nagy lármát)
- „ 12 tépdelte, eszeveszetten (PH, VU : tépdelte s eszeveszetten 1896 : tépdelte és eszeveszetten)
- 20 a férfiak az asszonyaikat (VU : a férfiak a feleségeket.)
- 22 elismerem (PH, VU : elősmerem)
- 28 Mert ismerem hitvány fajtátokat. PH, VU : Mert ösmerem a hitvány fajtátokat. 1896 : Mert ismerem a hitvány fajtátokat.)
- „ 31 Hanem iszen (1905 : Hanem hiszen)
- „ 34 tajtékozott, (PH, VU : tajtékozott.)
- 13 : 4 a Lubomirszky (VU : Lubomirszky)
- 19 Jónévű borkereskedő (PH, VU hibásan : Jókedvű borkereskedő)
- 27 Hertely (VU hibásan : Hertelyi)
- 34 azon gyöngéd viszonynál fogva, melyben vagyunk, (VU : azon viszonynál fogva, melyben egymással vagyunk.)
- 35 kégyelmetek. (PH, VU : kegyelmetek.)
- 38 PH, VU, 1896 és Krk : felakasztatni, (1901, 1905, Jk : felakasztani.)
- 14 : 4 PH, VU, Jk és Krk : a külseje, (1896, 1901, 1905 : külseje.)
- 4 beillett volna akár szepesi grófnak is (PH, VU, 1896 : hogy beillett volna akár szepesi grófnak is; Jk : beillett volna akár a szepesi grófnak is)
- „ 6 elmondta (1905 hibásan : elmondja)
- „ 15 és mekkora volt? (VU : és mekkora volt az?)
- „ 26 kérdéseire : (PH, VU, 1896 : kérdéseire :)
- „ 30 a mesének révén (PH, VU, 1896 : a mesének a révén)
- „ 35 a másik (1896, 1905 : másik)
- „ 37 halotthalvány (Jk : halotthalvány)
- 15 : 2 PH, VU, 1896 és Krk : mondta el (1901, 1905, Jk : mondta)
- „ 17 sem (Jk : se)
- „ 23 Hertely (VU : Hertelyi)
- „ 36 lócán; (VU hibásan : lócára;)
- 16 : 2 Vilsinszky (VU : Vilásinszky)
- 7 a bírák. (PH, VU : a bírók.)
- 7 Így romlik el minden apródonkint. (VU : Így romlik el apródonkint minden.)
- 10 kifelé ment kedélyesen (VU : kifelé ment s kedélyesen)
- 11 Kaszpereket (PH : a Kaszpereket)
- 16 ütött a vállára. (PH : ütött rá a vállára. VU : ütött le a vállára.)

Lap Sor

- 16 : 20 ijesztőn (VU : ijesztően)
31 mondták (PH, VU, 1896 : mondák)
36 fiát (Jk : a fiát)
„ 38 Tudós *Topovszky* (PH, VU : Tudós *Trnovszky*)
17 : 2 beállt a szava, (VU : elállt a szava,)
„ 5 dongába, (Jk : dongában,)
„ 13 hozzák haza, (VU : vigyék haza,)
„ 14 sem (Jk : se)
„ 19 biggyesztette el (Jk : biggyesztette le)
„ 24 ha akarsz valamit (VU : ha valamit akarsz.)
„ 27 — Intézkedj, (VU : — Intézkedjél,)
„ 27 felelt (PH, VU : felelte)
„ 33 hazaviszi az a gazdáját. (VU : hazaviszi ő a gazdáját.)
18 : 4 a csodálkozásának. (VU : a csodálkozásnak.)
7 Hát nem volt szép végtisztessége (VU : Hát nem szép vég-
tisztessége volt)
9 Hanem iszen (VU : Hanem bizony)
11 ezen az egyiken ! (VU : ezen az innensőn !)
12 csillámlású (PH, 1896 : csillamlású)
14 *Folkusházy József* (PH : *Pruzsinszky József*)
17 eddig se zörgött hiába a haraszt. (VU : eddig se hiába zörgött
a haraszt.)
19 Zörgött itt (Jk hibásan : Zörgött is)
20 a kúriától (Jk : a kúriától)
23 lépteiben (VU : léptében)
27 tükre úszó ravatalt ringatna... (VU : tükre ringatna úszó
ravatalt...)
„ 32 a kegyei után, (VU : a kegyeiért,)
„ 33 Ma éreztem (VU : Ma érezem)
„ 39 a locsokba. (PH, VU, 1896 : a lucsokba.)
19 : 7 Megmásíthatatlan (PH, 1896 : Megmásíthatlan)
19 többé a királyt, (PH, VU : tovább a királyt,)
21 beburkolzott (VU : beburkolózott)
29 Hát mit akarhat (VU : Mit akarhat)
35 — No, mar most (VU — No, most már)
37 Kaszperekát és bevitte azt a szobába, (VU : Kaszpereket,
bevitte a szobába,)
20 : 9 PH, VU, 1896, Jk és Krk : a sárga sarkantyús csizmáit,
(1901, 1905 : a sárgás sarkantyús csizmáit,)
14 de már abban (VU : de már azokban)
20 Szt.-János nevű temetőben (VU : Szent-János-temetőben)
26 Nagy népsokaság (VU : Nagy sokaság)
33 megnyugovással (VU : megnyugvással)
„ 34 kapuján : (VU : kapuján, hogy :)
„ 38 a lakásáig, (VU : lakásáig,)
21 : 19 fogja a derekát (VU : fogja az asszony derekát)
25 hőkölt vissza. (VU : visszahőkölt.)
27 piros arcával, (Jk : piros orcával,)

Lap Sor

- 21 : 29 lévő (VU, Jk : levő)
34 hozattak hozzá, (VU : hívattak hozzá,)
36 herbateáját (PH, VU, 1896 : a herbateáját)
„ 37 kanalakban (VU : kanalanként)
22 : 11 Az volt, (VU Ő volt,)
11 se (VU : sem)
17 a szakállnak (VU : a szakállának)
18 míg ő fent járt, (1905 : míg fent járt,)
26 — Ugyan korán jött vissza (VU : — Ugyan hamar visszajött)
27 Még meg se (VU : Már meg se)
28 Arra esküdött meg, »be ne... (VU: Úgy esküdött meg, hogy be ne...)
„ 35 mind gyalog (VU : mindig gyalog)
23 : 4 egyenest (VU : egyenesen)
25 lökdöste el (PH, VU, 1896 : lökdöste le)
28 sem (PH, VU, 1896 : se)
31 (VU a latin idézet magyar fordítását is adja : *Ahol az emberi segedelemnek vége, ott kezdődik az isteni segedelem.*)
37 Véghez is ment az engesztelő mise (PH : Volt is délután engesztelő mise VU : Volt is azután engesztelő mise)
39 a Kaszperek mai viselt dolgairól (VU : a Kaszperek viselt dolgairól)
24 : 2 PH, VU, 1896 és Krk : Gnézdán (1901, 1905, Jk : Gnezdán)
„ 8 elfogy. (1905 : kifogy.)
„ 14 hazakerült (1905 : visszakerült)
„ 26 hallgatózzék (PH, VU : hallgatódzék)
„ 27 mit ér, (Jk : mit ért,)
„ 38 a Kaszpereknek? (PH, VU : Kaszpereknek?)
25 : 1 édes *fiám* Katka, (VU : édes Katka,)
6 ennyi volt (VU : s ennyi volt)
6 egyszerre csak megjelent (PH, VU, 1896 : egyszerre csak megint megjelent)
7 vörös kalppal, veres nadrágban, (Jk : vörös kalppal, vörös nadrágban,)
10 megszálta a páni félelem (VU : megszálta a félelem)
22 Váratlanul jött, s váratlanul (VU : Váratlanul jelent meg, s váratlanul Jk : Váratlanul jött és váratlanul)
24 Mert sok megmaradt (VU : Mert sok maradt meg)
25 a Kaszperek (VU : Kaszperek)
26 Salgovics (VU : Szalgovics)
35 voltaképp (PH, VU, 1896 : voltaképpen)
37 szepesi kormányzónak (1896 hibásan : a szepesi kormányzónak)
38 pro meliore fide et documento. (PH-tól hibásan : pro meliori fide et documento. (Jk-tól mindenik újabb kiadásban hiányosan is, értelmetlenül : pro meliori et documento.) Javítottuk.
26 : 3 Igen, de (VU : Igen, bizony, de)
7 Vilsinszky (PH—1905 ezen az egy helyen : Wilsinszky)

Lap Sor

- 26 : 13 együtt *él* vele. (JK hibásan : együtt *élt* vele,)
15 *De* legjobban keserítette *el* (VU : Legjobban *elkeserítette*)
17 fuvalmánál (VU : fuvalmával)
„ 21 kedvenc (VU : kedvelt)
„ 22 egy este *l'hombret játszottak*, (VU : egy este *kártyáztak*,)
26* 4 VU, 1905 és Krk : *Invalescens* (PH, 1896, 1901, Jk : *In valescens*)
8 VU és Krk : *mos toties* (PH, 1896, 1901 : *mostoties*, 1905 : *nos toties*, Jk : *nostoties*)
9 PH, VU, 1905 és Krk : *Rndus* [Reverendus] (1896, 1901, Jk hibásan : *Rudus*)
10 VU és Krk : *rogandam* (PH stb. kiadásokban: *rogandum*)
11 PH, VU, 1896 és Krk : *nrorum compotes fieri* (1901, Jk hiányosan : *nrorum fieri* 1905 : *norum* [!] fieri)
16 *et debita* (VU : *ei debita*)
18 Loc. (VU hibásan : Log.)
18 PH, VU, 1905 és Krk : *Iudex* (1896, 1901 és Jk hibásan : *Index* [!])
27 : 2 *a* szerencsejátékon (PH, VU, 1896 : szerencsejátékon)
17 mindjárt *a palotából* áthajtatott *a barátjához*, (VU : mindjárt áthajtatott *a palotából* barátjához,)
„ 19 becsületadóssága (VU : becsületbeli adóssága)
„ 21 aranyokat. (Jk : aranyakat.)
28 : 1 *a* szemöldeit. (VU : szemöldeit.)
2 mintha nem hinnéd — *jegyzé meg* a sztaroszta neheztelve. (VU : mintha nem hinnéd *szavaimat* — *mondá* a sztaroszta neheztelve *a rendőrőnöknek*.)
4 vádlottakat. (VU : vádlottakat, — *válaszolá Novogradszki*.)
11 Hanem addig is *nem tanácslom*, hogy az udvarnál mutasd magad. (VU : Hanem addig is tanácslom, hogy az udvarnál *ne* mutasd magad.)
17 A király jó ember volt, kibékítette. (VU : A király jó ember volt, *azt* kibékítette.)
19 PH, VU és Krk : *nem ön vereti* (1896—Jk : *nem vereti*)
20 Az efféle (1905 : Az afféle)
22 Hát jöjjön ezentúl is, de ha velem akar *l'hombret játszani*, hozzon *ön* igazi aranyakat *stb.* (VU : Hát jöjjön *ön* ezentúl is, de ha velem akar *kártyázni*, hozzon igazi aranyakat. 1896 : Hát jöjjön *ön* ezentúl is, [A többi úgy, mint szövegünkben.])
„ 24 Nowogradszky pedig (VU : Novogradszky *rendőrőnök* pedig)
„ 29 *a* minisztere. (VU : minisztere.)
„ 32 *a* kísértetnek (PH, VU : *a* kísérteteknek)
„ 38 *a* fejét, (VU : fejét,)
„ 38 PH, VU és Krk : *kezeit* (1896—Jk hibásan : *kezei*)
29 : 15 *a* parancs, *a jus gladii decretum* és *a* (VU : *a* parancs, *a pallos-jogot adó oklevél* és *a*)
17 bevarrva hozta (VU : bevarrva *vitte*)

Lap Sor

- 29 : 22 ha az a (VU : ha ez a)
25 PH, VU, 1896 és Krk : kihirdette (1901—Jk hibásan :
kihirdette)
„ 26 a *jus gladii*. (VU : a *pállosgögt*.)
„ 26 *Élet-halálnak* (VU : *Életnek, halálnak*)
„ 34 *idézve* (VU : *idézvén*)
„ 35 nem volt még künn (Jk : még nem volt künn)
30 : 2 *lássá*: (Jk : *láthassa* :)
„ 5 *lebbent* (Jk : *lebben*)
„ 6 *gyengén* (Jk : *gyengéden*)
„ 8 *ingerlőn* (VU : *ingerlőben*)
„ 13 pedig *meg* nem állhatta, (VU : pedig nem állhatta,)
„ 21 *jövök* (1905 : *jönnék*)
„ 23 mért (Jk : miért)
„ 33 hiszen *férj és feleség*, (VU : hiszen *férje*.)
31 : 18 *bekukkantani* (VU : *belekukkantani*)
26 *hallhatóan* (PH, 1896 : *hallhatón*)
35 — És mit mond a férje, meddig (VU : — És mit mond a
férje — *kérdé a kormányzó* —, meddig)
„ 37 — Rámparancsolta, (VU : — Rámparancsolt,)
32 : 8 se (Jk : sem)
26 PH, VU, 1896 és Krk : hogy az *ott* nincs. (1901—Jk : hogy
az nincs.)
29 Éva leánya — *szólt pátosszal* —, hanem (VU : Éva leánya
— *mondá* —, hanem)
33 : 33 — Holnap lesz az *exhumáció* — (VU : — Holnap lesz a *holt-*
test kiásása —)
„ 38 a *rügyező fák* (1905 : *rügyező fák*)
34 : 12 *még* (Jk hibásan : *meg*)
16 az *arcuk* (PH, 1896 : *arcuk*)
18 már előre *roppant* varjúseregek (VU : már előre *varjúseregek*)
20 *varjúknak*. (Jk : *varjaknak*.)
25 *Kaszpereknek* (Jk : a *Kaszpereknek*)
26 *sem* (PH, VU, 1896 : *se*)
29 jó lesz *le nem* feküdni. (Jk : jó lesz *nem* lefeküdni. [!])
31 »Nem történt-e *vajon* künn valami?« (VU : »*Vajon* nem tör-
tént-e künn valami?«)
35 : 4 *lábában* (1905 : *lábán*)
10 *meglásátok*, (VU : *meglátjátok*),
13 *sohase* (VU : *sohasem*)
26 Azután négy munkás *jött* (VU : Azután négy munkás *követ-*
kezett)
„ 28 a pap ; utána (VU : a pap s utána)
„ 29 *hozza a* (VU : *viszi a*)
„ 29 A *legvégén* (VU : *Legvégén*)
„ 32 néhány (Jk : néhány)
36 : 1 *kitalálni és hasztalan* (VU : *kitalálni, azonban hasztalan*)
„ 5 *hozzáláttak* (VU : *hozzáfogtak*)

Lap Sor

- 36 : 14 a fedelet. (VU : a *koporsó*-fedelet.)
18 kigyózott. (VU : kigyó**o**zott.)
25 egy óra előtt (VU : egy órával ezelőtt)
28 konstatáljuk (1905 ; konstatálják)
31 rajtok (Jk : rajtuk)
32 Hertely (PH, VU, 1896 hibásan : Kertely)
39 mint volt. (PH, VU : mint volt. *Isten úgy segítjen, meg-hizott.*)
- 37 : 3 Rákóczinál, (PH, VU Rákóczynál),
„ 4 az akkor (Jk : akkor)
„ 23 érte hálálkodni. (VU : ezért hálálkodni.)
„ 32 szolgálatkészen (VU : szolgál

38 : 5 azután felhő... azután harmat, azután... (PH, 1896 :
aztán felhő... azután harmat... azután... VU : aztán
felhő, aztán harmat, azután...)
9 — szólt ijedten. (VU : — szólt ijedten az *őrnagyné.*)
17 — Természetesen nem. (VU : — Természetes, hogy nem.)
24 de amint (VU : de aztán, amint)
30 s suhogva (Jk : és suhogva)
31 terítgetnének (1905 : teregetnének)
36 Kaszperek tekintete villogott ki. (1905 : Kaszperek villogott ki.)

39 : 9 kiáltozták. (PH, 1896 : kiáltozák.)
„ 18 lerágta egy perc alatt. (VU : lerágta azokat egy perc alatt.)
„ 25 azután (PH, VU, 1896 : aztán)
„ 29 és jókedvűen (PH, VU, 1896, Jk : s jókedvűen)
„ 36 kíváncsiak (1901, 1905 : kíváncsik)
„ 38 lelógatva (Jk : lógatva)

40 : 9 gurul (Jk : gurult)
12 A másik percben nem volt már (PH, VU, 1896 : A másik percben már nem volt)
12 se híre, se hamva. (VU : sem híre, sem hamva.)
27 nem volt szemfényvesztés. (VU : nem szemfényvesztés volt. 1905 : nem szemfényvesztés.)
36 Kaszperek pedig gyakran jött, mindig (VU : Kaszperek pedig gyakran megjelent, de mindig)

41 : 3 csapta be a tudatlan parasztokat. (VU : szedte rá a tudatlan parasztokat.)
10 — No, nekem (PH, VU ; — No, énnekem)
19 *Bonc Márton* (Jk : *Boncz Márton*; 1913 : *Banc Márton*; az 1955—56. évi 11—13. kiadásban önkényes módosítással: *Koncz Márton*.) Meghagytuk a Mikszáth életében megjelent kiadások egységes névalakját.
24 a boszorkánykonyhán, (VU : a boszorkánykonyhában),
32 Hertely (PH — 1905 hibásan : Kertely)
38 VU és Krk : az uraság a lánykájának (PH, 1896 : az uraság lánykájának 1901, 1905, Jk : az uraság leánykájának)
39 réttel. (VU : réttel együtt.)

Lap Sor

- 42 : 1 Az erdő úgy nézett ki, (VU : Az erdő olyan volt,)
3 kipiroslották (VU : piroslottak ki)
4 csattog ki. De Piroška se rest, visszadalol nekik. (PH és VU : csattogott ki.
Valamikor egy magyar királyné hált meg egy éjszakára fenn a várban. Berzeviczy István, a vár parancsnoka, ezer fülemilét fogdosztatott össze az országban s mind itt eresztette el előtte való nap, hogy este szépen énekeljenek a királynénak.
Azóta szaporodtak el itt olyan nagyon a fülemilék, és most a kis Pirošknak dalolnak . . .
De Piroška se rest, visszadalol nekik.)
- 10 a szakácsságra (VU : szakácsságra)
17 a kezében : (VU : a kezében :)
20 gyerecském. (VU : gyerekcsém.)
24 feküdt a küszöbömön. (PH : feküdt a küszöbömen. VU feküdt a küszöbömön.)
„ 26 gyerecském. (VU : gyerekcsém.)
„ 28 Hertely (PH—1905 hibásan : Kertely)
„ 30 majd megbeszéljük ott, (VU : majd meghányjuk-vetjük ott,)
„ 33 van megterítve (PH, VU, 1896 : volt megterítve)
43 : 6 jobban szeretném, (PH, VU : jobb szeretném,)
16 de már nincs (PH, VU, 1896 : de nincs már)
23 — Megéri. (VU : — Meglesz.)
26 Panna egy vasszerpenyőn valami szeszt gyűjtött meg a tűzhelynél, (VU : Panna a tűzhelynél egy vasszerpenyőn valami szeszt gyűjtött meg,)
„ 30 gyerecském ! (VU : gyerekcsém !)
„ 31 gyerecske (VU : gyerekcse)
„ 31 a hatvanon. (PH : a hetvenen.)
„ 32 Kaszperek (PH, VU, 1896 : a Kaszperek)
„ 36 abban a lángban (VU : ebben a lángban)
„ 37 Hát kiért-kihez (VU : Hát kiért s kihez)
„ 39 Hertely (PH—1905 hibásan : Kertely)
44 : 10 Kaszpereket aztán vállalom én, (PH, 1896 : A Kaszpereket . . . VU : A Kaszpereket aztán elvállalom én,)
„ 26 rejtélyesen. (VU : rejtelmesen.)
„ 30 Hertelyné (PH—1905 hibásan : Kertelyné)
45 : 12 kiáltá ez (VU : kiáltá az)
14 PH, VU, 1896 és Krk : Találtál-e (1901, 1905, Jk hibásan : Talált-e)
20 honnan vannak. (VU : honnan valók.)
28 lennie (VU, 1905 : lenniök)
30 egyént. (VU : embert.)
34 magam is gondoltam, (PH, VU, 1896 : magam is azt gondoltam,)
„ 34 ismerem (Jk : ismerem)
46 : 5 homályos pont ; (PH : egy homályos pont ;)
13 De ki is fog (PH, VU, 1896 : De ki fog)

Lap Sor

- 46 : 15 megteszem magamnak (PH, VU : megteszem *aztán* magamnak)
„ 37 *fölség.* (Jk : *felsőség.*)
47 : 8 izgatottan kelt fel (1901, 1905 hibásan : izgatottan kelt)
„ 28 az *indokai,* (VU : az *okai*)
„ 31 csapta neki a *levet* (Mindenik kiadásban így !)
48 : 5 *békáknak* (PH, VU : *békák*)
„ 15 a *szegény békák.* (PH, VU : *azok a szegény békák.*)
„ 24 *Ankát* (PH, VU : *az Ankát*)
„ 26 *vetkőzés* (PH, VU : *vetkeződés*)
„ 30 kérte, *hogy* legalább (PH, VU : kérte, legalább)
49 : 1 — *Engedjenek le,* (VU : — *Eresszenek le,*)
4 *megtagadni.* (VU : *megtagadni a kérését.*)
6 *hozott* magával (VU : *vitt ki* magával)
10 *se* (VU : *sem*)
27 egy asszony is a *játékban van.* (VU : egy asszony is *van a* játékban.)
31 *lyikacsos* (Jk : *likacsos*)
„ 31 *kocsikas nyílásán* (VU : *kocsikas nyíláson*)
„ 32 a *túlsó szélén.* (VU : a *túlsó végén.*)
„ 37 ahol nagy *kőépület* (VU : ahol *egy nagy* *kőépület*)
„ 38 *megállottak* (PH, VU, 1896 : *megálltak*)
50 : 5 nem tudták, *hogy* *hová* (PH, VU, 1896 : nem tudták, *hová*)
„ 7 *be* lesz (PH, VU, 1896 : *bele* lesz)
„ 9 néha *megcsillant* (PH, VU, 1896 : néha *meg-megcsillant*)
„ 23 új *kocsi* (VU : *egy új kocsi*)
„ 24 *visszafordulhat.* (PH, VU : *visszafordulhatott.*)
„ 31 *gyíkok suhogtak.* (Így van mindenik kiadásban !)
51 : 8 *száz és száz* (VU : *száz meg száz*)
10 nem állt az *átkozott hajlék,* (PH, VU, 1896 : nem állt *ott* az *átkozott hajlék,*)
18 *látta* (Jk hibásan : *látja*)
19 *visszásan* ült a *lován:* (PH : *visszásan* ült a *lovon;* VU : *visszájára* ült a *lovon;*)
„ 22 *se* (Jk : *sem*)
„ 23 *Hogy törülgethette* (Jk hibásan : *Hogy megtörülgette*)
„ 28 *De ezt a részét* (VU : *De megérkeztekéntek ezt a részét*)
„ 31 *Lőcsére jött,* (VU : *Lőcsére jutott,*)
„ 34 *szülővárosát.* (PH, VU, 1896 : *a szülővárosát.*)
„ 36 *Matuska* (PH, VU, 1896 : *a Matuska*)
52 : 11 PH, VU, 1896 és Krk : — *Lerontatta a felsőbbség !* (1901, 1905, Jk hibásan : — *Lerontotta a felsőbbség !*)
„ 25 *az egész Lublót,* PH, VU, 1896 : *egész Lublót,*)
„ 28 *eléggett* (VU : *leéggett*)
„ 32 *földdel* (VU : *a földdel*)
53 : 2 mint egy *királyi* hivatalnok (PH, VU : mint egy *városi* hivatalnok)
4 *a szem elől.* (VU : *szem elől.*)
7 *hegyeivel,* (PH, VU : *hegyivel,*)

Lap Sor

- 53 : 12 a felséges királynak embere, (VU : a felséges király embere,)
 „ 15 mondták (PH : mondták)
 „ 19 aranyakat (VU : aranyat)
 „ 20 Szereti a népet! (PH, VU : Szereti a népet!)
 „ 21 Mikor a hamis pénzeket hozták, (VU : Mikor a hamis pénzeket hozzá vitte valaki,)
 „ 21 mindég (VU : mindig)
 „ 29 keveredtek. (VU : keveredtek miattuk.)
 „ 33 aranyok (Jk : aranyak)
 „ 36 Csend (Jk : Csönd)
 „ 37 fent (PH, VU, 1896 : s fent)
 54 : 3 csak elég lenne! (VU : csak elég legyen!)
 9 puskával a vállukon és tülökkel a nyakukban. (VU : puská volt a vállukon és tülök a nyakukban.)
 10 zubbonyt viseltek, térdig érő tirol nadrágot és harisnyát. (VU : zubbonyt, térdig érő tirol nadrágot és harisnyát viseltek.)
 „ 15 intézni (1905 : intéznie)
 „ 18 fülét, (VU : a fülét,)
 „ 20 ösmersz? (Jk : ismeresz?)
 „ 26 a homlokára (PH, VU : a saját homlokára)
 „ 32 gyakran jött (VU : gyakran járt)
 „ 33 azt (VU : ezt)
 55 : 3 ennyi (PH, VU, 1896 : annyi)
 „ 4 (e sor alatt a VU-ban * szünetjel következik.)
 „ 5 szelíd járású (PH, VU : szilfid járású)
 „ 7 kezét : (VU : a kezét :)
 „ 23 sások, orchideák; növények, amiknek nincsenek virágjaik. (VU : sások, orchideák; olyan növények, amiknek nincsenek virágjaik. Jk [az orchideát, mint virágos növényt, mellőzte — így]: sások; növények, amiknek nincsenek virágjaik.) A Krk Mikszáth eredeti szövegét adja!
 „ 28 se (VU : sem)
 „ 29 hozta fel (VU : hordta fel)
 „ 36 a nyakat (VU : a nyakát)
 56 : 6 — Adnék egy mérföldet a birodalmamból, ha még láthatnék belőle egy arasznyt... (PH : — Adnék egy mérföldet a birodalmamból, ha még láthatnék belőle egy arasznyt... VU : — Adnék egy mérföldet a birodalmamból, ha még láthatnék belőle egy arasznyt... Egy arasznyiért egy mérföldet!...)
 10 hogy eltávozhassék néhány percre, megtudni a történetek. (VU : hogy eltávozhassék, megtudni, mi történik a kapunál.)
 16 ... virágcserep. (VU : ... virágcserep. Tudok is egy szép villát Krakko mellett...)
 20 füle tövéig. (VU : a füle tövéig.)
 22 két kezét (PH, VU, 1896 : a két kezét)
 22 paraszatosan a csípőre : (VU : paraszatosan is csípőre :)

Lap Sor

- 56 : 29 restellnek (PH, VU : restelkédnek)
34 Kaszperekné ránézett *fürkésze* azokkal (VU : Kaszperekné ránézett azokkal)
- 57 : 3 — *Nem hinném, felség!* Valaki... (VU : — Valaki...)
4 bebocsáttatást ! (Jk hibásan : bebocsátást !)
5 Hiszen én itt vagyok, *és* semmi parancsot (Jk hibásan : Hiszen én itt vagyok, *én* semmi parancsot)
6 *nem* adtam ki. (VU : *sem* adtam ki.)
12 *sötét* szemekkel. (PH, VU : *serét* [!] szemekkel.)
13 — A szimat hozott, nagyságos uram.
— De hisz én...
(PH — A szimat hozott, nagyságos uram.
— *Szimat? Miféle szimat? Engem szimatol ön, vagy*
— *A hamis pénzt, uram.*
— De hisz én...
VU : — A szimat hozott, nagyságos uram.
— *Miféle szimat? ... [stb., mint a PH-ban.]*)
- 18 Talált *ön* valamit? (VU : Talált valamit?)
20 *gyerekkora* (1905 : *gyermekkora*)
23 szólt (Jk : szól)
„ 24 *csöndesen*. (PH, VU : *csöndesen*.)
„ 26 Rollyba, *vele* szökött, (VU : Rollyba, *s megszökött vele*,)
„ 30 szólt (Jk : szól)
„ 37 *se* (VU : *sem*)
- 58 : 10 ennek (VU : annak)
11 *nősülve*. (VU : *nősülvén*.)
12 Jablonszka (PH, VU, 1896 : *a Jablonszka*)
17 *se*. (VU : *sem*.)
29 *se* (VU : *sem*)
36 PH, VU, 1896 és Krk : *Ez nem lehet egyéb*, (1901 óta hibásan : *De nem lehet egyéb*,)
- 59 : 1 *se* (VU : *sem*)
„ 18 *háborgat bennünket* valaki ! (VU : *háborgat* valaki !)
„ 19 *Micsoda ördögös zárda ez !* (PH, VU : *Micsoda zárda ez !*)
„ 26 *lehetett* (PH, VU : *lehetne*)
„ 28 *ezt* (PH, VU, 1896 : *azt*)
„ 30 *Én most már* (1896, 1901, 1905 sajtóhibával : *És most már*)
„ 34 *a lábairól*. (VU : *lábairól*.)
„ 35 *Miatta* (VU : *Ómiatta*)
- 60 : 7 *hevesen* (PH, VU, 1896 : *hevesebben*)
18 *a jött* (VU : *a jövevény*)
21 *Strang rókaszemei szikrákat szórtak örömiükben*, (VU : *Strang rókaszemei szikrákat szórtak örömében*,)
24 *sem* (Jk : *se*)
25 *egy kicsit*, (PH, VU : *egy kicsinyt*,)
26 *leszel* (VU : *leszesz*)
28 *sem* (PH : *se*)
29 *fölfegyverezett* (VU : *fölfegyverkezett*)

Lap Sor

- 60 : 33 pere (PH, VU : *pöre*)
„ 35 periratok (PH, VU : *pöriratok*)
„ 36 *krónikánkra* (Jk hibásan : *krónikáinkra*)
61 : 2 miként lépett (VU : *hogy* miként lépett)
4 *feljebb* (PH, VU : *följebb*)
5 *hamis aranyakat csinálni* s apja jó aranyait ezekkel *kicserélni*.
(VU : *hogy* *hamis aranyakat csináljon*, s apja jó aranyait ezekkel *cserélje ki*.)
12 *feje* stb. (VU : *fejévé* stb.)
13 1720 (PH hibásan : 1820)
14 *szólt* (VU hibásan : *szól*)
14 ezek között (PH, VU, 1896 : ezek közt)
15 Csernyiczky. (VU : Csernyizky *is*.)
„ 25 PH, VU, 1896 és Krk : *a nevet*, (1901—Jk hibásan : *a nevét*.)
„ 33 *a* Csernyiczky (VU : Csernyizky)
„ 36 között (Jk : közt)
62 : 3 — Ismerősnek (VU : — *Őn ismerősnek*)
16 PH, VU, 1896, Jk és Krk : *lefejeznék*. (1901 és 1905 hibásan : *lefejeznénk*.)
20 legkényelmesebb az ő helyzetében, (VU : legkényelmesebb *mód* az ő helyzetében.)
27 *sem* (PH, 1896 : *se*)
„ 27 *s* *jelentőségteljesen* (VU : *s* *jelentősen*)
„ 39 az asszonyra? (PH, VU : az *asszonykára?*)
63 : 1 *besúgom* (PH, VU : *belesúgom*)
6 *se* (VU : *sem*)
13 *Delial* (VU és 1905 helyesbített névalakkal : *Béliál*) Ld. a Tárgyi magyarázatoknál is!
22 PH, VU, 1896 és Krk : hátha már *csak* az utolsó lószőr (1901, 1905, Jk : hátha már az utolsó lószőr)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 7 : 23 *Bél Mátyás* (1684—1749) — sokoldalú tudós, kiváló historikus, földrajzi és néprajzi író, evangélikus lelkész, tanár. Előbb Besztercebányán, majd Pozsonyban működött. 1721-ben „Nova Posoniensia” címmel rendszeresen megjelenő hírlapot indított. 1723-ban megjelent Prodrömus (Hungariae antiquae et novae prodromus) c. művében a magyar földrajz és néprajz addigi munkálatait foglalta össze. Prodrömusában följegyezte a lublói kísértet mondájának egy változatát. (Ld. a Források II. és III. fejezetében!)
- 8 : 9 *sztaroszta* — kerületi kapitány, lengyel helytartó.
- 8:12—21 „*Lubló még mindig lengyel szón volt . . .*” stb. — Zsigmond király 1412-ben a 24 szepesi város közül tizenhármát, névszerint : Igló, Leibic, Durand, Ruszkin, Béla, Ménhárd, Szepesszombat, Sztrázsa, Matheóc, Felka, Poprád, Olaszi és

Szepesvávalja községeket, valamint a kincstári Lubló, Gnézda és Podolin városokat Ulászló lengyel királynak adta zálogba 37.000 cseh széles garasért, vagyis körülbelül 100.000 pengő forintért. A 360 éves lengyel uralom alatt a Lubló-várban székelő lengyel királyi helytartó (sztaroszta), egy kapitány, egy alkaptány és a várórság kezében volt a katonai, politikai és törvénykezési hatalom. 1772-ben, Lengyelország első felosztásakor, Mária Terézia a 16 várost visszacsatolta Magyarországhoz. E városok azonban nem kebeleztek be a vármegyébe, hanem „XVI szepesi városok kerülete” néven önálló törvényhatósággá lettek.

8 : 21 *lábas ház* — oszlopsoros (árkádós) ház.

9 : 13 *juventus ventus* — fiatalság bolondság!

11 : 11 „*mindenk egy egy apostol faragott arcképevel*” — Ezt az anekdotát MK „A két koldusdiák”-ban is felhasználja. (Krk 3. köt. 86. l.) Ld. ott Király István vonatkozó jegyzetét. Az anekdota forrása: Jókai: A lőcsei fchérasszony. (Nemzeti kiadás I. köt. 30. l.)

15 : 24 *Themis* — a görög mitológiában a törvényes világrend (a jog és az igazságszolgáltatás) istennője; a rómaiaknál *Justitia* felel meg neki.

15:32—33,— *Vesse ki testemet a föld, ne vegye be lelkemet a menny, ha nem igazat mondtam.* — Kaszpererek e hamis esküjét vő. *Arany János* „A hamis tanú” c. költeményének (1852) következő soraival:

..... — „Esküszöm, s ha hamisat szólok:

Se földben, se mennyben ne lehessek boldog

Föld kidobja testem, ég kizárja lelkem...”;

A hamis eskü és bűnhődése ősrégi mondatárgy. Ld. Binder Jenő: Párhuzamok Aranyhoz. Egyetemes Philologiai Közlemény 1900 : 17—20. Binder Jenő tanulmányában — Mikszáth lublói kísértetére is célozva, de azt meg nem nevezve — többek közt ezeket mondja: „A kísértet igen gyakran van ahhoz a helyhez kötve, hol az életben bűnét elkövette; így látjuk igen sokszor hamis esküvönket is a vitás földön, vagy annak határán megjelenni. Hogy azután a hazajáró lélek gonosz természetét holta után nem tagadva meg, mindenféle galibát okoz, mindánk változataiban szintén visszatérő, általánosan ismert vonása a kísértetek világának.” — Ld. még Voinovich Géza jegyzeteit: *Arany János Összes Művei* I. köt. 1951 : 462—3. l.

16 : 10 „*piatika*” — sívászat.

30 *Obgart* (Hobgárt, Hobgarten) — község Szepes vm. poprád-völgyi járásában.

Gnézda — nagyközség Szepes vm. ólublói járásában; egyike volt a 16 szepesi városnak.

„ 35 *tizedes* — itt: hivatali szolgál, hajdú.

19 : 25 *híju* (hiú) — padlás.

- 23 : 31 *Ubi humana deficiunt, ibi divina incipiunt auxilia* — ahol az emberi segítség végződik, ott kezdődik az isteni segítség.
- 25 : 24 „sok megmaradt még abból a ködből, amit Kálmán király elfűjt.” — Célzás Könyvem Kálmán királynak a lidércekben való babonás hiedelem ellen kiadott törvényére.
- 38 „*jelentí Salgovics Ferenc frumentator pro meliøre fide et documento.*” — jelentí Salgovics Ferenc gazdatiszt, nagyobb hitelesség és bizonyosság okából.
- 26 : 22 *l'hombre* — spanyol eredetű régi kártyajáték ; két csomag francia kártyával játsszák.
- 26 : * A jegyzet latin szövegét az eddigi kiadások közül a Vasárnapi Ujság (1893. ápr. 16. 267. l.), valamint MK Válogatott Műveinek „Kisregények. II.” c. kötete (1955. 535. l.) magyar fordításban is adja. A Vasárnapi Ujság fordítás-szövege a következő :
 „Mert a késedelmezés miatt a boszorkányságtól való rémület erősbödvén és új erőre kapván, arra kényszeríti az egész várost, hogy a nyugalomra rendeltetett éjszakákat nappalokká tegye, bár az ébren levők sem mentesek a képzelődéstől. S minthogy a halottkiásástól előidézett efféle hatásokat a főfő okok csillapítani szokták, amint a szokásos gyakorlat úgy itt, mint a szomszéd községekben is annyiszor bizonyította, erre a halottkiásásra pedig a helybeli tisztelendő plébánosnak hatalma nincs, elhatároztuk, hogy méltóságodat a főtisztelendőségedet kérjük meg alázatosan, amennyiben engedelmevel kívánságainkat megvalósíthatjuk és a későbbi veszélyektől megszabadulhatunk, megígérvén, hogy előleges bizottsági nyomozás alapján mindent kellő rendben fogunk végrehajtani. Egyébiránt méltóságod és főtisztelendőségéd egészségeért és boldogságaért Istenhez imádkozván, legmélyebb tisztelettel és köteles engedelmességgel maradunk
 (Lubló város legalázatosabb és leghódolóbb szolgáló
 pécsetjének a bíró a hitesekkel [ülnökökkel] együtt
 helye) az egész község nevében.”
- 27 : 13 *II. Ágost*, „az erős” (1670—1733) — 1694-től szász választófejedelem, 1697 óta egyúttal lengyel király. 1696-ban a török ellen harcolt Magyarországon, 1700-tól 1718-ig XII. Károly svéd királlyal hadakozott. Pompakedvelő, tékozló, ledér életű uralkodó volt.
- 29 : 15 *ius gladii decretum* — pallosjoggal felruházó végzés. (Ld. részletesebben Kráhl Vilmos: Mikszáth, a jogász. Bp. 1941: 71.)
- 34 : 23 *budálj* — aludj! (Gyermeknyelvi szó.)
- 35 : 14 „*gnómok, ázák és rossz tündérek*” — Az „*ázák*”-at szótáraink nem ismerik. Ipolyi Arnold — Magyar mythológiájának (Pest, 1854) Tündérek c. fejezetében (108. l.) — „*rémek*,

- Váz, Láz, Gnómkok, manó*” stb. felsorolást ad. Szerinte a „*váz és láz: ijesztő bábalakok*”. — Föltehető, hogy MK a kifejezések egyikét vette át, s a szó csak kéziratának helytelen olvassása következtében torzult el s mint örökletes sajtóhiba állandósult. De az is lehetséges, hogy MK itt az *aszag* vagy *azak*, *ászag* (= dorong, pózna, nyárs) kifejezést használja, valamely tájnyelvi jelentésében; ismeretes szólás az „*aszagon járó boszorkány*”. (Ld. Gombocz — Melich: Magyar etymologiai szótár, 202—3. h.)
- 35 : 29 *turibulum* — tömjéntartó, füstölő.
- 41 : 19 *Bonc Márton* — Bercsényi Miklós „boszorkánymestere és jósa”: Koncz Márton volt. MK azonban itt is, *A két koldusdiákban* is *Bonc*, illetőleg *Boncz Márton* néven említi, — ezért nem módosítottuk nevét. Ld. a Szövegváltozatoknál is! *Bonc* (Koncz) Mártonról részletes tájékoztatás *A két koldusdiák* jegyzetei közt, Krk 3. köt.
- 20 a *dudvégi* (helyesen: a *dudvági*) *molnár* — A Dudvág a Vág egyik mellékfolyója; e mellett élt *Bonc* (Koncz) Márton. Mikszáthnál másutt is *dudvégi* alakkal szerepel, ezért nem javítottuk.
- 42 : 20 *gyerecském* — Mikszáthnál másutt is előfordul boszorkányszerű öregasszonyok szóhasználatában, pl. *A Plutó* c. elbeszélésében (Pernye c. köt. 26. l.).
- 43 : 45 *Lébidl ördög* és 63 : 13 *Lébidl ördög* — alighanem a bibliában is szereplő *Bébidl* ördög változatai. Valószínű, hogy — vagy az egyik, vagy mindkét névváltozat — MK kéziratának hibás olvasása következtében keletkezett s örökletessé vált sajtóhiba, minthogy Pirtyi Panna boszorkány azonos ördög-patronsusáról van szó! Kézirat híján mégsem javítottuk.
- 46 : 34 *Lecouvreur, Adrienne* (1692—1730) — kiváló francia színésznő. Mikszáth hibásan utal Erős Ágost és Lecouvreur Adrienne viszonyára, mert a színésznőt Erős Ágost és Königsmark Aurora grófnő természetes fiához, Szász Móric herceg-, francia hadvezérhez (1696—1750) fűzték gyöngéd szálak. Állítólag emiatt mérgeztette meg egy vetélytársnője.
- 53 : 23 *Litmanova* (Littmanova) — község Szepes vm. poprádvölgyi járásában.

Irodalom

A Kísértet Lublón és egyéb elbeszélések c. kötet első sajtóviSSHangjai egyöntetűen kiemelik a »dúsan illusztrált« pompás szép könyv »ritka díszes« kiállítását. *Az 1896. évi ismertetések mind névtelenek.* (A bírálók hol Kaszperek, hol Kaszperek névalakot írnak!)

Pesti Hírlap (szerk. Kenedi Géza) 1896. márc. 8. (18. évf. 67. sz. 10. l.): »MK-tól ismét egy pompás illusztrált kötet jelent meg a Légrády-Testvérek kiadásában.« Az egész ismertetés voltaképpen

a Pesti Hirlapot is kiadó Légrády-Testvérek önreklámja. A kötet tartalmát alig érinti, csupán külső formáját magasztalja: »remek« illusztrációit, »gyöngéd acélkék színű képnymását«, »vastag« papírra nyomott »föltötte tiszta és szép nyomását«, »díszes kötéstábláját« stb. A Légrády-Testvérek egyéb reklámszövegei e műről: Pesti Hirlap 1896. okt. 2. (21. 1.), 1897. május 30. (27. 1.), 1899. 15. sz. (27. 1.)

Magyar Hirlap (főszerk. Horváth Gyula) 1896. márc. 8. (6. évf. 67. sz. 19. 1.): Meleg elismeréssel méltatja: »MK mestere a könnyed előadásnak, de még az ő művei közt is kevés van, amelyben oly közvetlen hang dominálna, mint ebben. A Kaszperék kísérteties története egyike a legmulattatóbbaknak ebben a mese-genreben. Rendkívül érdekes elbeszélés...« Azután részletesen ismerteti a Kaszperék-legenda forrásairól szóló jegyzetet.

Új Idők (szerk. Herceg Ferenc) 1896. márc. 15. (2. évf. 12. sz. 276. 1.): »MK-tól új könyv jelent meg a Légrády testvérek jóhírű könyvkiadó cégénél, amelynek szerencséje volt, hogy már Mikszáth első feltűnést keített könyveinek kiadója lehetett. Most rövid pár hónap alatt három vaskos kötet jelent meg Mikszáthtól; a harmadik, a legújabb: novellák gyűjteménye a *Lublói kísértet* nagyobb elbeszélés címen. Bennfoglalvák e kötetben az írónak ama kisebb elbeszélései is, amelyek újságban való első megjelenésük alkalmával szenzációt keltettek. Valamennyi mintaszerű elbeszélés, és oly gyönyörködtető kedves olvasmány, amilyennel Mikszáthon kívül nem szolgál senki a magyar közönségnek. Különösen szép az első, nagy, regénynek is beváló elbeszélés, amelyből egy dupla házasságtörés történetét ismerjük meg, de milyen virtuóz módra, mekkora művészettel és újsággal van ez a nehéz és régi téma előadva! A modern írók, akik folyton ezt a tárgyat nyaggatják: finomságok dolgában is tanulni járhatnak *A lublói kísértet* szerény mesemondójához. MK most érkezett el írói pályájának delelőjére, most bontotta csak ki minden képességét. Öröm ezt és hatalmas munkakedvét látni. A szépen illusztrált, pazar kiállítású, de izléstelen címlappal ellátott kötet ára fűzve 4 frt 50 kr.«

A *Kísértet Lublón* 1901. évjelzésű kiadásáról is megemlékezett az *Új Idők* (1900. dec. 2.; 6. évf. 49. sz. 496—7. 1.). Az ismertetést t. r. betűjeggyel *Tábori Róbert* írta. MK összegyűjtött munkáinak »újabb három kötetét« együttesen tárgyalja: »Az a gyönyörűség, melyet munkái olvasása közben érzünk, elsősorban abból a tudatból származik, hogy minden ízében magyar. Ha lefordítják, olvassák és szeretik a külföldön, ez azért van, mert a magyar lélek megnyilatkozását látják benne, azért mégis mindenekfölött magyar marad. Palettájáról a legbájosabb színek kerülnek le, minden sorát művészi öntudat jellemzi; írásai, még az aktuálisok is, bárhányszor és bár-mikor olvasom, az újság ingerével hatnak.«

Vasárnapi Újság (szerk. Nagy Miklós) 1896. márc. 15. (43. évf. 11. sz. 171. 1.): Megállapítja, hogy: »a kötetel Mikszáth önálló kiadású művei a kitűnő humoristához méltó kiadással szaporodtak. A kötet felét a *Kísértet Lublón* c. kedves elbeszélés foglalja el, mely a

Szepességben élő Kaszperek-mondát eleveníti meg, s melyet lapunk is közölt.»

E kisregény 3. kiadásáról is megemlékezett a *Vasárnapi Újság* (1901. júni. 23.; 25. sz. 408. l.): »MK összegyűjtött munkái« címen. De csak a sorozatot ismerteti, magát e művet éppen hogy említi.

Pesti Napló (főszerk. Vészi József) 1896. márc. 21. (47. évf. 80. sz. 8. l.): A lehető legszükszavúbb híradással közli a mű megjelenését: »Mikszáth legújabb könyve. A Légrády-testvérek könyvkiadóhivatala pompás diszmunkát állított össze MK-nak néhány újabb elbeszéléséből. A gyönyörű kötet a *Lubló kísértete* [így!] című novellától kölcsönözte a címét. Az új könyvnek diszkötésben hat forint, füzve négy forint az ára.«

Egyetértés (szerk. Csávolszky Lajos) 1896. márc. 29. (30. évf. 88. sz. 11. l.): »Mikszáth, akitől azelőtt oly fölötte ritkán láttunk új könyvet, természetén írónak állott be és egyik könyvét a másik után bocsátja a könyvpiacra. Szó sincs róla, érdemes könyvek ezek és ugyancsak számot tesznek irodalmunkban, de már nem a régi Mikszáth nyilatkozik meg bennük. A Tót atyafiak és a Jó palócok poézistól csillogó, finom pszichológiájú rajzai és elbeszélései után a hosszú anekdoták vannak soron. Elbeszélés helyett adoma, a költő helyett anekdota-író. Az új kötet leghosszabb lélekzetű darabja, a *Kisérlet Lublón* sem más, mint egy érdekes anekdota két hasonló természetű és hasonló arcú férfiről, akik közül az egyik a másiknak hirtelen történt elhunyt után kísértet gyanánt rémíti Lubló város lakosságát, hogy szabadon élhessen az elhunyt feleségével, mígnem rajta veszt és hamis pénzverésért halálra ítélik. A lublói krónika néhány töredékes följegyzéséből komponálja meg Mikszáth ezt a történetet bámulatos leleménnyel, ragyogó ügyességgel, de az anekdota modorában. Hiszen igaz, hogy a jó anekdota éppen nem kicsinylendő dolog. Mikszáthnál meg néha éppen a humorig emelkedik, de már nem igazi elbeszélés. Nem látjuk a jellemek fejlődését, a szenvedélyek játékát, az érdekek harcát, el kell fogadnunk a karikatúrához közeledő alakokat, anélkül, hogy belátnánk lelkök gépezetébe, nyüzsögve pezsdül előttiünk az élet, anélkül, hogy tarkabarka jelenségeiből a fölszínen kívül egyebet is látnánk...«

Katholikus Szemle (szerk. Mihályfi Ákos) 1897. május—június. (11. köt. 3. füzet. 513. l.) *Z. I. dr.* [Zoltvány Irén]: »Újabb regényeink« c. közleményében ismerteti Jókai, Ambrus Zoltán, Bartók Lajos, Herczeg Ferenc, Mikszáth Kálmán, Sándor Aladár és Sziklay János egy-egy új regényét. Mikszáth szóbanforgó kötetéről ezeket írja: »Látszik, hogy az író kegyeltje az olvasóközönségnek. Rá is szolgál többféle jeles tulajdonságával, főképpen eleven, játsszi kedves előadásmódjával, mellyel sokszor a legjelentéktelenebb dolgokat is költői színbe tudja vonni. Mikszáth különben egyáltalán nem próbálkozik nagyobb feladatokkal. Megír egy-egy adomaszerű történetet, humoros színezéssel, vagy megrajzol ügyesen egy-egy életképet vagy genre-alakot novellista módjára, inkább vázlatosan jellemezve, semmint a lélek rejtettebb mélyére világítva. *Kisérlet Lublón* c. történetének alapját egy, a Szepességben elterjedt népmoza szolgáltatata.

Mikszáth érdekesítően meséli el a monda főszereplőjének, Kaszpereknek kísérteties cselekedeteit, melyeket a nép képzelete teljesen a tündérmesék világának vonásaival ruházott fel, Mikszáth azonban végül lerántja a kísérteties alakról a fantasztikus mázat, kitüntetve, hogy a rettegett Kaszperek voltaképpen egy pénzhamisító banda feje volt, kit utóbb lefejeztek. Az egész elbeszélés legfőbb érdeme a couleur locale-szerű, régies, hangulatkeltő előadásmód.

Vince József (Mikszáth munkái. Bp. 1900: 15, 17, 36) az elbeszélés tárgyáról és az alakok jelleméről ezeket mondja: Mikszáth a történelmi tárgyakat képtelen akkora jellemző erővel megragadni, mint amelyeket tulajdon környezetéből merít. »Kikeresi a modern embert s hozzáfűzi ötleteit. A *Kisérte*t *Lubión*ban a dajkamesék rétegtől megtisztított, pusztá embert írja le. Kaszperek alakjánál csak az ügyes áttöltöztetés, a folyton fokozódó érdeklődés köt le. Hisz közönképes ember, akinek ravaszkodásán, erőszakosságán kívül alig ragadja meg valami figyelmünket.« Az elbeszélés »kísérteties« hátteréről így nyilatkozik: „Általánosságban semmi sem bírta úgy hatalmába keríteni a népet, mint a babona. A hegyvidék lakóinál talán tisztábban lát az alföldi, hanem egyik sem menekül meg hatása alól. Ami szokatlan, mind innen magyarázódik ki. A lublói kísértet rajzolásában korszerű a város lakosainak rémüldözése, a tanácsnak kapkodása, a jósasszonyhoz küldött követség...«

E művet MK életében *Várdai Béla* méltatta legbehatóbban s a legtöbb elismeréssel (1910: 116, 144, 145—7. l.): MK ama »misztikus hangulatba ringató mesészerű történetei« közé sorolja, amelyek befejezésükben lélektani megfejtést nyújtanak. Művét a népmondai feldolgozások egyik legkitűnőbbikének tekinthetjük irodalmunkban. Ez is haláltánc-téma, mint *A csehek Krisznocon*, csak hogy nagyobb arányú, de ezt is az előadásnak az a tündéries bája, a rémest is idillivé varázsló különlegesen Mikszáthi művészete jellemzi, mint a Prakovszky betétét. Gondoljunk csak például azon helyekre, melyeken a sírbontás és a tetem elégetése van elmondva. Ezekre is rácsurgatta az ő soha ki nem fogyó olvasztott aranyát, délszaki napfényét. A készen kapott fantasztikus részhez, melyet anyagában úgyszólván egészen felhasznál, hozzákomponált reális megfejtésül egy szerelmi történetet, belefűzve ebbe egy színes király-idillt is, amely utóbbi témát, *Mátyás királyt* téve meg hősül, részletesebben is ki fogja dolgozni, *A szelístyei asszonyok* című novellában. Művészi tökéletességgel üti meg benne mindjárt az elején a naiv gyermeklélek, vagy mondjuk a népi múza regélő hangját s viszi ezen tovább a történetet, megtartva ennek titokzatosságát egészen a végső jelenetig, amikor lehull a titok fátyla, a fantasztikus történet megkapja emberi megfejtését, de úgy, hogy azért tökéletesen megmarad műélvező illúzióknak annak mesei formája iránt is, mert érezzük ennek a népi, naiv felfogás szempontjából való tökéletes indokoltságát, aminthogy viszont a végső megfejtés lélektani helyességét a mai olvasó állapontjáról. Ugyanez az eset különben a *Szent Péter esernyőjé*-ben is.

Kiss Ernő (MK 1910: 20, 30, 38) kiemeli meséjének közvetlenségét, melyet még az előadás hangjának intimitásával is fokoz.

MK »még az ilyen kísérteties és múltban játszó tárgyat is magához tudja fűzni. Családi életének »kicsi keretébe foglalja elbeszélését. Nem kifogásolható; bár korántsincs benne annyi érdeklődéskeltő, mint a régi nagy keretes elbeszélésekben...« Helyteleníti, hogy MK a nagy szenvedélyeket »szinte szándékosan elhalványítja, vagy tragikus összeütközés helyett kicsinyes megoldásra vezet. Kaszperekben a bűnös szerelem lobogását állítja elénk, de igazi heve és hatalma nélkül.«

Oláh Gábor (Írói arcképek, Bp. 1910 : 57—58) : »MK az érdekeltésnek egy egészen népi fajtát sodorja be történeteinek lassan fejlődő folyamába : a babonáságot, a mesebeli csodásságot. A lublói kísértet, Kaszperek, kikél a koporsójából, egy háztetőről nézi végig a saját tetemének elégetését, háttal ül a lova fejének, úgy vágat zimankós estéken és zörget be remegő ablakokon. Ez a sajátágos babonáság, mely kisebb történeteiben majd mindig ott bujdosik, egészen népmesélővé tenné Mikszáthot, ha hinne a csodákban. De nem hisz. Mindig megmutatja végül a csodák eltakart rugóját, mint a gúnyosan mosolygó bűvész, aki maga rántja le a leplet szemfényvesztéseiről.«

Dézy Lajos (Magyar történeti tárgyú szépirodalom, Bp. 1927 : 134—135) : MK *Kísértet Lublón* című »bűnügyi vagy detektív-novellájában egy 1718. évi, Erős Ágost lengyel király korabeli kísértetjárást, az úgynevezett Kaszperek-legendát dolgozta fel.« Felsorolja az elbeszélésnek Mikszáthtól is említett forrásait, majd megjegyzi, hogy : »A forrás teljes felhasználása mellett a költött rész a kísértetjárást észszerű magyarázata.«

Zsigmond Ferenc (MK, 1927 : 14) a legendaszerű »csodás elem« költői motívumul való felhasználásának egyik példaként említi ezt az elbeszélést : »Néha a népmesék útját járja ez a módszer (*A két koldusdiák*), néha közönséges vagy éppen frivol magyarázatra lyukad ki (*Kísértet Lublón*, *A fekete fogat*), de olykor-olykor a legvarázsosabb clair-obscur veszi körül a realizmus világosságával össze nem férő misztikus témát.«

Herczeg Ferenc (MK emlékezete, 1928) »hátborzongatóan mulatságos elbeszélésnek« nevezi, amelyben »a haláltánc csimpolyája szólal meg...«

Pintér Jenő (Magyar Irodalomtört., 1934. VII. köt. 395. és 406. l.) ezúttal is jórészt csak tartalmi ismertetést ad : »A *Kísértet Lublón* félelmes [!] történet talpraesett megoldással : egy XVIII. századi kárpátaljai [!] népmonda költői feldolgozása. Színtere a Szepesség, hőse Kaszperek Mihály, a sírjából hazajáró lublói polgár... Mikszáth természetesen úton oldja meg a rejtélyt : nem Kaszperek a hazajáró lélek, hanem féltestvére, a hozzá csalódásig hasonló krakkói kereskedő ; ez látogatja Kaszperek alakjában az elhunyt lublói polgár szép feleségét.«

Schöpflin Aladár (MK, 1941 : 48—49) főleg a mese baboná» alaprétegével foglalkozik : »Aki gyermekkorát faluhelyen töltötte és sokat forgott az udvaron, a konyhában cselédasszonyok és lányok között, ma is érezheti azt a borzongást, amely elfogta, ha hallgattat

a tereferéjüket, kísértetlátó beszédeiket. Minden bizonnyal átélte ezt gyermekkorában Mikszáth is, s ez a gyermekkori borzongás lehetett az alapvetője babonáinak és kísértetlátásának. De ő minden babonássága mellett szkeptikus lélek is volt — ez a kettő egyáltalán nem zárja ki egymást. Mikszáth szkepticizmusa azokban a novelláiban mutatkozik, amelyekben a kísértetlátást írói fogásul használja egy-egy esemény érdekesebbé tételére. Azok hiszik ezekben a történetekben a babonát, akikkel történnek, babona-hitük adja a történet színét, de az író nagyon is reális magyarázatát tudja a dolognak. *A fekete fogat* c. elbeszéléséhez hasonlóan egy pajkos szerelmi intrika van a *Kisértet Lublón* kísérteties története mögött, — itt egy egész város esik rémületbe, hogy két szerelmes találkozhasson. Ilyenkor azonban a babona sohasem nevetséges, az írótól távol áll, hogy a babona ellen prédikáljon, komikusak csak a lublói nyárspolgárok, akiket ilyen kísértet-komédiával be lehetett csapni.«

Kráhl Vilmos (Mikszáth, a jogász, 1941: 34, 36, 45—46, 57—59, 61, 66, 68—72) MK »büntető tárgyú« elbeszélései között részletesen tárgyalja e művét. »Gyakori módja Mikszáthnál a jogász formanyelv felhasználásának az, hogy bírósági tárgyalásokat sző bele a cselekménybe, így például a *Kisértet Lublón* és *A beszélő köntös* c. kisregényekben. A bűnper tárgyalásának keretében mint bizonyító eszköz az eskü is szerepel; az eskü kivételének szertartása jogtörténeti hűséggel van leírva.« A tartalmi ismertetés során kifejti: hogyan állítja Mikszáth a maga jogászai készültségét alkotó művésze szolgálatába: »Az elbeszélés nem tartalmaz jogi bonyodalmat, de az elbeszélő történet — a Kaszperek legenda egyik variációja — alkalmas ad a költőnek, hogy jogtörténeti tudása gazdag tárházából varrjon hímet a meséhez, így különösen a lublói városi bíróság előtt lefolyó büntető per leírásában. Lubló a szepességi városok közé tartozott, de statutumai nem voltak azonosak a többi szepesi város statutumai-
val. Lubló joga a kassai városi jog volt, amely 1342-ben kiterjesztetett Lublóra, holott a Szepesség városaiban általában Magdeburg város joga volt recipiálva. (Ld. Wenczel Gusztáv: Magyarország városai és városi jogai. Akadémiai Értekezések, 1877. évf. IV. köt.) Bírásokodás tekintetében is kiváltságot élveztek a szepességi szász városok és községek. A szepesi provincia elsőfokú rendes bíróságai a városi bíróságok voltak. A városi bíró több-kevesebb esküdttel egyetemben ítélkezett; a városoknak feljebbviteli, illetőleg magasabb büntető hatósága a comes.« A Kaszperok elleni vizsgálatról és kihallgatásról ezeket mondja: »Az ilyen bűnügyi eljárás és vizsgálat a költő számára kedvenc téma, hiszen *A lohíni fű* című mesteri beszélynek, azután a *Homályos ügy* című nagyobb elbeszélésnek a témája is tulajdonképpen bűnügyi nyomozó eljárás feldolgozása, illetve a tettes felderítése körül forog. Mikszáth alapos jogtörténeti ismeretei alapján jól ismeri ezeknek az eljáró bíróságoknak összetételét, valamint perjogát. Mikszáth jogtörténeti hűséggel írja le az eljárást.« Az exhumálás leírásából Kráhl Vilmos megállapítja, hogy Mikszáth a kánonjogban is »alapos jártassággal bírt«.

Rubinyi Mózes (MK: Kis regények 2. köt. 1955: 511—2): »A *Kísértet Lublón* témáját az író egy népmondából merítette, amelyre egy kis értekezés hívta fel a figyelmét. A kísértet-históriákat Mikszáth mindig szívesen használta írásaiban, nem hiába töltötte gyerekkorát a babonás palócok földjén. A népmondai anyaghoz azonban Mikszáth maga költi a szerelmi történetet, s az egészet reális alapra helyezi, megadja a kísértetjárás titkának kulcsát.«

Irodalmi hatásának emlékei

Mikszáth elbeszélését nemcsak olvasói fogadták érdeklődéssel, hanem író társai is. Bársony Istvánnak egy novellája, Krúdy Gyulának pedig egy regénye jelzi a közönségsikeren túlmenő irodalmi hatást.

Bársony István »Kaszperek-történet« című »igaz« elbeszélése a legközvetlenebb olvasmány-élményből fakadt. Voltaképpen nem más, mint rögtönzött bohóság, amely tüstént Mikszáth *Lublói emberének* Pesti Hírlapbeli első folytatásos közlése után jelent meg, 1893. február 1-én, ugyancsak a Pesti Hírlap tárcarovatában. A novella egy ifjú házasságról szól, kinek regényes hajlamú felesége annyira beleélte magát Mikszáth kísérteties történetébe, hogy minden szombaton este, amikor férjének kimenője volt, látni vélte Kaszpereket. »Mikszáthnak tökéletesen igaza van — úgymond. — Kaszperek nem halt meg, hanem itt kísért most is. . . fehér lovon . . .« Kiderül, hogy a menyecske a »lichthofban« látta a kísértetet, amint fölfelé mászott a falon. Az ifjú férj meglesi a kísértetet, sőt nyakon is csípi Kaszperek Janó viceházmester személyében, aki a világitóudvar kéményseprő-létráján fölmászva dézsmálta éjjelenként az éléskamrát. — Az ízetlen tárcza kizárólag mint a kortársi érdeklődés egyik megnyilatkozása érdemel figyelmet.

Krúdy Gyula »A podolini kísértet« című regénye szintén nyomatékosan — már a címében! — hangsúlyozza kapcsolatát Mikszáth e művével. »A podolini kísértet« 1906-ban jelent meg, s a fiatal Krúdy Mikszáthhoz való vonzódásának egyik legfeltűnőbb megnyilatkozása. Krúdy meséjében nem kevesebb, mint három Mikszáth-elbeszélés, illetőleg regény hatása keveredik:

1. Podolin hajdan szintén a Lengyelországnak elzálogosított tizenhat szépségségi város egyike volt. A IX. fejezetben Krúdy is utal az egykori Lengyelországhoz tartozásra, mintha a színhely azonosságával is jelezni akarná a követett mintát. A nehézkesen, körülményesen induló regény csak végefelé torkollik kísérteties históriába. Krúdynál azonban nő-kísértet lép föl, a niszderi vár úrnője, hogy — elég primitív módon! — szellem képében álljon bosszút Riminszky Kázmér nevű hűtlen lovagján.

A *Kísértet Lublón* egyik fontos mese-elemét, a valódi és harnis aranyérez motívumát is átkölcösözteti Krúdy, naivan utánozva mestereét, bár az ő históriájában semmi szerepe sincs az aranyéreznek! A *lublói* kísértet történetének egyes jeleneit következőképpen utánozza a *podolini* kísértet története (a zárófejezetben): »Ha zivatar

orgonáz a hegyek között és a mennykő beleszapkodik a hegyormokba, sudár fenyőszálakba, — a kísértet kiinn jár az égiháború közepette a szabadban. Meg-megáll a hegyormokon és hosszan hallgatja az égi dördüléseket, belemereszti szemét a villámok vakító fényébe. Az eget beírják a kék, tüzes vonalak, felszántják a látóhatárt, mintha megvadult paripák tűz-ekét ragadnának tova az ismeretlen országokba, — elhallik a moraj, a nehéz égi szekerek tovaörögnek országutakon a kísértet senkit sem bánt. Sőt aranypénzeket dobál néha a hegytetőről a völgyben elhaladó vándor lábához. Az aranypénz éppen úgy cseng, mintha valódi volna, — pedig hát macskát valódi...»

2. Az említett Riminszky Kázmér nevű lovagnak egy Ancsurka nevű kis parasztlány iránt érzett késői szerelmével Krúdy *és Beszterce ostroma* hősré, Nedec-vár urára emlékeztet. Az azonos szerep nyilvánvaló reminiscencia.

3. Végül Mikszáth *Az aranykisasszony* c. elbeszélését is eszünkbe juttatja Krúdy regénye. Az »aranykisasszonyért« testsúlyának megfelelő arany mennyiséget kell fizetni. Krúdy e mesés elem ígézetében mondatja egyik hősével (a IX. fejezetben): »Némelyik szép leányért annyit kiló aranyat adnak, amennyit nyom...«

A fiatal Krúdy ezúttal Mikszáthnak csak meséit, illetőleg mese-elemeit utánozta. Elbeszélésmódja, ismételt nekigyürkőzéseivel, mímába sem ér mestere könnyed, fölényesen biztos előadásának. Helyesen mondja *Várkonyi Nándor* (Az újabb magyar irodalom. Bp. 1942. 72. l.): Mikszáth *Kísértet Lublón* című regényével »a kezdő Krúdyt egészen rabul ejti...«

AZ ELADÓ BIRTOK

M. I. *Pesti Hírlap*. (Főszerk. Légrády Károly.) 1893. (XV. évf.)
A tárcarovatban, tizenhat folytatásban, az alábbi részletezés szerint:

1. szeptember 23. (263. sz. 1—3. l.) Elejétől »Péter úr szájában...« kezd. szakaszig. (A PH szövegében ez a szakasz így kezdődik: »Maglehet, az is bosszantotta, hogy az öreg úr szájában...« Ld. a Szövegváltozatoknál: 71. lap 1. sor!)
2. szeptember 24. (264. sz. 2—3. l.) Az eml. szakasztól »— Ki az a Borcsányi kisasszony?« kezd. szakaszig.
3. szeptember 26. (266. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »Kovárnoktól Selmechányáig másfél napig tart az út...« kezd. szakaszig.
4. szeptember 27. (267. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »Körmöczy hirtelen beletalálta magát a helyzetbe...« kezd. szakaszig.
5. szeptember 28. (268. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »Mihály bátor ember volt...« kezd. szakaszig.
6. szeptember 29. (269. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »Az öreg néni, aki a jobbik fülén feküdt...« kezd. szakaszig.

Ettől kezdve a cím alatt feltüntetve : (Hatodik folytatás.),
(Hetedik folytatás) stb.

7. szeptember 30. (270. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »Ódon épület volt a Szöllő . . .« kezd. szakaszig.
8. október 1. (271. sz. 2—4. l.) Az eml. szakasztól »Annak kell lenni, arca, szeme, orra . . .« kezd. szakaszig.
9. október 3. (273. sz. 2—3. l.) Az eml. szakasztól »— Originális felfogás. Igazad lehet . . .« kezd. szakaszig.
10. október 4. (274. sz. 2—4. l.) Az eml. szakasztól »E pillanatban közelgett Erzsike . . .« kezd. szakaszig.
11. október 5. (275. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »— Jössz le mindjárt, to gaz náció . . .« kezd. szakaszig.
12. október 7. (277. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól a csillagjelig, vagyis »Nyugtalan tudósok egy idő óta . . .« kezd. szakaszig.
13. október 10. (280. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »— Köszönöm elásan. — Mindez csak tréfa volt . . .« kezd. szakaszig.
14. október 11. (281. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »Megolvadt az öregnek vajszíve . . .« kezd. szakaszig.
15. október 13. (283. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »Az öreg úr csak egyre volt még kíváncsi. . .« kezd. szakaszig.
16. október 14. (284. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól végig.

Kötetkiadások :

- II. [1. kiad.] *Az eladó birtok. Páva a varjúval.* Két elbeszélés. Bp. 1894. Singer és Wolfner kiad. 5—120. l.
- III. [2. kiad.] *Galamb a kalitkában. Az eladó birtok. Páva a varjúval. 1903.) MKM Új sorozat 8. köt.* A teljes sorozatnak 20. kötete 101—202. l.
- IV. [3. kiad.] 1905. Bp. Singer és Wolfner kiad. 161—262. l. (Vidám Könyvek.) [A címlapon csak a *Páva a varjúval* c. elbeszélés címe van feltüntetve, de a kötet magában foglalja a *Galamb a kalitkában* (61—159. l.) és *Az eladó birtok* c. elbeszélést is.]
- V. a) [4. kiad.] *Jk. 12. köt. 1910.* 1—84. l. Kisebb regények, V. köt. *A Mindenki lépik egyet* c. elbeszéléssel (85—155. l.)
- VI. a) [5. kiad.] 1911. Bp. Singer és Wolfner kiad. 96 l.
b) Ua. Egybekötve a *Páva a varjúval* és *Galamb a kalitkában* c. elbeszélésekkel, a főcímlapon csak : *Páva a varjúval.* (Modern Magyar Könyvtár.)
[A VI. a—b) az 1905. évi kiadásnak új szedéssel készült, annak szövegével nem teljesen egyező felújítása.]
- VII. [6. kiad.] 1917 február hó 10-én keltezte : *Az eladó birtok.* Singer és Wolfner kiad. 4r. 1—29. l. (A 29—31. lapon : Még egy megyei történet c. elb.) (Milliók Könyve. 31. sz.)
- V. b) [7. kiad.] 1918. Bp. Révai. 1—84. l. *A Mindenki lépik egyet* c. elbeszéléssel. (85—155. l.) [Címlapkiadás.]
- c) [8. kiad.] Ua. 1929.
- d) [9. kiad.] Ua. [1930.] MKmR—Fr. 38. köt.

- e) [10. kiad.] Ua. 1936. MK Emlékbizottság kiad. (MK Össze-
gyűjtött Művei.)
- VIII. [11. kiad.] 1943. *Az eladó birtok*. Regény. Bp. Révai. 1—65. l.
(Az *Egy éj az Aranybogarban* c. elbeszéléssel. 67—111. l.)
(Címlapon csak *Az eladó birtok*.) (Regénykönyvtár. 6. sz.)
- IX. [12. kiad. 1950.] *Az eladó birtok. A szelvényei asszonyok.
Galamb a kalitkáján*. Három regény. [*Az eladó birtok* meg-
csonkított szöveggel!] (Felelős kiadó: Barabás Tibor.
Szerkesztésért felelős: Czibor János.) Bp. Révai Könyvkiadó
'Nemzeti Vállalat. 1—60, 61—152, 153—207. l.
- X. [13. kiad.] 1954. »Kisregények. I. kötet.« (Sajtó alá rendezte
Rubinyi Mózes.) Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó. 227—296. l.
(MK Válogatott Művei.)

Francia fordításban:

Biens à vendre. Traduit du hongrois par Emile Horn. Le
Temps. 1896. 12918—12923, 12925—12929. sz.
Ua. Különlenyomat.

Dán fordításban:

Eiendom til Salg. (Franciából, a fordító neve nélkül.) Aalborg,
1897. Trykt i Stiftsbogtrykkeriet. (Az »Aalborg Stiftstidende«
tárcája.)

Színpadai változatai:

I. *Akácfavirág*. Dalosjáték 3 felvonásban. MK »Az eladó birtok«
című novellája után írták *Mesko Barna* és *Hubay Kálmán*. Zenéjét
szerzette: *Fráter Lóránd*. Rendező: *Lóránt Vilmos*.

Színre került a Városi Színházban. Bemutató előadása: 1926
szeptember 11. Szereposztás:

Körmöczy Péter, főhercegi tisztartó	Kabók Győző
Marjánszky Mihály, az unokaöccse	Varga Imre
Torpányi Ferenc, árvaszéki ülnök ...	Sik Rezső
Erzsike, a leánya	Köszegi Teréz
Özv. Marzson Györgyné	Hamvas Józsa
Plange úr	Pataki Ferenc
Micu, a fia	Delli Sári
Kozsehuba Jankó, Torpányi barátja	Abay Gyula
Csorovánszky Szepl, Torpányi barátja	Krasznai Elek
Kató {	Szódy Kató
Erzsike barátnői	Lészay Kató
Panni {	Pajor Ödön
Kártony Jóska, a molyvánkai juhász	Vándoryné M.
Kártonyné, a felesége	Lóránd Ila
Manci, a leányuk	Hajagos Károly
Szurina Matyókó, a lapotai haramia....	

Lapaj, a híres dudás	Feledi József
Szomor Pál, mészáros	Márkus János
Koskár Máttyás, harangöntő	Kalocsai Ferenc
Koskárné, a felesége	Fekete Mária
Zsuzska, a leányuk	Kőszegi Erzsébet
A honti csendbiztos	Pallós János
Csuporné	Márkus Angéla
Kisbojtár	Kalla István
Jóska, a Körmöczy kocsisa	Érczkövy László
Szolga	Csillag Benő
Cigányprímás	Gáspár Iván

Lakodalmas nép, férfiak, asszonyok, lányok, gyerekek, a Szurina-banda legényei, Erzsike barátnői, selmeci bányászdiákok, cigánybanda.

Történik: az I. felvonás a molyvánkai juhász házában, a II. felvonás Selmechányán, Torpányi kertjében, a III. felvonás Torpányi lakásán.

2—33. előadása 1926. szept. 12—20, 22—23, 26—27, 29, okt. 1—3, 5, 7—10, 12, 14, 16—18, 20—21, 31, nov. 12. és 17. Ezután lekerült a másorról.

M.: Színházi Élet (szerk. Incze Sándor), 1926. okt. 4—10. (XVI. évf. 40. sz. 89—121. l.); az előadásról készült 10 fényképpel.

A sajtóvisszhangokat ld. alább, az Irodalom c. fejezetben.

Valószínűleg ugyanezen feldolgozásra vonatkozik a *Színház és Mozi* című hetilap 1956. okt. 20-i számában (IX. évf. 42. sz. 19. l.) olvasható következő hír: »Mikszáth *Eladó birtok* című regényének dramatizált változatát mutatja be a jügoszláviai magyar szintársulat. Az első előadást Bácsotpolyán tartják.«

II. Az *eladó birtok*. Vigjáték három felvonásban, 6 képből. MK regényéből írta: *Koroda Miklós*. (Csak vázlat, nem részletesen kidolgozott szcenárium!) Gépelt kézírata az OSzK Színház-történeti osztályában, jelzete: MM 2386. Ívrét 25 l. Az OSzK 1951-ben vette át a Magyar Színpadi Szerzők Egyesületének kéziratárából. Szerzésének időpontja — az Egyesület iktatószámából következőleg — 1937.

Filmváltozata:

Az *eladó birtok*. (A sajtóismertetésekben és reklámszövegekben túlyomórészt: *Eladó birtok*.) *Mikszáth Kálmán* regényéből. Filmre írta: *Harsányi Zsolt*. Rendezte: *Bánky Viktor*. Zenéjét *Fráter Lóránd* dalaiból összeállította *Balázs Gyula*. Főszereplők:

Erzsike	Szelezky Zita
Marjászky Mihály	Páger Antal
Péter	Mihályffy Béla
Borcsányi Ferenc	Toronyi Imre

Zsuzsika	Vaszary Piroska
Anikó	Keéry Panni
Jóska kocsis	Pethes Ferenc
Kártonyiné	Dajbukát Ilona

Erdélyi Kárpát-produkció. Bemutató előadása: 1941 január 4-én, az Omnia és Atrium filmszínházban.

A sajtóvisszhangokat ld. alább, az Irodalom c. fejezetben.

*

Mint a szövegkiadások jegyzékéből látható: *Az eladó birtokot* a különböző kiadások eleinte »elbeszélés«-nek nevezik. Újabb műfaji megjelölései: »kisebb regény« (1910), illetőleg »regény« (1943). Egyik színpadi változata (1926) »novellá«-nak, a másik (1937) és a filmváltozat (1941) »regény«-nek mondja. A filmváltozat sajtóbeszámolói is szinte egyöntetűen »regény«-ként emlegetik.

Keletkezése, forrása

Az eladó birtok meséjének eredetéről sem Mikszáth vallomása; közt, sem a róla szóló irodalomban nem találunk följegyzést. Kizárólag az elbeszélés tartalmára vagyunk tehát utalva.

Mindenesetre selmeci diákéveinek emlékeiből szötte a mesét. Világosan jelzi ezt *Az aranykisasszony* (1879) és *Az eladó birtok* (1893) témájának belső rokonsága.

A két elbeszélés színtere azonos; mindkettőben mesteri Selmec városképe. Meséjük is lényegében hasonló, csak részleteik különbözök. Mindkét mese bonyodalmánának középpontjában egy hitvány apa áll, aki áruba bocsátja lányát; az elsőben: kapzsiságból, a másodikban: hivatali sikkasztásának fedezetéül. Mindkettőben adva van — a fiatalok mellett — egy idősebb kérő is, árva kisleánnyal (bár *Az aranykisasszony* c. történetben az idős kérő — Luppán lovag — özvegyesége csupán képzelt szerep!). *Az aranykisasszony* tragikus megoldásra mutat: az eladó lány alighanem elsorvad, míg Kaliforniába kivándorolt kedvese a váltságdíjat (a lány testsúlyának megfelelő arany mennyiséget) megszerzi. Viszont *Az eladó birtok*ban a birtok feláldozásával a fiatalok ügye szerencsés véget ér.

Az áruba bocsátott lány története lehetett az életből ellesett motívum, a selmeci élmény. A mese és a főszereplők hasonlósága mellett egy apró részletből is kitűnik, hogy Mikszáth *Az eladó birtok*: írása közben többször gondolt tizennégy évvel korábbi elbeszélésére, *Az aranykisasszonyra*. Társalgás közben ugyanis Erzsike »az aranyról beszélt, mely kezd a föld alatt kifogyni, de amely megint visszakerül a föld alá az eltemetett emberek fülein, ujjain...« (L. 114. l.) — E szavakat nem szükségszerűen kell neki, a házikisasszonynak mondania! Mikszáth itt — a végzetes szerepet játszó arany visszatérő képzetével — ösztönösen vagy rejtett szándékkal utal a két »eladó lány«: Borcsányi Erzsike és Csemez Krisztina modelljének azonosságára.

Az aranykisasszony és Az eladó birtok meséjének s alakjainak hasonlóságára Zsigmond Ferenc is rámutat (MK 1927: 8–9. l.), anélkül, hogy a közös eredet forrását vizsgálná. Zsigmond Ferenc a romantikus és a romantika-ellenes szemlélet tanulságos példáit látja a k ét elbeszélésben. Szerinte: »Nyilvánvaló a parodisztikus szándék, mely a régimódi, túlzó romantika elleni visszahatásként jelentkezik Mikszáthban» — *Az eladó birtok* írásakor. »De aztán itt is csakhamar érezni kezdi, hogy valamint a romantika egyetlen túlzásai jogosulatlanok, voltaképpen a romantikaellenes álláspont is helytelenné válik, mihelyt túlzásba tóved. Csemez Krisztina boldogtalanná tette magát esztelen romantikájú világnézetével — de mivé lenne a leánylélek varázsa, ha az ész kitessékkelne belőle minden romantikát? Egy kis bolondság, valamelyes szelidebb fajta rögeszme, szóval egy kis 'romantika' mindig nélkülözhetetlen alkotórésze lesz az emberi léleknek... Erzsike (*Az eladó birtok*ban) hallani sem akar a Marjászky Mihályhoz való nőülmenetelről mindaddig, míg *azt nem hiszi róla*, hogy Marjászky tulajdonképpen — hatóságilag üldözött, félelmes haramia! Igaz, hogy Marjászky egyáltalában nem haramia — de nem is az a fontos sohasem a világban, egyikünkre nézve sem, hogy mi a hamisítatlan valóság, hanem hogy mit hiszünk annak. Marjászky a világ legjámborabb becsületességű embere, de Erzsikét a rövid ideig tartó haramia-illúzió szeretteti bele. Ám hibáz-tassa érte Erzsikét az, aki jobban szeretné és értékesebbnek találná, ha a szerelmes leány ugyanolyan szemmel mérlegelné jövődöbelije értékét, mint a kapzsi apák vagy nagyapák szokták. A romantika: örök kincse az emberi életnek, s ne feledjük, hogy a lélek romantikus hajlamát sohasem a 'valóság' elégíti ki, hanem a valóság illúziója. Aki illúziókban él: az a romantikus ember. Aki az illúziók mögött reális józanságában látja a valóságot, de nem fosztja le róla az illúziók megszépítő, hamvas burkát, hanem — többnyire kedélyes — kiegyezéseket köt valóság és illúzió között: az Mikszáth, a humorista.«

Mikszáth selmeci vonatkozásainak részletezésére kisebb elbeszélései és cikkei során még visszatérünk.

Szövegváltozatok

¶! Kiadásunk a *MKm* 1903. évi szövegét vette alapul. Az 1893. évi Pesti Hirlap (röv.: PH) folytatásos közléseinek, továbbá az 1894. évi első kötetkiadásnak, az 1905. évi Singer—Wolfner-féle kiadásnak és a Jk-nak szövegeltéréseit zárójelben adjuk. Ahol az alapul vett 1903. évi kiadástól eltértünk, ott a sorrendet fölcseréljük, külön is megjelölve a forrásokat.

Az 1905. évi Singer—Wolfner-féle kiadás ismeretlen sajtó alá rendezője feltűnő nyelvtani pedantériával járt el; »javításai« valóságsgal kirínak az 1893. óta publikált szövegek közül; ezért nem lehetett ezt a *MKm* 1903. évi kiadásánál újabb keletű kiadást a Krk alapjául elfogadnunk.

Előrebocsátjuk, hogy a regény selmeci főalakjai, az apa és leánya, a Jk-ban (és azóta minden újabb kiadásban, kivéve a Singer—Wolfner-féle kiadásokat!) az eredeti *Borcsányi* név helyett *Torpányi* néven szerepelnek. Ennek magyarázata — Rubinyi Mózes szíves közlése szerint — a következő: A Jk kiadásakor a Révai Testvérek-kiadó cég figyelembe vette egyes családok felszólalásait, és önkényesen megváltoztatta Mikszáth némely regényalakjának vezetőkénevét. Ezek egyike a Borcsányi — Torpányi névcseré. Rubinyi szerint: »A Borcsányi név Borcsára megy vissza. A Borcsa név a fiatal MK egyik kedvelt nő-neve volt. A név eredeti viselője szerepet játszott Szegeden a költő életében. Végül figyelmet érdemel, hogy MK A szurdokúj helyi tanulmányút c. munkájában (Jk 21. k. 39—61. l.) egy Borcsánszky nevű alak szerepel.« — Megjegyzendő, hogy a Jk-ban is egy helyen (a 74. lap 7—8. sorában) véletlenül bennfelejtődött a Borcsányi névalak.

A Singer—Wolfner-kiadó cég nem követte a Révai Testvérek önkényes eljárását, és 1910 utáni kiadásaiiban is (1911, 1917) megtartotta az eredeti *Borcsányi* nevet. — Természetes, hogy kiadásunk szintén ezt az eredeti névalakot alkalmazza.

Lap Sor

- 67 : 3 mely (1905 : amely)
 „ 7 paradicsomon (PH : paradicsomban)
 „ 16 mely (1905 : amely)
 „ 17 mikor (PH, 1894, 1905 : amikor)
 „ 25 aranyokért (PH : aranyakért)
 „ 26 a malmot (PH : malmot)
 „ 28 mikor (1905 : amikor)
 68 : 2 Hiszen igaz, hogy külföldön (PH : Hiszen igaz, hogy *Angliában vagy a külföldön*)
 4 műbecsű tárgyakat, *vázákat, gobelíneket*, ritka könyvpéldányokat (PH : műbecsű tárgyakat, ritka könyvpéldányokat)
 „ 6 ösmerek (1905 : ismerék)
 „ 29 az apja is Pál, s tudta (PH : az apja is Pál volt, s tudta)
 „ 31 megeskette *Pali* fiát (Jk : megeskette *Pál* fiát)
 69 : 7 melyek (1905 : amelyek)
 21 Az idetartozó lábjegyzet már a PH szövegében is megvan!
 23 *gazdája-*, Marjánszky Mihálynak (Jk : *gazdájának*, Marjánszky Mihálynak)
 24 hogy eladó a Bogárka, eladó, eladó! (PH, 1894, 1905 : hogy eladó a Bogárka. *A szépséges Bogárka*, eladó, eladó!)
 26 mely (1905 : amely)
 28 a pénzes *zacskó* (PH : a pénzes *zacskója*, 1894, 1905 : a pénzes *zacskója*)
 31 *suttogtak* (PH, 1894, 1905 : *susogtak*)
 32 *régi patak* (Minden eddigi kiadásban örökletes sajtóhibával: *régi patak*.) A helyes kifejezés kitűnik a 67. lap 16. és a 76. lap 6. sorából.
 36 *ellentálltál* (PH, 1894, 1905 : *ellenálltál*)

Lap Sor

- 70 : 2 Fejér (Jk : Fehér)
 „ 11 stb. *tisztartó* (Jk-ban mindvégig hibásan : *tisztartó* [!])
 „ 15 lányt (1905 : leányt)
 „ 23 A *peresznyei* (1903. hibásan : A *peresznyi*)
- 71 : 1 Péter úr szájában (PH, 1894, 1905 : *Meglehet, az is bosszantotta, hogy az öreg úr szájában*)
 8 hiszen (PH, 1894, 1905 : iszen)
 10 a leányokra. (PH : a lányokra)
 11 *Jobban tetszettek neki a parasztemyecskék.* (Az 1905. évi kiadásban ez a mondat nincs meg!)
- 16 PH, Jk, Krk : A Pálfa nevű *tag* gyümölcsösével, (1894, 1903 és 1905. hibásan : A Pálfa nevű *tág* gyümölcsösével,)
 „ szerelmét. (PH, 1894, 1905 : a szerelmét.)
 „ 27 PH és Krk : *káposztavevő* (1894. Jk hibásan : *káposztavető*)
 „ 28 PH, 1894, 1905 és Krk : *az az ostoba* (1903, Jk : *az ostoba*)
 „ 35 *nőtt ki* (PH, 1894, 1905 : *nőtt az ki*)
- 72 : 1 *és nagyban sikerült. Oh, a Pálfa mindenre képes* (Az 1905. évi kiadásban ez a szövegrész — egy teljes sor — nincs meg!)
- 4 PH, 1894, 1905. és Krk : *varjú-hájjal* (1903, Jk hibásan : *varjú-háttal*)
 „ 6 volt (1905 : *volna*)
 „ 13 *lefordítják* (PH, 1894, 1905 : *befordítják*)
 „ 21 *szólt* (1905 : *szólott*)
 „ 22 *és kit* (Jk : *s kit*)
 „ 23 *cselédlányra* (PH, 1894, 1905 : *cselédleányra*)
 „ 25 *Hisz azt a bácsi tudja!* (1905 : *Hisz a bácsi tudja!*)
 „ 36 *bebújnóm.* (1905 : *bejutnom.*)
- 73 : 3 *Hát a harmincezer forintot az asszony kellene, hogy hozná.* (Mindenik kiadásban így!)
- 9 *csak egy kérdést, hogy szoktál-e néha tükörbe nézni?* (PH : *csak egy kérdést teszek, hogy szoktál-e néha a tükörbe nézni?* 1905 : *csak egy kérdést, hogy szoktál-e néha a tükörbe nézni?*)
- „ 18 *jut eszembe.* (1905 : *jut az eszembe.*)
 „ 19 *nincs* (1905 : *nincsen*)
 „ 22 *szólt* (1905 : *szólott*)
 „ 29 *aztán* (1905 : *azután*)
- 74 : 4 a szemöldökeit, (1905 : a szemöldökjeit,)
 6 — *Oly* (1905 : — *Olyan*)
 11 *leánya* (PH, 1894 : *lánya*)
 14 *nagyleány lett azóta, eladó lány.* (PH, 1894, 1905 : *nagylány lett azóta, eladó lány.*)
 18 a *Bogárkát* (1905 : *Bogárkát*)
 23 *nagylány,* (1905 : *nagyleány,*)
 27 *Az öreg úr hihetetlen tekintettel mérte végig :* (Jk : *Az öreg úr hihetetlen tekintettel mérte végig :*)
 „ 29 *kocsiból.* (1905 : *kocsiról.*)
- 75 : 18 *köztük* (1905 : *közöttük*)

Lap Sor

75 : 26 láthatlan (1905, Jk : láthatatlan)

27 *Boróka*-illatot (PH : *Szamóca*-illatot)

Az elbeszélésnek ez a része a PH-ban a szept. 26-i számban jelent meg. A következő, szept. 27-i folytatásban Mikszáthnak a címhez fűzött következő lábjegyzete olvasható :

»*Hibaigazítás.* Tegnapki közlésünkben *boróka-illat* helyett *szamóca-illatot* szedtek ki a szedő urak, ami abszurdum, mert őszkor nincs szamóca. Lehetett volna ugyan megreparálni úgy is, hogy egy olyan hosszú őszit frok le a mai számban, hogy az összes fák még egyszer kivirágoztak s a bogárkai erdőben a természettudósok nagy csodálkozására kétszer termett szamóca. De minek ejtsem én csodálkozásba a természettudósokat? M. K.»

76 : 2 azt *hajtogatták* (PH, 1894, 1905 : azt *hajtották*)

„ 3 mely (1905 : amely)

„ 5 *az a Bogárka!* (1905 : *a Bogárka!*)

„ 9 jelenthette (1905 : jelentette)

„ 14 se (1905 : sem)

„ 20 mikor (1905 : amikor)

„ 21 cifra *kasú* kocsiba. (1905 hibásan : cifra *hasú* kocsiba.)

„ 24 cserdített (1905 : csördített)

„ 33 mindég (1905 : mindig)

77 : 6 ráhemperegve (PH, 1894, 1905 : ráhempere~~de~~)

12 mikor (1905 : amikor)

13 bakter volt ezelőtt, sokat tartván erre az állására, (PH, 1894, 1905 : bakter volt *azelőtt*, sokat tartván erre az *előbbi* állására,)

17 — Hát csak rajta, János. A holdvilág keresztülsegít. (PH : — Hát csak rajta, János. *Bízom a mennyei kislíben.* A holdvilág keresztülsegít.) [Valamivel alább (a 17. lap 14. sorában) mégis meghagyta *a mennyei »fényes kislíté.*]

22 Mikor (1905 : Amikor)

24 és 78 : 1 *Lopotában, Lopotába* (1905. e két helyen : *Lapotában, Lapotába*)

28 Nem bánt az *minket*, (PH : Nem bánt az *bennünket*,)

30 a *csizmaszáramba.* (1905 : a *csizmászárába.*)

31 Egy pár forintot pedig (PH, 1894, 1905 : *Így ni!* Egy pár forintot pedig)

33 Mert mondom neked, *hogy* nagyon (1905 : Mert mondom neked, nagyon)

„ 36 Mihályé (PH : *a Mihályé*)

78 : 7 Jancsi (1905 : János)

12 mikor (1905 : amikor)

12 teremtette. *Hogy* nem volt (PH : teremtette ; *vagy* nem volt)

15 Még hagyján : (PH : Még *csak* hagyján :)

21 *sohase lesz enyém a Bogárka.* (1905 : *sohasem lesz az enyém a Bogárka.*)

26 ez felhőszakadás, (1903, hibásan : *az felhőszakadás,*)

Lap Sor

- 78 : 29 hagy (1905 : hágy)
 31 Hát magam is arról gondolkozom... (PH, 1894, 1905.
 ismétléssel : Hát magam is arról gondolkozom... *arról
 gondolkozom...*)
 „ 37 a szolgálatba, (1905 : a szolgálatába,)
 „ 38 és 79 : 2 mikor (1905 : amikor)
 79 : 9 és (1905 : s)
 „ 10 megpillantjuk (1905 : megpillanthatjuk)
 „ 38 velők. (1905 : volók)
 80 : 9 mikor (1905 : amikor)
 12 Hogy pottyannak ide, ahol a madár *sem* jár? (PH : Hogy
 pottyantak ide, ahol a madár *se* jár? 1894, 1905 : Hogy
 pottyantak ide, ahol a madár *sem* jár?)
 19 *perdülök* egyet. (PH : *ugrok* egyet.)
 24 Hol a menyasszony? (PH, 1894, 1905 : Hol *az a* meny-
 asszony?)
 „ 29 száját (PH : *a* száját)
 „ 36 néhány (1905 : néhány)
 81 : 3 kit (1905 : akit)
 „ 7 végre *is* nem lehet (PH : végre nem lehet)
 „ 16 eltűnt, (PH : *el*-eltűnt,)
 „ 20 *hancura*, (1894 : *hacura*,)
 „ 25 bárhova (1905 : bárhová)
 „ 27 míg (1905 : amíg)
 „ 34 mikor (1905 : amikor)
 82 : 6 *Rájok* (1905 : *Rájuk*)
 7 *feldőtötték*. (1905, Jk : *feldöntötték*.)
 8 *gyertyástul*, *koppantóstul* (1905 : *gyertyástól*, *koppan-
 tóstól*)
 „ 11 közt... (1905 : *között*...)
 „ 25 szólt (1905 : *szólott*)
 „ 26 állt (1905 : *állott*)
 „ 32 *Mindég* (1905 : *Mindig*)
 „ 37 közt. (1905 : *között*).
 83 : 24 — No, hát menjen *most* feküdni. (1905 : — No, hát menjen
föl feküdni.)
 „ 26 *Míg* (1905 : *Amíg*)
 „ 28 mikor (1905 : amikor)
 „ 34 a *zsúpfedélen* (1905 : a *zsúp födelén*)
 84 : 3 állt (1905 : *állott*)
 6 mikor (1905 : amikor)
 11 *se* (1905 : *sem*)
 21 szólt (1905 : *szólott*)
 28 szólt : (PH, 1894, 1905 : *szólott* :)
 29 ha ördög (PH, 1894 : ha *az* ördög)
 30 felelt *most* *lágyan*, (PH, 1894, 1905 : felelt *most fel*
lágyan,)
 85 : 11 volna elcsöppenne. (PH, 1894, 1905 : volna *ott* elcsöppenne.)

- 85 : 12 szélesebbre csúszott az ingvállhasíték, *mint kellett volna*,
(1905 : ... *amint* [!] kellett volna,)
- „ 14 a két pioci kéz (PH, 1894, 1905 : az a két pioci kéz)
- „ 20 régen (PH, 1894, 1905 : régenten)
- „ 32 kunkogva. (Mindenik kiadásban így!)
- „ 36 Sose (PH, 1894, 1905 : *Sohase*)
- 86 : 3 Mit keressz (1905 : Mit keresel)
- „ 4 sehogy se (1905 : sehogy sem)
- „ 10 lányka. (1905 : leányka.)
- „ 11 érzéktelen (1905 : érzéktelen)
- „ 19 eltört (1905 : eltörtött)
- „ 20 Lopata (1905. itt ismét : Lapota)
- „ 22 mikor (1905 : amikor)
- „ 30 az a tehénke *pedig* jámbor, (1905 : az a tehénke jámbor,)
- 87 : 2 mondja, (1905 : mondta.)
- „ 11 Mondja meg, (1905 : Mondja csak,)
- „ 15 néhány (PH, 1894 : néhány)
- 88 : 4 elhull (1905 : lehull)
- „ 9 szólt (1905 : szólott)
- „ 16 végképpen (1905 : végképp)
- „ 29 azt az éles (1905 : az éles)
- „ 34 nézte, hogy (1905 : érezte, hogy)
- „ 35 De e mély (1905 : De a mély)
- „ 38 magát *abba* a villába. (1905 : magát a villába.)
- 89 : 1 állt (1905 : állott)
- 3 Hiszen *igazán* jó ember! (1905 : Hiszen jó ember!)
- 6 lekásmálódott (1905 : lekászolódott)
- 8 Felköltötte Jancsit, (PH, 1894, 1905 : Felköltötte a Jancsit,)
- 14 alul (1905 : alól)
- 26 gomolnyi (1905, Jk : gomolynyi)
- 30 A Marjászky (1905 : Marjászky)
- 36 szólt (1905 : szólott)
- 37 Az volna csak a szép, (PH, 1894, 1905 : Az volna csak szép,)
- 90 : 2 már egy cseppet (1905 : mert már egy cseppet)
- „ 9 kiabálta (1905 : kiabált)
- „ 18 de késő volt. (PH : de már késő volt.)
- „ 20 mérgesen pattogó szava. (1905 : mérges, pattogó szava.)
- „ 24 néhány (1905 : néhány)
- „ 27 s sértődve (Jk : és sértődve)
- „ 33 elolvasta (PH, 1894, 1905 : olvasta)
- „ 35 iskolákat (1905 : iskolát)
- 91 : 4 — Nem azt nevetem, (PH, 1894, 1905 : — Nem azt nevetem én,)
- „ 9 a bográcsom. (1905 : a bogrács.)
- „ 29 egész úton. (PH, 1894, 1905 : az egész úton.)
- „ 31 bólingatott (1905 : bólintgatott)
- 92 : 22 csak az egy eget (PH, 1894, 1905 : csak az eget)

- Lap Sor
- 92: 31 szobaleány (PH, 1894: szobalány)
 „ 32 golyvával. (PH, 1894, 1905: a golyvával.)
- 93: 15 szemvesztő hajfonatával, (PH, 1894, 1905: szemvesztő
fekete hajfonatával,)
 25 szobalányokat, (1905: szobaleányokat,)
 28 PH, 1894, 1905 és Krk: Azzal megindultak (1903 és Jk
 hibásan: Azzal megindultunk)
 30 megösméri. (1905: megismeri.)
 35 de az a földszintje is olyan alacsony, (PH, 1894, 1905: de
 ez a földszintje is olyan alacsony volt,)
- 95: 6 mikor (1905: amikor)
 13 PH és Krk: puhatolódzék (1894, 1903; 1905: puha-
 tolózzék; Jk: puhatolózzék)
 „ 23 mely (1905: amely)
- 96: 1 az egész város (PH: ez az egész város)
 12 Fent a hijju [!] alatt galambok csókolóztak, (PH: ... ga-
 lambok röpödöstek,)
 18 Drága zsírral van ez (PH: Drága zsírral vannak ezek)
 21 megcsikordult (Jk: megcsikordul)
 28 hátrátantorodott: a molyvánkai leány volt. (PH: hátra-
 tantorodott. Előtte állott a molyvánkai leány.)
 29 PH, 1894, 1905 és Krk: És ő is összerezett, (1903, Jk:
 És ő összerezett,)
 „ 37 uratyja (1905: uratya [!])
- 97: 2 a meghajlásán (PH: a meghajlásán)
 „ 22 — Míg (1905: — Amíg)
 „ 31 elhozattam (1905: elhoztam)
- 98: 8 melynek (1905: amelynek)
 13 mikor (1905: amikor)
 15 Jk és Krk: Aztán nagyot rázott magán, (PH — 1905
 hibásan: Aztán nagyot rázva magán,)
 17 a mai napba, (1905: a mai napon, [!])
 26 a gazda nyelve, elpanaszolta, (PH, 1894, 1905: a gazda
 nyelve, a viszonyokról, elpanaszolta,)
 „ 29 mely (1905: amely)
 „ 38 míg (1905: amíg)
- 99: 23 PH, 1894, 1905 és Krk: palojtai (1903, Jk: palotai)
 „ 29 míg (1905: amíg)
- 100: 4 hol (1905: ahol)
 „ 9 melyek (1905: amelyek)
 „ 16 lányka, (1905: leányka,)
 „ 36 négyet-ötöt, (1905: négy-ötöt,)
 „ 38 minő (1905: aminő)
- 101: 4 mormogva (1905: morogva)
 „ 13 ad (1905: ád)
- 102: 3 melyeken (1905: amelyeken)
 6 képtelenek lévén a fekvésre (PH, 1894, 1905: képtelenek
 lévén az álldogálásra)

- Lap Sor
- 102 : 18 *maradnia* (1905 : *maradni*)
 „ 26 *hallhattad* (1905 : *hallottad*)
- 103 : 3 *szólt* (1905 : *szólott*)
 „ 6 *mikor* (1905 : *amikor*)
 „ 14 *ki* (1905 : *aki*)
 „ 25 *mióta* (1905 : *amióta*)
- 104 : 3 *leselkedve.* (PH, 1894 : *lesekedve.*)
 12 Erzsike (PH, 1894, 1905 : Erzsi)
 14 *ki olyan* (1905 : *aki oly*)
 32 *levőket* (1905 : *lévőket.*)
 39 PH, 1894, 1905 és Krk : *mintha egyszerre ezer szán indulna...*
 (1903 Jk : *mintha egyszerre szán indulna...*)
- 105 : 7 *teremhet ott?* (PH ; 1894, 1905 : *teremhetne ott?*)
 „ 17 *mindég* (PH, 1894 : *mindig*)
 „ 21 *míg* (1905 : *amíg*)
 „ 22 *mely* (1905 : *amely*)
 „ 35 *kezeit.* (PH, 1894, 1905 : *a kezeit.*)
- 106 : 1 *mely* (1905 : *amely*)
 4 *többnyire ilyen* színtelen, (1905 : *többnyire színtelen,*)
 9 *volna-e* (1905 : *volna*)
 17 *hajlott* (1905 : *hajolt*)
 28 *erőtlenül* (PH 1894 ; *erőtelenül*)
 31 *s nem* (PH 1894 1905 : *és nem*)
 33 *csak eszembe jutott...* (PH : *csak valami eszembe jutott...*)
- 107 : 2 *sem* (1905 : *so*)
 3 *mórt* (PH, 1894, 1905 : *miért*)
 7 *oly* (1905 : *olyan*)
 18 *Hozzá rohantak : »Meglöttek meglöttek, végem van«.*
 (PH : *Hozzá rohantak. Sápadt volt, mint a hód, s egyre kiabálta : »Meglöttek, meglöttek, végem van«.*)
 „ 30 *fenyő-grupp* (PH, 1894, 1905 : *fenyőfa-grupp*)
 „ 35 *kétfelől* (1905 : *kétfelül*)
- 108 : 5 *Hátha van anyyija* (1905 : *Hátha annyija van*)
 9 *míg* (1905 : *amíg*)
 21 *a katasztrófa elől.* (PH : *a katasztrófa után.*)
 22 *pernahajder*, (1905 : *pernehajder*)
 23 — *Merek, merek, mert van pénze.* (PH, 1894, 1905 :
Merek, mert van pénze.)
 „ 24 *Borcsányi bácsinál* (PH, 1894, 1905 : *a Borcsányi bácsinál*)
 „ 27 *Az öreg úr* (1905 : *Borcsányi* [!] *úr*)
- 109 : 1 *bolygott* (1905 : *bolyongott*)
 „ 10 *kérdenek.* (1905 : *kérdeznek.*)
 „ 12 *magad*, (1905 : *magadat,*)
 „ 17 *rebegte* (1905 : *hebegte*)
 „ 34 *se* (1905 : *sem*)
- 110 : 1 *oly* (1905 : *olyan*)
 6 *felismerhesse.* (1905 : *főlismerhesse.*)

- Lap Sor
- 110 : 20 akképp (PH, 1894, 1905 : aképen)
 21 lakadalomban (Jk : lakodalomban)
 23 mineműségének (Jk : minéműségének)
 36 nem lévén azt megkapni oly könnyű, (PH : nem lévén azt megkapni olyan könnyű; 1894, 1905 : nem lévén azt megkapni olyan könnyű,)
 „ 39 és 111 : 20 mely (1905 : amely)
 111 : 27 valahol (PH, 1894, 1905 : valahogy)
 34 Baedeker nincsen a kezükben, (1905 : Baedeker nincsen a kezükben,)
 „ 35 sem (1905 : se)
 „ 35 figyelhetőek (Jk : figyelték)
 112 : 2 abba a városba, (PH : abba az országba, abba a városba,)
 8 az ő öregeiktől (1905 : az öregeiktől)
 12 lényei, (PH : élőlényei,)
 12 az mind megmagyarázható (1905 : az megmagyarázható)
 „ 18 Amit nem értünk, (Jk : Amit mi nem értünk,)
 „ 28 mikor (1905 : amikor)
 „ 30 mely (1905 : amely)
 „ 34 elgondolt hazamenet, (1905 : elgondolt, hazament [!])
 113 : 7 Nincsen-e (1905 : Nincs-e)
 20 — Én majd a városban szimatolok.
 Erzsike minden zavar nélkül...
 (PH : Én majd a városban szimatolok.
Csak a két nő volt otthon. Egy kis asztalnál szabtak valamit, újságpapírosokból kivágott embertagokat fércelve szövetdarabokra. A bokréta ott volt a zongorán egy majolika-vázában. Erzsike minden zavar nélkül...)
 „ 21 eleibe. (1905 : elibe.)
 114 : 2 mely (amely)
 „ 19 Hiszen olyan szép (PH, 1894, 1905 : Hiszen az olyan szép)
 „ 21 Egész életen át (PH, 1894, 1905 : Egy egész életen át)
 „ 35 miután nem tetszem, (PH, 1894, 1905 : miután már nem tetszem,)
 115 : 1 dévankodás. (1905, Jk : dévajkodás.)
 „ 5 mutat, (1905 : mutatott,)
 „ 10 mikor (1905 : amikor)
 „ 14 mindég (1905 : mindig)
 „ 14 mikor (1905 : amikor)
 20 mely (1905 : amely)
 26 kuszipajtásom (1905, Jk : puszipajtásom)
 34 homlokát (1905 : a homlokát)
 36 PH és Krk : Már későn van. (1894 — Jk : Már késő van.)
 [A későn alak a helyes, a párbeszéd következő sorában is ez ismétlődik meg!]
 116 : 18 kik (1905 : akik)
 19 hol (1905 : ahol)
 32 láthatatlan (1905 : láthatlan)

- Lap Sor
- 116 : 33 fel és alá (PH : fel s alá)
 „ 36 Van még leány (PH, 1894, 1905 : Van még *elé* leány)
- 117 : 23 mikor (1905 : amikor)
- 118 : 6 mely (1905 : amely)
- 119 : 6 — No, *hát* (PH : — No, *ha*)
 „ 12 a Bogárkát, (PH, 1894, 1905 : Bogárkát,)
 „ 12 mely (1905 : amely)
 „ 21 aranygyűrűt, (1905 : aranygyűrfit,)
- 119 : [A PH-ban a dalszöveg :]
*Mikor a bányába mentem reggel,
 Elfeledkeztem rólad... Hej, az én hibám,
 De haza jöve, megörültem,
 S szólék hozzád : új estét, kis pipáma.*
- 121 : 28 lányod (PH, 1894, 1905 : leányod)
 „ 32 következőn (1905 : következően)
 „ 35 sem öcsédet. PH, 1894, 1905 : sem az öcsédet.)
- 122 : 5 állott (1905 : állt)
 „ 21 — Éppen ez a baj, (PH, 1894, 1905 : — Éppen az a baj,)
 „ 23 Arcát kezeibe (PH, 1894 : Arcát a kezeibe ; 1905 : Arcát a kezeibe)
- 123 : 12 utánuk (1905 : utánok)
 „ 16 végigsimogatta (PH, 1894, 1905 : végig simította)
 „ 23 mikor (1905 : amikor)
 „ 24 holnap tén (PH, 1894, 1905 : holnap talán)
 „ 27 Mikor (1905 : Amikor)
 „ 28 felett (1905 : fölött)
 „ 39 — Nem értelek. (PH : — Nem értelek, *cimbora.*)
- 124 : 3 lányod (PH, 1894, 1905 : leányod)
 „ 12 az isten *hagyította* le. (Mindenik szövegben így!)
- 125 : 3 megvetően. (1905 : megvetőn.)
 „ 8 a szép (1905 : szép)
 „ 9, 10 míg (1905 : amíg)
 „ 10 Hisz (1905 : Hiszen.)
 „ 13 úgy remegett a *Marjászký vállán*, úgy remegett. (1905 : úgy remegett.)
 „ 26 minden *hajszála* (PH, 1894, 1905 : minden *hajaszála*)
 „ 32 gondoltad (PH, 1894, 1905 : gondolod)
- 126 : 2 a Mihály (1905 : Mihály)
 14 PH, 1894, 1905 és Krk : *csittá* édes hangon, (1903, Jk : *csábitá* édes hangon,)
 15 és puha (1905 : és a puha)
 22 míg (1905 : amíg)
 32 Mikor (1905 : Amikor)
 36 Hogy jöttetek ide? (PH, 1894, 1905 : Hogy jöttetek *ti* ide?)
- 127 : 19 ki (1905 : aki)
- 128 : 13 Jk és Krk : *pirongatta Kórmöczy* (PH — 1905 hibásan : *pirongatta Mihály*)

- Lap Sor
 128 : 14 előbb még a nagyanyjukat (PH : előbb a nagyanyjukat)
 21 míg (1905 : amíg)
 23 mióta (1905 : amióta)
 23 Erdő zsvány nélkül, halastó hal nélkül egy fityinget sem ér.
 (PH : Birka gyapjú nélkül, erdő zsvány nélkül egy fityinget
 [!] sem ér.)
 28 — Tudják-e, mi az újság? (PH : — Tudják-e, uraim, mi
 az újság?)
 „ 30 mely (1905 : amely)
 „ 30 nevén áll ; (PH, 1894, 1005 : néven áll ;)
 129 : 3 mikor (1905 : amikor)

Tárgyi magyarázatok

Előrebocsátjuk, hogy ebben az elbeszélésben vegyesen fordulnak elő valóban létező és kitalált vagy önkényesen módosított földrajzi helynevek. Ez utóbbiak között akadhatnak olyanok is, amelyeket a helyi monográfiák sem tartanak számon (kisebb hegyek, patakok, tanyák neve), mint például : a Bolontó-hegy és a fűzes Kotorna vize (69 : 4), meg a molyvánkai tanya (80 : 1). Fiktív elnevezés az elbeszélés végén említett bogra-blonkai vasútvonal (129 : 1). Alighanem módosított név : Peresznye (67 : 2) és Kovárnok (69 : 16). Peresznye nevű község csak Sopron megyében van, viszont az elbeszélés főhősének, Marjánszkyknak birtoka — minden jel szerint — valahol a Felvidéken fekszik : Mikszáth talán a hont- vagy nyitra-megyei Pereszlény község nevét cserélte fel így. Kovárnok nevű helységet nem ismerünk. Lehet, hogy ezúttal a Nógrádmegye határán fekvő, hontmegyei Kóvár község nevéből alakított fikcióval van dolgunk.

- Lap Sor
 68 : 20 »Patáncsy pörökét gyűjtötte« — A perlekedési mániában szenvedő ember, vagy ahogyan az író nevezi : a »pörökét gyűjtő ember« típusa Mikszáth több művében előfordul. Vö. Kráhl Vilmos : Mikszáth, a jogász. Bp. 1941 : 129—130. 1.
 „ 36 Girgl — bécsi kártyagyáros.
 72 : 4 varjúháj — gyógynövény ; húsos levelű fű.
 74 : 15-17 »...van ott leves. (Péter úr levesnek hitta a hozományt, nem tudhatni, milyen nyelvtani okoknál fogva.) — A latin *jusculum* (= leves, mártás, pecsényelé) kifejezést »hozomány, pénzjuttatás« értelemben is használták. Mikszáth itt a Jókainál is előforduló kifejezés latin eredetijének elhomályosulásáról tanúskodik.
 20 Szélakna — Selmechányához tartozó bányásztelep, a várostól délnyugatra.
 32 »veveszem Miss Pastránát« — jelentése : a legcsúnyább nőt is feleségül veszem (ha pénze van). A Mexikóban, 1835 táján

- született Miss Julia Pastrana elképesztő példája a csúnyaságnak. Egykorú leírások és arcképe szerint: »Arcát és egész testét fekete szőr borítja. Orra nagyon széles, orrlyukai nagyok, duzzadt ajkait fekete szőr veszi körül, fogai rendetlenek, szemei zavarosak, kifejezéstelenek.« Hogyan jöhetett létre ez az abnormis teremtes? Életrajzírói szerint: egy magára maradt, eltévedt nőt elrabolt egy majom, s attól származott. Miss Pastránát egy amerikai impresszárió egész életében városról városra hurcolta, pénzért mutogatta, meg is gazdagodott vele. Végül feleségül vette; gyermekük született, de csakhamar meghalt, anyjával együtt. Az impresszárió ekkor kitömte őket, s üvegládjában tovább is mutogatta. (L. Mikszáth névtelen cikkét: *A szakállas szépnem*. Pesti Hírlap, 1884. július 7., valamint Vacano Mario Emil *Miss Julia Pastrana* c. közleményét, a világszűf nő arcképével: *Ország-Világ*, 1892. aug. 6.)
- 76 : 37 *Lest* — nógrádmegyei nagyközség Balassagyarmat közelében. »Igaz-e, hogy kánikulában fagyott meg náluk a birka?« E gúnyos megjegyzéssel — MK »Az igazi humoristák« c. kötetének »A megcsúfolt falvak« c. fejezete szerint (1879. 73. l.) — a hontmegyei Kemence község lakóit is bosszantják.
- 77 : 4 *Lopata-rengeteg* — Ennek az erdőnek neve előfordul *Az apám ismerősei* c. regényben (1878), valamint változataiban is: *Rajzok a régi vármegyéből* (1881) (I. Krk 2. köt. 18. és 285. l.) és a *Jasztrabék pusztulása* c. elbeszélésben. (Ez utóbbi A tót atyafiak c. kötetben.)
- 5 *Tótpelsőc* — zólyommegyei község.
- 29 *zsinóros Kazinczy* — egy múlt században divatos dolmányfajta.
- 80 : 7 »*A híres Lapaj fújta a dudát*« — Vö. MK *Lapaj, a híres dudás* c. elbeszéléssel, A tót atyafiak c. kötetben.
- 9 *podzabucski* — szlovák (lengyel) tánc.
- 38 *Észtergály* — Alsó- és Felsőesztergály: nógrádmegyei kis-községek Kékkő közelében.
- 81 : 1 *Koskár Mátyás* — A Koskár-név előfordul *A lohinaí fül* c. elbeszélésben is (1885). Ld. Krk 3. köt. 40. l. 14. sor. (Adalékul MK alakjainak névjegyzékéhez.)
- 83 : 28 *Jákob álma* — A bibliabeli Jákob históriáját Mikszáth itt ama képzettársítás alapján idézi, hogy Marjászky létrán ment föl a padlására. A kövön alvó Jákob ugyanis álmában égis erő létrát látott, melyen angyalok jártak fel s alá; a magasból pedig isten szólt hozzá. (Mózes I. könyve, 28 : 11 stb.)
- 85 : 9 *viganó* — a XIX. században divatban volt rövid szoknya. Nevét egy Viganó Mária nevű híres olasz táncosnőről kapta. (Ld. még a *Páva a varjúval* Tárgyi magyarázatainál is!)
- 89 : 8 *szinke* — kocsiszín (kicsinyítő képzővel).

- 90—91 *Kártony József nyugtája* — E jelenetet, melyben a pénzt kölcsönző juhász maga bizonyítja a kölcsönzést, vö. MK *A cheque* c. elbeszélésével: Pesti Hirlap, 1882. 348. sz., kötetben: Apró vázlatok és rajzok I. köt. 131—5. l. Jk 29. köt.
- 91: 21 *Bábaszék* — zólyommogyei kisközség. Szerepel *Szent Péter esernyőjében* is.
„ *Kolpach* (eredetileg Goldbach, később Tópatak) — hontmegeyi kisközség Selmecebánya közelében.
- 34 *a kálvária* — a régi Selmecebánya egyik nevezetessége, a várostól keletre, egy kúpszerű hegyen. A XVIII. század közepén épült, de alapja még 1571-ből való.
- 36 *Rösel Borbála* — egy dúsgazdag selmeci polgár leánya. A monda szerint a XVI. század elején ő építtette a selmeci Újvárat vagy Leányvárat: egy fatornyú, bástyaszerű épületet a város déli részén, egy különálló hegy tetején. Rösel Borbála — a hagyomány szerint — az ördöggel cimborált, ezért »leányvári boszorkány« a neve. L. még MK *Selmece vára* c. rogjét (Magyarország lovagvárai regékben), továbbá Zichy Géza »A leányvári boszorkány« c. költői elbeszélését.
- 92: 13 *Ó-vár* — Selmece ősi vára, a Paradicsom-hegy aljában. Magas kőfalakkal és bástyákkal körülvett omladozó épülecesoport, melynek alsó részéből hatalmas torony emelkedik ki. Az erős épület belső részei ma is lakhatók.
- 93: 28 »*A Szentháromság táján*» — Selmecebánya régi, 1764-ben emelt Szentháromság-szobráról van szó, mely a város északi részén fekvő Szentháromság-téren áll.
- 94: 27 *Kutlik József szabó* — Szerepel a *Garibaldi butéliái* c. elbeszélésben is. Az anekdota előfordul még *A nagy emberbarát* c. karcolatában (Dekameron) és *A beszélő köntösben* is (Krk. 3. köt.).
- 95: 10 *kamara-épület* (vagy kamaraház) — a bányaigazgatóság épülete Selmecebányán.
„ 37 *quod deus avertat* — amitől isten mentsen.
- 95: 37-38 *a zágrábi földrengés* — Zágrábot többször pusztította földrengés. Mikszáth itt az 1880-i földrengésre utal, amely nagy károkat okozott a városban.
- 96: 6 *tritoma* — a liliumfélék családjába tartozó délszaki növény; nálunk dísznövény; szép piros vagy sárga fürtös virága van.
„ *hibiscus* — mályvaféle; fű-, cserje- és fa-fajtája van; piros-, fehér-, ibolyaszínű, valamint sávos virágjáért kedvelt dísznövény.
„ 12 *hiju* (vagy hiú) — padlás, háztető.
- 97: 32 *Kékkő* — kisközség Nógrádmegye balassagyarmati járásában. Sziklás hegyen épült vára a XIII. század végétől a legújabb időkig a Balassák kezén volt. L. még MK: *Kékkő vára*. (Magyarország lovagvárai regékben.)

- Lap Sor
- 99 : 23 *Palojta* — Alsó-, Felső- és Középpalojta : Balassagyarmathoz közelfekvő hontmegyei kisközségek.
- 33 *aerarium* — állami kincstár.
- 38 *Patria quae de lapide et aqua laudatur* — csupa kő és víz (vagyis semmit sem érő föld).
- 100 : 4 *Garibaldi, Zách Felicián és Hugó Viktor* — MK gyakran emlegeti írásaiban az olasz szabadsághóst, a királya ellen támadó magyar főnemest és a francia romantika nagy költőjét, kiknek nálunk a kiegyezés előtti korszakban veszedelmes híruk volt.
- „ 16 *Flamme* — láng ; itt : szerelem, a szeretett nő.
- 102 : 2 *Szklénó* — bars megyei község Selmecbánya közelében, üveg-hutával.
- 103 : 38 *Klopaoska* (magyarul : katakoló vagy kótogó) — Selmecbánya egyik sajátos épülete ; keskeny, négyyszögű, fatornyos épület a város nyugati részén. A toronyban egy deszka függ — a bányászok harangja —, melynek messzehangzó kopogtatásával adtak jelt, hogy a bányászok váltsák föl egymást a munkában.
- 104 : 13 *Purpurátó* — kalandregény hőse.
- 17 *Griseldis* (vagy Griselda) — Boccaccio Decamerone-jában a 100. elbeszélés hősnője. Az önfeláldozó női hűség példaképe. Történetét magyar széphistóriák és ponyvafüzetek is népszerűsítették.
- 105 : 32 *Báthori Erzsébet* — Báthori György leánya, Nádasdy Ferenc vas megyei főispán felesége ; kegyetlen, örült asszony, aki csejtei kastélyában halálra kínoztatta a szolgálatára berendelt lányokat. Emiatt életfogytiglani börtönre ítélték. 1614-ben halt meg. L. még MK : *Csejte vár és asszonya*. (Magyarország lovagvárai régékben.)
- 108 : 3 *Harpagon* — A fősvény (kapzsi) neve Molière-nél.
- „ 38 *»A pagátot újra fogdosni kezdték a triumvirek«* — Értelme : A három férfi (Borcsányi, Kórmöczy és Plange) ismét kártyázni kezdett.
- 109 : 6 *marmance* — margitvirág, margaréta.
- 110 : 5 *spencer* — ujjas rövid kabát, melyet állítólag Spencer lordról neveztek el. A hatvanas években a sok fémgömbbal díszített spencert nálunk is viselték.
- 111 : 31 *Flammarion, Camille* (1842–1925) — francia csillagász ; főleg a csillagászatot népszerűsítő műveket írt. *»Telepathia«* c. munkájában a távolbaérzés jelenségét vizsgálja.
- 114 : 21 *Pintye Gligor és Jánosik rablók* — a rablóromantika híres alakjai. Az előbbi : erdélyi rablóvezér a XVIII. század elején ; emléktét a mármarosvidéki nép legendákkal fonta körül. — Jánosikot, „a havasi rablót”, a szépeassági városok fosztogatóját Krúdy Gyula is említi „A podolini kísértet” c. regényében.
- 115 : 26 *Kozsehuba Jankó* — Mikszáth egyik kedves alakja. Több munkájában szerepel.

Lap Sor

120 : 4 *zapetacska* — pipa.

122 : 22 *kosztros* — boglyas, kócos. Itt becéző szóként. Mikszáth gyakran használja.

128 : 29 *íjkönyv* — telekjegyzőkönyv.

Irodalom

Az eladó birtok és a *Páva a varjúval* című kötet megjelenéséről elsőnek a *Vasárnapi Ujság* adott hírt egy névtelen cikkben (1894. június 24.; 41. évf. 25. sz. 418—9. l.). »Mikszáth új könyve« címmel ajánlja a közönségnek a két elbeszélést: »A legolvasottabb írók egyikének minden könyvét érdeklődve és kíváncsisággal fogadja az olvasó. Ebből is sok elkelt mindjárt megjelenése után, habár igen sokan olvasták már hírlapi közlésben. Kedves olvasmány is mind a kettő, az író jóízű előadásával, gazdag ötleteivel, szeretetreméltón sajtáságos alakjaival. *Az eladó birtok* szép kerekdedséggel bíró történet.« Rövid tartalmi ismertetése után hozzáfűzi: »A falusi élet pompás rajzai emelik az egyszerű történetet. A könyv kétségkívül Mikszáth legjobb kötetei közé tartozik.«

Behatóbb ismertetéseinek sorát *Gyulai Pál* kritikája nyitja meg a *Budapesti Szemlé*ben (79. köt. 212. sz. 314—6. l., 1894.: aug., — I. betűjegyvel). Bírálataiban előbb általánosan jellemzi MK »elbeszélsmódját«, majd pedig új kötetének tartalmát boncolja: »Mikszáth újabb kötete két beszélyt foglal magában (*Az eladó birtok* *Páva a varjúval*), melyek igen hasonlítanak korábbi beszélyeihez. Kevés lelemény, de egy pár jó ötlet, felületes jellemrajz, de néhány jó vonás, kissé léha fölfogás, de élénk elbeszélés, bár itt-ott fölösleges bőbeszédűség. Általában az elbeszélés módjára nézve Mikszáth beszélyei és rajzai között némi ellentét van. Míg ezekben, különösen a *Jó palócok* sikertültebb darabjaiban csak a lényegesre szorítkozik, biztos kézzel rajzol, amazokban meglehetősen szószaporító s lényegesnek veszi a lényegtelen is. Annyi bizonyos, hogy a beszély részletesezőbb, mint a rajz, de e részletezésnek a cselekvényre és jellemrajzra kell vonatkoznia s nem pedig az elbeszélésnek szóval való nyújtására. Ha nincs elég gondolatunk, rendszeren bőbeszédűekké válunk. Mikszáth beszélyeit nem valamely egyén vagy esemény lélektani hatása szüli, hanem egy-egy adoma epigrammai éle, melyet ő aztán még jobban kihegyez; a cselekvény művészibb szövése, a szereplők szabatos jellemzése, a lélektani fordulatok természetessége mind mellékeseek. Így találjuk ezt itt is . . . Az, aki azért akart házasodni, hogy birtokot vegyen, házassága miatt saját birtokát is kénytelen eladni. — Íme az adoma epigrammai éle. Jól van, nincs kifogásunk ellene, ha még jobban is kielezi valaki. De ez még nem elég egy beszélyben. Látnunk kellene, hogy az ifjú, aki minden érzését a gazdaságban és földbirtokban összpontosítja, hogyan fejlődik oly szerelmissé, aki minden áldozatra kész. Értenuünk kellene a hatást, amelyet az ifjú a leányra, a lány az ifjúra tesz, nem okoskodással kimagyarázva, hanem élénk

rajzban feltüntetve. Mindebből semmi sincs a beszélyben; éppen az hiányzik belőle, ami a beszélynek költői tartalmát szokta tenni.»

Gyulainak ez a kritikája sokáig éreztette hatását a kortársi véleményeken.

Prém József a Fővárosi Lapok hasábjain (1894. aug. 7., 31. évf. 217. sz. 1865—6. 1.) szintén a *Páva a varjúval* c. elbeszéléssel együtt ismerteti *Az eladó birtokot*. Míg amazt csak kinyújtott és kiszélesített anekdotának tartja, ezt örömmel köszönti: »Ez már aztán novella!... Látjuk, mint nyilatkoznak meg alakjai, és milyen igaz, milyen életteljes, milyen sajátosan egyéni mindaz, amit éreznek, beszélnek, cselekszenek. A kicsi cselekvényt mindvégig a legvonzóbb részletekkel színezi ki Mikszáth, akit e művében újra fölismerünk. A jellemrajz kitűnő, az alapeszme szerencsés, s az etikai felfogás gyönyört okozó.»

A *Katholikus Szemle* z. jegyű kritikusanak [*Zoltvány Irénnek*] »Újabb regényeink« c. dolgozatát (*Kath. Szemle*, 9. köt. 1. füzet, 155—9. l., 1895. jan.—febr.) kétségtelenül Gyulai fenti bírálata inspirálta. Szigorúan elítéli Mikszáth újabb elbeszéléseinek általános irányát éppúgy, mint legutóbbi kötetét (*Eladó birtok, Páva a varjúval*). »Mikszáth Kálmánnak újabb elbeszéléseit a hírlapok szokott magasztalásokkal fogadták, de részemről — sajnálatra — nem járulhatok hozzá az ömlengő dicsérierádokhoz... Készséggel elismerem Mikszáth kiváló tehetségét, mely minden művében megnyilatkozik, de éppen ezért nem tartom méltónak hozzá, hogy tehetségét legtöbbször egész jelentéktelen sujet-kro, üres dolgokra pazarolja. Am tekintve végig bárki Mikszáth műveit, nagyobbyszerű koncepciót nem fog találni bennök; még jó, ha valamely kisebb lélektani feladatot tűz maga elé, mert leggyakrabban csak adomaszerű történetek feldolgozásában találja mesemondó kedvét. Az eszményi világ problémái teljesen hiányzanak nála, jellemző ereje és alakító képessége sincs arányban ügyes, eleven, valóságos és zamatos magyarságú elbeszélő módjával, valamint tagadhatatlanul jeles komikai tehetségével, mely főleg jóízű megjegyzéseiben és tréfás, eredeti, sziporkázó ötleteiben nyilvánul. Ami a jellemzést illeti: Mikszáth nem annyira jellemeket rajzol, mint inkább csak bizonyos jellemző sajátosságokat ír le, nem ritkán egész a karikatúrúg túlozva. Alakító ereje is gyöngö. A cselekvény lélektani alapon való fejlesztése s művészibb bonyolítása nála nagyon alárendelt, mellékes dolog. Ehelyett inkább gondtalan összevisszaságban szövi meséit, nagyokat kitérve, mikor valami jó ötlete támad. Valóban egyes szakaszok csupán arra valók, hogy egy-egy jóízű adomát kereteljen beléjük.« *Az eladó birtok*ban is főleg a jellemrajz hiányait kifogásolja. »Nincs feltüntetve lélektanilag, hogy miképp szeretett bele Marjánszky a lányba? »E rövid elbeszélés voltaképp adomaszerű történet, melynek az a csattanója, hogy az az ember, ki csupán birtokvételt végett akart nőszülni, házasság miatt a saját birtokát is kénytelen eladni. Bizonyára érdekes s novellai feldolgozásra is alkalmas téma, de nem úgy, ahogy Mikszáth dolgozta fel.«

Az *Új Idők*-ben (1905. dec. 17., 595. l.) *Tábori Róbert* említi, a *Vidám Könyvek* c. sorozatot ismertetve. Beszámolóját ld. a *Galamb a kalitkában* c. kisregény jegyzeteinél: Krk 4. köt. 195—6. l.

Tanulmányokban és monográfiákban:

Vincze József (Mikszáth munkái, Bp. 1900: 10. és 33. l.) főleg az elbeszélés hősének rokonszenves átalakulását dicséri: »Pántácsy Pált[!] rögeszmeként gyötri a földszerzés; a szomszéd eladó birtoka megvételének gondolata még a természetet is megszólaltatja vele. A fiatalság üde megjelenésétől lelke egyszerre átnemesül, drámai pátosszal kezd eddig alkotott világa elveinek lerontásába.« Bemutatja az elbeszélés juhász-alakjait is, akik sajátos szokások, »megfordított törvények« szerint élnek.

Várdai Béla az első (MK, Bp. 1910: 14, 19, 47, 132—3, 135—9), aki értékének megfelelően méltányolja ezt a művet, s a 90-es évekbeli Mikszáth előadásművészetébe mélyebben világít. Szerinte *Az eladó birtok* megjelenése jelzi Mikszáth fénykorának kezdetét. »Benne harmonikus teljességgel üli már diadalát Mikszáth optimisztikus világfelfogása, s ezzel szorosan összefüggő originális bájú előadásmódja. Édes testvére már e kötet egész művoltában ama műveknek, melyeket az ő érett művészete legjellemzőbb s legnépszerűbb alkotásainak szokás tekinteni: a *Szent Péter esernyőjének*, *Beszterce ostromának*. A lokálpatriotizmustól varázsszíneket nyert miliőben egy bájos szerelmi történet játszódik le, hirdetőjeül ama tételnek, hogy a szív boldog szerelme a legtöbbet ér a földön, az a legnagyobb hatalom, mely a többi nagyokat: a pénzvágyat, földéhséget mind diadalmasan legyőzi. Már *A lutrinak* van egy szép helye, mely e felfogást hirdeti szívhez szóló hangokon. Ezt példázza *Az eladó birtok* meséje is... A bájos leírások, idillikus genrejelenetek szakadatlan láncolatban következnek egymásra e tavaszi szimfóniában. A Bogárkának, az eladó birtoknak, az érte epedő hős lelkén át való leírása, szinte a megismerésig emelt, csalogató szépségében való feltüntetése tán legremekebbje Mikszáth összes természetleírásainak. Mily fiatalító vidámsággal, vidor humorral megírt genrejelenet a molyvánkai juhásztanya lakodalma, melyet a naiv, idilli nembem nyomon követ egy másik: Marjánszky összekerülése a vihartól éjszakára az istállóba bekergetett leánnyal. A főszínhely, Selmec is mennyivel művészibben, röpké könnyedségében is mennyivel festőibben van bemutatva itt, mint volt még, a részletek nagyobb tömege mellett is, *Az aranykisasszonyban*. A hős nő nem tűnik ki erős individualitással, aminthogy Mikszáth nőalakjai egyáltalában nem. Inkább tipikus. Neki is öröksége az a legjobban Vörösmarty nőalakjaira emlékeztető naiv báj, magát kellett szemérem, mely érzésekre képes lélek, amelyet mámoros hatalmába ejt az első szerelem. A szerelmi problémák közül ezt a legegyszerűbbet, legbájosabbat, s bizonyára a leegyetemesebbet rajzolja a legszívesebben, a legáradóbb költészettel Mikszáth: a fiatal szívek első, önzetlen szerelemregyulladását, amely processzusnak van előadásában bizonyos realiztikus, érzékes színezete is,

anélkül, hogy távolról is tisztátalan volna. Egy-kettőre diadalmaskodik a szerelem Marjánszky-n; a földéhsége és támadó szerelme közti küzdelem nincs aprólékosan analizálva, s ezt mégsem éreztük a mű fogvatékosságának, aminek bizonyára nemcsak az előadás üde bája az oka, hanem inkább azon nyilvánvaló tény is, hogy a költő hőseiül oly egyszerű alakokat vett fel, kik bizonyára a valóságban sem élnek bonyolultabb, összetettebb, dramatikusabb lelkiületet. — E műben megtaláljuk már a Mikszáth fénykorára jellemző előadásmódot is. Ez természetesen csak kiteljesedése s nem megváltozása az ő eredeti hangjának. Előadása nem siet gyors menetben végcélja felé, inkább elidőző, de annyi könnyedséggel és kellemmel, humorral és elmés-séggel, hogy ezt sehol sem érezzük a mesemondás akadályaul. Párbeszédei könnyedén perdülnek. Az előadás természetességében méltó utóda Jókainak.

Kiss Ernő szerint (MK Kolozsvár, 1910 : 29, 49, 59—61) »Az eladó birtok meseszövéseinek mély lélektani alapja van. Szerkezete kerek és egységes. Borcsányi Erzsike szerelmének ébredése [más elbeszéléseinek hasonló jeleneivel együtt] műveinek legszebb lapjai közül való.« Marjánszky szerelmének leírásában Mikszáth a lélek megindultságát, hullámszerűségét »érzéki képek« segítségével állítja előnk. A hivatalos stílust is pompásan alkalmazza előadásában (pl. a csend-biztos beszédmodora).

Zsigmond Ferenc (MK 1927 : 8, 18) rámutat arra, hogy Mikszáth a romantika »mindig nélkülözhetetlen« alkalmazásával, »a valóság illúziójával« teszi tökéletessé a fiatalok szerelmének művészi rajzát. Marjánszky és Erzsike »harmatos üdeségű, szűzies vonzásmá-nak« leírása MK legszebb ilyenmű jelenei közé tartozik. (Ld. előbb is, a Keletkezése, forrása o. jegyzetben!)

Pintér Jenő (Magyar irodalomtört. 1934. VII. k. 395. l.) csak rövid tartalmi kivonatot ad.

Schöpflin Alaaár (MK 1941 : 46, 50—51) az író előadásmű-vészetének iskolapéldáját szemlélteti a regényben : »Nem az alakokból s jellemükből lesz a mese, hanem a meséből formálódnak ki az alakok. Ezeknek plasztikus ábrázolása csak arra való, hogy hitelt adjon a mesének, valószínűsítse, de ha a mese valamely fordulata úgy kívánja, az alak jellemrajza vagy kibővül egy eddig nem ismert új vonással, vagy megváltozik valamely erős érzelmi behatás alatt. A mese előbbre való a valószínűségénél, csak arra ügyel az író, hogy a valószínűség látszata megmaradjon. Marjánszky, *Az eladó birtok* szereplője fanatikusa a gazdálkodásnak, csak azért szánja rá magát a házasságra, hogy meglévő birtoka mellé megvehesse a gyönyörű Bogárkát. És mégis, mikor beleszeret a lányba, akiről kiderül, hogy nemcsak nincs pénze, hanem még a meglévő birtokot is el kell adni, hogy leendő apósát kimentse a bajból, — elszántan megteszi. A hozományvadászból egy furcsa körülmények között megismert lány vonzereje áldozatkész szerelmelet csinál.« — Mikszáth egy másik jellemző eljárása : »Előbb kinyújtja a karikás ostort, aztán megforgatja a feje körül és végül nagyot csattant vele. Böbeszédűen kezdi, mint aki ráór, elmereng egy természeti képen, részletesen leír egy alakot, a külsejét,

a ruháját, a beszédét, közbeszó egy tréfás ötletet vagy anekdotát, csak ha nagyon figyelünk, vesszük észre, hogy részletről részletre szükszavúbb lesz, gyorsuló ütemben pereg a történet, s a vége felé már szinte szaladva mondja el a döntő és megoldó fordulatot. Az elbeszélés tartalmi ismertetése után Schöpflin így folytatja: »Valahányszor egy alakja utazásnak indul, mindig történik vele ilyenféle kaland. Mikszáthnak ezek az utazásai majd mindig kitérőt jelentenek az elbeszélés egyenes folyamából.«

Kráhl Vilmos (Mikszáth, a jogász. 1914 : 127, 128, 129, 140, 156) a tartalmi ismertetés mellett csupán az alakok osztályozására szorítkozik : Patáncsy Pál, a tönkrement birtokos : a perlekedési mániában szenvedő, vagy ahogyan Mikszáth nevezi : a »pereket gyűjtő ember« típusát képviseli. A leány apja : lelkiismeretlen hivatalnok-típus ; árvaszéki ülnök, aki a gondjaira bízott pénzt megdézsmálja. Marjászky, az elbeszélés főalakja : a Mikszáth műveiben gyakran szereplő ügyvéd-jellemek egyike ; »önzetlen karakter«.

Keményfy János (Mikszáth világa. Budapesti Szemle, 1942. 262. k. 147. l.) Mikszáth hőseinek »jellemző sorsára« figyelmeztet, hogy tudniillik ritkán érnek oda, ahova elindulnak.

Karácsony Sándor (A cinikus Mikszáth. 1944 : 67) könyvének »Mikszáth és a vallás« c. fejezetében rövid tartalmi kivonatot ad, s az elbeszélés zárómondatának tágabb jelentését fejtegeti.

Király István (MK 1952 : 99, 142, 146, 172, 173) utal arra, hogy ez az elbeszélés MK kilencvenes évekbeli természetnek ama kevésszámú írása közé tartozik, amelyeknek még mindig a romantikus mese alkotja gerincét. De »Az eladó birtokban (éppúgy, mint a *Szent Péter esernyőjében*) többről volt szó, mint két szerelmes egymásra találásának idilli történetéről. Mind a két elbeszélés főhőse úgy indult útnak, hogy anyagi megfontolásból feleségül vesz egy fiatal lányt. A keresett vagyont egyikük sem találta meg. Megleltek azonban valami más, ennél sokkal lényegesebbet : kinyitott előttük az élet szépsége.«

A színpadi és film-változatokról.

Az időszaki sajtó a közönségtájékoztatás szempontjából jóval inkább kedvez a színháznak és a filmnek, mint az irodalomnak.

Mikszáth műveinek sajtóvisszhangjai tanulságosan szemléltetik e helytelen eljárás visszásságát. Mert míg például hátrahagyott és elfelejtett műveinek kiadásairól — köztük klasszikus értékű írások tömegéről — alig emlékezett meg a sajtó : addig a színpadi és film-változatok bemutatásáról mindenik napilap és számos irodalmi jellegű folyóirat szorgalmasan beszámolt.

A magyar időszaki sajtónak ezt a részrehajlását tanúsítja *Az eladó birtok* színpadi és film-változatáról szóló, feltűnően nagyszámú közlemény.

Az alábbi szemelvények elsősorban az íróra és a műre vonatkozó részleteket tartalmazzák.

Az »Akácfavirág« című színpadi változat sajtóvisszhangja 1926-ban:

Az *Est* (szept. 12-i szám, 11. l.), ismerteti cs. a. [*Cserna Andor*]:
»A színpad dalosjátéknak mondja, pedig hamisítatlan, igazi magyar népszínmű az *Akácfavirág*. Meskó Barna és Hubay Kálmán sikerrel oldotta meg feladatát. Egyszerű, keresetlen eszközökkel vitték színpadra a könyv lapjairól megelevenedő Mikszáth-figurákat. Érdekes és mulatságos elemekkel tarkított az *Akácfavirág* meséje, alakjai élnek és nem műparasztok; de mindenkéül erőnye a darabnak szintiszta magyarsága. A színpadi mesét hangulatos magyar nóták tarkítják: Fráter Lóránd országszerte énekelt, jól ismert dalai. Kerek, egységes, zökkenésméentes ez az új magyar népszínmű, és ilyen az előadása is. A Városi Színház gonddal állította színpadára.«

Budapesti Hírlap (szept. 12., 14. l.), ism.: *Op.* [*Ottólik Pálma*]:
»Három felvonásra terjedő színművet írni úgy, hogy az egészséges és épkezláb darab legyen, egy rövid elbeszélésből; nagyon nehéz feladat, még akkor is, ha a novella olyan ragyogó, mint a MK-é. Az *Akácfavirág* szövegírói sem írhattak a novellából túlságosan bonyolalmas és érdekes darabot, de feladatukat meleg szívvel és előkelő ízléssel oldották meg. A darab költői, tiszta hangulatú. Fráter Lóránd zenéje kitűnően illik a tárgyhöz, és a darab kedves hangulatát hangulatként éppen a zene kelti fel.«

Esti Kurír (szept. 12., 11. l.), ism.: *f. gy.* [*Fodor Gyula*]:
»Az *Akácfavirág* levegője tiszta, kedves, úri, magyar. Nincsenek benne műizgalmak, álviharok, görlok és émalýító trükkök. A vígjátékot derű sugározza be. A MK arany derűje. A társulat jó előadásban mutatta be a Mikszáth—Fráter-daljátékok.«

Magyar Hírlap (szept. 12., 11. l.), ism.: *p. i.* »Az elbeszélés dramatizálásának közös betegségei, az elmosódott cselekmény, laza párbeszédék megvannak a nagy palóc novellájából készült új darabban is, de a mű tiszta levegője, kedves hangulata és naiv közvetlensége megfogják a hallgatót; és az bizonyos, hogy operettek agyoncsépelet trükkjeinél, bárgyú vicceinél ezek az egyszerű eszközök mindenesetre közelebb állnak az irodalomhoz. Egy-két kisebb húzás és a dialógusok élénkítése azonban nem fog ártani az első két felvonásnak. Az előadás fiatalos kedvvel és teljes sikerrel szolgálja a szerzőket.«

A *Magyar Kultúrában* (1926. okt., 13. évf. 10. sz. 524—5. l.) *Szira Béla* két egyidejűleg játszott Mikszáth-átdolgozásra célozva (*Akácfavirág* a Városi Színházban, *A Noszty-fiú esete Tóth Marival* a Vigszínházban), bár ezeket névszerint meg nem nevezve írja: »A magyar drámaírás holt medrében járunk. Regényátdolgozások tucatjai fenyegetnek. Divattá vált a holt nagyságok költögetése. Egy sereg ügyeskedő színpadi mesterember él meg fényesen abból az egyszerű számításból, hogy a nagy név mögé áll — ez érdeklődést szít —, átengedi a dicsőséget, zsebrovágja a sikert, s rábízza a kíméletes kritikára: mit hogyan oszt el az érdemből s a tévedésből kettejük között.«

Magyarország (szept. 12., 12. 1.), ism.: *f. í.* »Ha sok minden el is sikkadt az eredeti novella mesteri konstrukciójából és ragyogásából, még így is átmosolyog a színpadon egy örökéletű zseni mustos, piros mosolya és szívet simogató derűje. A Városi Színház mindent elkövetett, hogy méltó szereposztásban és méltó keretek között áldozzon MK emlékének, és hogy minél hatásosabban szólaltassa meg Fráter Lórándot is.«

Magyarság (szept. 12., 14. 1.), ism.: *m. í.* [*Milotay István*]: »MK neve áll a librettisták (lón, az ő egyik mélyenjáró humorú novelláját, *Az eladó birtokot* drámásították igen ügyesen a miskolci szerzők, Meskó Barna és Hubay Kálmán. Ha ki-kiüt is itt-ott a novellai eredet a darab menetén, nem érünk elszőrszálhasogatni rajta, mert bennünket meg Fráter Lóránd bűbájos magyar nótái kapnak le a kritikusai vesszőparipáról. Az előadás kitűnő.«

Magyar Színpad (szept. 4—6., 2. 1.): *Mikszáth—Fráter dalosjáték a Városi Színházban.* (Előzetes híradás a szept. 11-i bemutatóról.)

Uo. (szept. 7—9., 1. 1.), névtelen cikk: »A Fráter-nóták MK valóban akácillatú meséje szárnyán röppennek fel ezúttal a Városi Színház színpadán. A két librettista féltő gonddal ültette át a nemes Mikszáth-palántát a színpad televényébe.« A névtelen cikkben a Torpányi név állandóan Torpánszky hibás névalakkal szerepel.

Uo. (szept. 10—11., 1. 1.) *I. Szerző a darabjáról.* (Fráter Lóránd nyilatkozata.) *II. Az előadás.* (Névtelentől.) »A Városi Színház MK halhatatlan nevéhez méltó, szép és friss előadásban hozza színre a darabot. Szívhez szóló, színes magyar muzsikáját Fráter Lóránd híres nótáiból állították össze.« — Uo. 5—6. 1.: a darab tartalmi ismertetése. — Uo. 8. 1.: a szereposztás részletezése.

Magyar Újság (szept. 12., 14. 1.), ism.: H—y: »MK-ban, aki életében sohasem írt drámát, halála után fölfedezték a színpadi íróit. A szövegírók olyan szeretettel és megbecsüléssel nyúltak Mikszáth elbeszéléséhez, *Az eladó birtokhoz*, hogy az eredetinek érzelmes romantikáját és egészséges, derűs humorát majdnem maradék nélkül sikerült a dalosjáték szövegébe átmenteniök. De nemcsak átmentették az eredeti hangulatot, hanem az átdolgozást ügyesen alkalmazzák színpadszerűvé. A Városi Színház vezetősége és a színészek is megtették mindent, hogy a hatás mentül teljesebb legyen.«

Nemzeti Újság (szept. 12., 10. 1.), ism.: *d. í.* [*Dömötör István*]: »MK, a magyar kedély és emberlét, a zamatos nyelvcsépség és elbeszélő invenció nagyszerű őforrása, akinek köteteit ma is könyvespolcunk legforgalmasabb helyén tartogatjuk: amíg élt, mint író nem ambicionálta a színpadon való szóhoz jutást. Attól kezdve azonban, hogy meghalt: nem gátolhatta meg azt, hogy a színpad viszont egyre több kedvvel vegye birtokba szellemi hagyatékát. Épkézláb, jól tagolt, minden részletében színpadilag elgondolt és megcsinált darab az *Akácfavirág*, amelyben megvan a legfontosabb: az alakoknak és a történetnek mikszáthi íze, a Mikszáth-levegő.«

Népszava (szept. 12., 10. 1.), ism.: *J. S.* [*Jemnitz Sándor*]: »A kedves, de jelentéktelen szöveg MK *Az eladó birtok* című novellája

nyomán íródott. A darab izléses kiállításán, az előadás szabatosságán meglátszik Lőránt Vilmos rendező és Kerner Jenő karmester idefordított gondja.»

Pester Lloyd (Abendblatt, szept. 11., 3. l.) »Ein neues ungarisches Tenorphänomen« c. cikke éppúgy, mint a tulajdonképpeni beszámoló (Morgenblatt, szept. 12., 12—13. l., ism. : *f. r.*) úgyszólván teljesen a főszereplő Varga Imre dicsőrete.

Pesti Hírlap (szept. 12., 13—14. l.), ism. *Béldi Izor* : »Meskó Barna és Hubay Kálmán kedves cselekvényű szövegkönyvbe foglalták MK *Eladó birtok* című elbeszélését. A legszebb Fráter-nótákat halljuk, kitűnő előadás keretében. A szereplők egytől egyig lelkes ambícióval buzgólkodtak a magyar daljáték sikere érdekében. Az újdonság a bemutatón fényes sikert aratott.»

Pesti Napló (szept. 12., 17. l.), ism. *s. a.* [*Stella Adorján*] : »Két ismeretlen nevű színpadi szerző, Meskó Barna és Hubay Kálmán szerencsés kézzel, sok ügyességgel dramatizálta MK egyik bájos novelláját. Vállalkozásukat teljes siker koronázta.« — Uo., ugyanazon lapon *f. i.* cikke : »Egy színész, aki Beregszászról érkezett és — beérkezett« : a főszereplő Varga Imréről, ennek arcképével.

Új Nemzedék (szept. 12., 10. l.), ism. *G. J.* [*Gáspár Jenő*] : A két szerző »MK *Az eladó birtok* című novellájából nagyon ügyesen, az eredeti magyaros levegő és mikszáthkálmáni humor megőrzésével hozta színpadra Mikszáth kedves történetét. A főpróba közönsége, amely a sablonos operettlibrettók hülyeségeit már szinte apátiával szokta fogadni, lelkesedve tapsolt MK figuráinak. Természetesen nagy sikerük volt a Fráter-nótáknak.«

Ujság (szept. 12., 14. l.), ism. : - *író.* »Ami a novellában történik, ugyanez és semmivel sem több történik az *Akácfavirág* című háromfelvonásosban is, ami bizony egy egész estét betöltő színpadi munkához édeskevés. A színpadon cselekvés, történes, lüktetés, bonyodalom kell. Mindebből pedig nem elegendő annyi, hogy a főhős egy szénapadlásról lezuhan egy istállóba, hol megpillantja és rögtön megszereti élete párját. Ez a hibája a szövegkönyvnek, de feltétlen érdeme, hogy nincsen benne semmi bántó, semmi izléstelen, semmi keresett, semmi erőltetett sem. Fehér, bájos, mint az akácfavirág, de ennek bódítóan édes illata nélkül. Az újdonság zenéje csupa régi, szeretett jóbarát : az Ószirózsa, Tele van a város akácfavirággal, Száz száz gyertya, Ott ahol a Maros vize . . . és a többiek. A díszletek és kosztümök feltűnően szépek.«

Megjegyzendő, hogy a *Budapesti Hírlap*, *Magyar Ujság*, *Nemzeti Ujság*, *Pesti Napló* és *Ujság* szept. 11-i számában előzetes híradás (kommuniké) is olvasható a darabról.

Az »Eladó birtok« című filmváltozat sajtóvisszhangja 1941-ben :

Élet (jan. 12., 32. évf. 2. sz., 39. l.), ism. *K. A.* [*Kárpáti Aurél*] : »Színpadon, filmen mindig a legbiztosabb siker egy-egy átdolgozott Mikszáth-regény. Persze, minden ilyen átdolgozás ki-

veszi Mikszáth műveinek fanyar, ironikus savát-borsát és meghagyja a kedves, biedermeieresen finom szerelmi kötődéseket. Ez történt az *Eladó birtokkal* is; a mikszáthi ízt hiányoljuk, de elragadtat a mese kedvessége, a rendező ügyessége, ahogy kosztümökkel, díszletekkel jellemzi a kort. Kerek, szép film, a sikerben Szelezcky Zita és Péger Antal alakítása a fő tényező, s ezúttal is tehetségsnek, művészibb hatásokra törekvőnek bizonyult a rendező, Bánky Viktor. A meg-ejtően kedves történetet Fráter Lóránd dallamai festik alá.

Esti Kurír (jan. 4., 8. l.), névtelen cikk: »A Noszty-fü esete és a Szent Péter esernyője mellett a magyar filmgyártás már igen sok Mikszáth-regényt és novellát vett át akár a színpadról, már dramatizált formájában, akár pedig egyenesen a könyv lapjairól. És eddig még mindegyik megfilmesített Mikszáth-téma — üzlet volt. Ma megint egy új Mikszáth-filmmel találkozik a mozilátogató közön-ség. Az új film az *Eladó birtok*, amely talán a legmikszáthibb írás...»

Film Színház Irodalom (jan. 3—9-ig, 4. évf. 1. sz.) címlapképe: »Szelezcky Zita az *Eladó birtok* című új magyar filmben.« — Uo. jan. 10—16., 2. sz., 8. l., ism.: *Edelsheim-Gyulai Ella*: »A történetet a rendezés megszínésítette és kitűnő szereplőket adott hozzá. Bánky Viktor rendező jó munkát végzett.«

Függetlenség (jan. 8., 6. l.) névtelen cikk: »A nagy palóc ismét filmre került: *Az eladó birtok* című Mikszáth-regényt mint legújabb magyar filmet üdvözölhetjük. Mikszáth kristálytisza humora nem pestiesedett el a filmváltozatban sem, megmaradt a regény eredeti zamata, és így kitűnő osztályozást adhatunk a hang-felvétel gyengesége ellenére is a jó magyar filmnek. Van a filmben Fráter Lóránd-muzsika, vidéki hangulat, humor, íz és fordulat, szóval minden, ami a sikerhez kell.«

Híd (jan. 10., 2. évf. 3. sz., 11. l.), ism. *Tersánszky J. Jenő*: »Függetlenül a film minőségétől és a szereplők alakításától, egyet okvetlen le kell szögeznem ennek a filmnek a bírálatakor, legnagyobb dicséretére. A lendülete pompás, töretlen, szinte sodor magával. Megbecsülésre méltó igyekezettel feledtették a szereplők a nézővel ezt az agyonjátszott mesét. Akadtak részletek, ahol szinte fájt nekem, hogy ilyen érdekes, jellemző és jellegzetes jelenetek pont ehbe a rozoga filmmesébe kerülhettek. Bocssássa meg nagy Mikszáthunk szelleme, hogy így merek beszélni művéről. De hát tudjuk, hogy a regény kiválóságai is mások és a filmé is mások. Főntartom állításomat, hogy tovább variálni már ezt a tárgyat egyenesen merészség.«

Magyar Nemzet (jan. 4., 8. l.): hír a bemutató előadásról: »A bemutatón részt vesznek a szerzőnek, MK-nak örökösei, s a filmben fellépő művészek; ezenkívül megjelennek a bemutatón a jugoszláv, a bolgár és a török filmköleszönzők és megnézik az új magyar filmet, amelynek előadási jogát már a gyártás alatt meg-vásárolták.« — Uo. jan. 8., 8. l., névtelen beszámoló: »Ezen a képen, feltámadnak a mikszáthi alakok és szórakoztatják, nevetetik a közönséget. A film elejétől végig magyar levegőt áraszt, magyar

tájakat mutat, magyar színjátszást közvetít. *Az eladó birtok* kedves, szórakoztató film.»

Magyarország (jan. 4., 8. l.) előzetes híradás: »Ma van az *Eladó birtok* bemutatója az Omnia és Átrium filmszínházban. MK-nak ez a filmre vitt rendkívül mulatságos regényo a magyar filmgyártás történetének fontos fejezete.« — Uo. jan. 8., 8. l., névtelen beszámoló: »A MK regénye nyomán készült filmtörténet a régi békevilágba vezeti vissza a nézőt. A történet romantikájáért bőségesen kárpótol az egyes jelenetek üdesége s a színészek játéka.«

Magyar Színpad (jan. 15—21.; 49. évf. 15—21. sz., 6. l.), ism.: F. F. [*Fendrik Ferenc*]: »MK örökbecsű fényképet készített annakidején az *Eladó birtok* azóta szokványos figurákká formálódott szereplőiről. Ő még rózsaszínű lencsével dolgozott, a problémáról aranyos meséket írt — ma is élvezettel szüresöljük [!] —, s még nem látta azt a felhőt, amely a föld felett sűrűsödött és a következő század elejére viharfelhővé duzzadt. Az epigonok sem érezték a kedélyes, romantikus figurák könnyelműségének közelgő böjtjét, sőt — függetlenül az időtől — csömörig másolták, szerepeltették őket a cigánymuzsikás gondatlanságban lubickoló közönség szórakoztatására. Regény és színpad sokáig éltek az *Eladó birtok* figuráiból. Minden évben felbukkant egy-egy operett, vigjáték vagy regény, amely kínos kedéllyel, szomorú humorral szerepeltette és nyúzta a már szokványba merevült figurákat: a kártyázó, mulatozó, vendégeskedő birtokosokat, akiket azután a fiatalok szív szerelme vagy szerencsés házassága húzott ki a kátyúból... Mindtől eltekintve a forgatókönyv hangulatos és kedves. A rendezés művészi, stílusos, szép.«

Nemzeti Újság (jan. 3., 9. l.): előzetes híradás. — Uo. jan. 9., 9. l., névtelen beszámoló: »Az izzig-vérig magyaros tárgyválasztás, a gondos rendezői és színész-munka messze kiemeli a Mikszáth-Harsányi darabot a magyar filmek átlagából. Fráter Lóránd zenéje teljes hangulati háttérét biztosítja annak a jó békevilágnak, amelynek MK volt nemcsak bálványozott írója, hanem derűs ábrázolója is. Az *Eladó birtok* a sírva-vigadó világ lassú hanyatlását tárja fel: könnyelmű, mulatós, kényelmes és jóízű alakjaival, akik mellett a földjét szerető s érte harcoló örök magyar típusok is megjelennek. Az új film meggyőző útmutatás abban az irányban, hogyan fejlődhetik ki szerencsés formák közt a magyar élet belső világát feltáró magyar filmkultúra.«

Népszava (jan. 5., 13. l.), névtelen cikk: »MK üde története a filmkockákon még üdőbbben hat. Az izes, zamatos történetet különleges hatással fűszerezi Mikszáth palóc-humora... Az *Eladó birtok* sikere újabb bizonyosságra annak a régi tételnek, hogy vannak történetek, amelyeket a közönség — a jelek szerint — nem un meg többszöri feltárlás után sem. Igaz, hogy ezúttal ismét Mikszáth mesemondó kedvét, különös — nem mindig ártatlan — humorát hívták segítségül. A film két főszereplője mellett remek epizódszereplők segítik elő a sikert.«

Pester Lloyd (Morgenblatt. jan. 5., 11. l.), névtelen cikk: »Samstag wurde Vertretern der Presse und des Filmfachs der neue

ungarische Film *Az eladó birtok*, der bekanntlich eine Verfilmung des gleichnamigen Romans von Koloman Mikszáth durch Zsolt Harsányi darstellt, vorgeführt. Wir werden den Film, der bei den Anwesenden starken Beifall fand und in dem Zita Szelezky und Anton Páger die Hauptrollen innehaben, gelegentlich seiner demnächst statt findenden öffentlichen Erstvorführung eingehend würdigen.»

Festi Hírlap (jan. 8., 7. l.), ism.: *-kas* [*Farkas Imre*]: »Mikszáth, ez a kissé fanyar mosolyú bölcs, csak olyan alakokat tűzött a tolla hegyére, akik azonnal életre kaptak, sőt jó ismerősként üdvözöltük mindjárt őket.«

Szózat (jan. 7., 4. l.) névtelen cikk: »Magyar levegőjű pergőkóp a békeidők zamatával, a letűnt világot élénkhező Mikszáth mindent megszépítő aranyos derűjével. Egy elmúlt korszak vér-hús magyar figurái kelnek életre és mozognak előttünk. Harsányi Zsolt helyes érzéssel írta meg a szöveggönyvet, és Bánky Viktor rendezése pompásan fonja körénk a kor levegőjét. [!] Nagyszerű a két alig érzékeltetett ellentét: a mulatozó, könnyelmű, felszínes és a földjét odaadó rajongással szerető magyar úr figurája. Bájjal, kedvesen perenek a jelenetek. Az összes szereplők játéka meleg hangulatot teremtett.«

Új Magyarság (jan. 5., 8. l.) névtelen cikk: »Egy letűnt korszak elsüllyedt békebeli világát tárja fel a Mikszáth-regényből készült filmváltozat, amelyben Harsányi Zsolt szöveggönyve nyomán valószínű magyar figurák sora kél új életre. Egymást érik a jóízű jelenetek, s Mikszáth kifogyhatatlan humora, jovialis kedélyessége végigkíséri és megaranyozza a film kockáit. A falusi jelenetekben, a kukoricahántásnál igen jól szerepel a gyöngyösbokréta egyik csoportja, s Fráter Lóránd gyönyörű dalai sem tévesztik hatásukat. *Az Eladó birtok* örvedetesen gazdagítja a sikerült szép magyar filmek egyre növekvő sorát.«

Új Nemzedék (jan. 3., 3. l.): a film szereposztását részletező reklámhirdetés. — Uo. 4. l.: előzetes híradás. — Uo. jan. 8., 4. l., ism.: *r. v.*: »Úgy látszik Harsányi Zsolt különös feladatot és elhivatottságot lát abban, hogy MK regényeit és regényalakjait színpadra és filmre vigye. *Az Eladó birtok* is ilyen alkotás. Irodalmilag nem büntethető, csak hát nem nagy dolog! S főleg nem Mikszáth után szabadon! Semmi esetre sem olyan megrovandó vállalkozás, mint tessen irodalmunk régi remekeit a mai gondolkodás számára lefordítani magyarra. Tartalmilag azonban ez se sokkal több. A rendező egyszerűsége és világosságra törekszik. A felvételek tiszták. Kellemes film.«

Új Rend (jan. 11., 8. l.), névtelen cikk: »Végre láttunk egy olyan magyar filmet, melyre nyugodt lélekkel azt mondhatjuk: jó! Címe: *Eladó birtok*. Nem kell róla hosszasan beszélnünk. Igazi magyar levegőt árasztó történet a magyarkodástól teljesen mentesen. Jó szöveggönyv, kitűnő képek, nagyszerű, izig-vérig magyar lélekkel játszó színészek.«

Újság (jan. 5., 13. l.), ism.: —*l.*: »A Mikszáth-regények kipróbált, sikeres dramatizálója, Harsányi Zsolt vállalta a forgató-

könyv írását. A mozivásznonra is át tudta vinni Mikszáth derűjét. A történet színesen, mozgalmas érdekességgel pereg Bánky Viktor megértő és ötletes rendezésében. A szereplők is nagy igyekezettel és kedvvel játszanak.»

Virradat (jan. 7., 4. 1.), névtelen cikk: »MK kifogyhatatlan, jóízű humora szövi át *Az eladó birtok* című új magyar filmet, amely a »bűvös palóca« hasonló című regényéből Harsányi Zsolt mesteri átdolgozásában került a felvevőgép elé. A múlt századvég romantikus magyar életének ismerős figurái elevenednek meg előttünk a kitűnő szereplőgárda alakításában, és Bánky Viktor rendezésének hamisítatlan magyar levegővel sikerült megtöltenie a film minden kockáját.»

PÁVA A VARJÚVAL

M. *Sárosmegyei Közlöny.* (Szerk. Hedry Bódog.) 1892. (XI. évf.) [Csak a Bevezetés és az I—II. fejezet! Ezért nem is tekinthető első közlésnek!] Három folytatásban, az alábbi részletezés szerint:

1. július 3. (27. sz. 2. 1.) Elejétől az I. fejezet »Mínthogy a betűvetéshez is értett . . .« kezd. szakaszáig. (Vö. Szöveg-változatok 137 : 17.) A közlemény élén, a cím fölött, jellegként: »Álljon meg egy szóra, vitézlő uram!«
2. július 10. (28. sz. 1—2. 1.) Az eml. szakasztól a II. fejezet »Pannonia ez! Csakhogy mit keres kezében . . .« kezd. szakaszáig. (Vö. Szöveg-változatok 144 : 5.) A közlemény végén ezzel a megjegyzéssel: Vége következik.
3. július 17. (29. sz. 2. 1.) Az eml. szakasztól a II. fejezet végéig. A közlemény elején, a cím alatt ezzel a megjegyzéssel: Folytatás és vége.

I. a) *Vasárnapi Ujság.* (Szerk. Nagy Miklós.) 1894. (41. évf.) Kimnach László tizenkét illusztrációjával. Három fejezetre tagolva, kilenc folytatásban, az alábbi részletezés szerint:

1. január 7. (1. sz. 6—7. 1.) Elejétől az I. fejezet »Nagy Józsi szívesen ment, mert amíg a grófnéhoz bejuthatott . . .« kezd. szakaszáig.
2. január 14. (2. sz. 18—20. 1.) Az eml. szakasztól az I. fejezet végéig.
3. január 21. (3. sz. 39—40. 1.) A II. fejezet »Az óbester ajkán ott lebegett már . . .« kezd. szakaszáig.
4. január 28. (4. sz. 55. 1.) Az eml. szakasztól a III. fejezet »Reménye nőtt, egyre nőtt . . .« kezd. szakaszáig. (Itt azonban — az első kötetkiadásig — még nincs III. fejezet-jelzés; a III. fejezet szövege is a II. fejezethez tartozik, minden szünetjel nélkül!)
5. február 4. (5. sz. 70—71. 1.) Az eml. szakasztól a II. fejezet »Valami olyat gondoljon ki . . .« kezd. szakaszáig.
6. február 11. (6. sz. 87—88. 1.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig.

7. február 18. (7. sz. 106—107. l.) [Hibás lap-számozással!] A IV. fejezet (itt III. fejezet!) elejétől »Nagy Józsefet beiktatta a téns vármegye...« kezd. szakaszig. A közlemény végén ezzel a megjegyzéssel: Vége következik.
8. február 25. (8. sz. 123—124. l.) Az eml. szakasztól »Nem is fessegette többé aztán...« kezd. szakaszig. A közlemény végén ismét: Vége következik.
9. március 4. (9. sz. 134—136. l.) Az eml. szakasztól végig.
- b) *Képes Folyóirat*. A Vasárnapi Ujság füzetekben. (Szerk. Nagy Miklós.) 1894. (VIII. évf. 15. köt.) Kimnach László tizenkét illusztrációjával. Három fejezetre tagolva, öt folytatásban, az alábbi részletezés szerint:
1. 30—35. l. Elejétől az I. fejezet végéig.
 2. 105—107. l. A II. fejezet »Az óbester ajkán ott lebegett már...« kezd. szakaszig.
 3. 133—137. l. Az eml. szakasztól a III. fejezet (itt még II. fejezet) »Valami olyat gondoljon ki...« kezd. szakaszáig.
 4. 197—200. l. (= Vasárnapi Ujság 6—7. sz. folyt.)
 5. 254—269. l. (= Vasárnapi Ujság 8—9. sz. folyt.)

A *Képes Folyóirat* szövege azonos a *Vasárnapi Ujság* szövegével.

Kötetkiadások:

- II. [1. kiad.] *Az eladó birtok. Páva a varjúval*. Két elbeszélés. Bp. 1894. Singer és Wolfner kiad. 121—182. l.
- III. [2. kiad.] *Galamb a kalitkában. Az eladó birtok. Páva a varjúval (1903.) MKM Új sorozat 8. köt.* [A teljes sorozatnak 20. kötete.] 203—259. l.
- IV. [3. kiad.] *Páva a varjúval*. Bp. 1905. Singer és Wolfner kiad. 1—60. l. (Vidám Könyvek.) [A címlapon csak ennek az elbeszélésnek a címe van feltüntetve, de a kötet magában foglalja a *Galamb a kalitkában* (61—159. l.) és *Az eladó birtok* (161—262. l.) c. elbeszélést is.]
- V. [4. kiad.] *Jk. 23. köt. 1910.* Nagyobb elbeszélések. II. köt. 1—48. l.
- VI. [5. kiad.] *Páva a varjúval*. Bp. (1911.) Singer és Wolfner. 1—60. l. (Modern Magyar Könyvtár.) [A címlapon csak ennek az elbeszélésnek a címe van feltüntetve, de a kötet magában foglalja a *Galamb a kalitkában* (61—159. l.) és — önálló lap-számozással — *Az eladó birtok* (1—96. l.) c. elbeszélést is. A szóbanlevő elbeszélés 1905. évi kiadásának új szeddéssel készült, de szövegében teljesen egyező kiadása; nem pusztán címlapkiadás!]
 - [6. kiad.] [1917.] Bp. Révai. 220. l.
 - [7. kiad.] [1926.] ua.
 - [8. kiad.] [1926.] ua. (MK Munkái.)
 - [9. kiad.] [1930.] MKmR—Fr 16. köt. Nagyobb elbeszélések II. k. 1—48. l.

Színpadai változata:

Páva a varjúval. Vidám szerelmi történet 2 részben, 7 képben. MK elbeszélése nyomán írta: *Arató Béla.*

Gépelte kézírata az OSzK Színháztörténeti osztályában, jelzete: MM 5086. Ívrét 86 l. Az OSzK 1951-ben vette át a Magyar Színpadai Szerzők Egyesületének könyvtárából. A teljesen kidolgozott, gépirásos másolatokban forgalomba is hozott darab szerkezeti beosztása és szereplői a következők:

Történik Mária Terézia korában. Az I. és II. kép között egy esztendő, a II. és III. kép között kettő, a III. és IV. között kettő, a IV. és V. között egy, az V. és VI. között egy esztendő telik el.

Személyek:

Mária Terézia.

Őzv. gróf Marten Szaniszlóné, szül. Cselejthy Johanna grófnő.

Gróf Waldeck Henrik óbester.

Nagy József.

Borcsa szobalány, gr. Martennénál.

Gróf Brunsvik János inháber.

Szárnységéd.

Wesetky [! = Wesetzky?] Mici bárónő.

Pissingner Brunhilda.

Béry tisztartó.

Őzv. Csótyné, Rozáli.

Olgyai János pozsonymegyei alispán.

Bittó Pál.

Szabó Dani.

Beregi János lovász.

Cserka Gazsi cigányprimás.

Nyírkó János uradalmi doktor.

Udvarmester.

Jancsi.

I. udvarhölgy.

II. „

III. „

IV. „

Bodó hajdú.

Udvarhölgyek, urak, tiszték, lakájok, hajdúk.

Keletkezése, forrása

Keletkezésének körülményeit és a mese forrását nem ismerjük. Mikszáth egy történelmi nevű család tagjaként mutatja be elbeszélésének hőst, gróf Waldeck Henrik ezredest, aki »híres, nevezetes vitéz ember volt a hétéves háborúban«. Ámde a genealógiákban nem találkozunk a Waldeck-családnak olyan tagjával, akinek élete az elbeszélés hősével azonosítható lenne. Következésképpen olyan

»élet-íróját« sem ismerjük, »aki verses krónikákba rakta össze hősiés kalandjait«. Az elbeszélés hősnőjének, gróf Marten Szaniszlóné szül. Cselejthy Johanna grófnőnek neve teljesen fiktív.

A IV. fejezet végefelé Mikszáth forrásként egy Schmidt János nevű pozsonyi német poétára is hivatkozik, megtévesztően részletezve »maig megmaradt fonnyadt, elsárgult füzetkéjét«, amely egy különös házasságnak (nevezetesen Nagy József és Borecsa lakodalmanak) leírását őrzi. Ilyen nevű pozsonyi poétát azonban hazai könyvészetünk nem ismer (sem Szinnyei írói lexikona, sem Potrik Géza bibliográfiája), s ilyen nyomtatvány az OSzK-ban sem található.

Mindaddig tohát, amíg a Mikszáth-filológia az elbeszélés részleteit föl nem deríti, be kell értnünk annak megállapításával, hogy az író ezúttal valamely, éppen nem ritka »rangon aluli« főúri házasság anekdotáját dolgozta fel.

A mulatságos história időpontja lehetett Mária Terézia kora, de lehetett újabb idők is. Mikszáth szívesen vetített vissza távolabbi múltba újabbkori epizódokat.

Az elbeszélés kétségtelenül nem tartozik Mikszáth jelentősebb alkotásai közé. Lényegében: túlságosan hosszúra nyújtott anekdota, melynek kettős point-je a III. és a IV. fejezet zárómondatában csattan. Talán éppen igénytelensége okozta, hogy eredetére, az anekdota forrásának kérdésére a Mikszáth-irodalom eddig ügyet sem vetett.

* *

Mikszáthnak ez az elbeszélése teljes egészében a Vasárnapi Ujság 1894. jan. 7—márc 4-i számaiban jelent meg először. De az elbeszélés első felének (Bevezetés és I—II. fejezet) közlését megtalál-tuk egy vidéki lap másfél esztendővel korábbi évfolyamában is, ti. a Sárosmegyei Közlöny 1892. július 3., 10. és 17-i számában.

Mit jelent ez a csonka közlés egy vidéki lapban? S melyik év tekintendő az elbeszélés keletkezése időpontjának?

MK az 1890-es években műveit rendszerint valamelyik pesti újságban (Magyar Hírlap, Pesti Hírlap) vagy folyóiratban (Vasárnapi Ujság) közölte először, s csak azután adta ki könyvvalakban. A Sárosmegyei Közlöny 1892. évi csonka szövegének története föltehetőleg a következő:

Az eperjesi Széchenyi-kör 1892. június 25-én díszközgyűlést tartott abból az alkalmából, hogy vendégül láthatta védnökét, Berzeviczy Albertet és vele együtt Mikszáth Kálmánt. Berzeviczy »nagyszabású beszéddel« nyitotta meg a díszközgyűlést, Mikszáth pedig felolvasta »A ninivi kormánybiztos« c. írását. A díszközgyűlést bankett fejezte be, melyen a két vendég pohárköszöntőt mondott. (Az eperjesi Széchenyi-kör ünnepéről szóló vezércikket és a díszközgyűlés részletes beszámolóját ld. a Sárosmegyei Közlöny 1892. július 3-i számában. — MK pohárköszöntőjét a Krk »Cikkek« c. ciklusában közöljük majd.) A meghívással egyidejűleg kérhetett a Sárosmegyei Közlöny szerkesztője Mikszáthtól kéziratot, első közlésre. Mikszáth a *Páva a varjúval* című, készülő elbeszélésének első

felét adta át, minthogy azt fővárosi lapban csak befejezése után kívánta publikálni. Viszont a Sárosmegyei Közlöny mint befejezett egészet vitte közönség elé, a tárcarovatban.

Másfél esztendőbe telt, míg MK az elbeszélés második felét (a III—IV. fejezetet) is megírta. Az elbeszélést tehát csak első teljes közlésének esztendejével, az 1894. évvel datálhatjuk.

Szövegváltozatok

Kiadásunk a *MKm* 1903. évi szövegét vette alapul. A Sárosmegyei Közlöny 1892. évi (röv.: SK) és a Vasárnapi Ujság 1894. évi (röv.: VU) folytatásos közléseinek, továbbá az 1894. évi első kötetkiadásnak, az 1905. évi Singer—Wolfner-féle kiadásnak és a Jk-nak szövegeltéréseit zárójelben közöljük. Zárójelbe tettük az alapul vett 1903. évi kiadás *hibás* kifejezéseit is.

A VU, valamint az 1905. évi kiadás és a Jk szövege számos önkényes módosítást tartalmaz. Az 1905. évi Singer—Wolfner-féle kiadás ismeretlen sajtó alá rendezője feltűnő nyelvtani pedantériával járt el; »javításai« valósággal kirínak az 1892 óta publikált szövegek közül; ezért nem lehetett ezt az *MKm* 1903. évi kiadásánál újabb keletű kiadást a Krk alapjául elfogadnunk.

Itt is utalunk a szövegkiadások jegyzékében említett két körülményre, hogy ti. a SK 1892. évfolyamában még csak az I—II. fejezet jelent meg és hogy a VU (valamint az azzal teljesen egyező *Képes Folyóirat* 1894) közlésében az elbeszélés csupán három fejezetre tagolódik. MK csak az első kötetkiadásban (1894) osztotta e művét négy fejezetre úgy, hogy a II. fejezetet kettévágta, betoldván ezt az új fejezetcímet: *III. A meghámozott asszony*.

Lap Sor

- 133: 3 háromszáz éven (1905: háromszáz éven át)
 „ 3 e nagy vagyont, melyhez (1905: ezt a nagy vagyont, amelyhez)
 „ 5 Rákóczi (SK: Rákóczy, 1903: Rákóci)
 „ 13 melyekkel (1905: amelyekkel)
 „ 20 Cselejthy Johanna Mária (SK, VU: Cselejthy Anna Mária)
 134: 4 lelkiüdvéért, aztán (1905: lelkiüdvéért, azután)
 „ 5 az az egy is. (1905: ez az egy is.)
 „ 6 ez a mi (1905: az a mi)
 135: (SK és VU a fejezet-címbe levő *ezredes* szót idézőjelben közli, így: I. A méltóságos *ezredes* úr.)
 2 gróf Waldeck Henrik. (1905: Waldeck Henrik gróf.)
 4 folyt (SK: foly)
 5 csatáira, (SK, VU: a csatáira,)
 8 kik (1905: akik)
 12 Cselejthy Johanna (SK, VU: Cselejthy Anna)
 20 a negyvenedik (1905: negyvenedik)
 21 ... minden ízében, *ama csillogó korszak erényeivel, hibáival.* (SK, VU: ... minden ízében, *mintha csak éppen most kelt volna fel az Arthur király kerekasztala mellől.*)

Lap Sor

- 135 : 28 kérdés *szintén* magyarul (SK, VU: kérdés magyarul; 1894, 1905: kérdés *szinte* magyarul)
- 136 : 7 — *Nyitra, medvére már löttem, de bolondra még nem. Ki vagy és mi járatban vagy?* (SK, VU: *Nem vagytok bolond, ha te az vagy. Ki vagy és mi járatban vagy?*)
- 13 dolmánya *belső* zsebéből (Jk: dolmánya zsebéből.)
- 14 *én*miattam. (SK: miattam.)
- 21 Ez engem *akar könyörületre* indítani, (1905: Ez engem *könyörületre akar* indítani.)
- 27 szemeit. (SK, VU, 1905: a szemeit.)
- 28 de *csak* arcizma *se* rándult meg a legénycsének. (1905: de *az* arcizma *sem* rándult meg a legénycsének. Jk: de *csak* arcizma *sem* rándult meg a legénycsének.)
- 137 : 13 mikor (1905: amikor)
- „ „ mikor a lóra ült! (1905: amikor lóra ült!)
- „ „ leányok! (SK, VU: lányok!)
- „ „ kötözgette. (1905: kötözte.)
- „ 17 Minthogy a betűvetéshez értett, (SK, VU, 1894, 1905: Minthogy a betűvetéshez *is* értett,)
- 24 *Vagy pedig:* (Jk: *Vagy:*)
- 25 a grófnénak! (SK: a grófnőnek!)
- 27 közt. (1905: között.)
- 27 *fent* (1905: *fenn*)
- 27 királynő. (SK, VU: királyné.)
- 29 *Nagy Józsi* szívesen ment, (SK: *Pedig* szívesen ment,)
- 29 grófnéhez (SK: grófnőhöz, VU: grófnéhez)
- 31 Kivált a *Borcsa* (SK, VU: Kivált a *Panna*)
- 31 köztük (1905: közöttük)
- 35 *amott* (SK: *emitt*)
- 38 a *Borcsa* (SK, VU: a *Panni*)
- 38 belebotlik a *Boriskába*. *Boriska* ránéz (SK, VU: belebotlik a *Panniba*. *Panni* ránéz)
- 138 : 3 jön, (Jk: jött,)
- 4 éppen azért (Jk: éppen azért *is*)
- 9 nyakát (VU: nyakát)
- 10 *Borcsa* (SK, VU: *Panna*)
- 20 kötekedett vele a *méltóságos inháber úr*. (1905: kötekedett vele.)
- 24 a *Borcsa*. (SK, VU: a *Panni*.)
- 26 ahhoz (1905: ehhez)
- 29 grófné (1905: grófnő)
- 32 *hogy a tűz* (1905: *hogy tűz*)
- 34 mikor (1905: amikor)
- 35 a cselédszobában vagyok a *Borcsánál*, (SK: a *Pannival*, VU: ... a *Panninál*.)
- 38 — Aha! Gardedámot *akartál* mondani. (SK: — Aha! Gardededame-ot ... Jk és 1903. valószínűleg sajtóhiba *akarnál* mondani.)

Lap Sor

- 139: 1 — Én tartom a grófnénak (SK: — Én tartom neki)
„ 3 a Borcsa. (SK, VU: a Panni.)
„ 10 a grófnénak (SK: a grófnőnek)
„ 24 a grófnénak (SK, VU: a grófnőnek)
„ 25 a Waldeck (1905: Waldeck)
„ 27 s azért lett őnelik (1905: s ezért lett nekik)
„ 32 mellyel (1905: amellyel)
140: 2 közbülesők (1905: közbülsők)
„ 18 állt (1905: állott)
„ 29 bizsergették, (SK, VU, 1894, 1905: bizsergettették)
„ 38 ébredt fel, (SK, VU, 1894, 1905: ébredett fel.)
141: 6 ki (1905: aki)
142: 7 veres (1905: vörös)
„ 8 A király (SK, VU, 1894, 1905: A királyok)
„ 13 grófnő (1905: grófné)
„ 14 s ha a királynő (1905 sajtóhiba: s ha királynő)
„ 17 Krk: a pozsonyi Pálffy-ménésből, (SK, VU, 1894: ...
Pálfi-ménésből 1903 és Jk: Pálfi-ménésből,)
„ 25 köztük (1905: közöttük)
„ 25 gr. Brunsvik (1905: gróf Brunsvik)
„ 27 grófné (SK: grófnő)
143: 11 mit (1905: amit)
„ 16 melyek (1905: amelyek)
„ 17 1905 és Krk: csiripelték (SK — 1903 és Jk: csiripelték)
„ 20 A grófné (JK: A grófnő)
„ 25 a lovaik miatt, (SK, VU: a lovak miatt,)
„ 31 leszállt (1905: leszállott)
„ 32 lovásznak, (1905: lovásznak,)
„ 33 nyereget; (1894: nyereget;)
„ 37 kinek (1905: akinek)
144: 2 menny-színű [=égszínkék] selyemből, (Jk-ban értelmetlen:
meny-színű selyemből,)
„ 5 Hungária (SK, VU: Pannonia)
„ 6 ezért (1905: azért)
„ 11 riogatták (SK, VU, 1894: riogattak)
„ 20 Waldeck gróf (1905: Waldeck)
„ 24 jólét; (1905: jólét)
„ 26 közt: (1905: között:)
„ 33 Cserka (SK, VU: Cserke)
„ 34 kik (1905: akik)
„ 36 s (1905: és)
145: 5 fergeteg. (1905: fürgeteg.)
„ „ hol (SK: s hol)
„ 6 egyenként. (SK: egyenkint.)
„ 7 felösmerni; (1905: fölismerni;)
„ 10 mikor (1905: amikor)
„ 11 a grófnő (SK: a grófné)
„ 14 s amint csákóját levette, (SK hibásan: s amint levette.)

Lap Sor

- 145 : 16 kiáltá eléje (VU, 1894 : kiálta eléje)
18 dűnnyögte *magában* a szép asszony (SK : dűnnyögte a szép asszony)
33 a halántékain, (1905 : a halántékán,)
34 se (SK : sem)
„ 36 annyi (1905 : ennyi)
„ 39 több óhajtásom (1905 : egyéb óhajtásom)
146 : 1 a grófnő (SK : a grófné)
5 a grófnő (1905 : grófnő)
9 Martennő (SK, VU : Cselejthy Anna)
12 . . . hanem egy kicsit ravasz. (Sk, VU : . . . hanem egy kicsit ravasz. *És megfenyegette a napernyője nyelével.*)
„ 21 Cselejthy (SK, VU hibásan : Cselejthey)
147 1 Mire (1905 : Amire)
6 akadhat valami (SK, VU, 1894, 1905 : akadhat még valami)
9 mondta (SK : mondá, VU : monda)
10 e bohóságok, (1905 : a bohóságok,)
Seherezade regéi. (SK sajtóhiba : Scherczade regéi.) [Itt végződik a SK közlése!]
148 : 12 sorba járta valamennyit s nézegette a munkájukat. (1905 : sorra járta valamennyit és megnézte a munkájukat.)
„ 14 szattyánból, (1905 : szattyánbórból,)
„ 16 korbácsot (VU, 1894, 1905 : korbácsokat)
„ 17 érkező (1905 : érkezett)
„ 21 megjelenésében. (VU, 1894 : megjelenésben.)
„ 22 s két (1905 : és két)
„ 23 futásra (VU, 1905 : a futásra)
„ 24 Mikor (1905 : Amikor)
„ 25 ha a templomba megindult (1905 : ha templomba indult)
„ 28 ámbátor még ma se (VU : sőt ma se)
149 : 1 Johanna (ettől fogva a VU-ban is Johanna, s nem Anna)
„ 5 Mikor (1905 : Amikor)
„ 14 pepecsélni. (VU : pepecselni.)
„ 21 a vendégnek (VU, 1894, 1905 : a vendégeknek)
„ 33 veszteni (1905 : veszíteni)
„ 36 ~~his~~ kanalak (1905 : kanalak)
150 : 2 aztán (1905 : azután)
„ 8 elejtette (VU, 1894, 1905 : kiejtette)
„ 21 tetszett a jó ötlet. (VU, 1894, 1905 : tetszett az ötlet.)
„ 32 szólt : (1905 : szólott :)
„ 38 folytatá (VU : ellenezte)
151 : 5 ezredéhez (1905 : ezredébe)
6 s ezt azon melegében (VU : s ezt aztán azon melegében ; 1905 : s ezt azután azon melegében)
7 VU, 1894, 1905 és Krk : *ked* [= kegyelmed, kegyed] (1903 és Jk : *kend*) Az előbbi a választékosabb megszólítás!
12 alispán, (1905 hibásan : főispán,)
19 még te (1905 : te még)

- Lap Sor
- 151 19 és rókák (1905: és a rókák)
- „ 22 mikor (1905: amikor)
- 152: 1 melyet (1905: amelyet)
- 10 mire (1905: amire)
- 11 nem lenne-e az is elég, (Jk: nem lenne-e elég,)
- „ 26 belekapva, (1905: belekapván,)
- „ 31 mert akkor újra (1905: már akkor újra)
- 153: 1 szólni (VU, 1905: szólnia)
- 6 halvány (1905: halavány)
- 7 mikor (1905: amikor)
- 11 Nagy József (Jk: Nagy Józsi)
- 14 halántékai (VU: halántékai)
- 15 oly (VU, 1905: olyan)
- 21 Remélem, (Vu, 1894, 1905: Reménylem,)
- 30 mikor (1905: amikor)
- „ 31 kiáltá (VU, 1894: kiálta)
- „ 33 olyat (1905: olyant)
- 154: 1 olyat (1905: olyant)
- 2 mint a sötét (VU, 1894, 1905: mint sötét)
- 4 ...fénylett előtte. Hátha mégis őt szereti? Hátha csak... (1905: ...fénylett előtte. Hátha csak...)
- 6 Jk és Krk: asszonytól (VU — 1905 hibásan: asszonyból)
- 7 olyat (1905: olyant)
- 8 ilyet (ilyent)
- 9 Míg az inháber ezeken (1905: Amíg az inháber ezen)
- 11 gróf Waldeck (1905: Waldeck gróf)
- 14 egy palota-hölgy, (VU: ilyen palota-hölgy,)
- 15 Nem ér. (VU: Nem ér semmit.)
- 15 ilyet! (1905: ilyent!)
- 20 (Itt és innentől végig a VU-ban is Borcsa, s nem Panni a szerető neve!)
- „ 21 ha hernyóból (VU, 1905: ha a hernyóból)
- „ 28 kíváncsiságban (1905: kíváncsisággal)
- „ 29 gróf Waldeck? (1905: Waldeck gróf?)
- „ 33 Waldeck úr, (1905: Waldeck gróf,)
- „ 34 szólt (1905: szólott)
- 155: 5 el (1905: le)
- „ 8 a székét, (1905: a széket,)
- „ 9 véka alatt. (VU: a véka alatt.)
- „ 14 kit (1905: akit)
- „ 14 régen (VU: rég)
- „ 16 szobalányomat. (1905: szobaleányomat.)
- „ 20 faggatom (1905: faggattam)
- „ 34 meglepve (VU, 1894, 1905: meglepetve)
- „ 36 fölszissenése (VU, 1894, 1905: fölszissenései)
- „ 38 ki (1905: aki)
- 156: 2 míg tisztába nem jött, míg (1905: amíg tisztába nem jött, amíg)

- Lap Sor
- 156 : 2 Mikor aztán (1905 : Amikor azután)
8 mely (1905 : amely)
15 aztán (1905 : azután)
19 Rajta, uram! (1894 és 1905 hibásan : Rajta uraim !)
28 Mikor (1905 : Amikor)
29 1905, Jk és Krk : szégyelje magát. (VU, 1894, 1903 :
szégyenelje magát.)
,, 30 És az szégyelte is (1905 : És szégyelte is)
,, 31 s egész holta napjáig (1905 : és holta napjáig)
157 : 3 csak amennyit (1905 : csak az, amennyit)
4 VU, 1894 és Krk : szende, finom (1903 : szende-finom,
Jk : szendefinom)
,, 8 nevetgéltek (1905 : nevettek)
,, 30 izlelné. (1894 : izlene, 1905 : izlene. [!])
158 : 6 a rajongásig. (1905 : rajongásig.)
,, 7 mikor (1905 : amikor)
,, 10 melyekhez (1905 : amelyekhez)
,, 22 megpödörítve (1905 : megpödörítve)
159 : 13 és 16 Meyer (1905 : Mayer)
19 mikor (1905 : amikor)
19 Innen kezdve a 44. lap 14. soráig MK feledekenységből
Nagyfalut írt Újfalu helyett. Nagyfalu szerepel a VU,
valamint többnyire az 1894—1905. évi kiadások szövegében
is. Jk és Krk javítva : Újfalu.
33 — Hát nem tudtam én ezt a szokást. (VU : — Hát tudtam
én ezt a szokást?)
,, 34 Gróf Waldeck (1905 : Waldeck gróf)
160 : 3 míg (1905 : amíg)
9 melyet (1905 : amelyet)
10 megcsipkedte (1905 : megcsípte)
19 elhidegedett (1905 : elhidegült)
22 elnászpángolta — Mindenik kiadásban így!
23 sűrűn jöttek hírek a grófnéhoz furcsa kalandokról, amelyek-
ben csinos, kackiás parasztmenyecskék szerepeltek. (VU :
sűrűn jöttek hírek a grófnéhoz, a csinos, kackiás Szabó
Daninéről.)
,, 25 befedte (1905 : befödte)
,, 26 parázst, (1905 : parazsat,)
161 : 4 az egész (VU, 1894, 1905 : egy egész)
6 és (1905 : s)
7 míg (1905 : amíg)
11 szinte (Jk : szintén)
14 De nem rágalmazásból mondom. (VU : 1894, 1905 : De nem
megszólásból mondom.)
18 Itt és még pár helyen az 1894. évi kiadásban és a Jk-ban
felváltva helyesen és hibásan fordul elő : tisztartó és tiszt-
tartó [!]
21 olyat, (1905 : olyant,)

- Lap sor
- 161 : 22 *ámbár* (VU, 1894, 1905 : *ámbátor*)
 23 *aztán* (1905 : *azután*)
 25 keletkezett ebből, *sok kacagás, sok tréfa, sok kényszercsók*
 (1905 : keletkezett ebből, *sok kényszercsók*)
 26 Bizony talán az egy igaziért volt kigondolva az egész játék.
 (VU : *Ezért* az egy igaziért volt *azonban* kigondolva az egész
 játék. 1894, 1905 : Bizony talán *ezért* az egy igaziért volt
 kigondolva az egész játék.)
 27 Mikor (1905 : *Amikor*)
 29 *fejből* (1905 : *fejből*)
 30 gödrös álla, (VU : gödrös *üde* álla,)
 31 *szájacska*, (VU, 1905 : *szájacska*,)
 31 meg *lehet* csókolni. (1905 : meg *kell* csókolni.)
 37 *s* diadalmasan *megragadta* (1905 : diadalmasan ragadta
meg)
 37 kezeivel (VU : *a* kezeivel)
 37 ki (1905 : *aki*)
 „ 38 most *már* a farkas! (1905 : most a farkas!)
 162 : 1 *elszörnyülködés* (1905 : *elszörnyülködés*)
 2 melynek (1905 : *amelynek*)
 2 állt (1905 : állott)
 6 se (1905 : *sem*)
 8 *szobalány*. (1905 : *szobaléány*.)
 12 1905, Jk és Krk : a *farkas*, (VU, 1894 és 1903 hibásan :
 a *róka*,)
 27 azt felejteni (VU : azt *többé* felejteni)
 28 *lánykorában*, (1905 : *lánykorában*,)
 „ 39 *tréfálkozni* (VU : *tréfálózni*.)
 163 : 2 *főkötőjű* (1905 : *fejőkötőjű*)
 8 mint az erdők, rétek. (VU, 1894, 1905 : mint *ezek* az erdők,
 rétek.)
 9 mikor (1905 : *amikor*)
 11 — Mit *szólnál* (VU, 1894 : — Mit *szólanál*)
 11 *kérdé* (1905 : *kérdezte*)
 „ 19 *szólanék?* (1905 : *szólnék?*)
 164 : 1 *az a* (1905 : *ez a*)
 9 *ő főz és mos.* (VU, 1894, 1905 : *ő főz, ő mos.*)
 13 nem érdemes *ő* (1905 : *ő* nem érdemes)
 14 *kocintgatni.* (VU : *kocingatni.*)
 27 *ha az a te Borcsád* (1905 : *ha a te Borcsád*)
 „ 37 csak *ámult* (VU : csak *ámult, bámult*)
 165 : 3 *aztán* (1905 : *azután*)
 4 *a* Waldeck (1905 : Waldeck)
 6 *A* Waldeck (1905 : Waldeck)
 18 *leánya*, (VU, 1905 : *lánya*)
 18 *kinek* (1905 : *akinek*)
 25 *felett.* (1905 : *fölött.*)
 32 *miért* (1905 : *mért*)

- Lap Sor
- 36 VU, 1894, 1905 és Krk: Rozáli (1903 és Jk ez egyszer, bizonyára sajtóhiba miatt: Rozália)
- 167: 6 — A szép bajuszban gyönyörködik az ember (VU, 1894: — A szép bajuszban *is* gyönyörködik az ember 1905: — A szép bajuszban *is* gyönyörködhetik az ember)
- 11 okvetlenül. (VU, 1894, 1905, Jk: okvetetlenül.)
- 17 — Ej, egyszerűen elvál az asszonytól, (VU, 1894, 1905: — Ej, egyszerűen elvál az asszonytól, Jk: ... elválík az asszonytól,
- „ 23 se (1905: sem)
- „ 38 lévő (Jk: levő)
- 168: 8 »Ez nem (VU: »No, ez nem)
- 17 átalált (1905: átalított)
- 25 tette (1905: tetette)
- 26 ostobának, vaknak, siketnek, (VU: ostobának, siketnek,)
- 28 csipdelte (1905: csipkedte)
- 30 Sarjú-kaszáláskor (VU: Sarjú-készítéskor)
- 34 s úr lett a másikkal, (VU: s úr lett később a másikkal,)
- „ 38 melyeket (1905: amelyeket)
- 169: 1 füzetkében. (VU, 1894, 1905: füzetkében.)
- 1 VU, 1894 és Krk: A nászébéd (1903, 1905 és Jk hibásan: A nászbeszéd)
- 4 mely (1905: amely)
- 7 Varjú a varjúval. (VU: A varjú a varjúval.)
- 19 hajlongni, (1905: hajlongani,)
- 23 mikor (1905: amikor)
- 29 a férjének (1905: a férjnek)
- 30 megállani (VU, 1894: megállni)
- 33 mikor (1905: amikor)
- 34 előadta válási szándékát: (VU: előadta neki a szándékát:)
- 38 káplár (1905: huszárkáplár)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 133: 11 *Obrocs vára* — Ilyen nevű történeti emléket nem ismerünk. Mikszáth talán a sárosmegyei Obrucso (vagy Abroncsos) helységnévből formálta.
- 135: 14 »*Vitam et sanguinem, sed avenam non!* — Életünket és vérünket áldozzuk, de zabot nem adunk! A pozsonyi rendek 1741-i közfelkiáltásának paródiája. (Ld. Tóth Béla: Szájru szájra. Bp. 1895. 54. l.)
- 137: 5 *remonda* — a katonaságtól kiselejtezett ló.
- „ 31 *frajla* (német: Fräulein) — szobalány.
- 138: 16 »*olyan sebek, amiknek nincs en túrja*» — túr: gennyes seb, amit dörzsölés, feltörés okozott.
- 20 *íromba* — tarka, foltos, pettyes.
- 21 *inháber* — itt: ezredtulajdonos.

Lap sor

- 139 : 19 *előlget valakinek* — megelőz, felülmúl, elhomályosít valakit. Mikszáthnál többször előforduló kifejezés. Ld. Rubinyi Mózes példatárát : MK stílusa és nyelve. Bp. 1910 : 137.
- „ 33 *rekognoszciroz* — terepszemlélt tart (katonai műszó).
- 142 : 3 *Laxenburg* — alsóausztriai helység Schwechat mellett ; I. Lipót, Mária Terézia és II. József kedvelt tartózkodási helye.
- 12 *előzködés* — itt : lóverseny. Ld. Rubinyi Mózes id. m. uo.
- 14—15 „*ha a királynő pelyhesen vette volna fel a szoknyáját, ő is pelyhes szoknyában járt volna*“ — Ezt a mondást MK egyik rimaszombati tanáráról, Baksay Istvántól hallotta. *Fábry János* című, 1910-i cikkében írja : „Mikor Baksay a francia befolyást magyarázta a történelemben, ilyen színes szavakra fakadt : — Ha ebben az időben a francia királyné pelyhes szoknyát visel, az egész világ olyanban járt volna.“ (Ld. MKmR—Fr 20. köt. Hátrahagyott munkák. Emlékezések, tanulmányok. 157. l. — Gyöngyösy László „MK“ c. könyvében, 1911. 23. l., e mondást MK egy másik rimaszombati tanárának, Szeremley Károlynak tulajdonítja.)
- 25 *gróf Brunsvik János* — A német eredetű Brunswik-család nálunk a XVIII. század derekától játszott élénkebb szerepet. A genealógia nem tud arról, hogy a családnak Mária Terézia korában János nevű tagja is lett volna.
- 143 : 16 *topolyja* — fehér nyárfa.
- „ 39 *sárga-fekete zászló* — a Habsburgok színeit jelzi.
- 144 : 2 *ujjaska* — női felsőkabát.
- 146 : 22 *»Virtute et veritate«* — vitézséggel és igazsággal.
- 147 : 10 *Seherezade* (Seherezád) — az Ezeregyéjszaka regéinek mesemondója.
- 148 : 8 *»Viganeau kisasszony, a Bécsben szereplő francia táncosnő«* — Vígano Mária, híres olasz táncosnő volt a XIX. század elején ; Bécsben szerepelt s mint vendég Pozsonyban is fellépett. (MK tévesen franciának hitte s ezért franciásan írta a nevét.)
- 150 : 23 *griff* — fogás, mesterfogás (MK gyakori kifejezése).
- 151 : 12 *Olgay* — pozsonymegyei régi nemes család. Tagjai között — MK elbeszélésének megfelelően — alispánok is voltak.
- 14 *Bittó Pál* — a Bittók szintén régi pozsonymegyei nemesek. A történeti emlékek Mária Terézia korában — az elbeszélés idején — a családnak Pál nevű tagjáról is tudnak.
- 157 : 22 *Szabó Dani* — Ez elbeszélés írásakor, a kilencvenes évek elején, MK másutt is használja ezt a nevet. (A *Galamb a kalitkában* »második elbeszélésében« Eszter gyámmapja : Szabó Dani ügyvéd és képviselő. L. Krk 4. köt.)
- 158—9 *az utcai járókelésköm átugrató lovas bravúr* — a XIX. század első felében az »úrlovasok« gyakori bravúrja. Vö. pl. gróf Sándor Móric hasonló mutatványjaival (Tóth Béla : A magyar anekdotakincs. 2. köt. 222—236. l.)

Lap Sor

- 160 : 12 *Nádasdy Ferenc gróf* (1708—1783) — a Zrínyi Péterrel és Frangepán Kristóffal együtt 1671-ben lefejezett Nádasdy Ferenc unokája; tábornagy, horvát bán, Mária Terézia legodaadóbb híve.
- 161 : 2 »*magnum áldomás*« — gyakran használt idézet Anonymus krónikájából.
- 168 : 4 »*post tot discrimina rerum*« — annyi válságos veszély után. Eredetileg : »per tot discrimina rerum«. Idézet Vergilius Aeneiséből, I. k. 204.

Irodalom

A *Páva a varjúval* című elbeszélésről, kötetkiadásakor, a *Vasárnapi Ujság* névtelen cikkírója emlékezett meg először (1894. június 24.; 41. évf. 25. sz. 418—9. l.). Az ismertetés általános részét ld. *Az eladó birtok* jegyzeteinek Irodalom c. fejezetében. A *Páva a varjúval* c. elbeszélésről mindössze annyit mond, hogy ez »szintén pezseg a humortól«. Egyszersmind utal arra, hogy első ízben a *Vasárnapi Ujság* közölte.

Részletesebben foglalkozott vele *Gyulai Pál* (—l. betűjeggyel) a *Budapesti Szemlében* (79. köt. 212. sz. 314—6. l., 1894. aug.). (A két elbeszélés közös vonásainak jellemzését ld. *Az eladó birtok* irodalmánál!) *Az eladó birtok* szerelmeinek bemutatásához hasonlóan itt is kifogásolja, »sőt még nagyobb mértékben«, hogy a szerelmesek érzései nincsenek »élénk rajzban feltüntetve«. A tartalmi ismertetés után megállapítja, hogy az egész beszélyt tulajdonképpen »a címbe foglalt epigrammai él szülte«. Majd így folytatja : »Ez ellen sincs kifogásunk, de vajon megértjük-e a grófné szerelmét, érthetővé tudja-e tenni a szerző? Bizonyára nem. A szerelmet nem kell indokolni, mondhatja Mikszáth. Valóban nem, ha természetes és érthető, de ha kevésbé az, úgy kell rajzolni, hogy megérthessük és természetesnek találjuk, különben érthetetlen és izetlenné válik, amint e két példa is tanúsítja.«

Prém József a *Fővárosi Lapokban* (1894. aug. 7., 31. évf. 217. sz. 1865—6. l.) a kötet ismertetését általános reflexiókkal vezeti be : »MK-t immár csak Jókai Mórral hasonlítgatják össze azok, akik írnak róla. Birálni azonban régóta nem bírálják ; az író jelentőségének megfelelő mértékkel nem mérik. Vajon halad-e, hanyatlik-e? Ennek vizsgálatára már évek óta nem méltatják a gyors híre jutott, méltán közkedvelt palócot. Így aztán Mikszáth nemcsak abban hasonlít Jókaihoz, hogy ő is jó fabulator, sőt utána a legjobb, legrokonszenvesebb és legmagyarabb, hanem abban is, hogy kritika ellenőrzése nélkül szaporíthatja kötetei számát és gyarapítja népszerűségét. A közönség érdeklődése mögött messze elmarad a toll embereié, ha ily rövidesen »hors critique« állítják az író. Hadd tegyek kivételt . . .« — A kötet *Páva a varjúval* című, »kalandos meséjű elbeszélését csak afféle krónikás adomá«-nak, »a talentum szeszélyé«-nek tartja. Ámde

— szerinte — »semmi sem mutatja fényesebben Mikszáth elbeszélő talentumát, mint az, hogy egy ilyen adomát félkötetnyi terjedelemmel tud kinyújtani és kiszélesíteni, anélkül, hogy az érdeklődést is ébren ne tudná tartani. Az egész csupa mókázás, csupa férj-feleség-csereberelés, csupa játék. Ha már az adoma első felénél abba nem hagyta a szerző: bátran folytathatná még újabb és újabb meglepő fordulatokkal. Valóságos circulus vitiosus! De az is igaz, hogy ezt az egész sor lélektani lehetetlenséget megvesztegetőn kedvesen, igazi történelmi hangon, derült poézissal mondja el Mikszáth. Milyen kár, hogy igazi embereket, hűsből és vérből való alakokat nem mutat be nekünk ilyen szeretetreméltón.«

A Katholikus Szemle z. jegyű kritikusa [Zoltvány Irén] (Kath. Szemle, 9. köt. 1. füzet, 155—9. l., 1895. jan—febr.) szigorúan elmarasztalja Mikszáthot ez elbeszélése miatt: A *Páva a varjúval* c. novellának »lélektani alapon épülő cselekmény helyett csak adomaszerű jellege van; csakhogy ebben még kevésbé van motiválva a lelkiállapotok fordulata«, mint *Az eladó birtok* c. elbeszélésben. »Mikszáth nagyon el lehet bízakodva, ha azt hiszi, hogy az a presztízis, melyet korábbi műveivel szerzett, ily értéktelen holmik után még sokáig fennmarad.«

Tábori Róbert (Új Idők, 1905. dec. 17. sz. 595. l.) a »Vidém Könyvek« sorozatában megjelent kiadása alkalmából említi, ilyen címmel: »Páva a varjúval«. Reklám-ízű, felületlen ismertetését ld. a »Galamb a kalitkában« c. elbeszélés jegyzeteinél: Krk. 4. köt. 195—6. l.

A monográfiákban és nagyobb tanulmányokban ennek az elbeszélésnek alig találjuk nyomát.

Vincze József (»Mikszáth munkái«, 1900: 17) ama művek példatárába sorolja, melyek szerint az író »a történelmi tárgyakat képtelen jellemző erővel megragadni«. A *Páva a varjúval* meséjéhez — úgymond — »vajmi kevés fűződik Mária Terézia korának vezérlő vonásaiból«. A mese arra a jól ismert elvre támaszkodik: Kerek a karikagyűrű, könnyen gurul... Hóse, gróf Waldeck Henrik: »álmadozó, kishitű, áradozó, majd szóotalan, gondolkozásában előkelő, tetteiben nemes főúr, csatát veszít az életrevaló huszárkaplárral szemben. De ez a vesztesége is csak az asszony nőiességének megalázására szolgál. Hősnője: »szeszélyeskedő alak, akihez a kedveskedő kitörések, oktondi szélesség csak úgy szegődtek, ahogy születése biztosította állásának kiválóságait...«

Kiss Ernő (»MK«, Kolozsvárt, 1910: 23—24) szintén csak illusztratív szerepet juttat ez elbeszélésnek. Mikszáth mesészövésének jellemző tulajdonsága, »szinte egészen az ő sajátja: a pointozás, a váratlan és meglepő fordulatosság. Sokszor művészi finomsággal és mély igazsággal alkalmazza ezt«; sokszor azonban csak abból ered a fordulatossága, hogy »— amint ez kedvelt szokása — nem veszi túlságosan komolyan meséjét, és a meghatónak induló motívumokat igen könnyen fordítja komikusakká. A *Páva a varjúval* is jó példa Mikszáth »pointozó tulajdonságára«.

FÜGGELÉK

UTÓIRATOK A „KISÉRTET LUBLÓN” CÍMŰ ELBESZÉLÉSHEZ

I.

HONNAN VETTEM KASZPEREKET ?

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Főszerk. Légrády Károly.) 1893. január 13. (XV. évf. 13. sz. 13. l.) A *Szerkesztői üzenetek* című rovatban, e bevezető szavakkal: „— *Sokaknak*. A Kaszperék után kérdezősködőknek Mikszáth Kálmán a következőket válaszolja: ”
- II. *Vasárnapi Újság*. (Szerk. Nagy Miklós.) 1893. május 7. (40. évf. 19. sz. 314—5. l.)
- III. 1896 óta mindenik kötetkiadásban, az 1943. évi kiadás (Regénykönyvtár. 2.) kivételével: ez az egy mellőzte. Az 1896—1905. évi kiadások ezt az utóiratot és *A Kaszperék-legenda forrásai* című tájékoztatót egy fontos kiadói lábjegyzet kíséretében közölték. A kiadói lábjegyzetet a Jk mellőzte. Ld. Források c. jegyzeteink III. részében.

Szövegváltozatok

Ezt az utóiratot MK háromféle változatban fogalmazta meg :

- I. a *Pesti Hírlap* számára (1893 január 13),
II. a *Vasárnapi Újság* számára (1893 május 7),
III. a kötetkiadás számára (1896).

A III. változat a különböző kötetkiadásokban (1896—Jk) nagyjából azonos, de az I. és a II. fogalmazás annyira eltérő, hogy a háromféle variáns nem is lehet a Szövegváltozatoknál követett eljárásunk szerint — párhuzamos idézetekben — bemutatni. Különbölkön részletezzük tehát a háromféle változatot, olyan módon, hogy az I. és a II. sajátos szövegrészeit *dült betűs (kurzív) szedéssel* adjuk. A kötetkiadások szövegének egymás közti eltéréseit III. sz. alatt soroljuk fel, minthogy kötetünk ennek szövegét közli.

I. A *Pesti Hírlapban*, 1893. január 13 :

A *Pesti Hírlap olvasóitól* sok mindenféle levelet kaptam, (ami megtisztelő jele az érdeklődésnek), *hogy hol vettem a Kaszpereket?* Minek fejeztem már be? Kivált a szép Kaszperekné sorsát szeretné még tudni a közönség.

Hogy mindezekre némileg megfeleljek, . . . [stb., mint a kötetkiadásokban. Kötetünkben : a 173. l. 19. sorától a 174. l. 15. soráig bezárólag. De közben :] 174. l. 12. sor : *csetepaté* (PH : *csetepáté*).

Ez a hála érlelte meg bennem a gondolatot, hogy leírom s átadom őt végre, aki se a földben, se a mennyben nem talált helyet,

ha nem is a halhatatlanságnak, de legalább a *Singer—Wolfneréknek*; végre hadd pihenjen; ott elég hely van a könyvpolcokon.

Belefogtam az írásába, de mindjárt kiűtött a belvillongás; én a magam újságába, a „Pesti Hírlap”-ba akartam, a gyerekek pedig követelték, hogy az ő újságjokban („Az én újságom”-ban) legyen; hadd olvassák és hadd féljenek Kaszperektől a többi gyerekek is.

Végre is én győztem s Kaszperek a „Pesti Hírlap”-ba került. Napról napra írtam; a gyerekeknek nem volt szabad ilyenkor bejönni a szobámba, s ha megkérdezték, „mit csinál az apa?” az volt a felelet: [stb., mint a kötetkiadásokban. E kötetben: a 174. l. 24. sorától ua. l. 37. soráig bezárólag.]

— No, csakhogy gyűn már. Mert eltettem neki a magaméból egy darab vajaskenyeret.

Így lett Kaszperek megtérve, némi módosításokkal, [stb. Ld. e kötetben: a 175. l. 1. sorától 6. soráig bezárólag.]

Az elbeszélés megírásával tehát leráztam a *Pesti Hírlapnak* tett ígéretemet — de nem a bokros teendőket, melyekhez most az járult, hogy új nevelőt és új kísértetet kell keresni.

II. A Vasárnapi Újságban, 1893 május 7:

[Szövege már nagyjából azonos a kötetkiadások szövegével. Csupán ezek az eltérő részek:]

Lap Sor

173: 12 grófnét (VU: grófnét)

„ 30 Csernyiczky (VU: Csernyizky)

174: 16-20 Ez a hála érlelte meg bennem... [stb.: azonos a PH szövegével, ld. fentebb I. sz. alatt!]

Belefogtam az írásába, de mindjárt kiűtött a belvillongás, a gyerekek azt követelték, hogy az ő újságjokban („Az én újságom”-ban) legyen; hadd olvassák és hadd féljenek Kaszperektől a többi gyerekek is.

Végre is én győztem, s Kaszperek a „Vasárnapi Újság”-ba került. Mikor ezt írtam: a gyerekeknek nem volt szabad bejönni a szobámba, ... [stb. Ld. e kötetben a 174. l. 22. sorától végig. Csupán ezek az eltérő részek:]

174: 37 ugrik le a „Palkó” lováról: (VU: ugrik le „Palkó” lováról:)

38 — No, csakhogy jön már. Eltettem (VU: — No, csakhogy gyűn már. Mert eltettem)

III. A kötetkiadásokban: 1896, 1901, 1905, Jk, Krk:

173: 8 1896 és Krk: De baj-e az? (1901—Jk: De baj az?)

12 Königsmark (VU óta mindenik kiadásban: Königsmarck) Javitottuk!

14 Én jóhiszeműleg jártam el, (VU óta örökletes sajtóhiba: És jóhiszeműleg jártam el,) Javitottuk!

174: 23 Jk és Krk: Rákóczi-korabeli (1896—1905: Rákóczy-korabeli)

Lap Sor

- 174 : 17 1896 és Krk : se a földben, se a mennyben (1901—Jk : se földben, se a mennyben)
„ 26 a sírját (1905 : sírját)
175 : 1 1896 és Krk : némi módosításokkal, (1901—Jk : egynémi módosításokkal,)

Tárgyi magyarázatok

- 173 : 6 „... azon évben Szentpétervár helyén még egyetlen ház sem állott” — Nagy Péter cár 1703-ban vetelte meg Szentpétervár alapját.
12 „Erős” Agost és Königsmark grófnő viszonyáról ld. Források c. jegyzeteink VII. részét.
13 *Lecoureur Adrienne* — Ld. az elbeszélés Tárgyi magyarázatainál, 46 : 34.
23 *Thaly Kálmán* (1839—1909) — MK itt tréfásan utal Rákóczi korának buzgó történetírójára.
25 *új. Matirko* (magyarosított nevén : *Olgvai*) *Bertalan* (szül. Iglón, 1867) — Olgvai Viktor tájképfestő testvérbátyja, középiskolai tanár, 1896 óta a besztercebányai gimnáziumban működött. „Egy szépségi népmondáról” c. értekezését ld. Források c. jegyzeteink II. részében. Egy irodalomtörténeti tanulmányt is írt „Eurialus és Lucretia a magyar irodalomban” címmel (Lőcse, 1891).
174:175 *Mikszáth fiairól* majd a Krk »Elbeszélések« c. ciklusában szólunk részletesen.

II.

KASZPEREK ÉS A NEVELŐ

Levél a „Vasárnapi Ujság” szerkesztőjéhez

M. *Vasárnapi Ujság*. (Szerk. Nagy Miklós.) 1893. május 7. (40. évf. 19. sz. 318. l.)

Kötetben itt először.

- 179 : 2 „Ha már mindent közöltél Kaszperekről . . .” — Nagy Miklós a *Vasárnapi Ujság* szerkesztője, folyóiratának 1893. évfolyamában nemcsak *A lubló ember [Kisértet Lublón]* c. elbeszélést és a *Honnan vettem Kaszperéket?* c. utóiratot adta másodközlésben, átvéve a *Pesti Hírlap*ból, — hanem összeállította *A Kaszperek-legenda forrásai* c. tájékoztatót is, közölve egyben a Mikszáthot s fiait ábrázoló két képet. E szorgos utánközlésekre és kiegészítésekre vonatkozik MK megjegyzése.
18 *Matirko úr* — Ld. a *Kisértet Lublón* Források c. jegyzeteinek II. részét és az előbbi Függelék Tárgyi magyarázatait.

A KÉPMELLÉKLETEKRÓL

- I. *A lublói ember [Kisértet Lublón]* első nyomtatott szövege . (Pesti Hírlap, 1892—1893.)
- II. *A lublói ember [Kisértet Lublón]* második nyomtatott szövege. (Vasárnapi Ujság, 1893.)
- III. A lublói vár. (Közölte Nagy Miklós : Magyarország képekben. Honismertető album. Pest, 1870. II. rész 239. l.)
- IV—V. Goró Lajos illusztrációi a *Kisértet Lublón* című elbeszéléshez (Vasárnapi Ujság, 1893). Goró Lajos (1864—1904) festő és illusztrátor ; a nyolevanas évektől kezdve temérdek illusztrációt rajzolt hetilapok és könyvek számára. Halálakor a Vasárnapi Ujság méltatta munkásságát s arcképét is közölte (1904. évf. 207—8. l.),
- VI. Erős Ágost lengyel király. Mányoki Ádám festménye. (Közölte Lázár Béla : Mányoki Ádám. Bp. 1933. VII. tábla.)
- VII. »Jön a Kaszperek!» Mikszáth Kálmán két fiával, Kálmánnal és Alberttel. (Közölte 1 : Vasárnapi Ujság, 1893. 315. l. 2 : Az 1. kötetkiadás, 1896. 103. l. 3 : A 2. kötetkiadás, 1899. 103, l.)
- VIII. Mikszáth Kálmán fiai : Kálmán (jobbaldalt) és Albert (baloldalt). (Közölte 1 : Vasárnapi Ujság, 1893. 315. l. 2 : Az 1. kötetkiadás, 1896. 164. l. 3 : A 2. kötetkiadás, 1899. 164. l.)
- IX—XII. Kimnach László illusztrációi a *Páva a varjúval* című elbeszéléshez (Vasárnapi Ujság, 1894). Kimnach László (1857—1906) festő, rajztanár ; néhány művét a Szépművészeti Múzeum őrzi.

TARTALOM

Az első szám a szövegre, a második a jegyzetekre utal

KÍSÉRTET LUBLÓN	5	183
AZ ELADÓ BIRTOK	65	233
PÁVA A VARJÚVAL	131	263
Bevezetés	133	
I. A méltóságos ezredes úr.....	135	
II. Miben fogadtak a grófné és az ezredes?	142	
III. A meghámozott asszony	148	
IV. Hogy ütött ki a házasság?	157	

Függelék

HONNAN VETTEM KASZPEREKET?	171	278
KASZPEREK ÉS A NEVELŐ	177	280

